

BRĪVĪBAS ROBEŽU PĀRSKATĪŠANA, DZĪVOJOT APDRAUDĒJUMU APSTĀKĻOS. I

2023. gada 9.–10. novembris, Rīga

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
9. starptautiskās zinātniskās konferences
rakstu krājums

REVISITING THE LIMITS OF FREEDOM WHILE LIVING UNDER THREAT. I

9–10 November 2023, Riga

Collection of research papers in conjunction
with the 9th International Scientific Conference of
the Faculty of Law of the University of Latvia

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

BRĪVĪBAS ROBEŽU PĀRSKATĪŠANA, DZĪVOJOT APDRAUDĒJUMU APSTĀKĻOS. I

2023. gada 9.–10. novembris, Rīga

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
9. starptautiskās zinātniskās konferences
rakstu krājums

REVISITING THE LIMITS OF FREEDOM WHILE LIVING UNDER THREAT. I

9–10 November 2023, Riga

Collection of research papers in conjunction
with the 9th International Scientific Conference of
the Faculty of Law of the University of Latvia

Brīvības robežu pārskatīšana, dzīvojot apdraudējumu apstākļos. I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 9. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024. 312 lpp.

Revisiting the Limits of Freedom While Living Under Threat. I. The first collection of research papers in conjunction with the 9th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia. Rīga: University of Latvia Press, 2024. 312 pages.

Latviešu valodas redaktore Ruta Puriņa
Angļu valodas redaktore Andra Damberga
Maketu veidojusi Andra Liepiņa

Visi krājumā ievietotie raksti ir anonīmi recenzēti.
Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.
Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

© Latvijas Universitāte, 2024

<https://doi.org/10.22364/iscflul.9.1>
ISBN 978-9934-36-236-1
ISBN 978-9934-36-237-8 (PDF)

Redkolēģijas kolēģija

Priekšsēdētājs

Prof. Jānis Kārklīšs, Latvijas Universitāte, Latvija

Priekšsēdētāja vietnieks

Prof. Jānis Lazdiņš, Latvijas Universitāte, Latvija

Redkolēģijas locekļi:

Prof. Karlo Amatuči, Neapoles Frīdriha II universitāte, Itālija

Prof. Mihaels Geistlingers, Zalcburgas Universitāte, Austrija

Prof. Gabriels Tavits, Tartu Universitāte, Igaunija

Prof. Toms Davulis, Viļņas Universitāte, Lietuva

Prof. Marju Lutsa-Sotaka, Tartu Universitāte, Igaunija

Prof. Monika Florčaka-Vontore, Jagaiļa Universitāte, Polija

Prof. Mihaels Geistlingers, Zalcburgas Universitāte, Austrija

Prof. Franks Šēfers, Freiburgas Universitāte, Vācija

Prof. Strada-Rozenberga, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. Ārija Meikališa, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. Daiga Rezevska, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. Sanita Osipova, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. Jautrīte Briede, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. Ringolds Balodis, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. Kaspars Balodis, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. Annija Kārklīņa, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. Kosmins Sebastjans Sersels, Notingemas Universitāte, Apvienotā Karaliste

Asoc. prof. Anita Rodiņa, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. Artūrs Kučs, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. Kristīne Dupate, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. Irēna Kucina, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. Inga Kačevska, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. Hesi Sīmeta-Grosa, Tartu Universitāte, Igaunija

Doc. Lučīa Mokra, Bratislavas Universitāte, Slovākija

Doc. Mario Kresičs, Zagrebas Universitāte, Horvātija

Doc. Martins Škops, Masarika Universitāte, Čehija

Dr. iur. Rafals Manko, Amsterdamas Universitāte, Nīderlande

Asoc. prof. Vadims Mantrovs, Latvijas Universitāte, Latvija

Doc. Jānis Pleps, Latvijas Universitāte, Latvija

Doc. Lauris Rasnačs, Latvijas Universitāte, Latvija

Doc. Arnis Buka, Latvijas Universitāte, Latvija

Doc. Jānis Rozenbergs, Latvijas Universitāte, Latvija

Editorial Board

Chair

Prof. **Jānis Kārklīšs**, University of Latvia, Latvia

Vice Chair

Prof. **Jānis Lazdiņš**, University of Latvia, Latvia

Committee Members:

Prof. **Carlo Amatucci**, University of Naples Federico II, Italy

Prof. **Michael Geistlinger**, University of Salzburg, Austria

Prof. **Gaabriel Tavits**, University of Tartu, Estonia

Prof. **Tomas Davulis**, Viļņas Universitāte, Lietuva

Prof. **Marju Luts-Sootak**, University of Tartu, Estonia

Prof. **Monika Florczak-Wątor**, Jagiellonian University in Krakow, Poland

Prof. **Frank L. Schäfer**, University of Freiburg, Germany

Prof. **Kristine Strada-Rozenberga**, University of Latvia, Latvia

Prof. **Ārija Meikališa**, University of Latvia, Latvia

Prof. **Daiga Rezevska**, University of Latvia, Latvia

Prof. **Sanita Osipova**, University of Latvia, Latvia

Prof. **Jautriete Briede**, University of Latvia, Latvia

Prof. **Ringolds Balodis**, University of Latvia, Latvia

Prof. **Kaspars Balodis**, University of Latvia, Latvia

Prof. **Annija Kārklīņa**, University of Latvia, Latvia

Assoc. Prof. **Cosmin Sebastian Cercel**, University of Nottingham, United Kingdom

Assoc. Prof. **Anita Rodiņa**, University of Latvia, Latvia

Assoc. Prof. **Artūrs Kučs**, University of Latvia, Latvia

Assoc. Prof. **Kristīne Dupate**, University of Latvia, Latvia

Assoc. Prof. **Irēna Kucina**, University of Latvia, Latvia

Assoc. Prof. **Inga Kačevska**, University of Latvia, Latvia

Assoc. Prof. **Hesi Siimets-Gross**, University of Tartu, Estonia

Assist. Prof. **Lucia Mokra**, Comenius University in Bratislava, Slovakia

Assist. Prof. **Mario Krešić**, University of Zagreb, Croatia

Assist. Prof. **Martin Škop**, Masaryk University, Czech Republic

Dr. hab. iur. **Rafał Mańko**, University of Amsterdam, Netherlands

Assoc. Prof. **Vadims Mantrovs**, University of Latvia, Latvia

Assist. Prof. **Jānis Pleps**, University of Latvia, Latvia

Assist. Prof. **Lauris Rasnačs**, University of Latvia, Latvia

Assist. Prof. **Arnis Buka** University of Latvia, Latvia

Assist. Prof. **Jānis Rozenbergs**, University of Latvia, Latvia

SATURA RĀDĪTĀJS / TABLE OF CONTENTS

Priekšvārds	9
Foreword	11
1. sekcija / Section 1	13
PUBLISKĀS TIESĪBAS / PUBLIC LAW	
<i>Ringolds Balodis</i>	
Civillikuma 51. pants kā lakmusa papīrs esošam tiesiskam regulējumam / Latvian Article Civil Code Article 51 as a Litmus Test for Existing Legal Regulations	14
<i>Toms Čevers</i>	
Nodarījumu kriminalizācijas problemātika Latvijas krimināltiesībās / Problems of Criminalization in Latvian Criminal Law	27
<i>Dāvids Gurevičs</i>	
Kriminālprocesa efektivitāte cietušā tiesību uz taisnīgu tiesu kontekstā / Efficiency of Criminal Proceedings in the Context of Victim's Right to a Fair Trial	41
<i>Stella Kaprāne</i>	
"Sweetie" čatbots un citi mākslīgā intelekta pielietojanas krimināltiesiskie aspekti / "Sweetie" Chatbot and Other Artificial Intelligence Use Aspects in Criminal Law	50
<i>Anita Kovaļevska</i>	
Tiesas kontroles pār valsts pārvaldi organizēšanas modeļi / Organisation Models of Judicial Review	64

Nikita Kovaļovs

Kvalitatīvas izglītības priekšnoteikums – studenta tiesības pārsūdzēt pārbaudījuma rezultātu / Pre-condition of Qualitative Education – a Student’s Right to Appeal Against the Test Result 73

Ērika Krutova

Return Decisions as a Measure for Protecting Freedom, Security and Legal Space / Atgriešanas lēmumi kā brīvības, drošības un tiesiskuma telpas aizsardzības līdzeklis 84

Oskars Kulmanis

Notiesājoša sprieduma taisīšanas iespējamība rakstveida procesā / Possibility of Rendering of a Judgment of Conviction in Written Procedure 98

Linda Lielbriede

Kriminālprocesa mērķa izpratne Monteskjē tiesību filozofijas perspektīvā / Understanding the Purpose of Criminal Proceedings from the Perspective of Montesquieu’s Philosophy of Law 107

Leila Neimane

Legal Challenges in Introducing Maritime Spatial Planning in Latvia: Envisioning a MultiUse Approach Framework / Jūras plānojuma ieviešanas juridiskās problēmas Latvijā: daudzfunkcionālas jūras izmantošanas koncepcija 117

Jānis Pleps

Tiesību suverenitāte: idejas ietekme uz Latvijas tiesisko sistēmu / Sovereignty of Law: Impact of the Concept on Latvian Legal System 132

Laura Ratniece

Jēdziena “kontaktstunda” interpretācija un tās ietekme uz mācību metožu izvēli / Interpretation of “Contact Hour” Concept and its Implications on the Choice of Teaching Methods 143

Anita Rodiņa

Nākotnē sagaidāms aizskārums konstitucionālajā sūdzībā: attīstība, saturs, problemātika / Violation of the Fundamental Rights in Constitutional Complaint: Development, Content, Problems 152

Marju Luts-Sootak

Limits of Rights and Warranties in Criminal Procedures Caused by the State of Emergency – Estonian Experience from the War of Independence / Tiesību un garantiju robežas ārkārtējās situācijas izraisītajos kriminālprocesos – Igaunijas Brīvības karā gūtā pieredze 165

Elīna Zivtiņa

Prostitūcijas noteikumu pārkāpšana kā sabiedriskās kārtības traucēšana / Violation of Prostitution Regulations as a Disturbance of Public Order 177

2. sekcija / Section 2 185
PRIVĀTĀS TIESĪBAS / PRIVATE LAW

Kaspars Balodis

Prettiesiski darījumi komerciesībās: Civillikuma 1415. pants un Komerclikums / Unlawful Transactions in Commercial law: Article 1415 of the Civil Law and the Commercial Law 186

Zanda Davida

Burden of Proof in Law Prohibiting Unfair Commercial Practices / Pierādīšanas pienākums negodīgas komercprakses aizlieguma tiesībās 196

Aleksandrs Fillers

Uzņēmuma līguma īpatnības / Peculiarities of the Work-performance Contract 210

Aleksandrs Fillers

Proposal for the Regulation in Matters of Parenthood: A Critical Overview of Jurisdictional and Conflict-of-Laws Rules / Priekšlikums regulai vecāku stāvokļa jautājumos: kritisks jurisdikcijas un kolīziju normu pārskats 223

Erlens Kalniņš

Nekustamā īpašuma sadalīšana dzīvokļu īpašumos, izbeidzot kopīpašumu ar tiesas spriedumu / Dividing of Immovable Property into Separate Residential Properties Through a Court-ordered Termination of Joint Ownership 235

Reinis Odiņš

Ierobežojumi prasībām, kas izriet no solidārajām saistībām /
Restrictions on Claims Arising from Joint and Several Obligations 249

Daina Ose

Rakstveida procesa izvēle civillietas izskatīšanā / Selection of
the Written Process in the Consideration of a Civil Case 258

Germans Pavlovskis

Konsensuālisma princips profesora Karla Eduarda Erdmana
mācībā / The Principle of Consensuality in the Teaching of
Professor Carl Eduard Erdmann 265

Liene Pierhurovica

Foreign Court Support in Appointing Arbitrators: An Option
for Parties to Pathological Clauses / Ārvalstu tiesu atbalsts
šķīrējtiesnešu iecelšanā: patoloģisku klauzulu pušu iespēja 276

Lauris Rasnačs

Liquidated Damages in Latvian Law /
Iepriekš noteikti zaudējumi Latvijas tiesībās 286

Alise Reide

Mantotāja atteikšanās līgums /
Inheritance Renunciation Contract 300

PRIEKŠVārds

Cicerons rakstīja, ka “brīvība ir līdzdalība varā”.¹ Vara ir gan personas brīvības garants, gan arī apdraudējums, ja kāda persona vai personu grupa tiek atstumta no varas vai paliek mazākumā demokrātiskā procesā un citi izlemj viņas vietā jautājumu, kas tieši ietekmē konkrētās personas dzīvi, personai tiek liegta brīvība lemt pašai.

Valsts vara cilvēka brīvības robežas nosaka un nodrošina ar tiesību palīdzību. Kopš apgaismības laika Rietumu civilizācija ir nemitīgi darbojusies, lai cilvēka cieņa un no tās izrietošā ikvienas personas brīvība visupirms kā pašnoteikšanās tiktu nodrošināta ar tiesību palīdzību. Lai to sasniegtu, tika izveidota modernā valsts, kuras uzdevums ir nodrošināt cilvēka pamattiesības, tika izstrādātas starptautiskās cilvēktiesības un tiesas, kas nodrošina šo tiesību īstenošanu.

Cilvēka tiesību apjoms ir audzis neticamā ātrumā, strauji paplašinot cilvēka brīvības robežas. To sekmējuši gan demokratizācijas procesi un liberālo vērtību atdzīšana, gan tehnoloģiju attīstība. Pirmajos pamattiesību katalogos, kas tika izstrādāti pasaules valstīs, sākot ar XVIII gs. beigām, līdz ar cilvēka tiesībām tika minēti arī cilvēka pienākumi, bet jau XX gs. otrajā pusē pilsoņa pienākumi no konstitūcijām lielākoties pazuda.

XXI gs. sākumā mums no jauna aktualizējies jautājums par cilvēka brīvības robežām, to korelāciju ar sabiedrības interesēm un pilsoņa pienākumiem. To, ka personas brīvības robežu pārvērtēšana nonāca likumdevēju dienaskārtībā, noteica pasaulē notiekošie procesi: epidēmijas, karadarbība, ekonomiskā nestabilitāte, hibridkarš, terorisms un citi apstākļi, kas izrāva nācījas no ierastās, sakārtotās dzīves, kurā ikvienu personu gadu no gada baudīja aizvien lielāku pašnoteikšanos.

Jaunie apstākļi noteica, ka valstīm uz laiku, ieviešot ārkārtas vai izņēmuma stāvokli, nācās būtiski ierobežot ikvienas personas brīvību, lai aizsargātu pašu personu² un sabiedrību kopumā. Taču – vai šie ierobežojumi ir attaisnojami, vai tie neskar personas pamattiesību kodolu, vai apstākļi, kas lika ierobežot personas brīvību, ir uz laiku vai arī tie ir jaunā realitāte, kurai mums kā sabiedrībai ir jāpakaŗtojas... Virkne neatbildētu jautājumu ir nonākuši zinātnieku, visupirms

¹ Cicero. On the Republic. Pieejams: <https://www.attalus.org/cicero/republic1a.html> [aplūkots 24.04.2024.].

² Protams, jāņem vērā jautājums, vai, atzīstot cilvēka tiesības uz pašnoteikšanos, kādu drīkst aizsargāt no paša kļūdām. Tiesības kļūdieies arī pieder pie privātautonomijas.

tiesību zinātnieku dienaskārtībā. Lai atbildētu uz izvirzītajiem jautājumiem, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte 2023. gada 9.–10. novembrī organizēja starptautisku zinātnisku konferenci “Brīvības robežu pārskatīšana, dzīvojot apdraudējumu apstākļos”, kurā Latvijas zinātnieki kopā ar saviem ārvalstu sadarbības partneriem diskutēja par personas brīvību un tās robežu pārskatīšanu, pamattiesību ierobežošanu ārkārtas apstākļos, vērtējot problēmjautājumus dažādās tiesību jomās – no valststiesībām līdz krimināltiesībām. Daļa konferencē pausto viedokļu apkopota arī šajā krājumā.

Ceru, ka publicētie viedokļi rosinās turpmākas diskusijas par ikvienas personas tiesībām uz pašnoteikšanos kā tiesiskas demokrātiskas valsts būtisku vērtību un pastāvēšanas priekšnoteikumu!

Dr. iur. prof. Sanita Osipova

FOREWORD

Cicero wrote that “freedom is participation in power”.¹ Power is both a guarantee of person’s freedom and a threat of a person or a group of persons being pushed away from power or becoming a minority in the democratic process, while others decide, instead of them, the matters that have a direct impact on a person’s life, denying a person the freedom to decide for oneself.

The state power uses law to define and ensure the limits of human freedom. Since the times of Enlightenment, the Western civilisation has worked incessantly to secure, through law, human dignity and the freedom of every person that follows from it, first and foremost, as self-determination. To achieve this, the modern state was created, tasked with ensuring the fundamental human rights, while international human rights and courts have been established to effect the implementation of these rights.

The speed, at which the scope of human rights has grown, is unbelievable, rapidly expanding the limits of human freedom. This has been facilitated by processes of democratisation and recognition of liberal values, as well as by technological development. In the first catalogues of human rights, created in countries of the world since the end of the 18th century, obligations of man were listed alongside human rights; however, in the second part of the 20th century, the citizen’s obligations, mostly, vanished from constitutions.

At the beginning of the 21st century, the issue of the limits of human liberty, their correlation with public interests and citizen’s obligations, has gained new relevance. The fact that revisiting the limits of personal liberty entered the legislators’ agenda was determined by the processes taking place in the world: epidemic, warfare, economic instability, hybrid war, terrorism and other circumstances that tore nations out of their customary, well-ordered lives where each person, year after year, enjoyed ever greater self-determination.

Due to the new circumstances, the states, introducing a state of emergency or exception, had to significantly restrict every person’s freedom, to protect the person himself or herself² or the entire society. However, are these restrictions

---

¹ Cicero on the Republic. Available: <https://www.attalus.org/cicero/republic1a.html> [seen 24.04.2024]

² Of course, the issue, of whether, in recognising a person’s right to self-determination, a person may be protected against his or her own mistakes, should be taken into account. The right to err is part of private autonomy.

justifiable, do they not infringe upon the core of a person's fundamental rights, are the circumstances that demanded restrictions on a person's freedom temporary or is this the new reality to which we, as a society, must succumb to... A number of unanswered questions have entered the agenda of scholars, first of all, the scholars of law. To find answers to the questions raised, on 9–10 November 2023, the Faculty of Law of the University of Latvia organised the international scientific conference "Revisiting the Limits of Freedom While Living Under Threat", in which Latvian scholars together with their partners of cooperation from abroad discussed personal liberty and revisiting its borders, restricting fundamental rights in emergency circumstances, examining problematic issues in various areas of law, from public to criminal law. Part of the opinions expressed at the conference have been collected in this volume.

I hope that the published opinions will stir further discussions about every person's right to self-determination as an essential precondition for the values and the existence of a democratic state, governed by the rule of law.

Dr. iur. Prof. **Sanita Osipova**

1. SEKCIJA / SECTION 1

PUBLISKĀS TIESĪBAS

PUBLIC LAW

Ringolds Balodis, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors

CIVILLIKUMA 51. PANTS KĀ LAKMUSA PAPĪRS ESOŠAM TIESISKAM REGULĒJUMAM

LATVIAN ARTICLE CIVIL CODE ARTICLE 51 AS A LITMUS TEST FOR EXISTING LEGAL REGULATIONS

Atslēgvārdi: Latvijas Republikas Satversme, Civillikums, baznīca, konfesija, reliģiskas organizācijas, baznīcas šķirtība (atdalītība) no valsts, laulību reģistrācija

Key words: The *Satversme* (Constitution) of the Republic of Latvia, Civil Code, denomination, religious organization, separation of church and state, registration of a marriage

Summary

Although the Church in Latvia is separated from the state, there are eight denominations which are permitted by the state to conduct marriage registration. On behalf of the state, with legal force, but according to the procedure adopted in the denomination. The Civil Code of Latvia names these denominations: Roman Catholics, Evangelical Lutherans, Orthodox, Old Believers, Methodists, Baptists, Seventh-Day Adventists and Jews. Special laws have been adopted for all the aforementioned denominations, which stipulate their special status, including the right to register marriages on behalf of the state. In 2023, the Latvian Parliament decided that Latvian neo-pagans “*Dievturi*” will join the above group of denominations – godmen who are closely related to the cultivation of national traditions. The “*Dievturi*” have been fighting for this opportunity for more than twenty years. Initially, the deputies were only inclined to supplement Article 51 of the Civil Code with the ninth denomination and only after a long debate realized that such a step would not be legally correct. It will be a circumvention and disparagement of special Church laws. It would also incur significant damage to the legal framework established for religious organizations that has developed over decades.

As a result, the parliament decided to supplement the Civil Code with the denomination “*Dievturi*”, although noting that “The amendment in the article regarding the right to conclude a marriage also with a clergyman of the theocratic denomination, who has permission from the head of the denomination, enters into force at the same time as a separate law on the regulation of mutual relations between the state and the religious

organization of “*Dievturi*” and will be included in the wording of the law on the date of entry into force of the separate law.” In the article, the author provides substantiation to the position that the Civil Code should abandon the list of denominations, instead providing a reference to the special laws of the Church. Such an approach would be clearer legally and would free the legislator from adopting legal norms that create questions and unnecessary risks for those applying the law.

Ievads

Baznīcas šķirtība no valsts kā likumā ietverts princips (“Latvijas Republikā valsts institūtiem un iestādēm ir laicīgs raksturs”) parādās reliģisko organizāciju regulējošā likumā jau 1990. gadā, bet Satversmē kategoriskā principa veidolā (“Baznīca ir atdalīta no valsts”) 1998. gadā līdz ar Satversmes VIII nodaļas “Cilvēka pamattiesības”¹ pieņemšanu. Tomēr ir jāatzīst, ka tāda īstena šķirtības “siena”² starp valsti un baznīcu uzcelšanu Latvijā netiek izveidota, jo Latvijas Reliģisko organizāciju likumos (1990, 1995) ir iekļautas atrunas, ka reliģiskās organizācijas valsts funkcijas “veic likumā paredzētajos gadījumos”. Tāda atruna nebūt nav nejausa, jo Latvijā katoļiem, luterāņiem, pareizticīgajiem, vecticībniekiem, metodistiem, baptistiem, septītās dienas adventistiem un jūdaistiem Latvijas valsts deleģē laulību reģistrācijas tiesību, kas nozīmē, ka uz minēto baznīcu fiksētiem aktiem balstās vesela virkne cilvēkiem būtisku tiesību – mantojuma tiesības, pilsonība un bērnu tiesības un vēl daudz kas cits.

2023. gadā minētājām konfesijām pievienojas vēl Latvijas neopagāni – dievturi, kuri ir cieši saistīti ar nacionālo tradīciju kultivēšanu.³ Par šo iespēju dievturi ir cīnījušies vairāk nekā divdesmit gadus, un par šo notikumu raksta autoram nav ne mazāko iebildumu, cita lieta ir likumdevēja pamatojums, veids, kā tas tika panākts, kā arī likumā ietvertais formulējums, kuru ir vērts paanalizēt no juridiskā aspekta. Raksta mērķis ir uzsvērt speciālo baznīcu likumu lielo nozīmi saistībā ar tajā noteikto deleģējumu – laulību reģistrāciju, kā arī nepieciešamību uzlabot Civillikuma 51. panta redakciju. Proti, ir jāatsakās no konfesiju uzskaitījuma, tā vietā uzsverot speciālajos baznīcu likumos noteikto deleģējumu.

¹ Satversmes grozījums Nr. 5. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: likums (15.10.1998.). Latvijas Vēstnesis, 1998, Nr. 308/312 (1369/1373).

² J. Huston ‘A Wall of Separation’. Pieejams: <https://www.loc.gov/loc/lcib/9806/danbury.html>

³ Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/345783-grozijumi-civillikuma>

1. Valsts deleģējums – konfesijām slēgt laulības ar juridisku spēku

Trīs gadus pēc neatkarības proklamēšanas jeb tieši 1993. gada 1. septembrī spēkā stājās Civillikuma⁴ Ģimenes tiesību daļa, pieliekot punktu likumdevēja vāriem mēģinājumiem ko labot padomju perioda ģimenes un laulības regulējumā.⁵ Civillikumā tiek veikta virkne labojumu,⁶ piemēram, atsakoties no patriarhālisma par labu dzimumu vienlīdzībai, kamēr atsevišķām baznīcām deleģētā laulību reģistrācijas funkcija, kāda tā bija pirmskara laikā, tiek saglabāta. Protams, iemesls, kāpēc likumdevējs šo normu saglabā un atstāj negrozītu,⁷ drīzāk ir sociālās (kultūras) antropoloģijas, mazāk politisks un tikai tad juridisks jautājums. Tas saistīts ar baznīcas šķirtības izpratni un ne tikai ar to.

Civillikuma 51. pants saglabājis savā sākotnējā pirmskara redakcijā, un proti: *Ja laulājamie pieder pie ev.-luterāņu, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, metodistu, baptistu, septītās dienas adventistu vai Mozus ticīgo (judaistu) konfesijas un vēlas salaulāties pie savas konfesijas garīdznieka, kuram ir attiecīgās konfesijas vadības atļauja, tad viņus laulā pēc attiecīgās konfesijas noteikumiem.*

Atskatoties uz Latvijas valsts atjaunotnes sākumposmu – pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākumu –, varam novērot, ka valstij, kas atbrīvojusies no komunistiskās ideoloģijas, nav pietiekamas izpratnes par daudziem svarīgiem jautājumiem. Lietpratēju, kas spētu objektīvi izvērtēt visus riskus, nebija, bet ārvalstu ekspertu pienesums ir visai pretrunīgi vērtējams. Pārejas laika likumdevējs – Latvijas Republikas Augstākā Padome – izšķīrās par labu Civillikuma atjaunošanai, nevis jauna likuma izveidošanai, pieņemdam, ka efektīgāk ir labot nepilnības pirmskara regulējumā, nevis censties izveidot ko pilnīgi jaunu.⁸

⁴ Civillikums. Valdības Vēstnesis, 1937, Nr. 41. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/225418>

⁵ 1990. gada 1. marta likums “Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksā un dažos citos Latvijas PSR likumdošanas aktos”. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990, Nr. 11. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/279763>

⁶ Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992, Nr. 29/31. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75530>

⁷ Civillikuma 51. pants ir saglabājis gandrīz negrozīts. Saeima pirms vienpadsmit gadiem atteicās no senatnīgās “izsludināšanas”, jēdzienu priekšroku dodot juridiski skaidrākajam “laulāšanas” jēdzienam. Sākotnējā redakcijā bija rakstīts, ka laulāšanās notiek “[...] pie savas konfesijas garīdznieka, kuram ir attiecīgās konfesijas vadības atļauja, izsludināšanu izdara pēc attiecīgās konfesijas noteikumiem”, bet jaunajā, šobrīd spēkā esošajā – “[...] pie savas konfesijas garīdznieka, kuram ir attiecīgās konfesijas vadības atļauja, tad viņus laulā pēc attiecīgās konfesijas noteikumiem”. Sk.: 2012. gada 29. novembra likums “Grozījumi Civillikumā”. Latvijas Vēstnesis, 2012, Nr. 200. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253623>

⁸ Tas labi redzams no Augstākās Padomes stenogrammām, kur deputāta Andra Plotnieka vārdiem, [...] *Mēs varam vienas dienas laikā pasludināt par spēkā esošu Latvijas Republikas Civillikumu, Sodū likumu un tā tālāk un šajā gadījumā pēc tam tajos izdarīt grozījumus. Taču nevar būt vakuums, kad katrā likumā tiek fragmentāri radītas jaunas civiltiesības un jaunas krimināltiesības.* [...] (Sk.: Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 30. oktobra sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911030.htm)

Jāpiezīmē arī, ka attiecīgajam laika posmam bija raksturīgi nacionālās pašapziņas atgūšanas meklējumi, skatu vēršot pirmskara regulējuma virzienā. Ņemot vērā, ka padomju okupācijas vara bija ateistiska, tiesības nodot baznīcām šo laulību reģistrāciju varēja šķist kā atgriešanās pie nacionālās identitātes un Rietumu kultūras. Tolaik ļaudis pārpildīja dievnamus, bet valsts amatpersonas veidoja ciešāku sadarbību ar baznīcām visaugstākajā līmenī.⁹ Manuprāt, Civillikuma 51. panta atjaunošanas iemesls saistās arī ar likumdevēja centieniem izpatikt vēlētajiem. Tāpat jāņem vērā, ka nostalgija pēc pirmskara normatīvā regulējuma likās kā pašsaprotama atgriešanās pie atņemtajām saknēm. Tiklīdz par mūsdienām, cita lieta, protams, kāpēc 1937. gada Civillikumā vispār bija šāds deleģējums un kāpēc likuma 51. pantā bija tieši šāds konfesiju uzskaitījums.

Civillikums un Latvijas Republikas Satversme ir otrs likums, kas ar papildinājumiem un pārgrozījumiem veido nepārtrauktības doktrīnu ar pirmskara Latvijas valsti, tā vēlreiz pasvītrodams nepārtrauktības principu, kas ir mūsu valsts atjaunošanas juridiskajā pamatojumā.¹⁰ Ievēribas cienīgs ir apstāklis, ka viens no šiem fundamentālajiem tiesiskajiem regulējumiem ir ticis pieņemts demokrātiskā procesā, izejot skrupulozas likumdošanas procesa stadijas, kamēr otrs – antikonstitucionālā sanāksmē. Civillikumu tā laikabiedri dēvēja par “Kārļa Ulmaņa Civillikumu”, lai gan tas bija faktiski 1864. gada Baltijas Civillikuma normu konsolidēta versija, kurā tika novērstas Baltijas novadu civiltiesību atšķirības, atsakoties no atsevišķiem ģermāņu (baltvāciešu) tiesību institūtiem. Civillikums tika apstiprināts šaurā vadonim Ulmanim pietuvinātu personu lokā Krišjāņa Valdemāra ielā 3. Nav ziņu par kara un okupācijas laiku pārdzīvojušiem pierakstiem vai stenogrammām, kas ļautu labāk saprast Civillikuma normas,¹¹ taču, ieskatoties laulību noslēgšanas un reģistrāciju regulējošos likumos (“Par laulību”¹² un “Par civilstāvokļa aktu reģistrāciju”¹³), atrodam gandrīz identisku konfesiju uzskaitījumu. Likumā “Par laulību” 23.¹ pantā var redzēt vēl divas konfesijas (reformātus un anglikāņus), kuras nav ietvertas Civillikuma 51. pantā. Neņemam spriest, kāpēc minētās divas konfesijas savulaik “izkritušas caur Ulmaņa sietu”, tomēr ticams izklausās Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesora Jāņa Vēbera secinājums, ka Civillikuma 51. pantā ir iekļuvušas “skaitliski lielākas

⁹ Piemēram, parlamentā tika ar likumu spēku izveidota Reliģijas lietu konsultatīvā padome (sk. 2. panta ceturto rindkopu). Likums “Par reliģiskajām organizācijām”. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990, Nr. 40. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72588/redakcijas-datums/1991/06/13>). Vēlāk Reliģijas lietu konsultatīvā padome ilgus gadus darbojās Tieslietu ministrijas paspārnē, atbalstidama visādos veidos tradicionālās baznīcas.

¹⁰ Sk. Satversmes tiesas 07.12.2023. sprieduma lietā Nr. 2022-41-01 7.2. punktu.

¹¹ Balodis R. Development of the Normative Regulation on the Official Latvian State Language During the First Period of Independence. Journal of the University of Latvia. Law, No. 15, 2022, p. 129. Pieejams: <https://journal.lu.lv/jull/article/view/386/369>

¹² Latvijas Republikas likums “Par laulību”. Valdības Vēstnesis, 1921, Nr. 38.

¹³ Latvijas Republikas likums “Par Civilstāvokļa aktu reģistrāciju”. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921, Nr. 1/3.

konfesijas”.¹⁴ Kā norāda Augstākās tiesas senators, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors Kaspars Balodis, šis ir tas izņēmuma gadījums, kad valsts savu funkciju – laulību reģistrāciju – ar likuma normu deleģē privāto tiesību juridiskām personām – reliģiskām organizācijām.¹⁵

Satversmes sapulce, 1921. gadā pieņemot likumu “Par laulību”, neieklāva konfesiju uzskaitījumu, taču paredzēja konkrētu deleģējumu garīdzniekiem slēgt laulības. Saeima, 1928. gada 7. martā pieņemot grozījumus,¹⁶ papildināja likumu ar jau minēto 23.¹ pantu, kur tas parādās. Jāatzīst, ka Saeimā par deleģējumu izvērsas visai spraigas debātes un tikai deputāta viena balss izšķīra konkrēto konfesiju loka deleģēšanu garīdzniekiem (“par” – 45 deputāti, “pret” – 44 deputāti).¹⁷ Sociāldemokrāti grozījumos redzēja klerikālas valsts veidošanās draudus un vaimanāja par atgriešanos viduslaikos (Fēlikss Cielēns). Tāpat, pretojoties laulību reģistrācijas funkcijas nodošanai baznīcām, viņi saskatīja garīdznieku merkantīlas intereses, kuri to gribot, lai piepelnītos (Nikolajs Kalniņš), un biedēja citus: ja tā turpināsies, garīdznieki terorizēs iedzīvotājus (Jānis Opincāns). Grozījumu atbalstītāji (Alfonss Pastors) savukārt norādīja, ka baznīcām šī funkcija esot nododama pilsoņu ērtībai – garīdznieki esot sasniedzamāki nekā ierēdņi.¹⁸

Jau citētais J. Vēbers savos komentāros par Civillikuma 51. pantu pamatoti norāda uz atšķirību starp “salaulāšanu” reliģiskajā rituālā bez tiesiskām sekām un laulību reģistrāciju kā noteiktu civilstāvokļa aktu reģistrāciju, kas noteikta Civillikuma 51. pantā.¹⁹ Patiešām, Latvijā nav aizlieguma reliģiskām organizācijām rīkot savus laulību rituālus, kas nav saistīti ar civilstāvokļa aktu reģistrāciju un uzskaiti. Šeit ir pilnīga rīcības brīvība pat to konfesiju garīdzniekiem, kas ir uzskaitīti Civillikumā. Likums nosaka baznīcu tiesību reģistrēt laulības juridiski un neko nesaka par laulību reliģisko aspektu. Pašreizējo situāciju un tendences, kādas ir Latvijā ar šo lietu, labi atklāj Tieslietu ministrijas tabula. Saskaņā ar Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta sniegto informāciju 2022. gadā baznīcās laulības slēdza aptuveni 10% jaunlaulāto (1113 no 12 113), kas ir par 4% mazāk nekā piecus gadus iepriekš (2017. gadā – 1898 no 13 205). Paskatoties piecu gadu griezumā, skaidri iezīmējas tendence samazināties laulībām, kas slēgtas baznīcā.

¹⁴ Civillikuma 51. panta komentārs. Grām.: Vēbers J. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: ģimenes tiesības. Rīga: Mans Īpašums, 2000, 36., 37. lpp.

¹⁵ Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 90. lpp.

¹⁶ Latvijas Republikas likums “Pārgrozījumi un papildinājumi likumā “Par laulību””. Valdības Vēstnesis, 1928, Nr. 54.

¹⁷ Latvijas Republikas 2. Saeimas 1928. gada 21. februāra (8. sesijas 15. sēdes) stenogrammas, 598 lpp.

¹⁸ Balodis R. Valsts un Baznīca. Rīga: Nordik, 2000, 499.– 501. lpp.

¹⁹ Civillikuma 51. panta komentārs. Grām.: Vēbers J. 2000, 36. lpp.

Noslēgtās laulības

Gads	Laulības kopā (gan baznīcās, gan dzimtsarakstu nodaļās)	T. sk. baznīcā ²⁰	Svinīgā procedūrā noslēgta laulība dzimtsarakstu nodaļā	Ārpus dzimtsarakstu nodaļas telpām slēgta laulība	Vismaz viens no laulātajiem ir ārzemnieks	Laulību noslēdz nepilngadīga persona
2017	13 205	1898	9538	517	1210	49
2018	13 396	1811	9305	667	1212	32
2019	12 914	1473	8580	631	1237	22
2020	10 469	1162	379	578	740	25
2021	10 824	1114	108	692	796	19
2022	12 113	1113	305	878	1175	22

Ieskatoties statistikā, jāsecina, ka lielāko daļu Civillikuma 51. panta kārtībā noslēgto laulību ir slēguši luterāņu un katoļu garīdznieki.²¹ Pārējo konfesiju garīdznieki (piemēram, baptisti un pareizticīgie) slēdz vairākas reizes mazāk vai ļoti reti, piemēram, kā metodisti un adventisti – vidēji vienu līdz septiņas reizes gadā. Saskaņā ar pašas Tieslietu ministrijas sniegto informāciju Saeimas Juridiskās komisijas sēdē, tad 2021. gadā baznīcās pavisam bija noslēgta 1121 laulība, no kurām evaņģēliskiem luterāņiem – 493; Romas katoļiem – 462, baptistiem – 102 laulības, pareizticīgiem – 52, kamēr jūdaistu reliģijas praktizētāji šo iespēju gandrīz vispār neizmanto²² (2019. gadā neviena, 2020. gadā viena, kamēr 2021. gadā neviena). Lai arī adventistiem un metodistiem ir vairāk noslēgtu laulību,

²⁰ Garīdznieki laulību slēdz atbilstoši savas konfesijas noteikumiem, un arī viņi laulību var noslēgt kā dievnāmā, tā arī ārpus tā.

²¹ Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgums. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 137. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/66743>. Saskaņā ar Tieslietu ministrijas dzimtsarakstu sniegto informāciju 2022. gadā baznīcās laulības slēdza aptuveni 10% jaunlaulāto (1113 no 12 113), kas ir par 4% mazāk nekā piecus gadus iepriekš (2017. gadā – 1898 no 13 205). Paskatoties piecu gadu griezumā, skaidri iezīmējas tendence samazināties baznīcā slēgtām laulībām, kas, protams, ļoti disonē ar pašu baznīcu sniegto informāciju par ticīgo skaitu. Reliģisko organizāciju Tieslietu ministrijai pārskatos norādīto draudžu locekļu kopējais skaits ir 1 334 315 (!), pie kam pati ministrija atzīst, ka statistikas datus nav iekļauta informācija par visām reliģiskajām organizācijām, jo daļa nav iesūtījušas pārskatus par savu darbību. Protams, ja runā par ticīgo skaitu Latvijā, tad objektīvas statistikas nav. Tautas skaitīšanas dati par aptaujājamo reliģisko piederību nekad nav prasīti, bet pašu konfesiju sniegtā informācija Tieslietu ministrijā ir visai apšaubāma. Labs piemērs ir evaņģēliskie luterāņi, kas kopā ar Romas katoļiem un pareizticīgajiem ir starp trim lielākajām Latvijas konfesijām. 2017. gadā luterāņu skaits bija 700 000 (sk.: <https://www.delfi.lv/news/national/politics/ticigo-skaitis-latvija-gada-laika-udzis-importets-vairak-misionaru-un-garidznieku.d?id=50533411>), kamēr pašas Baznīcas kalendārā tiek minēti 34 125 draudzes locekļi (sk. Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas izdevumu “Baznīcas gada grāmata”, 244. lpp.).

²² 14. Saeimas Juridiskās komisijas 2023. gada 16. maija sēdes protokols Nr. 141.1.9/3-29-14/23.

viņiem sokas tikai vien nedaudz labāk.²³ No vienas puses, tas liecina par mazu ticīgo skaitu, lai arī tikpat labi var būt apliecinājums, ka reliģiskas ceremonijas notiek paralēli laulības noslēgšanai dzimtsarakstos.

2. Dievturi kā Civillikuma 51. panta saraksta devītā konfesija

Pēdējos divdesmit piecos gados dievturi vairākkārt neveiksmīgi ir centušies Saeimas deputātus uzrunāt, aicinot Civillikuma 51. panta konfesiju uzskaitījumu papildināt ar viņu konfesiju. Tas izdevās vien 2022. gadā 13. Saeimas pašā noslēgumā. Likumprojekts “Grozījumi Civillikumā” (Nr. 1531/Lp13), kas atbalstīja dievturu iekļaušanu, 13. Saeimā tika atbalstīts pirmajā lasījumā un tika turpināts 14. Saeimā kā “Grozījums Civillikumā” (Nr. 235/Lp14). Dievturus lobēja Nacionālā apvienība, aicinot pārējos deputātus piedomāt pie “vienlīdzīgas attieksmes”.²⁴ Saeimā šīs partijas deputāti, atzīstot, ka konfesijas sekotāju skaits nav liels, uzsvāra lika uz latvisko kāzu rituālu burvību, sakot, ka liels esot to jauno pāru skaits, kuri vēlas laulāties pēc šīs konfesijas noteikumiem.²⁵ Tāpat pamatojums tika rasts Satversmes ievadā, kur minēts, ka Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido arī latviešu un lībiešu tradīcijas un latviskā dzīvesziņa. Latvijas Dievturu sadraudze, vēršoties pie Saeimas, aicināja atbalstīt šo likumprojektu, jo tas “nostiprinātu dievturu tiesības savā zemē un iespējas tautas kultūras mantojuma dzīvotspējai un pastāvēšanai cauri gadsimtiem”.²⁶

Uz deputātu politisko apgalvojumu un pašas ieinteresētās reliģiskās organizācijas pamatojumu fona visai profesionāli izskanēja Tieslietu ministrijas skaidrojums Juridiskajā komisijā. Olga Zeile, kas pārstāvēja ministriju, deputātiem skaidroja, ka Civillikuma 51. pantā jēdziens “konfesijas” tā veidošanas (1937) un arī atjaunošanas brīdī (1993) tika saprasts kā konkrētas reliģiskas organizācijas (noslēgts subjektu loks). Tomēr situācija mainījās pirms pieciem gadiem, kad 2018. gada 26. aprīlī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr. 2017-18-01. No šī brīža jēdziens “konfesijas” ir kļuvis par nenoteiktu juridisku jēdzienu. Konfesija var ietvert vienu reliģisku organizāciju (savienību), taču var ietvert arī

²³ Tā metodistiem 2019. gadā salaulāts viens pāris, 2020. gadā – divi pāri, bet 2021. gadā – pieci pāri. Septītās dienas adventistiem 2019. gadā – septiņi pāri, 2020. gadā – pieci pāri, bet 2021. gadā – septiņi pāri.

²⁴ Saeimas deputāts Jānis Dombrova. 13. Saeimas Juridiskās komisijas 2022. gada 18. oktobra sēdes protokols Nr. 304.

²⁵ No 13. Saeimas Juridiskās komisijas referenta Jāņa Iesalnieka runas Saeimā, likumprojektu “Grozījumi Civillikumā” (1531/Lp 13) pirmajā lasījumā prezentējot Latvijas Republikas 14. Saeimas 2022. gada 20. oktobra sēdē. Pieejams: [https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/1da0d48edb7540b8c22588f5004572d5/\\$FILE/Lp1531_0.htm](https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/1da0d48edb7540b8c22588f5004572d5/$FILE/Lp1531_0.htm)

²⁶ No Dievturu sadraudzes dižvadogo Andreja Broka 2023. gada 5. mēneša 2. dienas vēstules 14. Saeimai.

vairākas savienības. Pašlaik Civillikuma 51. panta subjektu loks tiek konkretizēts caur speciālajiem likumiem, ko valsts ir pieņēmusi par attiecīgajām reliģiskajām savienībām (baznīcām). Tajos ir attiecīgās normas, kas attiecīgo baznīcu vadībai dod tiesības pilnvarot garīdzniekus slēgt laulības ar juridiskām sekām.²⁷

Patiešām, laika posmā no 2007. līdz 2008. gadam Latvijas parlaments izstrādāja un pieņēma septiņu reliģisko savienību likumus un vienu draudzes likumu (speciālos baznīcu likumus), kuros cita starpā tika noteiktas arī attiecīgās reliģiskās organizācijas garīdznieka (mācītāja vai rabīna) tiesības salaulāt. Likumu izstrādāšanas brīdī Satversmes tiesa nebija atzinusi par Satversmei neatbilstošu nosacījumu “vienā konfesijā viena baznīca” un laulību reģistrācijas pieminēšana likumā bija vien Civillikuma 51. pantā noteiktā deleģējuma tiesisks apraksts. Tiesības uz laulību slēgšanu ir noteiktas speciālajos baznīcu likumos:

- Septītās Dienas Adventistu Latvijas draudžu savienības likumā (7. pantā);²⁸
- Latvijas Baptistu Draudžu Savienības likumā (8. pantā);²⁹
- Latvijas Apvienotās Metodistu Baznīcas likumā (6. pantā);³⁰
- Latvijas Vecticībnieku Pomoras Baznīcas likumā (7. pantā);³¹
- Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas likumā (8. pantā);³²
- Latvijas Pareizticīgās Baznīcas likumā (7. pantā);³³
- Rīgas ebreju reliģiskās draudzes likumā (9. pantā).³⁴

Romas Katoļu baznīcai, kas arī ir minēta starp Civillikuma 51. pantā uzskaitītajām konfesijām, nav sava speciāla likuma, taču tās tiesības toties ir nostiprinātas starptautiskā līgumā – Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgumā.³⁵ Lai arī šai līgumā, atšķirībā no speciālajiem likumiem, nav noregulēta virkne vairāku jautājumu (piemēram, tiesības uz nosaukuma aizsardzību u. c.), katoļu tiesības noslēgt laulības ir ietvertas. Līguma 8. pantā ir noteikts Latvijas Republikas pienākums atzīt katoļu baznīcas noslēgto kanonisko laulību civiltiesiskās sekas, ja ir izpildītas Latvijas Republikas likumos paredzētās prasības.

²⁷ 14. Saeimas Juridiskās komisijas 2023. gada 16. maija sēdes protokols Nr. 141.1.9/3-29-14/23.

²⁸ Septītās Dienas Adventistu Latvijas draudžu savienības likums. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 93. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/158622>

²⁹ Latvijas Baptistu Draudžu Savienības likums. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 86. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/157893>

³⁰ Latvijas Apvienotās Metodistu Baznīcas likums. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 91. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/158398>

³¹ Latvijas Vecticībnieku Pomoras Baznīcas likums. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 98. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/159066>

³² Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas likums. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 188. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/184625>

³³ Latvijas Pareizticīgās Baznīcas likums. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 188. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/18462>

³⁴ <https://likumi.lv/ta/id/159067-rigas-ebreju-religiskas-draudzes-likums>

³⁵ Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgums. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 137. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/66743>

Galu galā Saeima izšķirās par dievturu iekļaušanu Civillikuma 51. pantā, taču ar atrunu.

51. pants. Ja laulājamie pieder pie ev.-luterāņu, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, metodistu, baptistu, septītās dienas adventistu vai Mozus ticīgo (judaistu) konfesijas un vēlas salaulāties pie savas konfesijas garīdznieka, kuram ir attiecīgās konfesijas vadības atļauja, tad viņus laulā pēc attiecīgās konfesijas noteikumiem.

(Grozījums pantā attiecībā uz tiesībām noslēgt laulību arī pie dievturu konfesijas garīdznieka, kuram ir konfesijas vadības atļauja, stājas spēkā vienlaikus ar atsevišķu likumu par savstarpējo attiecību noregulēšanu starp valsti un dievturu reliģisko organizāciju un tiks iekļauts likuma redakcijā uz atsevišķā likuma spēkā stāšanās dienu. Sk. 07.09.2023. likuma 30. pantu)

Minētais nozīmē, ka līdz ar šo Civillikuma 51. panta grozījumu Saeima atzīst, ka tieši speciālie baznīcu likumi ir tiesību akts, kurā tiek noteikts deleģējums konkrētai baznīcai reģistrēt laulības.

3. Atteikšanās no konfesiju uzskaitījuma par labu atsaucei

No vienas puses, jēdzieni ar augstu juridiskās abstrakcijas pakāpi padara tiesību normu elastīgāku un atbilstošāk piemērojamu dažādās situācijās.³⁶ Civillikuma 51. pantā “konfesijas”, kā tas secināms no Satversmes tiesas 2018. gada 26. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2017-18-01, sniedz pretēju efektu, jo abstraktais jēdziens “konfesija” maldina tiesību piemērotāju. Faktiski, jau pieņemot minēto normu 1937. gadā un arī atjaunojot 1993. gadā, bija domāta konkrēta juridiska persona – baznīca.

Manuprāt, ir pienācis laiks atzīt, ka vislabākais risinājums būtu Civillikuma 51. pantā ietvert nevis konfesiju vai baznīcu uzskaitījumu, bet norādi uz speciālajiem likumiem, kuros šāds deleģējums ietverts. Aicinātu izteikt minēto pantu šādā redakcijā: *Ja laulājamie vēlas salaulāties pie garīdznieka, kuram ir savas konfesijas vadības atļauja, kas izdota, balstoties uz speciāla par attiecīgo reliģisko organizāciju izdota likuma pamata, tad viņus laulā pēc attiecīgās konfesijas noteikumiem.* Pantā netiek minēti Romas katoļi, bet ir taču skaidrs, ka Romas katoļiem deleģējums ir noteikts starptautiskajā līgumā – Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgumā.

Manis piedāvātais risinājums sasaucas arī ar Saeimas Juridiskā biroja vadītājas Dinas Meisterses viedokli par dievturu ietveršanu Civillikuma 51. pantā,³⁷ jo birojs

³⁶ Sk.: Satversmes tiesas 19.12.2012. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01, 18.1. punkts.

³⁷ Saeimas Juridiskā biroja vadītājas Dinas Meisterses vēstule-atzinums Nr. 111.13/1-95-14/23 Saeimas Juridiskajai komisijai par likumprojektu “Grozījums Civillikumā”.

aicina ievērot konstitucionālas tradīcijas un esošo tiesību sistēmu, jo pārējām konfesijām ir speciālos likumos deleģētas laulību reģistrācijas tiesības. Turklāt, kā zināms, jau Juridiskās komisijas sēdes laikā iezīmējās arī Vasarsvētku konfesijas vēlme tikt ierakstītai Civillikuma 51. pantā. Saeimas Juridiskajā komisijā, vērtējot priekšlikumu Civillikuma 51. pantu papildināt ar dievturu konfesiju, ir jāatzīst, ka deputāts Edgars Zelderis visai pamatoti secināja,³⁸ ka, ja Civillikuma 51. pantu papildina ar dievturu konfesiju, tad var rasties problēmas. Deputātu citējot, “ar šiem grozījumiem tiek atvērta pieeja tam, ka jebkurš [izmantojot vārdu “dievturi”] turpmāk varēs šādas darbības veikt [..], ja nav noteikts neviens kritērijs, jo nav “sarga pie šiem vārtiem”. Tas savukārt “var novest pie riskiem, kas radīs zināmu haosu”, jo fakts, ka reliģiska organizācija ir reģistrēta Uzņēmumu reģistrā, vēl nedod tiesisko skaidrību. Šādā reliģisko organizāciju reģistrā var reģistrēt jebkuru organizāciju, jo, reģistrējoties reliģiskām organizācijām, ir jāizpilda vien formāli kritēriji. Tas, ka jaunas konfesijas vēlas saņemt tādas pašas tiesības kā citas, ir saprotams, taču tāpēc arī ir svarīgi izstrādāt pietiekami saprotamu tiesisku noregulējumu šai jautājumā.

Kopsavilkums

Speciālo baznīcu likumu atzīšana no valsts puses, ar tiem saistot arī Civillikuma 51. panta konfesiju uzskaitījumu, ir laba zīme. Minētie likumi ir savdabīgs tiesisks instruments un baznīcas un valsts vienošanās formāts vienlaikus. Kāpēc laba zīme? Tāpēc, ka pēdējos gados speciālos likumus ir apšaubījuši liberālie politiķi un atsevišķi grozījumi drīzāk izskatījās pēc “tiesiskām lamatām” baznīcu autonomijai. Tā, piemēram, Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca 2018. gadā nespēja savu likumu grozīt³⁹ pat pusgada laikā. Tās sāncense Latvijas Evaņģēliski luterisko baznīca pasaulē darīja visu, lai likuma grozījumi iestrēgtu, nevis lobēja sava speciālā likuma pieņemšanu. Savukārt Latvijas Pareizticīgai baznīcai tās likumu Saeima sagrozīja⁴⁰ ātrāk nekā nedēļas laikā bez pašas baznīcas atļaujas. Lai arī abi pieminētie gadījumi ir atšķirīgi un šai rakstā par to nav runas, taču tie cieši saistās ar valsts attieksmi pret speciāliem likumiem vistiešākā veidā. Ir dzirdētas pat runas, ka likumi vispār būtu anulējumi tiesiskās vienlīdzības vārdā. Tāpēc ierosinājums paplašināt reliģisko organizāciju loku Civillikumā un likumdevēja izšķiršanās par labu speciālo baznīcu likumu tiesiskajam ietvaram ir jauns attīstības posms valsts un baznīcas attiecībās. Izpratne tika panākta saspringtās diskusijās starp Tieslietu ministriju un Saeimas komisiju un tās deputātiem.

³⁸ 14. Saeimas Juridiskās komisijas 2023. gada 16. maija sēdes protokols Nr. 141.1.9/3-29-14/23.

³⁹ Sk.: 2018. gada 12. Saeimas neatbalstītie “Grozījumi Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas likumā (Nr. 1210/Lp12)”. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttcategory=1210/Lp12>

⁴⁰ 08.09.2022. likums “Grozījumi Latvijas Pareizticīgās Baznīcas likumā”. Latvijas Vēstnesis, 09.09.2022., Nr. 175A. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/335376>

1. Likumdevējs, "atverot durvis" Civillikuma 51. pantā jaunai konfesijai, kurai piešķir laulību reģistrācijas tiesības, ir radījis precedentu, kas mudina arī citām baznīcām sev šādu tiesību pieprasīt, balstoties uz Satversmes 91. pantu. Valsts ir tiesīga atbalstīt atsevišķas baznīcas kādu specifisku iemeslu dēļ, taču vienlīdzības princips darbojas arī šādos gadījumos.
2. Valstij ir jāspēj nodrošināt tiesisko vienlīdzību, taču jādomā arī, kā pasargāt sabiedrību no riskiem, kas var rasties, pieļaujot, ka laulības sāk reģistrēt gadījuma organizācijas jeb tādas, kuras neiztur attiecīgu kritēriju sietu Tieslietu ministrijā, kas Latvijā ir atbildīga par valsts un baznīcas attiecībām un tiesisko regulējumu šai jomā.
3. Ir jāizvērtē Civillikuma 51. pants un jāatsakās no konfesiju uzskaitījuma, tā vietā paredzot atsauci uz baznīcu speciālajiem likumiem. Šāda pieeja juridiski būtu skaidrāka un atbrīvotu likumdevēju no tādu tiesību normu pieņemšanas, kas rada jautājumus un liekus riskus tiesību piemērotājiem.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Balodis R. Development of the Normative Regulation on the Official Latvian State Language During the First Period of Independence. *Journal of the University of Latvia. Law*, No. 15, 2022.
2. Balodis K. *Ievads Civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
3. Balodis R. Valsts un Baznīca. Rīga: Nordik, 2000. Pieejams: <https://journal.lu.lv/jull/article/view/386/369>
4. Huston J. 'A Wall of Separation'. Pieejams: <https://www.loc.gov/loc/lcib/9806/danbury.html>
5. Vēbers J. *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: ģimenes tiesības*. Rīga: Mans Īpašums, 2000.

Tiesu prakse

6. Satversmes tiesas 07.12.2023. spriedums lietā Nr. 2022-41-01. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/>
7. Satversmes tiesas 19.12.2012. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01, 18.1. punkts. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/>

Tiesību akti

8. Civillikums. Valdības Vēstnesis, 1937, Nr. 41. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/225418>
9. Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē. Latvijas Vēstnesis, 1998, Nr. Nr. 308/312 (1369/1373). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/50292-grozijumi-latvijas-republikas-satversme>
10. Grozījumi Civillikumā. Latvijas Vēstnesis, 2012, Nr. 200. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253623>

11. Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgums. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 137. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/66743>
12. Septītās Dienas Adventistu Latvijas draudžu savienības likums. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 93. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/158622>
13. Latvijas Baptistu Draudžu Savienības likums. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 86. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/157893>
14. Latvijas Apvienotās Metodistu Baznīcas likums. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 91. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/158398>
15. Latvijas Vec ticībnieku Pomoras Baznīcas likums. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 98. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/159066>
16. Rīgas ebreju reliģiskās draudzes likums. Latvijas Vēstnesis, 2007, Nr. 98. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/159067>
17. Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas likums. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 188. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/184625>
18. Latvijas Pareizticīgās Baznīcas likums. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 188. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/18462>
19. 08.09.2022. likums "Grozījumi Latvijas Pareizticīgās Baznīcas likumā". Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 175A. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/335376>
20. Grozījumi Civillikumā. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 186. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/345783-grozijumi-civillikuma>

Vēsturiskie tiesību akti

21. Latvijas Republikas likums "Par laulību". Valdības Vēstnesis, 1921, Nr. 38. Pieejams: <http://www.periodika.lv>
22. Latvijas Republikas likums "Par Civilstāvokļa aktu reģistrāciju". Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1921, Nr. 1/3. Pieejams: <http://www.periodika.lv>
23. Latvijas Republikas likums "Pārgrozījumi un papildinājumi likumā "Par laulību"". Valdības Vēstnesis, 1928, Nr. 54. Pieejams: <http://www.periodika.lv>
24. 01.03.1990. likums "Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksā un dažos citos Latvijas PSR likumdošanas aktos". Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990, Nr. 11. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/279763>
25. Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992, Nr. 29/31. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/75530>
26. Likums "Par reliģiskajām organizācijām". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1990, Nr. 40. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72588/redakcijas-datums/1991/06/13>

Stenogrammas

27. Latvijas Republikas 2. Saeimas 1928. gada 21. februāra (8. sesijas 15. sēdes) stenogramma.
28. Latvijas Republikas Augstākās padomes 1991. gada 30. oktobra sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_911030.htm

29. Latvijas Republikas 14. Saeimas 2022. gada 20. oktobra sēdes stenogramma. Pieejams: [https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/1da0d48edb7540b8c22588f5004572d5/\\$FILE/Lp1531_0.htm](https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/1da0d48edb7540b8c22588f5004572d5/$FILE/Lp1531_0.htm)

Citi materiāli

30. 2018. gada 12. Saeimas neatbalstītie “Grozījumi Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas likumā (Nr. 1210/Lp12)”. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttcategory=1210/Lp12>
31. 14. Saeimas Juridiskās komisijas 2023. gada 16. maija sēdes protokols Nr. 141.1.9/3-29-14/23.
32. 13. Saeimas Juridiskās komisijas 2022. gada 18. oktobra sēdes protokols Nr. 304.

Toms Čevērs, Mg. iur.

Rīgas Tehniskās universitātes Inženierekonomikas un vadības fakultātes
Starptautisko ekonomisko sakaru un muitas institūta Muitas un nodokļu katedra

NODARĪJUMU KRIMINALIZĀCIJAS PROBLEMĀTIKA LATVIJAS KRIMINĀLTIESĪBĀS

PROBLEMS OF CRIMINALIZATION IN LATVIAN CRIMINAL LAW

Atslēgvārdi: samērīguma princips, kriminālatbildības sliekšnis, kontrabanda

Key words: principle of proportionality, threshold of criminal liability, smuggling

Summary

Applying comparative scientific research method, the author of the article makes inquiries into discovering the prerequisites for the criminalization of harmful behaviour. He argues that, when adopting criminalization policy, it is necessary to balance the discretionary power of legislator in accordance with the principle *nullum crimen sine lege* and such legal principles of constitutional rank as proportionality and *ultima ratio*. Criminalization of commercial smuggling clearly indicates the problems of criminalization in Latvian criminal law. The threshold of criminal liability for the deed in question shall be determined taking into account only the amount of taxes evaded due to the illegal trafficking of goods across the country's customs border.

Ievads

Vienīgi tad, ja vienas personas tiesībām pretī ir citas personas pienākums, ir iespējams nodrošināt kārtību sabiedrībā, dodot pamatu tās locekļiem *a priori* paļauties, ka ikvienā gadījumā tiesiski pamatoto interešu īstenošana netiks kavēta. Tādēļ tiesības vienmēr ir kādas personas izvēles un rīcības brīvības garantētājas un vienlaikus arī kādas citas – ierobežotājas.

Sabiedrību vieno kopīgas vispārīgas vērtības un no tām atvasinātas konkrētas intereses, ko valsts vara aizsargā divpakāpīgi. Pirmkārt, tiek pieņemts tiesiskais regulējums, kas atšķirīgā detalizācijas pakāpē strukturē jebkuru sabiedrības

dzīves jomu, paredzot, ka noteiktas darbības izpilde vai atturēšanās no tās ir prognozējama. Otrkārt, par normatīvi nostiprinātās kārtības pārkāpumiem tiek paredzēta juridiskā atbildība, kas nosaka piespiešanas mehānismu šīs kārtības ievērošanai.

Par noteiktu pārkāpumu izdarīšanu tiek paredzēta kriminālatbildība kā smagākā juridiskās atbildības forma.¹ Konkrētā nodarījuma sevišķais raksturs tiek izteikts, kriminalizējot noteiktu darbību vai bezdarbību jeb papildinot Krimināllikuma² (turpmāk arī – KL) sevišķo daļu ar attiecīgu noziedzīga nodarījuma sastāvu. Tā formulējums, kurā iekļautas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, nosaka indivīda privātautonomijas galējo robežu. Tās pārsniegšanas gadījumā pastāv iespēja noziedzīgo nodarījumu izdarījušajai personai piemērot kriminālsodu ar tālejošākajām negatīvajām sekām šai personai, kas saistāmas ar stingrāko publisko nosodījumu un lielākajām neērtībām un ciešanām gan soda izpildes laikā, gan arī pēc tam.

Piedraudot ar šo galējo valsts varas rīcībā esošo piespiedu līdzekli, sabiedrības kopējās intereses tiek atzītas par svarīgākām iepretī indivīda personiskajām interesēm. Tādējādi krimināltiesībās spilgti mijiedarbojas indivīds, sabiedrība un valsts, proti, noziedzīgu nodarījumu izdara konkrēts un identificējams indivīds, bet valsts, izmantojot savus administratīvos un finansiālos resursus, speciālā procesuālā formā pret to iestājas sabiedrības vārdā, lai uzturētu tiesisko kārtību,³ kas atzīstama par krimināltiesību galīgo mērķi.⁴

Analizējot krimināltiesību teorijas atziņas salīdzinošā un vēsturiskā perspektīvā, publikācija vērsta uz nodarījumu kriminalizācijas priekšnoteikumu atklāšanu.

Likumdevēja kompetence nodarījumu kriminalizācijā

Viens no krimināltiesību principiem ir sodīšanas nepieļaujamība bez likuma jeb likumības princips (*nullum crimen sine lege*). Tas nosaka krimināltiesību normas definēšanas, interpretācijas un piemērošanas robežas un paredz, ka persona ir saucama pie kriminālatbildības tikai tad, ja tam ir juridisks pamats – tiesību

¹ Par kriminālsodu kā tiesību kvalitātes garantu, nodrošinot sabiedrības interešu efektīvu aizsardzību, sk.: Banga E. Soda politika kā brīdinājums. Jurista Vārds, 2006, Nr. 1.

² Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [02.12.2023.].

³ Mincs P. Krimināltiesības. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 15., 18., 70., 209. lpp.; Hefe O. Taisnīgums. Filosofisks ievads. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009, 80. lpp.

⁴ Ilona Kronberga paudusi, ka galvenais un plašākais kriminālsoda mērķis ir prevencija (Kronberga I. Nepilngadīgo personu likumpārkāpumu prevencija kā kriminālsoda mērķis. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2019, 86.–87., 95.–96. lpp.), taču jāņem vērā, ka atturēšana izdarīt noziedzīgus nodarījumus nav pašmērķīga, bet gan nepieciešama, lai novērstu jaunu noziedzīgu nodarījumu negatīvo ietekmi, kas apdraud tiesisko kārtību. Turklāt arī autore pati ir norādījusi, ka preventīvie pasākumi ir vērsti uz sabiedrības drošības aizsardzības nodrošināšanu (turpat, 89., 95. lpp.).

normai, kurā formulēts noziedzīgās rīcības modelis, vispirms ir jābūt rakstītai (*lex scripta*).⁵

Nemot vērā, ka pie kriminālatbildības var saukt tikai par tādu nodarījumu, kas ir tieši paredzēts krimināllikumā, nodarījuma kriminalizācija kā likumdošanas akts ir likumdevēja ekskluzīvā kompetencē, realizējot savu diskrecionāro varu. Likumdevēja izdarītā izvēle atzīt par noziedzīgu vienu vai otru uzvedības aktu jebkurā gadījumā atspoguļo likumdevēja ideoloģiju, citiem vārdiem, argumenti par labu kriminalizācijai vai pret to var būt politiskas izvēles vadīti.⁶ Turklāt likumdevēju veido sabiedrības pārstāvji ar unikālu personisko pieredzi un mūža laikā veidojušos dzīves uztveri, kas nenoliedzami atstāj subjektīvu ietekmi uz pieņemtajiem lēmumiem. Turklāt kriminalizācijas un dekriminalizācijas politika nav brīva arī no apkārtējās vides apstākļiem.⁷ To ietekmē atsevišķu sabiedrības grupu un interešu pārstāvju spiediens un arī mediju darbība, selektīvi aktualizējot noteiktus sabiedriskās dzīves aspektus. Tādēļ, kaut arī ir nodarījumi, kuru sevišķais kaitīgums ir acīmredzams un vispāratzīts un tādēļ veido materiālo krimināltiesību kodolu, nodarījuma kaitīguma noteikšana vienmēr ir vērtējuma jautājums, kas jo sevišķi izpaužas nepastāvīgos sociālos, politiskos un ekonomiskos apstākļos tādos politiskajos režimos, kuros tiek respektēts viedokļu plurālisms.

Šādos apstākļos ir noskaidrojams, vai pārkāpumus ir iespējams savstarpēji kvalitatīvi nošķirt. Jau pirmskara Latvijā Pauls Mincs secināja, ka robežas no viena pārkāpuma veida uz citu mēdz būt visai plūstošas. Viņš atzina, ka krimināltiesiskas represijas likumdevējs paredz par sevišķi smagiem pārkāpumiem,⁸ taču, viņa ieskatā, tie savstarpēji atšķiras tikai pēc likumdevēja noteiktajām negatīvajām sekām personai un kārtības, kādā tās tiek piemērotas.⁹ Uz grūtībām noteikt kvalitatīvu jeb principiālu atšķirību starp dažāda veida pārkāpumiem norādīja arī viņa laikabiedrs Pēteris Lejiņš. Atzīstot, ka krimināltiesiska sankcija paredzama nopietnākajos gadījumos, arī viņš vienlaikus pauda, ka atbilstoši likumības principam bez krimināllikumā paredzēta kriminālsoda piedraudējuma nodarījums nav noziedzīgs, neraugoties uz tā, iespējams, sevišķo kaitīgumu sabiedrībai, ko savukārt nosaka tās izjūta.¹⁰

⁵ Minētais princips paredz arī vēl trīs citas kumulatīvas pazīmes, proti, rakstītajai tiesību normai ir jābūt skaidrai (*lex certa*), tās tvērumu nedrīkst patvaļīgi paplašināt par sliktu personai (*lex stricta*) un tai ir jābūt spēkā esošai noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī (*lex praevia*) (sk.: Timmerman M. Legality in Europe. On the principle nullum crimen, nulla poena sine lege in EU law and under ECHR. Cambridge: Intersentia, 2018, p. 1–2; Strada-Rozenberga K. Krimināltiesības: tiesiskā drošība krimināltiesībās un kriminālprocesā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2015–2020. Rīga: LŪ Akadēmiskais apgāds, 2021, 17.–18. lpp.).

⁶ Keiler J., Roef D. (eds.). Comparative Concepts of Criminal Law. 3rd ed. Cambridge: Intersentia, 2019, p. 37.

⁷ Husak D. Criminal Law Theory. In: The Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory. M. P. Golding and W. A. Edmundson (eds.). Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 109, 116; Ashworth A. Principles of Criminal Law. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 23, 25.

⁸ Mincs P. 2005, 17., 70.–71. lpp.

⁹ Turpat, 15.–17., 71. lpp.

¹⁰ Lejiņš P. Krimināltiesības. [B. v.]: [b. i.], 1940, 7., 9., 36. lpp.

Padomju ideoloģijas sakāpinātā vēršanās pret formālismu, vienmēr uzsverot politiski angažēta satura nozīmību jebkurās sabiedriskajās attiecībās, bija novērojama arī krimināltiesībās. Uzsverot, ka sabiedriskā bīstamība ir materiāla pazīme, respektīvi, noziedzīgam nodarījumam objektīvi piemītoša un neatņemama īpašība, Marija Blūma savulaik noliedza likumdevēja iespēju piešķirt kādam pārkāpumam sabiedrisko bīstamību.¹¹ Viņa norādīja, ka likumdevējs tikai izzina un ar lielāku vai mazāku precizitāti nosaka laika gaitā mainīgo nodarījuma sabiedriskās bīstamības raksturu un pakāpi. Šī iemesla dēļ no tā gribas ir atkarīga tikai sabiedriski bīstamu nodarījumu atzīšana par noziedzīgiem jeb tā sabiedriskās bīstamības juridiska fiksēšana.¹²

Likumdevēja izvēles tiesības nodarījumu kriminalizācijā un dekriminalizācijā A. Loskutovs un A. Judins hiperbolizēti nodēvējuši par tā leģislatīvo jeb likumdošanas patvaļu,¹³ šī viedokļa autoriem aizstāvojot ideālistisku uzskatu, ka nodarījumu atšķirīgais kaitīgums ir objektīvi novērtējams, kādēļ pēc tā būtu jāvadās, nosakot atšķirīgu kārtību, kādā pret tiem vērsties.¹⁴ Attiecīgi arī Agra Reigase savulaik norādīja, ka kriminalizācijas pamatā ir objektīva jeb sociāla nepieciešamība.¹⁵

Vienlaikus A. Judins un A. Loskutovs pauduši ārkārtīgi mūsdienīgu atziņu, kas atbilst demokrātiskās tiesiskās valstīs dominējošajai dabisko tiesību izpratnei par tiesību sistēmas pilnību, ka tiesību jaunrade nav tiesību normu radīšana, bet gan to apzināšana un atklāšana sabiedrībai. Minētie autori šo tēzi drosmīgi attiecina arī uz noziedzīgu nodarījumu sastāvu formulēšanu krimināllikumā.¹⁶ Minētais cita starpā vedina domāt par analogijas pieļaujamību krimināltiesībās, taču šādas atziņas saderībai ar likumības principu nepieciešama padziļināta izpēte.

Arī konstitucionālās tiesas, šajā likumdošanas jomā saskatot likumdevēja lielāku rīcības brīvību, noteiktu nodarījumu kriminalizāciju netiecas atzīt par antikonstitucionālu, tādējādi iespējami neiejaucoties materiālo krimināltiesību saturā.¹⁷ Nav gan noliedzams, ka no demokrātiskā tiesiskā valstī pastāvošajiem vispārējiem tiesību principiem tiek atvasināts aizvien vairāk prasību likumdevējam un, domājams, nav šķēršļu tos attiecināt arī uz noziedzīgu nodarījumu sastāvu veidošanu.

¹¹ Blūma M. Nozieguma jēdziens un tā pazīmes padomju krimināltiesībās. Rīga: Pēteru Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 49. lpp.

¹² Blūma M. 1972, 49., 54. lpp.

¹³ Judins A., Loskutovs A. Bīstamība kā noziedzīga nodarījuma pazīme. LPA Raksti, 2000, Nr. 7, 107., 116. lpp.

¹⁴ Shishko I. V. Ekonomicheskie pravonarusheniya: Voprosy juridicheskoy ocenki i otvetstvennosti. Sankt-Peterburg: Juridicheskij centr Pres, 2004, s. 161–162.

¹⁵ Reigase A. Kriminalizācija un dekriminalizācija – krimināltiesību politikas īstenošanas metodes. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2007, Nr. 2, 12., 13. lpp.

¹⁶ Judins A., Loskutovs A. 2000, 116. lpp.

¹⁷ Hörnle T. Theories of Criminalization. In: Oxford Handbook of Criminal Law. M. D. Dubber, T. Hörnle (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2014. Pieejams: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199673599.013.0030> [aplūkots 27.07.2022.].

Nodarījuma kriminalizēšanas kritēriji

Apstākļos, kad par noteikta veida pārkāpumiem tiek paredzētas smagākas negatīvās sekas personai nekā par citiem, samērīguma princips kā vispārējs tiesību princips, kas nosaka demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskās sistēmas sistematizāciju,¹⁸ neizbēgami prasa noskaidrot šo pārkāpumu atšķirīgās īpašības.¹⁹ Kaitīguma jēdziens raksturo jebkura pārkāpuma nevēlamo, negatīvo ietekmi uz apkārtējo vidi.²⁰ Tādēļ, ievērojot samērīguma principa krimināltiesisko izpausmi, kriminālatbildība paredzama un kriminālsods pastiprināms par kaitīgākajiem nodarījumiem, jo saskaņā ar šo principu indivīda tiesības un intereses netiek ierobežotas vairāk, nekā tas ir nepieciešams noteiktā mērķa sasniegšanai.²¹

Uldis Krastiņš uzsvēris kaitīgumu kā noziedzīga nodarījuma svarīgāko īpašību,²² skaidrojot, ka noziedzīgi nodarījumi no citiem pārkāpumiem atšķiras ar kaitīguma smaguma pakāpi, kas kādu interešu apdraudējumu izsaka tādā mērā, ka pret to ir nepieciešams vērsties ar krimināltiesību līdzekļiem.²³ Attiecīgi – jo svarīgāka jeb būtiskāka ir aizsargājamā interese, jo kaitīgāka ir nesankcionēta vērsšanās pret to.²⁴

Atklāts ir palicis jautājums, kā šo kaitīgumu noteikt. Rietumvalstu tiesību literatūrā, detalizēti apskatot nodarījumu kriminalizācijas problemātiku, vairāk uzmanības tiek veltīts atšķirīgiem apstākļiem, kas var būt par pamatu tam, lai izšķirtos par principiālu nepieciešamību sodīt krimināltiesiskā kārtā. Tie ir sodīšanas attaisnojumi, kuri likumdevējam jāizsver katrā konkrētā gadījumā.²⁵ Tiek pievērsta uzmanība nereti savstarpēji pretrunīgiem principiem, prioritātes

¹⁸ Rezevska D. Latvijas tiesiskā sistēma. Nacionālā enciklopēdija. 21.11.2023. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/25869-Latvijas-tiesisk%C4%81-sist%C4%93ma> [aplūkots 02.12.2023.].

¹⁹ Juridiskajā literatūrā samērīguma principu ir piedāvāts likt visā krimināltiesību sistēmas pamatā, proti, atkarībā no pārkāpuma smaguma nodarījumi vispirms ir kriminalizējami, jau kriminalizēti nodarījumi ir nošķirami savā starpā, izvērtējot likumdevēja noteiktās sankcijas, un pēc tam, izvērtējot notikušā faktiskos apstākļus, jau konkrētai personai par izdarītu kriminalizētu nodarījumu nosakāms atbilstošs sods sankcijas ietvaros (Ashworth A. 2006, p. 19–20). Plaši par samērīguma principa nozīmi nodarījumu kriminalizācijā un soda noteikšanā Lietuvas Konstitucionālās tiesas prakses kontekstā sk.: Bikelis S. Permāstant sankcijas uz kontrabandā: proporcingumo problema (I). Proporcingumo principas ir Baumēs uz kontrabandā. Teisēs problemas, 2012, Nr. 4; Fedosiukas O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultima ratio): teorija ir realybė. Jurisprudencija, 2012, Vol. 19, No. 2.

²⁰ Sk.: šķirklis “kaitīgs”. Interneta vārdnīca “Tēzaurs”. Pieejams: <https://tezaurs.lv/kait%C4%ABgs:1> [aplūkots 29.11.2023.].

²¹ Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs J. Briedes zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 185.–186. lpp.

²² Plašāko kaitīguma kā noziedzīga nodarījuma pazīmes skaidrojumu sk.: Krastiņš U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. Jurista Vārds, 2003, Nr. 35.

²³ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 11., 12.–13. lpp.

²⁴ Krastiņš U. 2014, 55. lpp.; Reigase A. 2007, 12. lpp.

²⁵ Hefe O. 2009, 78. lpp.; Keiler J., Roef D. 2019, p. 36.

starp kuriem var noteikt konkrētā nevēlamās uzvedības akta specifika: indivīda privātautonomijas principam, saskaņā ar kuru izteikti iebildumi paternālai pieejai, kad rūpēs par indivīdu likumdevējs nosaka tā rīcības ierobežojumus, apšaubot viņa spēju patstāvīgi pieņemt lēmumus savās un sabiedrības labākajās interesēs;²⁶ labklājības principam, saskaņā ar kuru indivīda privātautonomija tiek ierobežota sabiedrības kopējo interešu nodrošināšanas nolūkos;²⁷ kaitējuma principam, saskaņā ar kuru indivīds ir tiesīgs rīkoties tā, kā vēlas, ja vien nekaitē apkārtējiem;²⁸ juridiskajam morālismam, saskaņā ar kuru tiek kriminalizēti uzvedības akti, kas pārkāpj sabiedrisko morāli, kura savukārt nodrošina šīs sabiedrības ilgtspēju;²⁹ un tiesisko interešu aizsardzības principam, saskaņā ar kuru vienīgi noteikta veida intereses pelna krimināltiesisku aizsardzību.³⁰

Kaut arī nodarījuma kaitīguma novērtēšana, neraugoties uz tās komplekso un problemātisko raksturu, ir nenovēršama un fundamentāla,³¹ krimināltiesību teorijā vienlaikus tiek norādīts, ka nav iespējamās piedāvāt konkrētas vadlīnijas kriminālbildības sliekšņa noteikšanai.³² Iespējami universālais izejas punkts, lemjot par kāda nodarījuma kriminalizāciju, paliek tā kaitīgums un kaitējuma nodarīšana tā rezultātā,³³ kaut arī šie jēdzieni ir pakļaujami plašai interpretācijai.³⁴

Attiecīgi konkrētā apdraudētā objekta svarīgums *per se* nav vienīgais tā kaitīguma izteicējs. Arī nodarījumu raksturojošie apstākļi,³⁵ kas aptver visas tās objektīvās un subjektīvās pazīmes, kas raksturo notikušo un palielina iespēju aizskart objektu vai šo aizskārumu padarīt smagāku, var būt tik nozīmīgi, ka šī apdraudējuma riska neitralizēšanai ir nepieciešami krimināltiesiski līdzekļi. Turklāt izraisīto seku raksturs un smagums liecina par pārkāpuma paaugstinātu kaitīgumu.³⁶ Nozīmīgāku seku iestāšanās iespēja likumsakarīgi palielinās, ja tiek aizskarts būtisks objekts vai tas tiek darīts intensīvi.

Ja arī tiek konstatēts nodarījuma kriminalizācijas pamats, tad, ņemot vērā kriminālbildības represīvo raksturu un kriminālprocesuālās izmaksas, izvērtējama alternatīvo mehānismu pieejamība un lietderība, nosakot, vai

²⁶ Ashworth A. 2006, p. 25–26; Keiler J., Roef D. 2019, p. 45.

²⁷ Ashworth A. 2006, p. 28–29; Keiler J., Roef D. 2019, p. 46.

²⁸ Ashworth A. 2006, p. 30; Keiler J., Roef D. 2019, p. 48–49.

²⁹ Ashworth A. 2006, p. 40; Keiler J., Roef D. 2019, p. 60.

³⁰ Keiler J., Roef D. 2019, p. 67.

³¹ Ashworth A. 2006, p. 39.

³² Keiler J., Roef D. 2019, p. 83–84; Ashworth A. 2006, p. 25, 54.

³³ Sk.: Ashworth A. 2006, p. 30.

³⁴ Sk.: Petersen T. S. What is legal moralism? SATS – Northern European Journal of Philosophy, 2011, Vol. 12, No. 1.

³⁵ Piemēram, nodarījuma izdarīšanas vieta, laiks, izmantotie rīki, līdzekļi un paņēmieni, intensitāte, situācija, kādā tas tiek izdarīts, noziedzīga nodarījuma priekšmeta apmērs un tā specifiskas īpašības, vainas forma u. tml.

³⁶ Krastiņš U. 2014, 13.–14, 89., 99. lpp.; Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Palīgīdzeklis krimināltiesību normu piemērotājiem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 19.–20. lpp.

nodarījuma kriminalizācijas un attiecīgi noteikta soda veida un mēra noteikšanas mērķis nav sasniedzams ar ekonomiskākiem un personu mazāk ierobežojošiem pasākumiem. Šī pieeja, kas raksturo krimināltiesības kā galējo līdzekli tiesiskās kārtības nodrošināšanai (*ultima ratio*), ir vispārātzīta kā vietējā,³⁷ tā ārvalstu tiesību literatūrā.³⁸ Lietuvas krimināltiesībās nepārprotami ir aktualizēts jautājums par to, ka arī šim principam ir vispārēja tiesību principa statuss, kas ierobežo likumdevēja rīcības brīvību kriminalizēt nodarījumus.³⁹

Latvijas tiesu praksē nav izdarītas tiešas atsauces uz minētajiem principiem, taču tajā paustās atziņas, ievērojot tikko minēto kontekstu, liek koriģēt noziedzīgu nodarījumu sastāvu tvērumus. Noziedzīga nodarījuma kvalifikācija kā pilnīgas atbilstības konstatēšana starp notikušā faktiskajiem apstākļiem jeb faktisko sastāvu un noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm jeb krimināltiesību normas tiesisko sastāvu nav iespējama bez attiecīgās Krimināllikuma sevišķās daļas normas interpretācijas, kas būtībā vienmēr ir vērsta uz to, lai noskaidrotu, vai konstatētie faktiskie apstākļi ir kriminalizēti.

Tā Satversmes tiesa 2022. gada 27. maija lēmumā lietā Nr. 2021-34-01⁴⁰ atzina, ka, personu saucot pie kriminālatbildības saskaņā ar KL 82. pantu "Aicinājums likvidēt Latvijas Republikas valstisko neatkarību" redakcijā, kas bija spēkā no 2013. gada 1. aprīļa līdz 2016. gada 10. maijam,⁴¹ nepietiek ar publiska aicinājuma likvidēt Latvijas Republikas valstisko neatkarību konstatējumu, bet gan jāvērtē konkrētā situācija un personas izteikumi pēc būtības. Respektīvi, šajā normā ir paredzēta kriminālatbildība tikai par tādu publisku aicinājumu, kas rada konkrētu, reālu valsts un sabiedrības interešu apdraudējumu un pamudina uz tādu rīcību, kas reāli ļautu sasniegt aicinājuma mērķi. Atbilstoši katra konkrētā nodarījuma faktiskajām pazīmēm šādiem publiskiem aicinājumiem, kas formāli atbilst likumdevēja aprakstītajām pazīmēm, var būt atšķirīga ietekme uz radīto apdraudējumu valsts un sabiedrības interesēm un ne visi šādi publiski aicinājumi patiešām apdraud valstisko neatkarību.

Arī Latvijas Republikas Senāta Krimināltiesību departaments 2023. gada 10. janvāra lēmumā lietā Nr. SKK-3/2023⁴² norādīja, ka, personu saucot pie kriminālatbildības saskaņā ar KL 78. pantu "Nacionālā, etniskā un rasu naida

³⁷ Mincs P. 2005, 17., 18. lpp.; Lejiņš P. 1940, 9.–10. lpp.; Reigase A. 2007, 13. lpp.

³⁸ Ashworth A. 2006, p. 31; Husak D. 2006, p. 116; Keiler J., Roef D. 2019, p. 76–78; Fedosiukas O. 2012, p. 716–717.

³⁹ Fedosiukas O. 2012, p. 718, 720–721, 734; Bikelis S. 2012, p. 6.

⁴⁰ Par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2021-34-01: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 27.05.2022. lēmums. Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 103, 18.2., 18.3. punkts.

⁴¹ Apstrīdētajā tiesību normā bija paredzēta kriminālatbildība par publisku aicinājumu likvidēt Latvijas Republikas valstisko neatkarību, lai iekļautu Latviju vienotā valstiskā veidojumā ar kādu citu valsti vai likvidētu citādā veidā. Iztiesāšanas laikā tiesību norma zaudēja spēku, un turpmāk kriminālatbildība par šo nodarījumu ir paredzēta KL 81. pantā "Pret Latvijas Republiku vērsti aicinājumi".

⁴² Latvijas Republikas Senāta Krimināltiesību departamenta 10.01.2023. lēmums lietā Nr. SKK-3/2023. Pieejams: <https://at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba> [aplūkots 29.11.2023.].

izraisīšana”, ir izvērtējams, vai izteikums sasniedz pietiekamu smaguma pakāpi. Secināms, ka kriminālatbildība var iestāties tikai tad jeb nodarījums ir kriminalizēts tikai tad, ja aizsargātās intereses ir pietiekami apdraudētas, ko var noteikt atbilstoši tiesas uzskaitītajiem kritērijiem – izteikumu paudēja nodoms, izteikumu saturs un forma, izteikumu pieejamības plašums, to pieejamības ilgums, sociālais un politiskais konteksts, kādā izteikumi pausti, izteikumu paudēja statuss sabiedrībā, tā uzvedība noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā un saistība ar naidu kurošām organizācijām.

Kriminālatbildības sliekšnis

Viens no nodarījuma kaitīguma normatīviem izteicējiem ir apstākļi, kas kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme raksturo nodarījuma paaugstināto kaitīgumu, lai par tā izdarīšanu būtu lietderīgi un samērīgi paredzēt kriminālatbildību, šim apstāklim tādējādi kļūstot par kriminālatbildības nosacījumu. Šī apstākļa definēšanai autors piedāvā lietot kriminālatbildības vai kriminalizācijas sliekšņa jēdzienu, lai gan Latvijas tiesību telpā tas tiek apzīmēts atšķirīgi.⁴³

Kriminālatbildības sliekšņa problemātika uzskatāmi atklājas komerciālās kontrabandas kriminalizācijā KL 190. pantā “Kontrabanda”. Lai gan šis noziedzīgā nodarījuma sastāvs Krimināllikumā ir ietverts kopš tā pieņemšanas, likumdevējs vienmēr ir noteicis pazīmi, kas nošķir krimināltiesiskā un administratīvā kārtā sodāmu nodarījumu. Kriminālatbildības sliekšnis par to līdz šim ir grozīts trīs reizes bez izsmeloša un plašāk izdiskutēta, konkrētā nodarījuma specifiskā kaitīguma izvērtējumā balstīta pamatojuma, kas liek apšaubīt labas likumdošanas principa prasību ievērošanu.⁴⁴ Tiesiskā regulējuma nepastāvība, likumdevējam ikreiz par kritēriju izvēloties savstarpēji nesalīdzināmas pazīmes – kā noziedzīga

⁴³ Diāna Hamkova lieto jēdzienu “kriminalizācijas robeža” (sk.: Hamkova D. Noziedzīga nodarījuma kvalificēta un salikta sastāva konstrukcijas problēmas. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 156. lpp.) un “kriminalizējamā nodarījuma un administratīvā pārkāpuma robežšķirtne” (Krastiņš Ū, Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII–XXV nodaļa). 3. papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 103. lpp.); Valentija Liholaja lieto jēdzienu “kriminālatbildības nosacījums” (Liholaja V. 2020, 21. lpp.; Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Palīgīdzekļi krimināltiesību normu piemērotājiem. 2. daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2022, 18. lpp.).

⁴⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesa no tiesiskas valsts principa atvasinājusi labas likumdošanas principu, saskaņā ar kuru likumdevējam cita starpā jāapspriež iecerētie priekšlikumi, lai izvērtētu tiesiskā regulējuma alternatīvas, jānodrošina tiesiskā regulējuma ilgtspēja, kā arī iecerētais tiesiskais regulējums nepieciešamības gadījumā pienācīgi jāpamato ar izskaidrojošiem pētījumiem (Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atbildības likuma 3. panta 9.² daļas 1. un 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 48, 18.1. punkts).

nodarījuma priekšmeta apmērs,⁴⁵ izraisītās kaitīgās sekas, precīzāk, būtisks kaitējums⁴⁶ un izdarītāja prettiesiskā motīva noturība –, atkārtoti gada laikā izdarot administratīva rakstura pārkāpumu,⁴⁷ liecina par likumdevēja nespēju noteikt kontrabandas kaitīgumu un tā šaubām par piemērotāko tiesību aizsardzības līdzekli cīņai pret to.

Šobrīd kriminālatbildība par kontrabandu iestājas, ja nelikumīgi pāri valsts muitas robežai pārvietotas muitošanai pakļautas preces noteiktā apmērā.⁴⁸ Tādējādi secināms, ka kontrabandas kriminalizācija šobrīd nav saistīta ar tās objekta svarīgumu *per se*, bet gan ar nodarījumu raksturojošiem apstākļiem. Citiem vārdiem, likumdevējs kontrabandas objektu ir atzinis par krimināltiesiskas aizsardzības vērtu tikai tad, ja ir pieaugusi negatīvās iedarbības uz to intensitāte.

Autora ieskatā, ar kontrabandu aizskartās intereses ir vērtējamas kā būtiskas, jo to ilgtermiņa saglabāšanā ir ieinteresēta Eiropas Savienība (turpmāk – ES) kopumā. Vienlaikus jebkurš vienreizējs preču nelikumīgas pārvietošanas pāri valsts muitas robežai gadījums tā fizisko ierobežojumu dēļ objektīvi nevar izraisīt sevišķas negatīvas pārmaiņas tautsaimniecībā, kas ietver sarežģītu un sazarotu ekonomisko attiecību tīklojumu. Tādēļ, lai kontrabandu atzītu par tik kaitīgu, ka par to būtu paredzama kriminālatbildība, ir nepieciešams konstatēt kādu papildu pazīmi, kas visprecīzāk raksturotu tās negatīvo ietekmi uz tautsaimniecību, precīzāk, visciešāk būtu saistīta ar valsts realizētās muitas politikas noteikto mērķu apdraudējumu. Ievērojot minēto, likumdevēja pieeja, paredzot papildu pazīmi, kas konstatējama, lai iestātos kriminālatbildība par kontrabandu, ir pareiza, taču, pēc autora domām, nav izvēlēts precīzākais kritērijs.

Saskaņā ar likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”⁴⁹ 20., 20.¹, 23.¹ pantu kontrabandas preču apmērs atkarībā no to specifiskas tiek noteikts atbilstoši pārvietojamo preču vērtībai jeb to tirgus cenai vai arī to daudzumam. Aktuālajā juridiskajā literatūrā pausts, ka rīcības ar nelikumīgā brīvā aprītē nonākušiem priekšmetiem kaitīgumu tieši izsaka šo priekšmetu daudzums,⁵⁰

⁴⁵ Pazīme “liels apmērs” bija spēkā nepilnus sešus gadus no 1999. gada 1. aprīļa līdz 2005. gada 31. maijam, bet pazīme “ievērojams apmērs” – astoņus gadus no 2015. gada 3. decembra līdz šim brīdim.

⁴⁶ Pazīme “būtisks kaitējums” bija spēkā nepilnus trīs gadus no 2013. gada 1. aprīļa līdz 2015. gada 2. decembrim.

⁴⁷ Pazīme “atkārtoti gada laikā” bija spēkā nepilnus astoņus gadus no 2005. gada 1. jūnija līdz 2013. gada 31. martam.

⁴⁸ KL 190. pantā kriminālatbildība paredzēta par muitošanai pakļauto preču vai citu vērtību ieviešanu Latvijas Republikas muitas teritorijā vai izvešanu no tās, apejot muitas kontroli vai noslēpjot tās no šādas kontroles, vai nedeklarējot, vai izmantojot viltotus muitas vai citus dokumentus, vai citādā nelikumīgā veidā, ja tā izdarīta ievērojamā apmērā.

⁴⁹ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: LV likums. Pieņemts 15.10.1998. [02.12.2023.].

⁵⁰ Hamkova D. Profesora U. Krastiņa ieguldījums vērtējuma jēdziena “būtisks kaitējums” izpratnes attīstībā Latvijas krimināltiesībās. Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 112., 118. lpp.

tādēļ tiek atbalstīta noziedzīga nodarījuma apmēra raksturošana kvantitatīvi.⁵¹ Pēc autora ieskata, šī atziņa nav universāla. Kontrabandas ceļā ievesto un izvesto preču daudzums un vērtība ir vienīgais konkrētais kritērijs, kas ļautu spriest par kontrabandas nodarīto kaitējumu tautsaimniecībai un dotu iespēju diferencēt kriminālatbildību, tikai tad, ja par to pārvietošanu nodokļi nav maksājami. Tādēļ šo preču nelikumīga esamība vai neesamība iekšējā tirgū ir kaitīga *per se*. Taču gadījumā, kad konkrēto preču aprites tiesiskumu nosaka tām piemērojamo nodokļu nomaksa, kontrabandas kaitīgumu tieši izsaka nenomaksāto nodokļu summa, kuras apmērs savukārt aprēķināms atbilstoši nelikumīgā brīvā apritē nonākušo preču daudzumam un vērtībai.

Izvērtējot Eiropas Komisijas sagatavoto priekšlikumu direktīvai "Par Savienības tiesisko regulējumu attiecībā uz muitas noteikumu pārkāpumiem un sankcijām",⁵² ar ko bija paredzēts harmonizēt ES dalībvalstīs noteiktās sankcijas par pārkāpumiem muitas lietu jomā, eksperti secināja, ka pārvietojamo preču vērtībā balstīta sankciju sistēma rada samērīguma principa pārkāpumu, jo tā, atšķirībā no nenomaksāto nodokļu apmēra, neizsaka personas gūto priekšrocību pārkāpuma izdarīšanas rezultātā. Likumsakarīgi tika izteikts priekšlikums soda mēru noteikt procentuāli summai, par kādu ir notikusi izvairīšanās no nodokļu nomaksas, ja pārkāpums attiecas uz konkrētām precēm.⁵³

Jāatzīmē, ka Eiropas Parlaments, ņemot vērā norādītās nepilnības, pieņēma minētās direktīvas priekšlikuma grozījumus.⁵⁴ Sākotnējā direktīvas projektā par muitas noteikumu pārkāpumiem bija paredzēts piemērot naudas sodu vienīgi procentuāli preču vērtībai. Taču vēlāk sankciju proporcionalitātes nodrošināšanas nolūkos tika piedāvāta diferencēta pieeja, proti, naudas soda apmērs būtu nosakāms procentuāli nenomaksāto nodokļu apmēram, ievērojot attiecīgā pārkāpuma finansiālās sekas, ja muitas noteikumu pārkāpums būtu saistīts ar nenomaksātajiem nodokļiem.⁵⁵

Autora ieskatā, nodokļu nenomaksāšana tieši atspoguļo kaitējumu tautsaimniecībai, jo neatkarīgi no preču veida, daudzuma un vērtības tiek atļauta to

⁵¹ Hamkova D. Kriminālatbildība par nelikumīgām darbībām ar alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem. Grām: Inovāciju juridiskais nodrošinājums. Rīga: Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 393. lpp.

⁵² Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par Savienības tiesisko regulējumu attiecībā uz muitas noteikumu pārkāpumiem un sankcijām (COM/2013/0884 final – 2013/0432 (COD)). Briesele, 13.12.2013. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52013PC0884> [aplūkots 29.09.2022.].

⁵³ Analysis and effects of the different Member States' customs sanctioning systems. Study for the IMCO Committee. Tusveld R., Godel M., Stoop A. et al. European Union: Brussels, 2016, p. 64, 70, 71.

⁵⁴ Ziņojums par priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par Savienības tiesisko regulējumu attiecībā uz muitas noteikumu pārkāpumiem un sankcijām (COM(2013)0884 – C8-0033/2014 – 2013/0432(COD)). 19.07.2016. Pieejams: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0239_LV.html?redirect [aplūkots 01.04.2023.].

⁵⁵ Šādai pieejai atbalsts ir izteikts arī muitas lietu praktiķu vidū (sk.: Muñiz P. EU Harmonization of Customs Infringements and Sanctions Is Needed but the EU Must Proceed with Caution. Global Trade and Customs Journal, 2008, Vol. 13, Issue 7/8, p. 272–273).

izmantošana iekšzemē vai izvešana uz ārvalsti tikai tad, ja tiek nomaksāti nodokļi atbilstošā apmērā. Respektīvi, līdz ar nodokļu nomaksu ir novērsta valsts aprēķinātā preču iespējami negatīvā ietekme uz iekšējo tirgu un izpildīti ar tām saistītie valsts muitas politikas uzdevumi.

Neraugoties uz starptautiskās tirdzniecības liberalizāciju, preču pārvietošana pāri valsts muitas robežai joprojām ir saistīta ar zināmiem preču pārvietotāja izdevumiem par labu valstij. Eiropas Savienībā preču imports un eksports tiek aplūkts ar ievadmuitas un izvedmuitas nodokli, ko, ievērojot Savienības Muitas kodeksa⁵⁶ 5. panta 20., 21. punktu, 56. panta 1. punktu, nosaka atbilstoši kopējam muitas tarifam. Preču pārvietošana pāri valsts muitas robežai var būt saistīta arī ar citu nodokļu, piemēram, ar pievienotās vērtības nodokļa, akcīzes nodokļa un dabas resursu nodokļa, un maksājumu, piemēram, antidempinga un kompensācijas maksājumu, nomaksu. Izvairoties no preču uzrādīšanas muitai, kontrabandas izdarītāju noziedzīgā rīcība acimredzami ir virzīta uz izvairīšanos no visiem ar preču pārvietošanu saistītajiem obligātajiem maksājumiem, kas valstij rada zaudējumus neiekasētās summas apmērā.

Turklāt šobrīd saskaņā ar Savienības Muitas kodeksa 83. panta 1. punktu attiecīgi ievadmuitas vai izvedmuitas parāds rodas arī attiecībā uz tādām precēm, kurām piemēro jebkādu importa vai eksporta aizliegumus vai ierobežojumus.⁵⁷ Kaut arī šādu preču ieviešana valsts muitas teritorijā vai izvešana no tās likumsakarīgi nav aplūkta ar nodokļiem, minētā tiesību norma ir piemērojama, personas izdarītā nodarījuma krimināltiesiskā novērtējuma nolūkos aprēķinot potenciālo tautsaimniecībai nodarīto kaitējumu.

Lai gan arī Lietuvas Kriminālkodeksā kontrabandas kriminalizācijas sliekšnis ir saistīts ar nelikumīgi pārvietojamo preču vērtību, šī pieeja daudzu gadu garumā aktīvi tiek kritizēta juridiskajā literatūrā, aicinot kontrabandas kaitīgumu saistīt tieši ar šī nodarījuma izraisīto negatīvo efektu, proti, ar to nodokļu apmēru, no kura ir notikusi izvairīšanās kontrabandas dēļ.⁵⁸

Ievērojot minēto, kontrabanda ir kriminalizējama, ņemot vērā tās rezultātā izraisītās kaitīgās sekas. Tādēļ, autora ieskatā, kriminālatbildība par to ir paredzama un diferencējama, ņemot vērā vienīgi nodokļu apmēru, no kuru nomaksas ir notikusi izvairīšanās kontrabandas dēļ.

⁵⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 9. oktobra regula (ES) Nr. 952/2013, ar ko izveido Savienības Muitas kodeksu. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, L 269, 10.10.2013., 1.–101. lpp. [02.12.2023.].

⁵⁷ Lyons T. EU Customs Law. 3rd ed. London: Oxford University Press, 2018, p. 99.

⁵⁸ Bikelis S. 2012, p. 15–16, 20; Illicit Cigarette Trade: Complex Analysis of the Phenomenon and Controls. Executive summary. Bikelis S., Giedrytė-Mačiulienė R., Mickėnienė I. et al. Law institute of Lithuania, 2017, p. 5, 6; Fedosiukas O. Muitų teisės pažeidimas kaip nusikalstama veika: kokį kriminalizavimo modelį turime? Jurisprudencija, 2018, Vol. 25, No. 2, p. 340–341.

Kopsavilkums

1. Viens no nodarījuma kaitīguma normatīviem izteicējiem ir kriminālbildības sliekšnis, ar to saprotot apstākli, kas kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme raksturo nodarījuma paaugstinātu kaitīgumu, lai par tā izdarīšanu būtu lietderīgi un samērīgi paredzēt kriminālbildību, šim apstāklim tādējādi kļūstot par kriminālbildības nosacījumu.
2. Par nodarījuma kaitīgumu liecina apdraudētā objekta svarīgums, nodarījuma raksturs, kas aptver visas tās objektīvās un subjektīvās pazīmes, kas izsaka notikušo un palielina iespēju aizskart objektu vai šo aizskārumu padarīt smagāku, un radītās kaitīgās sekas.
3. Noziedzīga nodarījuma kvalifikācija nav iespējama bez attiecīgās Krimināllikuma sevišķās daļas normas interpretācijas, kas vienmēr ir vērsta uz to, lai noskaidrotu, vai konstatētie faktiskie apstākļi ir kriminalizēti.
4. Likumdevējam ir jāpamato nodarījuma paaugstinātais kaitīgums un citu alternatīvu līdzekļu neesamība vai nepietiekamība tā novēršanai, pirms tiek lemts par nodarījuma kriminalizāciju.
5. Kriminālbildība par komerciālo kontrabandu KL 190. pantā ir paredzama un diferencējama, ņemot vērā vienīgi nodokļu apmēru, no kuru nomaksas ir notikusi izvairīšanās kontrabandas dēļ.

BIBLIOGRĀFIJA

1. Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs J. Briedes zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013.
2. Analysis and effects of the different Member States' customs sanctioning systems. Study for the IMCO Committee. Tusveld R., Godel M., Stoop A. et al. European Union: Brussels, 2016.
3. Ashworth A. Principles of Criminal Law. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2006.
4. Bikelis S. Permaštant sankcijas uz kontrabandā: proporcingumo problema (I). Proporingumo principas ir Bausmēs uz kontrabandā. Teisēs problemas, 2012, Nr. 4.
5. Blūma M. Nozieguma jēdziens un tā pazīmes padomju krimināltiesībās. Rīga: Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972.
6. Comparative Concepts of Criminal Law. J. Keiler, D. Roef (eds.). 3rd ed. Cambridge: Intersentia, 2019.
7. Fedosiukas O. Baudziamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultima ratio): teorija ir realybė. Jurisprudencija, 2012, Vol. 19, No. 2.
8. Fedosiukas O. Muitų teisės pažeidimas kaip nusikalstama veika: kokį kriminalizavimo modelį turime? Jurisprudencija, 2018, Vol. 25, No. 2.
9. Hamkova D. Kriminālbildība par nelikumīgām darbībām ar alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem. Grām.: Inovāciju juridiskais nodrošinājums. Rīga: Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
10. Hamkova D. Noziedzīga nodarījuma kvalificēta un salikta sastāva konstrukcijas problēmas. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015.

11. Hamkova D. Profesora U. Krastiņa ieguldījums vērtējuma jēdziena “būtisks kaitējums” izpratnes attīstībā Latvijas krimināltiesībās. Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013.
12. Hefe O. Taisnīgums. Filosofisks ievads. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009.
13. Hörnle T. Theories of Criminalization. In: Oxford Handbook of Criminal Law. M. D. Dubber, T. Hörnle (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2014.
14. Husak D. Criminal Law Theory. In: The Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory. M. P. Golding and W. A. Edmundson (eds.). Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
15. Illicit Cigarette Trade: Complex Analysis of the Phenomenon and Controls. Executive summary. Bikelis S., Giedrytė-Mačiulienė R., Mickėnienė I. et al. Law institute of Lithuania, 2017.
16. Judins A., Loskutovs A. Bīstamība kā noziedzīga nodarījuma pazīme. LPA Raksti, 2000, Nr. 7.
17. Krastiņš U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. Jurista Vārds, 2003, Nr. 35.
18. Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
19. Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII–XXV nodaļa). 3. papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2023.
20. Kronberga I. Nepilngadīgo personu likumpārkāpumu prevencija kā kriminālsoda mērķis. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2019.
21. Lejiņš P. Krimināltiesības. [B. v.]: [b. i.], 1940.
22. Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Palīgīdzeklis krimināltiesību normu piemērotājiem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020.
23. Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Palīgīdzeklis krimināltiesību normu piemērotājiem. 2. daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2022.
24. Lyons T. EU Customs Law. 3rd ed. London: Oxford University Press, 2018.
25. Mincs P. Krimināltiesības. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
26. Muñiz P. EU Harmonization of Customs Infringements and Sanctions Is Needed but the EU Must Proceed with Caution. Global Trade and Customs Journal, 2008, Vol. 13, Issue 7/8.
27. Petersen T. S. What is legal moralism? SATS – Northern European Journal of Philosophy, 2011, Vol. 12, No. 1.
28. Reigase A. Kriminalizācija un dekriminalizācija – krimināltiesību politikas īstenošanas metodes. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2007, Nr. 2.
29. Rezevska D. Latvijas tiesiskā sistēma. Nacionālā enciklopēdija. 21.11.2023. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/25869-Latvijas-tiesisk%C4%81-sist%C4%93ma> [aplūkots 02.12.2023.].
30. Strada-Rozenberga K. Krimināltiesības: tiesiskā drošība krimināltiesībās un kriminālprocesā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2015–2020. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
31. Timmerman M. Legality in Europe. On the principle nullum crimen, nulla poena sine lege in EU law and under ECHR. Cambridge: Intersentia, 2018.
32. Shishko I. V. Ekonomicheskie pravonarusheniya: Voprosy juridicheskoy ocenki i otvetstvennosti. Sankt-Peterburg: Juridicheskij centr Pres, 2004.

33. Par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 3. panta 9.² daļas 1. un 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 06.03.2019. gada spriedums lietā Nr. 2018-11-01. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 48.
34. Par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2021-34-01: Latvijas Republikas Satversmes tiesas 27.05.2022. lēmums. Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 103.
35. Latvijas Republikas Senāta Krimināltiesību departamenta 10.01.2023. lēmums lietā Nr. SKK-3/2023. Pieejams: <https://at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba> [aplūkots 29.11.2023.].

Dāvids Gurevičs, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

KRIMINĀLPROCESA EFEKTIVĪTĀTE CIETUŠĀ TIESĪBU UZ TAISNĪGU TIESU KONTEKSTĀ

EFFICIENCY OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE CONTEXT OF VICTIM'S RIGHT TO A FAIR TRIAL

Atslēgvārdi: cietušais, kriminālprocess, efektivitāte, kompensācija, taisnīgs noregulējums

Key words: victim, criminal proceedings, efficiency, compensation, fair regulation

Summary

The efficiency of criminal proceedings is commonly perceived as the equilibrium between ensuring just regulation of criminal legal relations and rational allocation of state resources. However, endeavours to enhance procedural efficiency may compromise the rights and interests of crime victims. This article explores the essential components of criminal proceedings that must be considered to ensure fairness and therefore efficiency from the victim's standpoint.

Ievads

Latvijas tiesību telpā pēdējā laikā ir aktualizējies jautājums par kriminālprocesa efektivitātes un lietderības apsvērumu mijiedarbību, kas ir atspoguļojies gan vairākkārtējos Kriminālprocesa likuma¹ (turpmāk arī – KPL) un Krimināllikuma² normu grozījumos, gan arī ģenerālprokurora paustajā par maksimāli iespējamo

---

¹ Kriminālprocesa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 16.10.2023.].

² Krimināllikums. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums?version_date=01.01.2013 [aplūkots 16.10.2023.].

kriminālprocesu pabeigšanu prokuratūrā.³ Kriminālprocesa efektivitāte, šķiet, tiek izprasta kā likumā paredzētā krimināltiesisko attiecību noregulējuma sasniegšanas un valsts resursu racionālas izmantošanas līdzsvars.

Izvērsot diskusiju par kriminālprocesa efektīvizēšanu, ir svarīgi atcerēties, ka viens no kriminālprocesa pamatprincipiem ir cietušā aizsardzība, kas var prevalēt krimināltiesisko attiecību noregulējumā.⁴ Šā raksta mērķis ir aplūkot, vai spēkā esošais kriminālprocesuālais regulējums ir pietiekami efektīvs, lai nodrošinātu cietušā tiesību uz taisnīgu tiesu. Rakstā tiek pētītas tiesību normas, to izmantošana praksē, kā arī doktrīnas atziņas un plašsaziņas līdzekļos pieejamā informācija, izmantojot analītisko metodi.

1. Cietušā tiesību uz taisnīgu tiesu ietvars

No KPL 1. panta izriet, ka kriminālprocesa rezultātam jābūt taisnīgam. Taisnīgums ir nesaraucams saistīts ar tiesībām uz taisnīgu tiesu, kas aptver tādas elementus kā pieeja tiesai, pušu līdztiesības un sacīkstes princips, tiesības tikt uzklautam, tiesības uz motivētu tiesas spriedumu, kā arī tiesības uz pārsūdzību.⁵ Par tiesībām uz taisnīgu tiesu parasti runā saistībā ar personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesuālajām garantijām, tikmēr jautājums par to, kādi tiesību uz taisnīgu tiesu elementi piemīt cietušajai personai, doktrīnā un praksē tikpat kā netiek aplūkots.

Salīdzinot cietušo un personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, jāteic, ka tiesību uz taisnīgu tiesu būtība šiem procesa dalībniekiem atšķiras. Tā, piemēram, apsūdzētā tiesības uz advokāta juridisko palīdzību ir nepieciešamas, lai aizstāvētos pret valsts varu un resursiem, turpretī cietušajam šī garantija ir nepieciešama, lai nodrošinātu, ka lēmumi kriminālprocesā tiek pieņemti, ievērojot arī cietušā likumīgās intereses.⁶ Tādēļ, lai izprastu cietušā tiesību uz taisnīgu tiesu būtību, ir jāapzinās cietušā kā procesa dalībnieka statuss un mērķis dalībai kriminālprocesā.

No KPL 95. panta pirmās daļas izriet, ka cietušais ir persona, kurai noziedzīga nodarījuma rezultātā radīts kaitējums. Tieši kaitējuma esamība ir apstākļi, kas personai ļauj īstenot cietušā tiesības.⁷ Minētais saistīts ar KPL 22. pantā definēto pamatprincipu, ka kriminālprocesā šādai personai tiek garantētas procesuālās

³ Latvijas Republikas ģenerālprokurora ziņojums par 2022. gadā paveikto un 2023. gada darbības prioritātēm, 90. lpp. Pieejams: https://prokuratūra.lv/media/Normativie_akti/generalprokurora_zinojums_2022_01_03.pdf [aplūkots 16.10.2023.].

⁴ Satversmes tiesas 08.03.2017. spriedums lietā Nr. 2016-07-01, 25.2. p. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/05/2016-07-01_Spriedums.pdf [aplūkots 18.10.2023.].

⁵ Satversmes tiesas 14.06.2018. spriedums lietā Nr. 2017-23-01, 12. p. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2017/09/2017-23-01_Spriedums.pdf#search= [aplūkots 28.11.2023.].

⁶ Edwards I. An Ambiguous Participant. *The Crime Victim and Criminal Justice Decision-Making. The British Journal of Criminology*, 2004, Vol. 44, No. 6, p. 972.

⁷ Beloff D. E., Cassell P. G., Twist S. J. *Victims in Criminal Procedure. Third Edition.* Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2010, pp. 41–43.

iespējas kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai. Juridiskajā literatūrā tiek uzsvērts, ka kaitējuma kompensācijas iegūšana ir galvenais iemesls, kāpēc cietušās personas nolemj iesaistīties kriminālprocesā.⁸

KPL 350. panta otrā daļa kompensāciju definē kā krimināltiesisko attiecību noregulējuma elementu, ko apsūdzētais samaksā brīvprātīgi vai uz nolēmuma pamata. Tomēr cietušā tiesības saņemt kompensāciju nav absolūtas un tās var būtiski ierobežot KPL iestrādātie kriminālprocesa lietderības apsvērumi. Aplūkosim KPL 373. panta otrajā *prim* daļā paredzēto procesa virzītāja iespēju atteikt uzsākt kriminālprocesu, ja ir izdarīts maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums. Maznozīmīguma kritēriji ir precīzi definēti likumā, sasaistot tos ar nodarītā mantiskā zaudējuma apmēru vai ar likumu aizsargāto interešu apdraudējuma lielumu.⁹ Tā kā apskatāmā norma satur vārdus “var atteikt”, secināms, ka likumdevējs ir paredzējis zināmu amatpersonas rīcības brīvību lemt, vai cietušajam radītais kaitējums ir pietiekami nopietns, lai par to uzsāktu kriminālprocesu. Vienlaikus literatūrā tiek pausts, ka būtu nepieciešama lielāka elastība attiecībā uz maznozīmīga noziedzīga nodarījuma definējumu, lai izslēgtu pārmērīgu konkrētību un patvaļīgu rīcību.¹⁰

Attīstot šo domu, jānorāda, ka apstāklim, ka nodarītā kaitējuma apmērs nepārsniedz likumā noteikto šķērslī (pusi no minimālās mēnešalgas), nevar būt izšķiroša loma, lai lemtu par atteikumu uzsākt kriminālprocesu vai kriminālprocesa izbeigšanu nodarījuma maznozīmīguma dēļ. Kā norādīts judikatūrā, ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums ir jāizvērtē saistībā ar nodarījuma apstākļiem, tai skaitā ņemot vērā apdraudējuma veidu, smagumu u. tml.¹¹ Tas uzskatāmi atspoguļojas arī tiesu praksē. Tā, piemēram, ar Vidzemes rajona tiesas 2022. gada 11. aprīļa spriedumu personas A izdarītais nodarījums – suņa, kura iegādes vērtība bija 20 *euro*, zādzība – ir atzīts par maznozīmīgu, tomēr tiesa ir ņēmusi vērā nodarījuma apstākļus un cietušajai radītos emocionālos pārdzīvojumus, tādēļ lēma A atzīt par vainīgu, bet labu cietušajai – piedzīt kompensāciju.¹²

No minētā var izdarīt secinājumu par vēl vienu cietušā tiesību uz taisnīgu tiesu elementu, proti, ka jebkuram ierobežojumam saņemt kompensāciju par radīto kaitējumu kriminālprocesa lietderības apsvērumu labad jābūt līdzsvarotam ar cietušā iespēju ietekmēt kriminālprocesā pieņemtos lēmumus, tostarp panākot

⁸ Strada-Rozenberga K. Victims and their Criminal Procedure Status in Law Enforcement Practices in Latvia. Law Journal of the University of Latvia, 2014, No. 6, p. 53.

⁹ Sk. likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 19.² pantu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/50539-par-kriminallikuma-speka-stanas-un-piemerosanas-kartibu> [aplūkots 21.11.2023.].

¹⁰ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa obligātums un lietderīguma elementi Latvijas krimināltiesisko un kriminālprocesuālo normu sistēmā. Grām.: Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums kā kriminālās justīcijas sistēmas pamatprincips. Zin. red. Ā. Meikališa, K. Strada-Rozenberga. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 163. lpp.

¹¹ Latvijas Republikas Senāta 30.11.2022. lēmums lietā Nr. SKK-313/2022, 6.2. p. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/8742> [aplūkots 21.11.2023.].

¹² Vidzemes rajona tiesas 11.04.2022. spriedums krimināllietā Nr. 11300003621. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/497431.pdf> [aplūkots 21.11.2023.].

procesa uzsākšanu. Latvijas kriminālprocesu raksturo apsūdzības princips, kas paredz kriminālprocesa veikšanu sabiedrības labā neatkarīgi no cietušās personas vēlmes (KPL 7. panta pirmā daļa). Zināmā mērā KPL 7. panta otrā daļa paredz cietušā autonomiju, ļaujot izvēlēties, vai par konkrētu nodarījumu, kuram piemīt salīdzinoši mazāka bīstamība un kaitīgums, ir jāuzsāk process. No otras puses, šīs normas biežie grozījumi liecina par to, ka likumdevējs to drīzāk uztver kā kriminālās justīcijas atslogošanas līdzekli, raugoties uz jebkuru nodarījumu primāri kā uz sabiedrības interešu aizskārums.¹³ Tādējādi KPL paredzētā iespēja atteikt uzsākt vai izbeigt procesu nodarījuma maznozīmīguma dēļ var būt līdzsvarota vienīgi ar cietušā tiesībām pārsūdzēt šādu lēmumu.

2. Efektīvs kriminālprocess ECT judikatūrā

Jebkurš noziedzīgs nodarījums rada kaitīgās sekas kādai ar Krimināllikumu aizsargātai interesei, tādēļ ikviena kriminālatbildību paredzošā norma ir vērsta tostarp uz indivīdu pamattiesību aizsardzību. ECT ir paudusi, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā¹⁴ (turpmāk – Konvencija) paredzētās normas ir interpretējamas un piemērojamas tādā veidā, kas nodrošina to praktisku un efektīvu piemērošanu.¹⁵ Vienlaikus krimināltiesību neefektivitāte, kas izpaužas kā valsts pozitīvā pienākuma saukt pie kriminālatbildības personas, kuras pārkāpa Konvencijā paredzētās pamattiesības, pārkāpums ir pretrunā likuma virsvadības principam.¹⁶ Šā iemesla dēļ, autora ieskatā, var apgalvot, ka valstij ir pienākums ne tikai paredzēt kriminālatbildību par personu aizsargāto interešu pārkāpumu, bet arī nodrošināt tādu tiesisko kārtību, kurā iespējama efektīva šo pārkāpumu izmeklēšana, vainīgo personu noskaidrošana un sodīšana.

Konvencijas 13. pants garantē ikvienam, kura Konvencijā paredzētās tiesības un brīvības tiek pārkāptas, efektīvas aizsardzības nodrošinājumu jeb, citiem vārdiem, efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli. Konvencijas izpratnē tas var nozīmēt gan kompensāciju naudas izteiksmē, gan arī rūpīgu un efektīvu izmeklēšanu, kas spēj novest pie vainojamās personas noskaidrošanas un sodīšanas un kas iekļauj arī cietušās personas piekļuvi izmeklēšanas procesam.¹⁷ Jāatzīmē, ka ECT ir aplūkojusi valsts pienākumu efektīvi izmeklēt indivīda pamattiesību aizskārums

¹³ Strada-Rozenberga K. Komentārs KPL 7. pantam. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniskā monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 40. lpp.

¹⁴ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [16.10.2023. red.].

¹⁵ ECT 27.09.1995. spriedums lietā *McCann un citi pret Apvienoto Karalisti* (iesnieguma Nr. 18984/91), 146. p.

¹⁶ ECT 16.11.2000. spriedums lietā *Bilgin pret Turciju* (iesnieguma Nr. 23819/94), 119. p.

¹⁷ Guide on Article 13 of the European Convention on Human Rights. Right to an effective remedy (updated on 31 August 2022), p. 26. Pieejams: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_13_eng [aplūkots 21.11.2023.].

gan kā konkrēto Konvencijas normu procesuālo sastāvdaļu, gan kā atsevišķu plašāku garantiju, kas izriet no Konvencijas 13. panta.¹⁸

Piemēram, lietā *Lapshin pret Azerbaidžānu* ECT ir secinājusi, ka kompetentās iestādes nav izdarījušas visu iespējamo, lai izmeklētu pieteicēja slepkavības mēģinājumu, secinot, ka kriminālprocess nav bijis efektīvs un tādējādi ir pārkāpts no Konvencijas 2. panta (tiesības uz dzīvību) izrietošais procesuālais pienākums.¹⁹ Savukārt lietā *Husayn (Abu Zubaydah) pret Poliju* ECT ir paudusi, ka Konvencijas 13. panta prasības ir plašākas salīdzinājumā ar 3. un 5. panta garantijām attiecībā uz valsts pienākumu efektīvi izmeklēt pieteicēja spīdzināšanu un nelikumīgu brīvības atņemšanu, konkrētajā gadījumā secinot, ka valsts veiktā izmeklēšana neatbilda efektivitātes kritērijiem.²⁰

ECT judikatūrā ir definēta virkne efektīvas izmeklēšanas prasību. Pirmkārt, atbildīgām amatpersonām jābūt hierarhiski un institucionāli neatkarīgām no personām, kas iesaistītas izmeklējamajos nodarījumos. Otrkārt, izmeklēšanai jābūt tūlītējai un vispusīgai, amatpersonām jācensās noskaidrot notikuma apstākļus, savukārt nepienācīgi noskaidroti fakti nevar būt pamats izmeklēšanas izbeigšanai; minētais ietver arī amatpersonu pienākumu savākt visus nepieciešamos pierādījumus. Treškārt, izmeklēšanas rezultātam jābūt tādām, kas ļauj noskaidrot un sodīt atbildīgo likumpārkāpēju. Ceturtkārt, cietušajam vai tā ģimenes locekļiem jābūt iespējai piedalīties izmeklēšanā. Visbeidzot, izmeklēšanai jāturpinās pat sažēgītos drošības apstākļos, piemēram, bruņota konflikta laikā.²¹

Saistībā ar Konvencijas 2. un 3. panta pārkāpumiem ECT ir paudusi, ka cietušo (t. sk. mirušo tuvinieku) dalība kriminālprocesā ir būtisks faktors, lai nodrošinātu sabiedrības kontroli pār izmeklēšanas kvalitāti. Lai gan no ECT judikatūras nav iespējams izdarīt viennozīmīgu secinājumu par cietušā tiesībām piedalīties kriminālprocesā Konvencijas 6. panta pirmajā daļā paredzēto tiesību uz taisnīgu tiesu kontekstā,²² ECT ir atzinusi, ka, saskaņā ar Konvencijas 13. pantu, cietušajam ir tiesības būt iesaistītam kriminālprocesā tādā mērā, kas nepieciešams tā likumīgo interešu aizsardzībai.²³ Tā, piemēram, liegums iesniegt pierādījumus un pieteikt kaitējuma kompensāciju, pārsūdzot lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, ir Konvencijas 6. panta pirmajā daļā cietušā tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums.²⁴

¹⁸ Schabas W. A. *The European Convention on Human Rights. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 552.

¹⁹ ECT 11.10.2021. spriedums lietā *Lapshin pret Azerbaidžānu* (iesnieguma Nr. 13527/18), 109. p.

²⁰ ECT 24.07.2014. spriedums lietā *Husayn (Abu Zubaydah) pret Poliju* (iesnieguma Nr. 7511/13), 542.–545. p.

²¹ Guide to good practice in respect of domestic remedies (adopted by the Committee of Ministers on 18 September 2013), pp. 33–34. Pieejams: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/pub_coe_domestics_remedies_eng [aplūkots 21.11.2023.].

²² McBride J. *The Case Law of the European Court of Human Rights on Victims' Rights in Criminal Proceedings*, pp. 9–10. Pieejams: <https://rm.coe.int/council-of-europe-georgia-european-court-of-human-rights-case-study-vi/16807823c4> [aplūkots 21.11.2023.].

²³ ECT 13.03.2012. spriedums lietā *Kolpak pret Krieviju* (iesnieguma Nr. 41408/04), 62. p.

²⁴ ECT 29.10.1991. spriedums lietā *Helmerts pret Zviedriju* (iesnieguma Nr. 11826/85), 38. p.

Viens no principiem, kas izriet no Konvencijas 13. panta, ir cietušā pieeja informācijai, lai noskaidrotu patiesību un nodrošinātu soda neizbēgamību vainīgajai personai. ECT ieskatā, pieeja informācijai un pamattiesību efektivitāte ir savstarpēji saistītas, jo iespējas izmantot tiesību aizsardzības līdzekļus bieži vien ir ierobežotas tā iemesla dēļ, ka tam nepieciešamie fakti ir zināmi tikai valsts institūcijām.²⁵

3. Kriminālprocesa neefektivitātes sekas

No iepriekš aprakstītā izriet, ka kriminālprocesa efektivitāte nozīmē gan pašu procesa rezultātu, t. i., cietušajam būtisko krimināltiesisko attiecību noregulējumu, gan arī iespējas izmantot procesuālās garantijas, lai šo rezultātu sasniegtu vai to ietekmētu. Tomēr ECT judikatūras analīze ļauj nonākt pie secinājuma, ka cietušā interešu realizācija lielā mērā ir atkarīga no valsts institūciju kapacitātes. Tādējādi pastāv jautājums, kādi mehānismi ir pieejami cietušajam, ja valsts institūcijas nav bijušas spējīgas piemērot krimināltiesību normas, aizsargāt cietušo no likumpārkāpuma un to pienācīgi izmeklēt.

Šī problēma ir aktualizējusies saistībā ar t. s. Jēkabpils traģēdiju, kuras rezultātā dzīvību zaudēja divu nepilngadīgu bērnu māte. Publiski ir izskanējusi informācija par dažādu amatpersonu lidzatlīdzību par notikušo, taču ir skaidrs, ka valsts nav ievērojusi savu pienākumu aizsargāt personas dzīvību un veselību,²⁶ tādēļ šajā gadījumā ir pamats runāt par kriminālās justīcijas neefektivitāti. Zīmīgi ir tas, ka sabiedrības un Valsts prezidenta spiediena dēļ šim notikumam sekoja valdības politiskā izšķiršanās nogalinātās sievietes bērniem izmaksāt kompensāciju 150 000 *euro* apmērā.²⁷ Šāds gadījums nav bijis vienīgais jaunākajā Latvijas vēsturē. 2011. gadā līdzīgā veidā, t. i., ārpus kriminālprocesa, tika nolemts izmaksāt kompensāciju 50 000 latu apmērā apšaudē Jēkabpilī nogalinātā policista tuviniekiem.²⁸

Lai gan nav apšaubāms cietušo personu tuviniekiem radītā kaitējuma smagums, autors uzskata, ka ir nepieciešams apsvērt, vai šāda īpašā kompensācijas izmaksa neradīs nevienlīdzības risku līdzīgos apstākļos nākotnē. Pēc autora domām, šāda kompensācija ir jāuztver nevis kā atlīdzinājums par noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto kaitējumu, bet gan kā atlīdzinājums par valsts

²⁵ ECT 13.04.2017. spriedums lietā *Tagayeva un citi pret Krieviju* (iesnieguma Nr. 26562/07), 627. p.

²⁶ "Valsts prezidents uzsvēra, ka visa vaina par sievietes slepkavību Jēkabpilī ir valsts pusē." Pieejams: <https://m.juristavards.lv/zinas/283229-valsts-prezidents-par-sievietes-slepkavibu-jekabpili-nepieciemas-izmainas-kriminallikuma-lai-ievie/> [aplūkots 16.10.2023.].

²⁷ Ministru kabineta 31.07.2023. vēstule Nr. 23-TA-2042 "Par vienreizējas kompensācijas piešķiršanu". Pieejams: <https://tapportals.mk.gov.lv/structuralizer/data/nodes/456b7f6b-5569-48e2-9d1d-ae47e6738b08/preview> [aplūkots 16.10.2023.].

²⁸ Par vienreizēja pabalsta piešķiršanu no valsts budžeta programmas "Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem" M. Znotiņai un D. Vitolai sakarā ar A. Znotiņa bojāeju. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2012/200.12> [aplūkots 01.11.2023.].

pozitīvā pienākuma aizsargāt personas dzīvību neizpildi, tādēļ šis risinājums nav jāuzskata par krimināltiesisko attiecību sastāvdaļu un tam nevajadzētu ietekmēt kompensācijas noteikšanu KPL 26. nodaļas kārtībā.

Jāpiebilst, ka likumdevējs ir paredzējis iespēju saņemt atlīdzinājumu par valsts iestāžu radīto kaitējumu kriminālprocesā saskaņā ar kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumu.²⁹ Prakse liecina, ka šā likuma normas tiek piemērotas arī gadījumā, kad valsts bezdarbības dēļ nav ievērotas cietušā intereses kriminālprocesā.³⁰

Kopsavilkums

1. Kriminālprocesa efektivitātes kritērijus no cietušā skatpunkta nosaka tās procesuālās garantijas, kas izriet no cietušā tiesībām uz taisnīgu tiesu, it īpaši attiecībā uz kaitējuma kompensācijas saņemšanu. Jebkurai atkāpei no cietušā pamattiesībām kriminālprocesa lietderības apsvērumu labad, tai skaitā no kriminālprocesa veikšanas kā tādas, jābūt līdzsvarotai ar cietušā iespēju pārsūdzēt kompetento amatpersonu lēmumus.
2. ECT judikatūrā ir nodibināta saikne starp krimināltiesībām un personu pamattiesību aizsardzību. Tādējādi valstij ir ne tikai pienākums kriminalizēt darbības, kas aizskar un rada kaitīgās sekas indivīdu interesēm, bet arī paredzēt efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus. Cietušā dalība kriminālprocesā, realizējot noteiktu kontroli pār tā gaitu un rezultātu, var būt nepieciešamais procesuālās efektivitātes līdzeklis.
3. Kriminālprocesa neefektivitātes sekas var būt valsts atbildība par personas pamattiesību aizsardzības pienākuma pārkāpumu. Latvijas praksē ir bijuši gadījumi, kad cietušajiem tiek izmaksāta īpaša kompensācija, kas nav uzterama kā kompensācija par noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto kaitējumu. Vienlaikus, lai novērstu nevienlīdzības risku nākotnē, šādai kompensācijai jāiekļaujas spēkā esošajā regulējumā par kriminālprocesā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu.

²⁹ Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/295926-kriminalprocesa-un-administrativo-parkapumu-lietvediba-nodarita-kaitejuma-atlidzinanas-likums> [aplūkots 01.11.2023.].

³⁰ Sīkāk sk.: Strada Rozenberga K., Gurevičs D. Victim of Crime and the State's Liability for the Result of Criminal Proceedings. Law Journal of the University of Latvia, 2023, Vol. 16, pp. 60–70.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Beloof D. E., Cassell P. G., Twist S. J. *Victims in Criminal Procedure*. Third Edition. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2010.
2. Edwards I. An Ambiguous Participant. *The Crime Victim and Criminal Justice Decision-Making*. *The British Journal of Criminology*, 2004, Vol. 44, No. 6.
3. Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniskā monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019.
4. Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums kā kriminālās justīcijas sistēmas pamatprincips. *Zin. red. Ā. Meikališa, K. Strada-Rozenberga*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023.
5. Schabas W. A. *The European Convention on Human Rights. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
6. Strada Rozenberga K., Gurevičs D. Victim of Crime and the State's Liability for the Result of Criminal Proceedings. *Law Journal of the University of Latvia*, 2023, Vol. 16.
7. Strada-Rozenberga K. Victims and their Criminal Procedure Status in Law Enforcement Practices in Latvia. *Law Journal of the University of Latvia*, 2014, Vol. 6.

Tiesību akti

8. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [16.10.2023. red.].
9. Krimināllikums. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums?version_date=01.01.2013 [aplūkots 16.10.2023.].
10. Kriminālprocesa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 16.10.2023.].
11. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/295926-kriminalprocesa-un-administrativo-parkapumu-lietvediba-nodarita-kaitejuma-atlidzinanas-likums> [aplūkots 01.11.2023.].
12. Likuma "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/50539-par-kriminallikuma-speka-stanas-un-piemerosanas-kartibu> [aplūkots 21.11.2023.].

Tiesu prakse

13. ECT 29.10.1991. spriedums lietā *Helmerts pret Zviedriju* (iesnieguma Nr. 11826/85).
14. ECT 27.09.1995. spriedums lietā *McCann un citi pret Apvienoto Karalisti* (iesnieguma Nr. 18984/91).
15. ECT 16.11.2000. spriedums lietā *Bilgin pret Turciju* (iesnieguma Nr. 23819/94).
16. ECT 13.03.2012. spriedums lietā *Kolpak pret Krieviju* (iesnieguma Nr. 41408/04).
17. ECT 24.07.2014. spriedums lietā *Husayn (Abu Zubaydah) pret Poliju* (iesnieguma Nr. 7511/13).
18. ECT 13.04.2017. spriedums lietā *Tagayeva un citi pret Krieviju* (iesnieguma Nr. 26562/07).
19. ECT 11.10.2021. spriedums lietā *Lapshin pret Azerbaidžānu* (iesnieguma Nr. 13527/18).

20. Satversmes tiesas 08.03.2017. spriedums lietā Nr. 2016-07-01. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/05/2016-07-01_Spriedums.pdf [aplūkots 18.10.2023.].
21. Satversmes tiesas 14.06.2018. sprieduma lietā Nr. 2017-23-01. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2017/09/2017-23-01_Spriedums.pdf#search= [aplūkots 28.11.2023.].
22. Senāta 30.11.2022. lēmums lietā Nr. SKK-313/2022. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/8742> [aplūkots 21.11.2023.].
23. Vidzemes rajona tiesas 11.04.2022. spriedums krimināllietā Nr. 11300003621. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/497431.pdf> [aplūkots 21.11.2023.].

Citi materiāli

24. Guide on Article 13 of the European Convention on Human Rights. Right to an effective remedy (updated on 31 August 2022). Pieejams: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_13_eng [aplūkots 21.11.2023.].
25. Guide to good practice in respect of domestic remedies (adopted by the Committee of Ministers on 18 September 2013), pp. 33–34. Pieejams: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/pub_coe_domestics_remedies_eng [aplūkots 21.11.2023.].
26. Latvijas Republikas ģenerālprokurora ziņojums par 2022. gadā paveikto un 2023. gada darbības prioritātēm. Pieejams: https://prokuratūra.lv/media/Normativie_akti/generalprokurora_zinojums_2022_01_03.pdf [aplūkots 16.10.2023.].
27. McBride J. The Case Law of the European Court of Human Rights on Victims' Rights in Criminal Proceedings. Pieejams: <https://rm.coe.int/council-of-europe-georgia-european-court-of-human-rights-case-study-vi/16807823c4> [aplūkots 21.11.2023.].
28. Ministru kabineta 31.07.2023. vēstule Nr. 23-TA-2042 "Par vienreizējas kompensācijas piešķiršanu". Pieejams: <https://tapportals.mk.gov.lv/structuralizer/data/nodes/456b7f6b-5569-48e2-9d1d-ae47e6738b08/preview> [aplūkots 16.10.2023.].
29. Par vienreizēja pabalsta piešķiršanu no valsts budžeta programmas "Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem" M. Znotiņai un D. Vitolai sakarā ar A. Znotiņa bojāeju. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2012/200.12> [aplūkots 01.11.2023.].

Stella Kaprāne, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes

Civiltiesisko zinātņu katedra

“SWEETIE” ČATBOTS UN CITI MĀKSLĪGĀ INTELEKTA PIELIETOŠANAS KRIMINĀLTIESISKIE ASPEKTI

“SWEETIE” CHATBOT AND OTHER ARTIFICIAL INTELLIGENCE USE ASPECTS IN CRIMINAL LAW

Atslēgvārdi: mākslīgais intelekts, intelektuālais īpašums, krimināltiesiskie aspekti, preču zīmju aizsardzība, noziedzīgi nodarījumi

Key words: artificial intelligence, intellectual property, criminal law aspects, trademark protection, criminal offences

Summary

The article looks at the artificial intelligence term and types, the artificial intelligence software use in connection with the risks to the software users in the context of criminal liability and the issues linked with the software use for committing intentional crime. The article also briefly analyses the potential of artificial intelligence use in the discovery and reduction of crime rates, for example, in delinquency prediction.

Ievads

Mūsdienās pēdējo pāris gadu laikā nereti gan presē, gan sadzīvē bieži dzirdam jēdzienu “mākslīgais intelekts” (angļu val. – AI jeb *artificial intelligence*). AI sistēmas un algoritmi mūsdienās tiek izmantoti ļoti daudzās nozarēs.¹ Savukārt pats AI koncepts un jēdziens radies pagājušā gadsimta vidū – 1950. gadā britu matemātiķis, datorzinātnieks un datorzinātņu pamatlicējs (kā arī daudzu citu

---

¹ Kaprāne S. Mākslīgais intelekts un pamattiesību aizsardzība. *Jurista Vārds*, 2023, Nr. 18/19 (1284/1285).

zinātnisko disciplīnu pārstāvis), Stenforda Universitātes profesors Alans Tjūringa (*Alan Turing*) publicējis rakstu *Computing Machinery and Intelligence*,² ieskicējot AI konceptu, kā arī savos darbos izstrādājot tā dēvēto Tjūringa testu. Nedaudz vēlāk – 1956. gadā – Džons Makārtijs kopā ar Dārmtutas koledžas kolēģiem Dārmtutas vasaras skolā prezentējis savu definīciju AI jēdzienam.³

1. AI lietošanas krimināltiesiskie riski

1.1. AI sistēmu izmantošanas riski to lietotājiem

Viens no AI sistēmu raksturojošajiem elementiem ir AI spēja autonomi mācīties no sistēmā ievadītajiem datiem, balstoties uz jaunu ievadīto informāciju, radot jaunus algoritmus un lēmumu pieņemšanas modeļus.⁴ Galvenie AI potenciālie lietojuma virzieni aptver: mašīnmācīšanos; neironu tīklu un dziļo mācīšanos; datu ieguvu, zināšanu atklāšanu un progresīvo analītiku; uz noteikumiem balstītu modelēšanu un lēmumu pieņemšanu u. c.⁵ Minētais rada iespēju, ka AI sistēmas radītie jaunie dati un algoritmi būs neizskaidrojami un AI pieņemtie lēmumi – neparedzami. Tas dēvēts par *black box* jeb melnās kastes efektu⁶ un izraisa ievērojamu risku gan attiecībā uz zaudējumu, gan dažāda veida potenciālā kaitējuma rašanās iespējām pašiem AI sistēmu radītājiem, īpašniekiem, kā arī to lietotājiem.⁷

Latvijas krimināltiesību sistēmā, no vienas puses, saskaņā ar Krimināllikuma⁸ 1. panta pirmo daļu, personu var saukt pie kriminālatbildības tikai tad, ja tās īstenotajam noziedzīgajam nodarījumam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes un ja atbilstoši Krimināllikuma 11. pantam pats noziedzīga nodarījuma subjekts var būt tikai 14 gadus vecumu sasniegusi pieskaitāma fiziskā persona, savukārt, saskaņā ar Krimināllikuma 9.–10. pantu, pats nodarījums izdarīts ar nodomu (tiši) vai aiz neuzmanības. Tādējādi arī krimināltiesībās pašu AI sistēmu,

² Turing A. Computing machines and intelligence. London: Mind, 29, 1950, pp. 433–460.

³ McCarthy J., Minsky M. L., Rochester N., Shannon C. E. Proposal for the Dartmouth summer research project on artificial intelligence. Pieejams: <http://jmc.stanford.edu/articles/dartmouth/dartmouth.pdf> [aplūkots 04.12.2023.].

⁴ Završnik A. Criminal justice, artificial intelligence systems, and human rights. Springer, 2020, No. 20, pp. 567–583.

⁵ Sarker I. H. AI-Based Modeling: Techniques, Applications and Research Issues Towards Automation, Intelligent and Smart Systems. SN Computer Science, 2022, No. 158.

⁶ Zhang X., Liu L., Lan M., Song G., Xiao L., Chen J. Interpretable machine learning models for crime prediction. Computers, Environment and Urban Systems, 2022, Elsevier, No. 94.

⁷ Yampolskiy R. V. Unpredictability of AI: On the Impossibility of Accurately Predicting All Actions of a Smarter Agent. World Scientific. Journal of Artificial Intelligence and Consciousness, 2020, No. 1, pp. 109–118.

⁸ Krimināllikums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> [aplūkots 04.12.2023.].

līdzīgi kā civiltiesību sfērā, nevar saukt pie atbildības, tā vietā, saskaņā ar Krimināllikuma 17. pantu, pie atbildības būs saucama persona, kas izmantojusi AI nodarījuma izdarīšanā.⁹

Tomēr arī šādā gadījumā var rasties dažādi tiesību jautājumi par to, vai persona, kas AI lietojusi, vispār saucama pie atbildības, jo, no vienas puses, piemēram, vadot auto vai citu paaugstinātas bīstamības ierīci, kaitējums, zaudējumi, miesas bojājumi vai personas nāve var būt iestājusies pašas AI sistēmas kļūdas dēļ, ko fiziskā persona, iespējams, nemaz nevarēja paredzēt, kā arī, ja AI automatizētā darbība notikusi ilgstoši, fiziskajai personai veicot tikai uzraudzības funkcijas, persona varēja laicīgi arī neparedzēt nepieciešamību iejaukties AI vadītajās darbībās iespējami redzamas kļūdas riska vai mainījušos ārējo apstākļu gadījumā.

Potenciālie jautājumi, kas var būt izvērtējami tiesai attiecībā uz AI izraisītajiem negadījumiem, – ja pieņemam, ka persona ir saucama pie atbildības par negadījumu, kur iesaistīts AI, kā izskatīsies kvalifikācijas subjektīvā puse nodarījumam, kas veikts, personai atrodoties pie AI vadīta auto stūres, auto notriecot citu personu, kā rezultātā tai nodarīti miesas bojājumi vai iestājusies personas nāve? Tiesu praksē ticis atzīts, ka saliktu sastāvu gadījumā autovadīšanas rezultātā izraisīti nodarījumi atzīstami par izdarītiem ar nodomu – tiši. Lai arī persona parasti nevēlas negatīvo seku iestāšanos attiecībā pret pašu darbību vai bezdarbību materiālajā sastāvā – ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanu, parasti konstatējams personas nodoms, nevis neuzmanība,¹⁰ kaut gan juridiskajā literatūrā ir ticis pausts arī pretējs viedoklis.¹¹

Tomēr AI sistēmu lietošanas gadījuma izvērtējumā attiecībā uz lietotāja vai īpašnieka saukšanu pie atbildības būtu jāņem vērā arī programmētāju iespējamās kļūdas, sistēmas kļūdas, kuras pati fiziskā persona, kas vadījusi automašīnu, saprātīgi nebūtu varējusi novērst ar laicīgu reaģēšanu un iejaukšanos.¹² Šādā gadījumā aktuāla būtu tā dēvētās melnās kastes ieviešana ar AI operētajiem paaugstinātas bīstamības objektiem, līdzīgi kā lidmašīnām (lidojuma informācijas ieraksts),¹³ tādējādi fiksējot noteiktos datus par negadījuma iestāšanās brīdi un īsu brīdi pirms tā iestāšanās.

⁹ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: TNA, 2006, 32. lpp.; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 25.11.2022. lēmums lietā Nr.SKK-308/2022. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2022> [aplūkots 04.12.2023.].

¹⁰ Krastiņš U. Atgriežoties pie Krimināllikuma 260. panta, bet ne tikai... Jurista Vārds, 2017, Nr. 18; Krastiņš U. Par prettiesiskuma saistību ar vainu krimināltiesībās. Jurista Vārds, 2021, Nr. 16.

¹¹ Judins A. Noziedzīgi nodarījumi pret satiksmes drošību: likuma piemērošanas aktualitātes. Jurista Vārds, 2016, Nr. 51.

¹² Council of Europe. Criminal liability and AI: The example of driving automation. Feasibility study on a future. Council of Europe instrument on artificial intelligence and criminal law. 2020, p. 6. Pieejams: <https://rm.coe.int/cdpc-2020-3-feasibility-study-of-a-future-instrument-on-ai-and-crimina/16809f9b60> [aplūkots 04.12.2023.].

¹³ Flight recorder. Encyclopedia Britannica. Pieejams: <https://www.britannica.com/technology/flight-recorder> [aplūkots 04.12.2023.].

Protams, arī jāņem vērā, ka ne Latvijā, ne ASV, kur dibināts viens no šobrīd pasaulē visatpazīstamākajiem elektroautomobiļu ražotājiem – uzņēmums "Tesla" –, šobrīd nav atļauta pilnībā automatizētu (*fully automated*) auto lietošana uz publiskajiem ceļiem ceļu satiksmē. Tā vietā tiek izmantota autopilota opcija, pašam autovadītājam uzņemoties atbildību par auto darbību un potenciālajām avārijām gadījumā, ja vadītājs laicīgi nav iejaucies nepieciešamības gadījumā. Neskatoties uz minēto, presē izskanējusi informācija par pirmajiem notikumiem, kad ar AI sistēmas autopilotu aprīkotās elektriskās automašīnas vadītāji saukti pie kriminālatbildības par automašīnu izraisītajiem negadījumiem.¹⁴

Amerikas Savienotajās Valstīs 2022. gadā bija uzsākts kriminālprocess pret pašu elektroauto ražotāju, lai izmeklētu "Teslas" paustos apgalvojumus par to, ka uzņēmuma AI vadītie auto ar autopilota sistēmas palīdzību "spējot paši vadīt sevi", ņemot vērā, ka šāds apgalvojums lietotājiem var radīt nepamatotu priekšstatu, ka šādu auto iespējams lietot bez iejaukšanās un uzraudzības no cilvēka puses braukšanas laikā.¹⁵ Tikmēr, kā presē ziņots, Ķīnā smagā negadījumā gājuši bojā un ievainoti vairāki garāmgājēji pēc tam, kad autovadītājs, savu elektroautomašīnu novietojot stāvvietā, zaudējis kontroli pār savu automašīnu. Vēlāk viņš apgalvojis, ka sistēma neļaujot izmantot autovadītāja nospiesto bremžu pedāli.¹⁶ Lai arī nav informācijas par to, vai apgalvojums par AI sistēmas traucējumiem avārijas laikā patiešām ir patiess, minētais var kalpot par atgādinājumu agrākajai *Ford Pinto* lietai, kad ražotāja klusēšanas dēļ atbilstoši oficiālajiem datiem gāja bojā 25 cilvēki.¹⁷

1.2. AI izmantošana tā dēvēto balto apkaklišu noziegumu izdarīšanā

AI iespējamais lietojums parolu un citu piekļuves datu un atslēgu (piemēram, kriptovalūtu atslēgas kodu) ģenerēšanā, liela apjoma informācijas apstrādē un analizē, *deepfakes* jeb AI maldinošo attēlu, audio un video ierakstu, kā arī jaunas, pamatojoties uz ievāktajiem datiem, balstītas informācijas ģenerēšanā liecina par iespējām AI tikt iesaistītam noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā ne tikai neapzināti, bet arī apzināti, tīši, ar tiešu nodomu.

¹⁴ A Tesla driver is charged in a crash involving Autopilot that killed 2 people. NPR. Pieejams: <https://www.npr.org/2022/01/18/1073857310/tesla-autopilot-crash-charges> [aplūkots 04.12.2023.]; A tragic family Tesla crash off a California cliff shocked rescuers. Then the doctor dad was arrested for attempted murder. The Independent. Pieejams: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/crime/tesla-crash-pasadena-california-dharmesh-patel-b2256002.html> [aplūkots 04.12.2023.].

¹⁵ Spector M., Levine D. Exclusive: Tesla faces U.S. criminal probe over self-driving claims. Reuters. Pieejams: <https://www.reuters.com/legal/exclusive-tesla-faces-us-criminal-probe-over-self-driving-claims-sources-2022-10-26/> [aplūkots 04.12.2023.].

¹⁶ Richards L. Tesla Autopilot Crashes: With at Least a Dozen Dead, 'Who's at Fault, Man or Machine?' Impakter. Pieejams: <https://impakter.com/tesla-autopilot-crashes-with-at-least-a-dozen-dead-whos-fault-man-or-machine/> [aplūkots 04.12.2023.].

¹⁷ Grimshaw v. Ford Motor Company. American Museum of Tort Law. Pieejams: <https://www.tortmuseum.org/ford-pinto/> [aplūkots 04.12.2023.].

Sākotnējā termina AI *deepfake* (jeb “dziļviltojuma”) definīcija: [...] *attēls vai ieraksts, kas ir pārlicinoši pārveidots un manipulēts, lai nepareizi attēlotu kādu personu kā tādu, kas dara vai saka kaut ko tādu, kas patiesībā nav darīts vai teikts*.¹⁸ Lai arī uzskatāms, ka šī piedāvātā vārdnīcas definīcija ir salīdzinoši šaura, minētais dod nelielu ieskatu *deepfake*¹⁹ kā AI dziļās mašīnmācīšanās (angļu val. – *deep automated learning*) rezultātā radītās informācijas lietošanas iespējās. AI spēju, apstrādājot datus, sintētiski jeb mākslīgi ģenerēt jauna veida informāciju, piemēram, fotoattēlus, video vai balsis ierakstus ar izmainītu oriģinālo saturu, kas neitrālam novērotājam no malas varētu likties ticami (*deepfake* tehnoloģija), var izmantot gan krāpšanas vai izspiešanas nolūkā, gan arī tādu darbību īstenošanā kā terorisms, politisko procesu ietekmēšana, dezinformācija, kā arī karadarbībā (tā dēvētais informācijas karš).²⁰

Kibernoziegos kā tādos kopumā tiešsaistē ievietotās informācijas sākotnējā autora noteikšana pārrobežu rakstura, kā arī dažādu tehnoloģiska rakstura nianšu dēļ nereti var būt ievērojami apgrūtināta.²¹ Tikmēr pašiem nodarījuma izdarītājiem ir ļoti plašas iespējas piekļūt saviem upuriem tiešsaistē un pārņemt to elektroniskās ierīces un uz tām glabātos datus, ņemot vērā *Internet of Things* jeb savstarpēji ne tikai tiešsaistē interneta tīklā globāli, bet arī starp dažādām ierīcēm ar lietotāja kontu palīdzību veidotos viedo ierīču savienojumus.²²

Tiešsaistes noziegumu atklāšanā nozīmīga ir elektronisko pierādījumu ievākšana,²³ ņemot vērā šo pierādījumu veidam raksturīgās īpatnības, kas saistītas ar elektronisko pierādījumu pastāvēšanu digitālā formā dažādos datu nesējos, datiem esot pakļautiem dažādām izmaiņām, kā arī potenciālās datu dzēšanas iespējām jebkurā to uzglabāšanas brīdī. Nozīmīga ir arī tiesībsargājošo iestāžu IT jeb

¹⁸ Merriam-Webster dictionary. Deepfake. Pieejams: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/deepfake#:~:text=deep%20B7%E2%80%8Bfake%20CB%88d%C4%93p%2D%CB%8Cf%C4%81k,not%20actually%20done%20or%20said> [aplūkots 04.12.2023.].

¹⁹ Helmus T. C. Artificial intelligence, deepfakes and disinformation. RAND National security research division. 2022. Pieejams: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA1043-1.html> [aplūkots 04.12.2023.].

²⁰ Byman D. L., Gao C., Meserole C., Subrahmanian V. S. Deepfakes and international conflict. Foreign Policy, Brookings Institution: Washington, 2023, p. 2. Pieejams: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2023/01/FP_20230105_deepfakes_international_conflict.pdf [aplūkots 04.12.2023.].

²¹ Lusthaus J. Cybercrime: The Industry of Anonymity. Department of Sociology. Doctoral thesis. University of Oxford, 2016, p. 3. Pieejams: https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:80d9d881-586d-42ef-b56e-7c140d396a73/download_file?file_format=application%2Fpdf&safe_filename=Cybercrime%2B-%2BLibrary%2BSubmission.pdf&type_of_work=Thesis [aplūkots 04.12.2023.].

²² Curtis J., Oxburgh G. Understanding cybercrime in ‘real world’ policing and law enforcement. Sage. The Police Journal: Theory, Practice and Principles, 2022; Chawki M., Wahab M. S. A. Identity Theft in Cyberspace: Issues and Solutions. Lex Electronica, 2006, No. 1, p. 3.

²³ Alazab M., Khurma A. R., Awajan A., Wedyan M. Digital Forensics Classification Based on a Hybrid Neural Network and the Salp Swarm Algorithm. Pieejams: <https://www.mdpi.com/2079-9292/11/12/1903> [aplūkots 04.12.2023.].

informācijas tehnoloģiju ekspertu skaita, kā arī pieejamo resursu palielināšana un apmācība jaunāko AI aktualitāšu, programmu lietošanā un informācijas apmaiņa starptautiskā līmenī.²⁴

2. AI izmantošanas iespējas krimināltiesību jomā

2.1. AI izmantošana delikvences paredzēšanai

19. gadsimtā klasiskās pozitīvās kriminoloģijas skolas pārstāvji Morels (*Bénédict Augustin Morel*) un Lombrozo (*Cesare Lombroso*) norādīja, ka delikvence var būt mantojama. Morels attīstīja deģenerācijas teoriju, bet Lombrozo aizstāvēja tā dēvētās mantotās delikvences jeb personas tieksmes uz noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas mantojamību, norādot, ka dažādas ģenētiskās pazīmes, tai skaitā personas "primitīva" (primātiem līdzīga) rakstura fiziskā sejas un ķermeņa uzbūve, var liecināt par tās garīga rakstura traucējumiem, kā arī paaugstinātu tieksmi uz noziedzību.

Lai gan laika gaitā minētās teorijas par cilvēka ķermeņa un sejas kā indivīda ārējā ietvara iespējamo norādi uz cilvēka tendenci uz noziedzību tika pierādītas kā kļūdainas, tomēr vairāki autori nonāca pie secinājuma, ka garīga rakstura problēmas ir saistītas ar indivīda paaugstinātu tieksmi izdarīt noziedzīgus nodarījumus, kā piemēru var minēt kriminologa Goringa darbus (*Charles Buckman Goring*).²⁵ Neskatoties uz šo klasisko kriminoloģijas skolu un autoru īstenotajiem neveiksmīgajiem mēģinājumiem rast konsekventu saistību noziedzīgai rīcībai ar noteiktām fiziskajā realitātē pastāvošām indivīda ārējām izpausmēm, mūsdienās ir mēģinājumi ar AI algoritmu palīdzību paredzēt un pēc būtības pierādīt līdzīgu teoriju pareizību.

Piemēram, Šanhajas Universitātē (*Shanghai Jiao Tong University*) Wu un Zhang publikācijā analizēts pētījums par AI automātiski analizētu personu sejas attēliem, no kurām daļa bija noziedznieki, savukārt daļa – likumpaklausīgi pilsoņi. Autori pētījumā bija secinājuši, ka ar AI datu analīzes algoritmu palīdzību ir iespējams atrast saistību starp indivīdu sejām un to, vai personas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus.²⁶ Tomēr, ņemot vērā, ka statistiski vidusmēra vaibstu un ķermeņa

²⁴ Fotiadis A., Stavinoha L., Zandonini G., Howden D. A data 'black hole': Europol ordered to delete vast store of personal data. *The Guardian*, 2020. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/10/a-data-black-hole-europol-ordered-to-delete-vast-store-of-personal-data> [aplūkots 04.12.2023.].

²⁵ Goring C. B. *The English Convict: A statistical study*. London: H. M. S., 1913.

²⁶ Wu X., Zhang X. Automated Inference on Criminality using Face Images. *Shanghai Jiao Tong University*, 2016. Pieejams: <https://arxiv.org/pdf/1611.04135v1.pdf> [aplūkots 04.12.2023.]; Wu X., Zhang X. Responses to Critiques on Machine Learning of Criminality Perceptions (Addendum of arXiv:1611.04135), 2017. Pieejams: <https://arxiv.org/pdf/1611.04135.pdf> [aplūkots 04.12.2023.].

uzbūvi sabiedrībā indivīdi parasti uztver kā skaistu²⁷ u. tml., minētais var ievērojami ietekmēt konkrētās personas spēju pelnīt iztiku, veiksmīgi veidot attiecības, kā arī kopumā iekļauties sabiedrībā, tādējādi cēloņsakarīgi ietekmējot uzvedību.²⁸

2.2. Noziedzīgu nodarījumu kartēšana un nākotnes noziegumu paredzēšanas iespējas

Tā dēvētā *predictive crime mapping* jeb potenciālo gaidāmo nodarījumu kartēšana aktuāla gan nodarījuma veida paredzēšanā, gan tā lokācijas un arī gaidāmo nodarījumu aktualitāšu paredzēšanā.²⁹ Statistikas datu savākšanā, apstrādē un atlasē, kā arī prediktīvo datu ieguvē par nākotnē gaidāmajiem nodarījumiem var tikt izmantoti AI neironu tīkli.³⁰ Minēto informāciju var izmantot, paredzot urbānās noziedzības risku, lietojot konkrētās pilsētas teritorijas, rajona analīzi, to, kur nepieciešama lielāka policijas spēku iesaiste, papildu videonovērošanas kameru novietošana un citu uzraudzības pasākumu īstenošana,³¹ gan arī tādām nolūkam kā pilsētplānošana.³²

Datu analizē nereti rezultātu ievērojami var ietekmēt tādu blakus faktoru ietekme kā laikapstākļi, gadalaiks (sezona), ielu apgaismojuma esamība un funkcionalitāte, noteiktu lielu pasākumu norise, konkrētās valsts/teritorijas iedzīvotāju paražas un rakstura īpatnības u. tml., kas jākonstatē un jāparedz, lai kā papildu datus tos ietvertu algoritmā, kā arī jāņem vērā, izdarot gala secinājumus, kas balstīti uz apstrādātajiem datiem.³³ Turklāt, izmantojot AI apstrādātos datus, jābūt uzmanīgiem ar vispārīgu secinājumu paušanu. Piemēram, lai arī sākotnēji dažādos pētījumos secināts, ka ielu apgaismojuma lietojums visu diennakti, it īpaši

²⁷ Webster M., Driskell J. E. Beauty as status. *American Journal of Sociology*, 1983, Vol. 89, pp. 140–165.

²⁸ Mateju P., Raudenska P. Beauty as Capital: A Sociological Perspective. The Role of Attractiveness in the Labor Market. *International Sociology*, 2018, No. 33, pp. 269–291.

²⁹ Dakalbab F., Talib M. A., Waraga O. A., Nassif A. B., Abbas S., Nasir Q. Artificial intelligence & crime prediction: A systematic literature review, Elsevier, *Social Sciences & Humanities Open*, 2022, No. 6.

³⁰ Walczak S. Predicting Crime and Other Uses of Neural Networks in Police Decision Making. *Front Psychol.*, 2021, No. 12.

³¹ Cichosz P. Urban Crime Risk Prediction Using Point of Interest Data. *The International Journal of Geo-information*, 2020, No. 9.

³² He J., Zheng H. Prediction of crime rate in urban neighborhoods based on machine learning. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 2021, Vol. 106; Jenga K., Catal C., Kar G. Machine learning in crime prediction. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 2023, No. 14, pp. 2887–2913.

³³ Saed R. M., Abdulmohsin H. A. A study on predicting crime rates through machine learning and data mining using text. *The Journal of Intelligent Systems*, 2023, Vol. 32.

diennakts tumšajā laikā, vispārīgi mazina noziegumu skaitu,³⁴ jaunākos pētījumos konstatēts, ka ielu apgaismojuma lietošana nakts laikā apgaismotajās teritorijās palielina tādu noziegumu kā auto zādzība un zādzība ar iekļūšanu auto, kā arī ipašuma vandālisma skaitu.³⁵

2.3. AI lietošana nodarījumu atklāšanā, prevencijā un procesuālu lēmumu pieņemšanā

AI sistēmu spēja mašīnmācīšanās ceļā ģenerēt attēlu un video formāta datus var tikt izmantota cilvēktirdzniecības, bērnu tirdzniecības un seksuāla rakstura nodarījumu atklāšanā un prevencijā, ņemot vērā, ka šāda veida nodarījumu upuri nereti tiek meklēti, izmantojot tiešsaistes saziņu, kā arī paši nodarījumu izdarītāji izmanto tiešsaistes saziņu papildu grupējumu jauno biedru piesaistei. Piemēram, bērnu tiesību aizsardzības nevalstiskā organizācija *Terre Des Hommes* 2013. gadā izmantoja botu (ar AI palīdzību ģenerētu avatāru) *Sweetie*,³⁶ lai atklātu tiešsaistē darbojošos pedofilus.

AI sistēmas var tikt izmantotas arī cietušo un aizdomās turēto personu meklēšanā, izmantojot video analīzi, sejas atpazīšanas tehnoloģijas, pēdējās zināmās atrašanās vietas noteikšanu u. c., analizējot foto un videomateriālus, pēc attēlā redzamajiem ģeogrāfiskajiem nosaukumiem, kā arī sadzīves priekšmetiem un ēkām nosakot potenciālo indivīda lokāciju. AI kā lielu datu apjomu analīzes rīks ar laiku var kļūt par plaši izmantotu rīku dažādu procesuālo un administratīvo lēmumu pieņemšanā. Piemēram, likumā "Par nodokļiem un nodevām"³⁷ ar 2023. gada jūliju stājās spēkā grozījumi attiecībā uz automatizētu lēmumu pieņemšanu par nodokļu samaksas termiņa sadalīšanu termiņos vai samaksas termiņa atlikšanu. Savukārt Amerikas Savienotajās Valstīs šobrīd tiek izmantots *Arnold Foundation*

³⁴ Bernard-Butcher D. Crime in the third dimension: A study burglary patterns in a high-density residential area. Masters thesis in Criminology. Ontario, Simon Fraser University, 1991. In: Bernard-Butcher D. Crime in the third dimension: A study burglary patterns in a high-density residential area. Master's Thesis in Criminology. Ontario. Pieejams: <https://core.ac.uk/download/pdf/56369009.pdf> [aplūkots 04.12.2023.]; Clarke R. V. Improving Street Lighting to Reduce Crime in Residential Areas. U. S. Department of Justice. Problem-Oriented Guides for Police Response Guides, 2008, No. 8; Chalin A., Lerner J., Hansen B., Parker L. Reducing crime through environmental design: Evidence from a randomised experiment of street lighting in New York City, 2019. Pieejams: https://urbanlabs.uchicago.edu/attachments/e95d751f7d91d0bcfeb209ddf6adcb4296868c12/store/ca92342e666b1ffb1c15be63b484e9b9687b57249dce44ad55ea92b1ec0/lights_04242016.pdf [aplūkots 04.12.2023.].

³⁵ Tompson L., Steinbach R., Johnson S. D., Teh C. S., Perkins C., Edwards P., Armstrong B. Absence of Street Lighting May Prevent Vehicle Crime, but Spatial and Temporal Displacement Remains a Concern. *Journal of Quantitative Criminology*, 2023.

³⁶ Schermer B., Georgieva I., Van der Hof S., Koops B. J. Legal Aspects of Sweetie 2.0. *Information Technology and Law Series*, 2019, No. 21, 2019, pp. 1–94.

³⁷ Par nodokļiem un nodevām. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/33946-par-nodokliem-un-nodevam> [aplūkots 04.12.2023.].

izstrādātais *Public Safety Assessment* algoritms potenciālā indivīda recidīva riska aprēķināšanai, aizstājot ar to agrāko drošības naudas summu.³⁸

Kopsavilkums

1. Latvijā atbilstoši Krimināllikuma regulējumam AI sistēmu nevar saukt pie kriminālatbildības, tā vietā saskaņā ar Krimināllikuma 17. pantu pie atbildības būs saucama persona, kas izmantojusi vai pati izdarījusi, vai nodarījuma īstenošanā kā rīku izmantojusi citu personu vai objektu, kas atbilstoši Krimināllikuma 11. pantam pie atbildības nav saucami, attiecībā uz tiem neizpildoties nodarījuma subjekta kritērijiem.
2. AI iespējamais lietojums paroļu un citu piekļuves datu un atslēgu ģenerēšanā, liela apjoma informācijas apstrādē un analizē, *deepfakes* jeb AI maldinošo attēlu, audio un video ierakstu, kā arī citas jaunas informācijas, kas iegūta, pamatojoties uz ievāktajiem datiem, ģenerēšanā liecina par iespējām AI tikt iesaistītam noziedzīgu nodarījumu īstenošanā ne tikai neapzināti, bet arī apzināti, tiši, ar tiešu nodomu noziedzīgu nodarījumu izdarītājiem īstenojot dažādus nodarījumu sastāvus ar daudz plašākām iespējām.
3. Par AI lietošanas sekām var rasties dažādi tiesību jautājumi, tostarp, vai persona, kas AI ir lietojusi, vispār saucama pie atbildības, jo, no vienas puses, piemēram, vadot auto vai citu paaugstinātas bīstamības ierīci, kaitējums, zaudējumi, miesas bojājumi vai personas nāve var būt iestājusies pašas AI sistēmas kļūdas dēļ, ko fiziskā persona, iespējams, nemaz nevarēja paredzēt un laicīgi iejaukties.
4. Tā kā viens no AI sistēmu raksturojošiem elementiem ir AI spēja autonomi mācīties no sistēmā ievadītajiem datiem, balstoties uz jaunu ievadīto informāciju, radot jaunus algoritmus un lēmumu pieņemšanas modeļus, AI sistēmas radītie jaunie dati un algoritmi var kļūt neizskaidrojami un AI pieņemtie lēmumi – neparedzami. Tas ir *black box* jeb melnās kastes efekts. Aktuāla ir tā dēvētās melnās kastes ieviešana AI operētajiem paaugstinātas bīstamības objektiem, līdzīgi kā lidmašīnām (lidojuma informācijas ieraksts), fiksējot noteiktos datus par negadījuma iestāšanās brīdi un īsu brīdi pirms tā iestāšanās.
5. Tiesšaistes noziegumu atklāšanā nozīmīga ir elektronisko pierādījumu ievākšana, ņemot vērā šo pierādījumu veidam raksturīgās īpatnības, kas saistītas ar elektronisko pierādījumu pastāvēšanu digitālā formā dažādos datu nesējos, jo dati ir pakļauti dažādu izmaiņu, kā arī potenciālās datu dzēšanas iespējām jebkurā to uzglabāšanas brīdī.

³⁸ Arnold Foundation. Public Safety Assessment. 2016. Pieejams: <https://craftmediabucket.s3.amazonaws.com/uploads/PDFs/PSA-Risk-Factors-and-Formula.pdf> [aplūkots 04.12.2023.].

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Adadi A. A survey on data-efficient algorithms in big data era. *Journal of Big Data*, 2021, No. 24.
2. Adel H., Salheen M., Mahmoud R. A. Crime in relation to urban design. Case study: The Greater Cairo Region. *Ain Shams Engineering Journal*, 2016, No. 7.
3. Alazab M., Khurma A. R., Awajan A., Wedyan M. Digital Forensics Classification Based on a Hybrid Neural Network and the Salp Swarm Algorithm, 2022. *Pieejams*: <https://www.mdpi.com/2079-9292/11/12/1903> [aplūkots 04.12.2023.].
4. Albright L., Derickson E. S., Massey D. S. Do Affordable Housing Projects Harm Suburban Communities? Crime, Property Values, and Taxes in Mount Laurel. *City Community*, 2023, 12.
5. Alford M., O'Rourke S., Doyle P., Todd L. Examining the factors associated with impulsivity in forensic populations: A systematic review, *Aggression and Violent Behavior*, 2020, No. 54.
6. Ash R. B. Basic probability theory. Dover publications: Mineola, New York, 1970.
7. Bernard-Butcher D. Crime in the third dimension: A study burglary patterns in a high-density residential area. Master's Thesis in Criminology. Ontario, Simon Fraser University, 1991. *Pieejams*: <https://core.ac.uk/download/pdf/56369009.pdf> [aplūkots 04.12.2023.].
8. Byman D. L., Gao C., Meserole C., Subrahmanian V. S. Deepfakes and international conflict. *Foreign Policy*, Brookings Institution: Washington, 2023. *Pieejams*: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2023/01/FP_20230105_deepfakes_international_conflict.pdf [aplūkots 04.12.2023.].
9. Ceccato V., Wilhelmsson M. Do crime hot spots affect housing prices? *Nordic Journal of Criminology*, 2020, No. 21.
10. Chalin A., Lerner J., Hansen B., Parker L. Reducing crime through environmental design: Evidence from a randomised experiment of street lighting in New York city, 2019. *Pieejams*: https://urbanlabs.uchicago.edu/attachments/e95d751f7d91d0bcfeb-209ddf6adcb4296868c12/store/cca92342e666b1ffb1c15be63b484e9b9687b57249d-ce44ad5Sea92b1ec0/lights_04242016.pdf [aplūkots 04.12.2023.].
11. Chanda S. S., Banerjee D. N. Omission and commission errors underlying AI failures. *AI & SOCIETY*, 2022. *Pieejams*: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-022-01585-x> [aplūkots 04.12.2023.].
12. Chawki M., Wahab M. S. A. Identity Theft in Cyberspace: Issues and Solutions. *Lex Electronica*, 2006, No. 1.
13. Christens B., Speer P. W. Predicting violent crime using urban and suburban densities. *Behavior and Social Issues*, 2005, No. 14.
14. Cichosz P. Urban Crime Risk Prediction Using Point of Interest Data. *The International Journal of Geo-information*, 2020, No. 9.
15. Clarke R. V. Improving Street Lighting to Reduce Crime in Residential Areas. U. S. Department of Justice. *Problem-Oriented Guides for Police Response Guides*, 2008, No. 8.
16. Curtis J., Oxburgh G. Understanding cybercrime in 'real world' policing and law enforcement. Sage. *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*, 2022.

17. Custers B. AI in Criminal Law: An Overview of AI Applications in Substantive and Procedural Criminal Law. *Law and Artificial Intelligence*, Heidelberg: Springer, No. 3, 2023.
18. Dakalbab F., Talib M. A., Waraga O. A., Nassif A. B., Abbas S., Nasir Q. Artificial intelligence & crime prediction: A systematic literature review, Elsevier, *Social Sciences & Humanities Open*, 2022, No. 6.
19. Fotiadis A., Stavinoha L., Zandonini G., Howden D. A data 'black hole': Europol ordered to delete vast store of personal data. *The Guardian*, 2020. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/10/a-data-black-hole-europol-ordered-to-delete-vast-store-of-personal-data> [aplūkots 04.12.2023.].
20. Gifford R. The Consequences of Living in High-Rise Buildings. *Architectural Science Review*, 2007, No. 50.
21. Goring C. B. *The English Convict: A statistical study*. London: H. M. S., 1913.
22. Gottschalk P. Gender and Crime: Convenience for Pink-Collar Offenders. *Deviant Behavior*, 2020, No. 43.
23. Gottschalk P., Glaso L. Gender in White-Collar Crime: An Empirical Study of Pink-Collar Criminals. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 2013, No. 4.
24. Hammond J. M. Pink – Collar Crime: Women and Crime Committed at Work. *Review of Social Studies*, 2018, No. 2.
25. He J., Zheng H. Prediction of crime rate in urban neighborhoods based on machine learning. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 2021, Vol. 106.
26. Jenga K., Catal C., Kar G. Machine learning in crime prediction. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 2023, No. 14.
27. Judins A. Noziedzīgi nodarījumi pret satiksmes drošību: Likuma piemērošanas aktualitātes. *Jurista Vārds*, 2016, Nr. 51.
28. Kaprāne S. Mākslīgais intelekts un pamattiesību aizsardzība. *Jurista Vārds*, 2023, Nr. 18/19 (1284/1285).
29. Ke L., O'Brien D. T., Heydari B. Airbnb and neighborhood crime: The incursion of tourists or the erosion of local social dynamics? *PLOS ONE*, 2021, No. 16.
30. Kosinski M., Wang Y. Deep Neural Networks Are More Accurate Than Humans at Detecting Sexual Orientation From Facial Images. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2018. No. 114.
31. Kosinski M. Facial recognition technology can expose political orientation from naturalistic facial images. *Scientific Reports*, 2021. No. 100.
32. Krastiņš U. Atgriežoties pie Kriminālikuma 260. panta, bet ne tikai... *Jurista Vārds*, 2017, Nr. 18.
33. Krastiņš U. Par prettiesiskuma saistību ar vainu krimināltiesībās. *Jurista Vārds*, 2021, Nr. 16.
34. Krastiņš U., Liholaja V. *Salīdzināmās krimināltiesības*. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: TNA, 2006.
35. Lombroso-Ferrero G., Lombroso C. *L'homme criminel*. G. P. Putnam's sons. New York: The Knickerbrocker Press, 1911.
36. Lusthaus J. *Cybercrime: The Industry of Anonymity*. Department of Sociology. Doctoral thesis. University of Oxford, 2016. Pieejams: https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:80d9d881-586d-42ef-b56e-7c140d396a73/download_file?file_format=application%2Fpdf&safe_filename=Cybercrime%2B-%2BLibrary%2BSubmission.pdf&type_of_work=Thesis [aplūkots 04.12.2023.].

37. Mahmud S., Nuha M., Sattar A. Crime Rate Prediction Using Machine Learning and Data Mining. *Soft Computing Techniques and Applications*, 2021.
38. Mateju P., Raudenska P. Beauty as Capital: A Sociological Perspective. The Role of Attractiveness in the Labor Market. *International Sociology*, 2018, No. 33.
39. Meredith C., Paquette C. Crime prevention in high rise rental apartments: Findings of a demonstration project. *Security J.*, No. 31992.
40. McCarthy J., Minsky M. L., Rochester N., Shannon C. E. Proposal for the Dartmouth summer research project on artificial intelligence. Pieejams: <http://jmc.stanford.edu/articles/dartmouth/dartmouth.pdf> [aplūkots 04.12.2023.].
41. Mitchell T. M. *Machine Learning*. Redmond: McGraw-Hill, 1997.
42. Morel B. A. *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine et des causes, qui produisent ces variétés malades*, Vol. 1. Paris: Baillière, 1857.
43. Ray J. V., Jones S. Aging Out of Crime and Personality Development: A Review of the Research Examining the Role of Impulsiveness on Offending in Middle and Late Adulthood. *Psychology Research and Behavior Management*, 2023, No. 16.
44. Ray, James V. *Psychopathy, Attitudinal Beliefs, and White Collar Crime*. 2007. USF Tampa Graduate Theses and Dissertations. Pieejams: <https://digitalcommons.usf.edu/etd/3889/> [aplūkots 04.12.2023.].
45. Rorie M. L., Reed S. M. More than "male" and "female": the role of gender identity in white-collar offending intentions. *Crime, Law and Social Change*, 2023, No. 80.
46. Saed R. M., Abdulmohsin H. A. A study on predicting crime rates through machine learning and data mining using text. *The Journal of Intelligent Systems*, 2023, No. 32.
47. Sarker I. H. AI-Based Modeling: Techniques, Applications and Research Issues Towards Automation, Intelligent and Smart Systems. *SN Computer Science*, 2022, No. 158.
48. Schermer B., Georgieva I., Van der Hof S., Koops B. J. *Legal Aspects of Sweetie 2.0*. Information Technology and Law Series, 2019, No. 21.
49. Selzer N., Ruhland E. L. Gender differences in white-collar offending and supervision. *Criminal Justice Studies*, 2020, No. 33.
50. Spelman W. Abandoned buildings: Magnets for crime? *Journal of Criminal Justice*, 1993, No. 2.
51. Tompson L., Steinbach R., Johnson S. D., Teh C. S., Perkins C., Edwards P., Armstrong B. Absence of Street Lighting May Prevent Vehicle Crime, but Spatial and Temporal Displacement Remains a Concern. *Journal of Quantitative Criminology*, 2023.
52. Turing A. *Computing machines and intelligence*. London: Mind, 29, 1950.
53. Ulmer J. T., Steffensmeier D. The age and crime relationship. *The Nurture Versus Biosocial Debate in Criminology*. Sage Publications Inc., 2014.
54. Walczak S. Predicting Crime and Other Uses of Neural Networks in Police Decision Making. *Front Psychol.*, 2021, No. 12.
55. Webster M., Driskell J. E. Beauty as status. *American Journal of Sociology*. The University of Chicago Press, No. 89, 1983.
56. Weinstein A., Dannon P. Is Impulsivity a Male Trait Rather than Female Trait? Exploring the Sex Difference in Impulsivity. *Current Behavioral Neuroscience Reports*, 2015.
57. Wu X., Zhang X. Automated Inference on Criminality using Face Images. Shanghai Jiao Tong University, 2016. Pieejams: <https://arxiv.org/pdf/1611.04135v1.pdf> [aplūkots 04.12.2023.].

58. Wu X., Zhang X. Responses to Critiques on Machine Learning of Criminality Perceptions (Addendum of arXiv:1611.04135), 2017. Pieejams: <https://arxiv.org/pdf/1611.04135.pdf> [aplūkots 04.12.2023.].
59. Yampolskiy R. V. Unpredictability of AI: On the Impossibility of Accurately Predicting All Actions of a Smarter Agent. World Scientific. Journal of Artificial Intelligence and Consciousness, 2020, No. 1.
60. Young S., Gonzalez R. A., Mullens H., Mutch L., Malet-Lambert I., Gudjonsson G. H. Neurodevelopmental disorders in prison inmates: comorbidity and combined associations with psychiatric symptoms and behavioural disturbance. Psychiatry Research, 2018, No. 261.
61. Yuste J., Pardo E. G., Tapiador J. Optimization of code caves in malware binaries to evade machine learning detectors. Elsevier, Computers and Security, 2022, No. 116.
62. Završnik A. Criminal justice, artificial intelligence systems, and human rights. Springer, 2020, No. 20.
63. Zhang X., Liu L., Lan M., Song G., Xiao L., Chen J. Interpretable machine learning models for crime prediction. Computers, Environment and Urban Systems, 2022, No. 94.
64. Zhou B., Chen L., Zhou F., Li S., Zhao S., Pan G. Dynamic road crime risk prediction with urban open data. Frontiers of Computer Science, 2022, No. 161609.

Tiesu prakse

65. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 22.11.2022. lēmums lietā Nr. SKK-308/2022. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminal-lietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2022> [aplūkots 04.12.2023.].

Citi materiāli

66. Eiropas Parlamenta un Padomes regulas Nr. 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula). Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679> [aplūkots 04.12.2023.].
67. Krimināllikums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> [aplūkots 04.12.2023.].
68. Par nodokļiem un nodevām. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/33946-par-nodokliem-un-nodevam> [aplūkots 04.12.2023.].
69. Operatīvās darbības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57573-operativas-darbibas-likums> [aplūkots 04.12.2023.].
70. A Tesla driver is charged in a crash involving Autopilot that killed 2 people. NPR. Pieejams: <https://www.npr.org/2022/01/18/1073857310/tesla-autopilot-crash-charges> [aplūkots 04.12.2023.].
71. Arnold Foundation. Public Safety Assessment. 2016. Pieejams: <https://craftmedia-bucket.s3.amazonaws.com/uploads/PDFs/PSA-Risk-Factors-and-Formula.pdf> [aplūkots 04.12.2023.].
72. A tragic family Tesla crash off a California cliff shocked rescuers. Then the doctor dad was arrested for attempted murder. The Independent. Pieejams: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/crime/tesla-crash-pasadena-california-dharmesh-patel-b2256002.html> [aplūkots 04.12.2023.].
73. Comprehensive study on cybercrime. Electronic evidence in criminal proceedings. United Nations, New York, 2013. Pieejams: <https://www.unodc.org/documents/>

- organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf [aplūkots 04.12.2023.].
74. Council of Europe. Criminal liability and AI: The example of driving automation. Feasibility study on a future. Council of Europe instrument on artificial intelligence and criminal law. 2020. Pieejams: <https://rm.coe.int/cdpc-2020-3-feasibility-study-of-a-future-instrument-on-ai-and-crimina/16809f9b60> [aplūkots 04.12.2023.].
  75. Flight recorder. Encyclopedia Britannica. Pieejams: <https://www.britannica.com/technology/flight-recorder> [aplūkots 04.12.2023.].
  76. France set to allow police to spy through phones. La Monde, 2023. Pieejams: https://www.lemonde.fr/en/france/article/2023/07/06/france-set-to-allow-police-to-spy-through-phones_6044269_7.html [aplūkots 04.12.2023.].
  77. International Child Sexual Exploitation database. Interpol. Pieejams: <https://www.interpol.int/en/Crimes/Crimes-against-children/International-Child-Sexual-Exploitation-database> [aplūkots 04.12.2023.].
  78. Grimshaw v. Ford Motor Company. American Museum of Tort Law. Pieejams: <https://www.tortmuseum.org/ford-pinto/> [aplūkots 04.12.2023.].
  79. Helmus T. C. Artificial intelligence, deepfakes and disinformation. RAND National security research division. 2022. Pieejams: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA1043-1.html> [aplūkots 04.12.2023.].
  80. Light Pollution Endangers Our Security and Our Safety. Department of Physics, Florida Atlantic University. 2010. Pieejams: <https://cescos.fau.edu/observatory/lightpol-security.html> [aplūkots 04.12.2023.].
  81. Merriam-Webster dictionary. Deepfake. Pieejams: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/deepfake#:~:text=deep%C2%B7%E2%80%8Bfake%20%CB%88d%C4%93p%2D%CB%8Cf%C4%81k,not%20actually%20done%20or%20said> [aplūkots 04.12.2023.].
  82. Richards L. Tesla Autopilot Crashes: With at Least a Dozen Dead, 'Who's at Fault, Man or Machine?' Impakter. Pieejams: <https://impakter.com/tesla-autopilot-crashes-with-at-least-a-dozen-dead-whos-fault-man-or-machine/> [aplūkots 04.12.2023.].
  83. Spector M., Levine D. Exclusive: Tesla faces U. S. criminal probe over self-driving claims. Reuters. Pieejams: <https://www.reuters.com/legal/exclusive-tesla-faces-us-criminal-probe-over-self-driving-claims-sources-2022-10-26/> [aplūkots 04.12.2023.].
  84. Siddall E. What Is the Arnold Foundation Hiding? Association for deputy district attorneys. Pieejams: <https://www.laadda.com/2017/08/29/arnold-foundation-hiding/> [aplūkots 04.12.2023.].

Anita Kovaļevska, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore

TIESAS KONTROLES PĀR VALSTS PĀRVALDI ORGANIZĒŠANAS MODEĻI

ORGANISATION MODELS OF JUDICIAL REVIEW

Atslēgvārdi: tiesas kontrole pār valsts pārvaldi, modeļu iedalījums, Latvijas modelis

Key words: judicial review, classification of models, Latvian model

Summary

The aim of the article is to provide an overview comprising the organisation models of judicial review, using professor Mariolina Eliantonio's classification, as well as to analyse the Latvian model according to this classification. The author concludes that there is a mixed model in Latvia regarding the separation of general courts and administrative courts. There are no specialized administrative courts in Latvia, and there are usually three levels of courts for administrative cases. Latvia has a mixed model of intra-administrative objection procedure: partially mandatory and partially voluntary. Here, the law exhaustively lists the forms of public authority's acts and actions that can be appealed at the administrative court.

Tiesiskas valsts princips prasa nodrošināt tiesību virsvadību pār visiem valsts lēmumiem un darbībām, lai panāktu, ka tie nav patvaļīgi un ir pēc iespējas taisnīgāki.¹ Tas nozīmē, ka arī valsts pārvalde ir pakļauta tiesībām un ka personai, kuras tiesības ir aizskartas ar valsts pārvaldes darbību, ir jābūt nodrošinātai iespējai vērsties tiesā, lai pakļautu valsts pārvaldes darbību tiesas kontrolei.² Iespēja vērsties tiesā ir galvenais efektīvas privātpersonas tiesību, tostarp arī personas pamattiesību, aizsardzības līdzeklis mūsdienu tiesiskā valstī. Kā savulaik

---

¹ Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu: konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 108. lpp.

² Turpat, 132. lpp.

rakstija K. Dišlers: "Ar šo svarīgo tiesisko institūtu – administratīvo justīciju – tiesiska valsts dabū savu īsto izveidojumu: tiesiskas valsts princips, pēc kura administratīvā darbība ir padota likumam un ar likumu saistīta, iegūst reālu nozīmi caur to, ka pilsoņu rīcībā tiek nodots svarīgs tiesisks līdzeklis viņu tiesību un interešu aizstāvēšanai pret varbūtējiem aizskārumiem no administratīvās varas orgānu puses, proti: sūdzība administratīvai tiesai [...]"³ K. Dišlers arī norādīja, ka administratīvo justīciju var uzskatīt par tiesiskas valsts kritēriju: ja administratīvā justīcija valstī ir pareizi nostādīta un kārtīgi darbojas, tad tā ir tiesiska valsts.⁴

Pasaulē ir dažādi modeļi, kā tiek organizēta tiesas kontrole pār valsts pārvaldi un privātpersonām nodrošināta iespēja vērsties tiesā sakarā ar tiesību aizskārumu, ko radījusi valsts pārvalde. Piemēram, profesore Mariolina Eliantonio norāda, ka šos kontroles modeļus var iedalīt pēc piecām pazīmēm: 1) vai valsts pārvaldes darbības kontrolē vispārējās jurisdikcijas tiesas, kas izskata arī civillietas un krimināllietas, vai arī valsts pārvaldes darbību kontrolei ir izveidotas īpašas administratīvās tiesas; 2) vai pastāv arī specializētas administratīvās tiesas; 3) cik līmeņu tiesas ir paredzētas administratīvo lietu izskatīšanai; 4) vai pirmstiesas apstrīdēšana iestādē ir brīvprātīga vai obligāta; 5) kā tiek noteikta tiesas kompetence.⁵ Rakstā tiks apskatīti iespējamie tiesas kontroles organizēšanas modeļi atbilstoši šīm pazīmēm, sniedzot arī autores viedokli, pie kura modeļa pieder Latvijā pastāvošā sistēma.

Juridiskajā literatūrā parasti vispirms pievēršas tam, vai valsts pārvaldes darbības kontrolē vispārējās jurisdikcijas tiesas vai īpašas administratīvās tiesas. K. Dišlers jau 1938. gadā bija norādījis, ka pastāv divas galvenās administratīvās justīcijas sistēmas jeb modeļi: angļu, kur valsts pārvaldes darbības kontrolē vispārējās jurisdikcijas tiesas, un franču, kur šo kontroli īsteno īpašas administratīvās tiesas. K. Dišlers Vāciju pieskaitīja pie otrā – franču – modeļa.⁶ Arī mūsdienās tiek izmantots šāds dalījums un pie pirmā modeļa tiek pieskaitīta ne tikai Anglija, bet arī Īrija, Dānija, Norvēģija un Islande. Savukārt otrais modelis nereti tiek iedalīts sīkāk: valstīs, kur ir administratīvās tiesas (Vācija, Austrija, Šveice, Zviedrija, Somija), un valstīs, kur ir Francijas Valsts padomei līdzīgas institūcijas (Francija, Itālija, Portugāle un Grieķija).⁷

Taču praktiski ne vienmēr starp šiem modeļiem ir būtiskas atšķirības, jo vispārējās jurisdikcijas tiesās var būt izveidotas speciālas struktūrvienības, kas

³ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 222. lpp.

⁴ Dišlers K. 1938, 225. lpp.

⁵ Eliantonio M. Organisation of Judicial Review in Administrative Matters and Intra-Administrative Objection Procedure. In: Backes Ch., Eliantonio M. (eds.). Cases, Materials and Text on Judicial Review of Administrative Action. Oxford, London, New York, New Delhi, Sydney: Hart Publishing, 2019, pp. 53–54.

⁶ Dišlers K. 1938, 225.–228. lpp.

⁷ Della Cananea G., Andenas M. Administrative Procedure and Judicial Review: A 'Common Core' Research. In: Della Cananea G., Andenas M. (eds.). Judicial Review of Administration in Europe. Oxford: Oxford University Press, 2021, p. 18.; Andenas M. EU Countries and the UK. In: Della Cananea G., Andenas M. (eds.). Judicial Review of Administration in Europe. Oxford: Oxford University Press, 2021, p. 296; Eliantonio M. 2019, p. 54.

izskata tikai administratīvās lietas īpašā procesuālā kārtībā, kā tas ir, piemēram, Anglijā un Velsā, kur Augstajā tiesā (*High Court*) ir speciāla struktūrvienība – Administratīvā tiesa, kas izskata tikai administratīvās lietas.⁸ Turklāt var būt arī jaukts modelis. Tā tas ir Latvijā, jo Latvijā ir atsevišķa Administratīvā rajona tiesa un atsevišķa Administratīvā apgabaltiesa kā īpašas administratīvās tiesas, bet Augstākā tiesa ir viena ar visaptverošu kompetenci gan administratīvajās lietās, gan civillietās, gan krimināllietās. Vienlaikus Augstākajā tiesā ir speciāla struktūrvienība – Administratīvo lietu departaments, kas izskata tikai administratīvās lietas īpašā procesuālā kārtībā, proti, administratīvā procesa kārtībā.⁹ Tāpat Šveicē, lai gan zemākajos līmeņos ir atsevišķas administratīvās tiesas, Federālā Augstākā tiesa ir viena, un tajā blakus struktūrvienībām, kas izskata civillietas un krimināllietas, ir arī struktūrvienības, kas izskata administratīvās lietas.¹⁰

Tiesas kontroles pār valsts pārvaldi organizēšanas modeļus var iedalīt arī pēc tā, vai valstī pastāv specializētas administratīvās tiesas. Piemēram, Vācijā ir specializētas administratīvās tiesas: finanšu tiesas un sociālās tiesas.¹¹ Savukārt Latvijā, tāpat kā, piemēram, Igaunijā¹² un Čehijā,¹³ specializētu administratīvo tiesu nav.

Parasti valsts pārvaldes kontroli īsteno trīs vai divu līmeņu tiesas. Piemēram, Vācijā ir trīs līmeņu vispārīgās administratīvās tiesas,¹⁴ trīs līmeņu sociālās tiesas¹⁵ un divu līmeņu finanšu tiesas.¹⁶ Latvijā, tāpat kā Igaunijā, administratīvās lietas skata trīs līmeņu tiesas,¹⁷ bet Lietuvā ir divu līmeņu administratīvās tiesas.¹⁸ Savukārt Čehijā no 1992. gada līdz 2003. gadam bija tikai viena līmeņa tiesas

⁸ Andenas M. 2021, p. 297.

⁹ Likuma "Par tiesu varu" 32., 35. un 43. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/62847> [aplūkots 02.12.2023.].

¹⁰ Bundesgericht. Gerichtsorganisation. Pieejams: <https://www.bger.ch/index/federal/federal-inherit-template/federal-gericht.htm> [aplūkots 02.12.2023.].

¹¹ Herrmann U. Otnoshenie mezhdru podsudnostjami v Germanii. Kniga: Ezhegodnik publicnogo prava 2015: Administrativnyj process. Moskva: Infotropik Media, 2015, s.116.

¹² Estonian Court System. Pieejams: <https://www.riigikohus.ee/en/estonian-court-system> [aplūkots 01.02.2024.].

¹³ National justice systems. Czechia. Pieejams: https://e-justice.europa.eu/16/EN/national_justice_systems?CZECHEIA&member=1 [aplūkots 01.02.2024.].

¹⁴ Verwaltungsgerichtsordnung. Art. 2. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/index.html> [aplūkots 01.02.2024.].

¹⁵ Sozialgerichtsgesetz. Art. 2. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/ssg/BJNR012390953.html> [aplūkots 01.02.2024.].

¹⁶ Finanzgerichtsordnung. Art. 2. Pieejams vācu val.: <https://www.gesetze-im-internet.de/fgo/BJNR014770965.html> [aplūkots 01.02.2024.].

¹⁷ Estonian Court System. Pieejams: <https://www.riigikohus.ee/en/estonian-court-system> [aplūkots 01.02.2024.].

¹⁸ About the Court System. A court system of the Republic of Lithuania. Pieejams: <https://www.lvat.lt/en/court-system/about-the-court-system/653> [aplūkots 01.02.2024.].

administratīvajām lietām.¹⁹ Čehijas Augstākā administratīvā tiesa tika izveidota vien 2003. gadā pēc tam, kad Čehijas konstitucionālā tiesa atzina par neatbilstošu konstitūcijai Civilprocesa kodeksa daļu, kas regulēja administratīvo lietu izskatīšanu tiesās, citastarp tāpēc, ka, pretēji konstitūcijā noteiktajam, Civilprocesa kodeksā nebija paredzēta Augstākā administratīvā tiesa un administratīvo lietu izskatīšana bija paredzēta tikai viena līmeņa tiesās – reģionālajās tiesās.²⁰ Vienlaikus jāņem vērā, ka tiesu līmeņu skaits ne vienmēr sakrīt ar tiesu instanču skaitu. Lai arī Administratīvā procesa likumā²¹ kā vispārējs princips ir paredzēts, ka administratīvo lietu var skatīt trīs instancēs, tomēr vairākos likumos ir paredzēts, ka noteiktas kategorijas lietas ir izskatāmas tikai vienā – pirmajā – instancē vai divās instancēs – pirmajā instancē un kasācijas instancē.²² Tāpat, piemēram, Čehijā, lai arī vispār administratīvās lietas parasti tiek skatītas divās instancēs, tomēr atsevišķas lietu kategorijas Čehijas Augstākā administratīvā tiesa skata kā pirmās un vienīgās instances tiesa.²³

Parasti Eiropas valstis ir paredzēta valsts pārvaldes darbību un lēmumu pirmstiesas apstrīdēšana iestādē. Pirmstiesas apstrīdēšanas institūts tiek vērtēts dažādi – gan kā tāds, kas veicina privātpersonas tiesību efektīvu aizsardzību, gan arī kā tāds, kas to kavē. Efektīvas tiesību aizsardzības veicināšana tiek saskatīta tajā, ka persona savu strīdu ar iestādi var atrisināt ātrāk un lētāk nekā tiesā, turklāt iestāde var pārvērtēt arī lēmumu vai darbību lietderību, ko tiesa savukārt nevar darīt. Tāpat pirmstiesas apstrīdēšana atslēgo tiesu sistēmu. Savukārt pirmstiesas apstrīdēšanu parasti uzskata par privātpersonas tiesību aizsardzību kavējošu institūtu tad, ja apšauba to, ka valsts pārvalde pati varētu labot savas kļūdas. Šādā gadījumā pirmstiesas apstrīdēšana tiek uzlūkota kā papildu šķērslis piekļuvei tiesai, kas pagarina kopējo strīda risināšanas ilgumu.²⁴ Atšķirīgais pirmstiesas apstrīdēšanas institūta vērtējums, iespējams, nosaka arī to, vai konkrētā valstī tā ir obligāta vai brīvprātīga. Vācijā pirmstiesas apstrīdēšana augstākā iestādē vai tajā pašā iestādē ir obligāta, ja persona vēlas tiesā vērsties ar pieteikumu par administratīvā akta atcelšanu vai pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu. Savukārt citu pieteikumu gadījumā (piemēram, pieteikums par faktiskās rīcības veikšanu vai pārtraukšanu, konstatēšanas pieteikumi) pirmstiesas apstrīdēšana vispār netiek prasīta. Nīderlandē parasti pirms vērsšanās tiesā personai lēmums ir jāapstrīd iestādē, kas to ir pieņēmusi. Atsevišķos gadījumos likumos var būt paredzēts, ka lēmums ir apstrīdams augstākā iestādē. Turpretim

¹⁹ The procedural guide. Pieejams: <https://www.nssoud.cz/en/administrative-justice/the-procedural-guide> [aplūkots 01.02.2024.].

²⁰ Čehijas Konstitucionālās tiesas 27.06.2001. spriedums lietā Nr. Pl. ÚS 16/99. Pieejams: <https://www.usoud.cz/en/decisions/2001-06-27-pl-us-16-99-administrative-judiciary> [aplūkots 01.02.2024.].

²¹ Administratīvā procesa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/55567> [aplūkots 02.12.2023.].

²² Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvā procesa tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2023, 220.–222. lpp.

²³ About the Court. General information. Pieejams: <https://www.nssoud.cz/en/about-the-court/general-information> [aplūkots 01.02.2024.].

²⁴ Eliantonio M. 2019, p. 103.

Francijā pirmstiesas apstrīdēšana ir brīvprātīga, proti, persona pati var izlemt, vai tā vēlas vai nevēlas izmantot šādu iespēju pirms vērsšanās tiesā.²⁵ Latvijā attiecībā uz pirmstiesas apstrīdēšanu ir jaukts modelis. Ja ir augstāka iestāde, tad personai iestādes lēmums vai darbība ir obligāti jāapstrīd augstākā iestādē. Ja tas netiek darīts, tad atbilstoši Administratīvā procesa likuma 191. panta pirmās daļas 1. punktam tas ir pamats atteikties pieņemt pieteikumu. Savukārt, ja augstākas iestādes nav vai tā ir Ministru kabinets, tad atbilstoši Administratīvā procesa likuma 76. panta otrajai daļai persona var apstrīdēt iestādes lēmumu vai darbību tajā pašā iestādē, kas pieņēmusi lēmumu vai veikusi darbību. Taču šādā gadījumā apstrīdēšana nav obligāta un apstrīdēšanas iespējas neizmantošana nav šķērslis vērsties tiesā.

Autores ieskatā, no efektīvas privātpersonas tiesību aizsardzības viedokļa īpaši būtisks ir tiesas kontroles organizēšanas modeļu iedalījums pēc tā, kā ir noteikta tiesas kompetence. Teorētiski var izdalīt divus modeļus: 1) tiesas kompetence var būt noteikta visaptveroši jeb atvērtā veidā, pakļaujot tiesas kontrolei visas valsts pārvaldes darbības un lēmumus, kas var aizskart personas tiesības, vai 2) tiesas kompetence var tikt noteikta izsmeļoša uzskaitījuma veidā, norādot konkrētas valsts pārvaldes darbības formas, kas ir pakļautas konkrētajai tiesai.

Līdzīgu iedalījumu jau 1935. gadā piedāvāja arī K. Dišlers. Viņš norādīja, ka administratīvo tiesu kompetences noteikšanā sastopamas divas sistēmas: 1) tiesas kompetences noteikšana ar ģenerālklausulu; 2) enumerācijas jeb uzskaitīšanas sistēma. Kā piemēru pirmajai sistēmai K. Dišlers minēja Austriju, kur bija paredzēts, ka pilsonis var iesniegt sūdzību tiesai visos gadījumos, kad viņa tiesības aizskar kāda administratīva iestāde. Savukārt kā piemēru otrajai sistēmai viņš norādīja Franciju un dažas Vācijas federālās zemes, kur likumos bija izsmeļoši uzskaitīti visi gadījumi, kad par administratīvajiem aktiem administratīvajā tiesā var iesniegt sūdzību.²⁶ Taču jāatzīmē, ka starpkaru periodā tiesas kompetences noteikšana ar ģenerālklausulu nozīmēja to, ka likums paredzēja, ka persona var vērsties tiesā par visiem iestāžu individuālajiem lēmumiem jeb administratīvajiem aktiem, ja vien likumā nebija noteikts citādi. Savukārt uzskaitīšanas sistēma nozīmēja, ka likumā tiek uzskaitīts, par kādas jomas administratīvajiem aktiem var vērsties tiesā, piemēram, strīdos par medību tiesībām, zvejas tiesībām, ūdens lietošanas tiesībām, vēlēšanu tiesībām, nodokļiem.²⁷

Savukārt mūsdienās tiesas kompetences noteikšana ar ģenerālklausulu jeb visaptverošā, atvērtā veidā nozīmē, ka administratīvo tiesu kompetencei tiek pakļauti visi publiski tiesiskie strīdi neatkarīgi no iestādes izmantotās valsts pārvaldes darbības formas. Savukārt uzskaitīšanas sistēma nozīmē, ka likumā

²⁵ Eliantonio M. 2019, pp. 106–111.

²⁶ Administratīvās tiesības. Prof. K. Dišlera lasīto lekciju konspektīvs atreferējums. Rīga, 1935, 99. lpp. Pieejams: <https://gramatas.lndb.lv/> [aplūkots 02.12.2023.].

²⁷ Fleiner F. Institutionen des Deutschen Verwaltungsrechts, 8. Auflage, Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). 1928, S. 254–256; Jellinek W. Verwaltungsrecht, 3. Auflage. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1931, S. 313–315.

ir uzskaitīts, par kādām valsts pārvaldes darbības formām persona var sūdzēties administratīvajā tiesā.

Vācija mūsdienās atbilst pirmajam modelim jeb sistēmai. Vācijas federālā Administratīvā tiesas procesa likuma²⁸ 40. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka administratīvajās tiesās var griezties ar visiem publiski tiesiskajiem strīdiem, kas nav konstitucionāli tiesiski strīdi, ciktāl šie strīdi ar federālo likumu nav nepārprotami nodoti citai tiesai. Šā panta otrajā daļā vienlaikus norādīts, ka strīdi par atbilstīgu atlīdzinājumu par kaitējumu, ko nodarījuši publisko tiesību subjekti, parasti tiek izskatīti vispārējās jurisdikcijas tiesās kā civillietas. Pie pirmā modeļa var tikt pieskaitīta arī Itālija, Spānija un Apvienotā Karaliste.²⁹ Otrajam modelim atbilst Nīderlande, kur likumā ir noteikts, ka administratīvajās tiesās persona var sūdzēties tikai par individuālu tiesību aktu jeb lēmumu. Par pārvaldes normatīvajiem aktiem un faktisko rīcību persona var sūdzēties vispārējās jurisdikcijas tiesā.³⁰ Pie šā modeļa var pieskaitīt arī Franciju un Zviedriju.³¹

Ja tiesas kompetence ir noteikta izsmeļoša uzskaitījuma veidā, tad pastāv risks, ka var netikt nodrošināta visaptveroša un efektīva privātpersonas aizsardzība pret valsts pārvaldi. Piemēram, Šveicē tikai no 2007. gada 1. janvāra likumā ir paredzēta iespēja vērsties tiesā par faktisko rīcību. Līdz tam tiesā varēja vērsties tikai par administratīvo aktu. Faktiskās rīcības tiesiskumu netieši varēja pārbaudīt, ja tiesā tika izskatīta lieta par valsts atbildību par kaitējumu, kas nodarīts ar faktisko rīcību. Taču, kā norādīts juridiskajā literatūrā, šādam risinājumam bija vairāki trūkumi. Pirmkārt, to nevarēja izmantot, ja faktiskā rīcība nebija radījusi kaitējumu. Otrkārt, valsts atbildības lietā persona varēja saņemt atlīdzinājumu naudā, bet ne restitūciju.³² Tāpat valsts atbildības lietā nevar uzlikt pienākumu iestādei veikt faktisko rīcību vai aizliegt uzsākt vai turpināt jau uzsāktu faktisko rīcību. Arī Austrijā ilgstoši tiesas aizsardzības pieejamība bija atkarīga no konkrētas valsts pārvaldes darbības formas. Pamatā aizsardzība tika nodrošināta pret administratīvo aktu, vēlāk – arī dažām citām valsts pārvaldes darbības formām, kas saistītas ar administratīviem spaidiem, bet ne faktisko rīcību. Tikai 2012. gadā Austrijas konstitūcijā tika paredzēta parastā likumdevēja tiesības likumos noteikt personu tiesības vērsties administratīvajās tiesās par faktisko rīcību, un vēlāk vairāki likumi ir grozīti, šādas tiesības paredzot.³³

²⁸ Verwaltungsgerichtsordnung. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/index.html> [aplūkots 02.12.2023.].

²⁹ Glaser A. Die Entwicklung des Europäischen Verwaltungsrechts aus Perspektive der Handlungsformenlehre. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, S. 309.

³⁰ Eliantonio M., 2019, pp. 76–77.

³¹ Glaser A. 2013, S. 309.

³² Müller M. Rechtsschutz gegen Verwaltungsrealakte. In: Tschannen P. (ed.). Neue Bundesrechtspflege: Auswirkungen der Totalrevision auf den kantonalen und eidgenössischen Rechtsschutz. Berner Tage für die juristische Praxis. Bern: Stämpfli, 2007, S. 333.

³³ Lenzbauer M. Rechtsschutz gegen schlichte Hoheitsverwaltung. Juristische Ausbildung & Praxisvorbereitung, 2014/2015, Nr. 01, S. 20–25.

Latvijā Administratīvā procesa likums ir konstruēts tādējādi, ka tajā ir izsmēloši uzskaitītas tās darbības formas, par kurām var vērsties administratīvajā tiesā. Tā 184. pantā ir norādīts, ka pieteikumu var iesniegt par administratīvo aktu, faktisko rīcību, publisko tiesību līgumu, no ārējā normatīvā akta tieši izrietošu konkrētu publiski tiesisko attiecību pastāvēšanu, nepastāvēšanu vai to saturu, administratīvā akta izdošanas procesā pieļauta būtiska procesuālā pārkāpuma konstatēšanu. Tāpat vairākos Administratīvā procesa likuma pantos ir paredzēta iespēja vērsties tiesā ar sūdzību par iestādes procesuāliem lēmumiem un darbībām, tostarp darbībām, kas ir vērstas uz administratīvā akta piespiedu izpildi, vai tiesas nolēmuma nepienācīgu vai neatbilstošu izpildi.³⁴

Ievērojot minēto, var secināt, ka Latvijā ir pieejama tiesas aizsardzība pret plašu valsts pārvaldes darbības formu klāstu. Salīdzinot ar Vāciju, kur administratīvo tiesu kompetence jau ilgstoši ir noteikta atvērtā veidā un valsts pārvaldes darbības, pret kurām ir nepieciešams nodrošināt tiesas aizsardzību, ir ilgstoši tikušas identificētas tiesu praksē un tiesību zinātnē, var konstatēt, ka Administratīvā procesa likums neparedz vienīgi iespēju sūdzēties tiesā par valsts pārvaldes izdotiem normatīviem aktiem. Taču Administratīvā procesa likuma 104. panta trešā daļa paredz, ka administratīvās tiesas var veikt netiešu kontroli pār šādiem normatīviem aktiem un nodrošināt efektīvu personas tiesību aizsardzību gadījumos, kad šāda normatīvā akta piemērošanas rezultātā ir aizskartas personas tiesības. Proti, administratīvā tiesa, izskatot pieteikumu par administratīvo aktu, faktisko rīcību u. tml. un konstatējot piemērojamā valsts pārvaldes izdotā normatīvā akta neatbilstību Ministru kabineta noteikumiem vai likumam, var attiecīgo normu nepiemērot. Savukārt, konstatējot šāda normatīvā akta neatbilstību Latvijas Republikas Satversmei vai Latvijai saistošai starptautisko tiesību normai, administratīvajai tiesai ir jāvēršas ar pieteikumu Satversmes tiesā. Arī privātpersona Latvijas Republikas Satversmē noteikto pamattiesību aizskāruma gadījumā var vērsties Satversmes tiesā par šādu normatīvo aktu atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām.³⁵

Ievērojot minēto, var secināt, ka, lai gan administratīvo tiesu kompetence Administratīvā procesa likumā ir noteikta izsmēloša uzskaitījuma veidā, tomēr Latvijā tiek nodrošināta visaptveroša tiesas kontrole pār valsts pārvaldi un līdz ar to arī efektīva privātpersonas tiesību, tostarp pamattiesību, aizsardzība.

Kopsavilkums

1. Tiesas kontroles pār valsts pārvaldi organizēšanas modeļus var iedalīt pēc piecām pazīmēm: 1) vai valsts pārvaldes darbības kontrolē vispārējās jurisdikcijas tiesas, kas izskata arī civillietas un krimināllietas, vai arī valsts

³⁴ Par iespējām iesniegt sūdzību sīkāk sk.: Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. 2023, 215.–217. lpp.

³⁵ Satversmes tiesas likuma 16. panta 3. punkts un 17. panta pirmās daļas 11. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/63354> [aplūkots 01.02.2024.].

- pārvaldes darbību kontrolei ir izveidotas īpašas administratīvās tiesas; 2) vai pastāv arī specializētas administratīvās tiesas; 3) cik līmeņu tiesas ir paredzētas šo lietu izskatīšanai; 4) vai pirmstiesas apstrīdēšana iestādē ir brīvprātīga vai obligāta; 5) kā tiek noteikta tiesas kompetence.
2. Attiecībā uz to, vai ir izveidotas īpašas administratīvās tiesas, var konstatēt, ka Latvijā pastāv jaukts modelis, jo Latvijā ir atsevišķa Administratīvā rajona tiesa un atsevišķa Administratīvā apgabaltiesa kā īpašas administratīvās tiesas, bet Augstākā tiesa ir viena ar kompetenci izskatīt gan administratīvās lietas, gan civillietas, gan krimināllietas. Latvijā nepastāv specializētas administratīvās tiesas. Administratīvās lietas Latvijā parasti var tikt izskatītas trīs līmeņu tiesās. Arī attiecībā uz pirmstiesas apstrīdēšanu Latvijā ir jaukts modelis, jo tā ir obligāta, ja ir augstāka iestāde, bet brīvprātīga – ja augstākas iestādes nav vai tā ir Ministru kabinets.
  3. Latvijā Administratīvā procesa likumā ir izsmeļoši uzskaitītas tās darbības formas, par kurām var vērsties administratīvajā tiesā. Šo darbības formu loks ir plašs, un nav paredzēta iespēja vērsties administratīvajā tiesā vienīgi par valsts pārvaldes izdotiem normatīviem aktiem. Taču administratīvās tiesas var realizēt netiešu kontroli pār tiem un arī privātpersonas var vērsties Satversmes tiesā, ja šādi normatīvie akti neatbilst Satversmei. Līdz ar to Latvijā tiek nodrošināta visaptveroša tiesas kontrole pār valsts pārvaldi un arī efektīva privātpersonas tiesību aizsardzība.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Administratīvās tiesības. Prof. K. Dišlera lasīto lekciju konspektīvs atreferējums. Rīga, 1935. Pieejams: <https://gramatas.lndb.lv/>.
2. Andenas M. EU Countries and the UK. In: Della Cananea G., Andenas M. (eds.). *Judicial Review of Administration in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
3. Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. *Administratīvā procesa tiesības*. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2023.
4. Della Cananea G., Andenas M. *Administrative Procedure and Judicial Review: A 'Common Core' Research*. In: Della Cananea G., Andenas M. (eds.). *Judicial Review of Administration in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
5. Dišlers K. *Ievads administratīvo tiesību zinātnē*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938.
6. Eliantonio M. *Organisation of Judicial Review in Administrative Matters and Intra-Administrative Objection Procedure*. In: Backes Ch., Eliantonio M. (eds.). *Cases, Materials and Text on Judicial Review of Administrative Action*. Oxford, London, New York, New Delhi, Sydney: Hart Publishing, 2019.
7. Fleiner F. *Institutionen des Deutschen Verwaltungsrechts*, 8. Auflage, Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1928.
8. Glaser A. *Die Entwicklung des Europäischen Verwaltungsrechts aus Perspektive der Handlungsformenlehre*. Tübingen: Verlag Mohr Siebeck, 2013.

9. Jellinek W. Verwaltungsrecht, 3. Auflage. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1931.
10. Lenzbauer M. Rechtsschutz gegen schlichte Hoheitsverwaltung. Juristische Ausbildung & Praxisvorbereitung, 2014/2015, Nr. 01.
11. Müller M. Rechtsschutz gegen Verwaltungsrealakte. In: Tschannen P. (ed.). Neue Bundesrechtspflege: Auswirkungen der Totalrevision auf den kantonalen und eidgenössischen Rechtsschutz. Berner Tage für die juristische Praxis. Bern: Stämpfli, 2007.
12. Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu: konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.
13. Herrmann U. Otnoshenie mezhdru podsudnostjami v Germanii. Kniga: Ezhegodnik publichnogo prava 2015: Administrativnyj process. Moskva: Infotropik Media, 2015.

Tiesu prakse

14. Čehijas Konstitucionālās tiesas 27.06.2001. spriedums lietā Nr. Pl. ÚS 16/99. Pieejams: <https://www.usoud.cz/en/decisions/2001-06-27-pl-us-16-99-administrative-judiciary>.

Citi materiāli

15. Administratīvā procesa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/55567>.
16. Likums "Par tiesu varu". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/62847>.
17. Satversmes tiesas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/63354>.
18. Finanzgerichtsordnung. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/fgo/BJNR014770965.html>.
19. Sozialgerichtsgesetz. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/ssgg/BJNR012390953.html>.
20. Verwaltungsgerichtsordnung. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/index.html>.
21. About the Court. General information. Pieejams: <https://www.nssoud.cz/en/about-the-court/general-information>.
22. About the Court System. A court system of the Republic of Lithuania. Pieejams: <https://www.lvat.lt/en/court-system/about-the-court-system/653>.
23. Bundesgericht. Gerichtsorganisation. Pieejams: <https://www.bger.ch/index/federal/federal-inherit-template/federal-gericht.htm>.
24. Estonian Court System. Pieejams: <https://www.riigikohus.ee/en/estonian-court-system>.
25. National justice systems. Czechia. Pieejams: https://e-justice.europa.eu/16/EN/national_justice_systems?CZECHIA&member=1.
26. The procedural guide. Pieejams: <https://www.nssoud.cz/en/administrative-justice/the-procedural-guide>.

Nikita Kovaļovs, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte

KVALITATĪVAS IZGLĪTĪBAS PRIEKŠNOTEIKUMS – STUDENTA TIESĪBAS PĀRSŪDZĒT PĀRBAUDĪJUMA REZULTĀTU

PRE-CONDITION OF QUALITATIVE EDUCATION – A STUDENT'S RIGHT TO APPEAL AGAINST THE TEST RESULT

Atslēgvārdi: tiesības uz kvalitatīvu izglītību, pārbaudījumu tiesības, studenta tiesības iesniegt pieteikumu, tiesas kompetence

Key words: right to quality education, right of inspection, student's right to bring an action, competence of the court

Summary

Article 112 of the *Satversme* guarantees every student the right not only to education in general, but to an education of quality. In practice, the situations quite frequently occur, where a student's work is incorrectly evaluated, i.e. the grade does not correspond to the student's real knowledge. Meanwhile, the student's right to appeal against the results of the evaluation is limited. The situation described above has a significant impact on the quality of education, as exams and tests can be prepared and evaluated in a way that does not allow the students to demonstrate their true level of knowledge. The solution proposed by the author of the current article is to guarantee students a broader right of access to justice and to extend the competence of the courts in line with the right to a fair trial.

Ievads

Izglītība ir viens no priekšnoteikumiem cilvēka izvēlei turpināt sevis pilnveidošanu visā dzīves laikā. Tāpēc izglītība ir viens no būtiskākajiem brīvas demokrātiskas sabiedrības nostiprināšanas priekšnoteikumiem. Tiesības uz

izglītību dod indivīdam iespējas veidoties kā brīvai personībai un iekļauties pilsoniskajā sabiedrībā.¹

Augstākajai izglītībai un zinātnei ir ne tikai būtiska nozīme personības attīstībā un veidošanā, kā arī personiskās labklājības nodrošināšanā, bet tā ir arī valsts un visas sabiedrības sekmīgas attīstības neatņemams priekšnoteikums.² Līdz ar to, neskaitot bezmaksas pamatzglītību un vidējo izglītību, tiek nodrošināti dažādi atbalsta mehānismi augstākās izglītības iegūšanai. Tieši indivīdi ar augstāko izglītību ir tā sabiedrības daļa, kas virza valsti noteiktajā attīstības virzienā, palīdzot gan valsts pārvaldē, gan arī privātajā sektorā.

Ikvienā izglītības pakāpē, tostarp arī augstskolās, ir būtiski nodrošināt, lai studenta iegūtā izglītība ir kvalitatīva. Izglītības kvalitāte nav atkarīga tikai no mācībspēku, literatūras vai metožu kvalitātes, jo viens no galvenajiem izglītības kvalitātes noteikšanas kritērijiem ir studentu rezultāti jeb vērtējumi. Būtiski ir nodrošināt, lai ikviens studenta saņemtais vērtējums objektīvi atspoguļotu viņa patiesās zināšanas.

Praksē ir novērots, ka pārbaudījumu saturā un vērtēšanā nereti tiek pieļautas kļūdas, kuras ietekmē studenta iespējas saņemt objektīvu novērtējumu savām zināšanām, taču apstrīdēšanas un pārsūdzēšanas iespējas ir limitētas un dažos gadījumos pat neiespējamās. Līdz ar to turpmāk šajā rakstā autors pievērsīsies tēzei, ka studentu plašākas tiesības apstrīdēt un pārsūdzēt pārbaudījuma rezultātu objektīvi garantētu viņiem kvalitatīvāku izglītību.

1. Tiesības uz kvalitatīvu izglītību

Studenti vēlas, lai viņiem būtu pieeja kvalitatīvai izglītībai, jo lielākoties tieši no izglītības kvalitātes ir atkarīgs studenta tālākais liktenis. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes³ 112. panta pirmais teikums nosaka pamattiesības iegūt izglītību šo tiesību visplašākajā izpratnē un ir attiecināms uz visu līmeņu un veidu izglītības programmām.⁴

No vienas puses, Eiropas Cilvēktiesību tiesa attiecībā uz Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas⁵ Pirmā protokola 2. pantu ir atzinusi, ka tiesību uz izglītību tiesiskais regulējums var būt pakārtots sabiedrības vajadzībām un resursiem.⁶ Taču vienlaikus resursu trūkums nevar atcelt Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē nostiprināto valsts pienākumu veikt tādus pasākumus,

¹ Satversmes tiesas 23.04.2019. spriedums lietā Nr. 2018-12-01, 20. punkts.

² Satversmes tiesas 07.06.2019. spriedums lietā Nr. 2018-15-01, 14.1. punkts.

³ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [01.01.2019. red.].

⁴ Satversmes tiesas 06.05.2011. spriedums lietā Nr. 2010-57-03, 11.1. punkts.

⁵ Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieņemta 04.11.1950. [27.06.1997. red.].

⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 25.02.1982. spriedums lietā *Campbell and Cosans v. The United Kingdom*, pieteikums Nr. 7511/76 un Nr. 7743/76, 41. punkts.

kas uzlabo un nodrošina gan izglītības pieejamību, gan izglītības kvalitāti.⁷ Arī Satversmes tiesas praksē ir atzīts, ka Satversmes 112. pantā noteiktās tiesības uz izglītību citstarp ietver valsts pienākumu veidot ilgtspējīgu izglītības sistēmu, kas ir spējīga pielāgoties mainīgiem apstākļiem, vienlaikus nodrošinot tiesības uz kvalitatīvu un iekļaujošu izglītību.⁸ Izglītības likuma 3. pantā šis valsts pienākums ir nostiprināts, proti, tas paredz, ka ikvienam ir tiesības uz kvalitatīvu un iekļaujošu izglītību.

Līdz ar to ir pamats secinājumam, ka no Satversmes 112. panta izriet katra studenta tiesības ne tikai vispārīgi uz izglītību, bet uz kvalitatīvu izglītību.

Kā ir norādīts doktrīnā, kvalitāte ir izglītības būtība⁹ un kvalitatīva izglītība ir iespējama tikai tad, kad ir kvalitatīvs katrs tās posms, tā ir nodrošināta visos līmeņos un visām izglītības procesā iesaistītajām pusēm.¹⁰ Atbilstoši pētījumam “Par jēdziena “izglītības kvalitāte” definīciju un to raksturojošiem kvalitatīvajiem un kvantitatīvajiem rādītājiem”¹¹ viens no izglītības kvalitātes novērtēšanas veidiem ir studentu un skolēnu sekmība. Pārbaudījumu darbu rezultāti palīdz studentam saprast viņa zināšanu līmeni, kā arī augstskola var novērtēt, vai sniegtā izglītība bija kvalitatīva vai ne. Lai students varētu iegūt patiesu savu zināšanu novērtējumu un augstskolas sniegtās izglītības kvalitātes līmeni, būtiski ir nodrošināt, ka pārbaudījumi ļauj studentiem uzrādīt savas patiesās zināšanas un novērtētājs sniegtās atbildes novērtē pareizi.

2. Pārbaudījumu tiesību pārkāpuma ietekme uz izglītības kvalitāti

Ja kādā no posmiem, piemēram, pārbaudes darba saturā, norisē vai labošanas procesā, ir kļūda, tad tas neatgriezeniski ietekmē izglītības kvalitāti. Protams, var apgalvot, ka kļūda vērtēšanā ietekmē tikai “ciparu”, bet zināšanas, kādas ir, tādas arī paliek. Taču autors šādam viedoklim nevar piekrist, jo izglītības kvalitāti un studenta zināšanas jānosaka ar objektīviem kritērijiem, viens no tādiem ir vērtējums. Ja vērtējums nav pamatots, tad no studenta neatkarīgi apstākļi liedz viņam sasniegt augstvērtīgus rezultātus, kas nākotnē var ietekmēt viņa iespējas iestāties augstskolā vai kādā citā studiju programmā, konkurēt darba tirgū vai vispār turpināt studijas, jo pārbaudījuma rezultātiem var būt arī finansiālas

⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 10.03.2010. spriedums lietā *Oršuš and Others v. Croatia*, pieteikums Nr. 15766/03, 177. punkts.

⁸ Satversmes tiesas 26.05.2022. spriedums lietā Nr. 2021-33-0103, 16. punkts.

⁹ UNESCO. Education for All Global Monitoring Report 2005: The quality imperative. Summary. Pieejams: <https://www.right-to-education.org/resource/efa-global-monitoring-report-2005-education-all-%E2%80%93-quality-imperative> [aplūkots 05.10.2023.].

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Starpziņojums par jēdziena “izglītības kvalitāte” definīciju un to raksturojošiem kvalitatīvajiem un kvantitatīvajiem rādītājiem. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/4717/download> [aplūkots 10.10.2023.].

sekas. Šīs sekas nekādā veidā nav saistītas ar subjektīvām studenta zināšanām, jo noteicošais ir objektīvais kritērijs. Tieši vērtējums ir objektīvais zināšanu rādītājs, tāpēc ir būtiski, lai vērtējums pēc iespējas atspoguļotu patiesās studenta zināšanas.

Viens no risinājumiem, kā nodrošināt pārbaudījuma rezultāta lielāku atbilstību studenta zināšanām, ir studenta iespējas pārsūdzēt pārbaudījuma rezultātus. Tādējādi motivēts students, kurš saprot, ka viņa pārbaudījuma darbā ir ieviesies kļūda, varētu šo kļūdu ietekmēt un lūgt labot. Šobrīd studenta iespējas pārsūdzēt pārbaudījuma rezultātus ir ļoti limitētas, taču tādas ir. Lai saprastu, vai sūdzības iesniegšana varētu mainīt situāciju ar izglītības kvalitāti un palīdzēt atspoguļot patieso studenta zināšanu novērtējumu, būtiski ir pievērsties tam, vai šī brīža jau garantētās iespējas iesniegt sūdzību kaut ko maina. Proti, lai varētu apgalvot, ka sūdzības iesniegšana ir viens no risinājumiem, kas var garantēt izglītības kvalitātes uzlabošanu, ir jābūt ne tikai teorētiskiem apsvērumiem, bet arī objektīviem datiem, kas norāda uz to, ka pat šī brīža limitētās studenta tiesības iesniegt sūdzību uzlabo studenta stāvokli un izglītības kvalitātes rādītājus.

Pirmkārt, labs piemērs ir valsts vienotais jurista kvalifikācijas eksāmens, kur jau ir paredzēta iespēja apstrīdēt un pārsūdzēt pārbaudījuma rezultātus. Par 2023. gada vasaras sesijas eksāmena rezultātiem tika iesniegtas 78 apelācijas, no kurām apstrīdēšanas procesā 12 tika apmierinātas. Nav noslēpums, ka iestādes gana bieži paliek pie sākotnējā lēmuma, taču šajā gadījumā vairāk nekā 15% no visām apelācijām tika apmierināti.¹² Būtisks fakts ir tāds, ka darbus jau sākotnēji vērtēja juristi, tiesību nozaru profesionāļi, taču tik un tā šie augsti kvalificētie speciālisti kļūdījās 15% gadījumos un vēlāk paši atzina savu kļūdu. Šobrīd ir par agru runāt, kādi ir pārsūdzības rezultāti un vai studenti vispār izmanto šādu iespēju, taču, ja nebūtu apmierinātas sūdzības iestādē, studenti noteikti iesniegtu sūdzības tiesā un tās būtu apmierinātas. Tāpēc, autora ieskatā, ir pamats secinājumam, ka tikai nekvalitatīva vērtēšanas procesa dēļ jauno juristu skaits tika prettiesiski samazināts gandrīz par 20%, sākotnēji tie bija 57 jaunie juristi, bet pēc apelāciju izskatīšanas – 69. Šis ir uzskatāms piemērs tam, ka apelācijas tiesības uzlabo izglītības kvalitāti un ļauj studentiem saņemt novērtējumu, kas atbilst viņu zināšanu līmenim.

Otrkārt, lai atspoguļotu to, kā mainās statistikas dati, labojot skolēnu darbus, un šo darbu ir daudz vairāk, salīdzinājumam jāpievēršas 9. klases un 12. klases apelāciju izskatīšanas rezultātiem par centralizētajiem eksāmeņiem 2022./2023. mācību gadā. 9. klašu skolēni pavisam iesniedza 486 apelācijas, no kurām vērtējums ir mainīts 106 gadījumos. Proti, 22% skolēnu jeb katram ceturtajam skolēnam, kurš iesniedza apelāciju, vērtējums tika prettiesiski samazināts, tādējādi maldīgi radot priekšstatu, ka izglītības kvalitāte un skolēnu zināšanas ir zemākas, nekā patiesībā tās ir. Šādas kļūdas nav tikai "cipariskas

¹² Latvijas Republikas Tieslietu ministrija. Valsts vienotā jurista profesionālās kvalifikācijas eksāmena 2023. gada vasaras sesijas rezultāti. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/jaunums/valsts-vienoto-jurista-profesionales-kvalifikācijas-eksamenu-2023-gada-vasaras-sesija-kopuma-nokartojusi-69-studejosie> [aplūkots 22.10.2023.].

neprecizitātes”, tās var izraisīt tālejošas sekas – skolēns, piemēram, nevarētu iestāties kādā tehnikumā vai piedalīties konkursā uz iestāšanos ģimnāzijā.

12. klašu skolēni kopā iesniedza 525 apelācijas, un vērtējums ir mainīts 187 gadījumos, proti, 36%. Atsevišķos gadījumos statistika ir pavisam dramatiskā – latviešu valodas optimālā līmeņa eksāmenā ir apmierināta 51 no 79 apelācijām (65%), bet, piemēram, angļu valodas augstākā līmeņa eksāmenā ir apmierinātas 40 no 56 apelācijām (71%).¹³ Ja 12. klašu skolēni apelācijas iesniegtu nevis tikai par 525 darbiem, bet, piemēram, vismaz par pusi no visiem darbiem (28 108 apelācijas), tad teorētiski pastāv iespējamība, ka vismaz 30% no šiem darbiem (8432) rezultāts būtu uzlabots. Tas nozīmē, ka apelācijas iesniegšana nepārprotami sekmē izglītības kvalitāti, jo atspoguļo skolēnu patieso zināšanu līmeni un atklāj problēmas, kuras nākotnē varētu novērst, tādējādi uzlabojot izglītības kvalitāti.

Pieauguši cilvēki dažreiz skolas eksāmenus sauc par dzīves sīkumu, taču tam nevar piekrist, jo, vērtējot šos pārbaudījumus caur 9. vai 12. klases skolēna prizmu, var secināt, ka tas ir viens no galvenajiem dzīves izaicinājumiem, kura rezultāti var ietekmēt skolēna likteni, tieši tāpēc skolēnam ir būtiski saņemt savām zināšanām atbilstošu vērtējumu neatkarīgi no izglītības posma.

Autors uzskata, ka iepriekš minētie statistikas dati norāda uz to, ka vērtēšanas procesā kļūdas varbūtība var būt gan 15%, gan arī 71%. Tas nozīmē, ka tie nav viens vai divi gadījumi, bet vērtēšanas process pats par sevi paredz, ka vērtētājs mēdz kļūdoties. Tāpēc, apzinoties šo faktu, nav pieļaujams vienkārši ignorēt to, ka kaut vai 10% skolēnu vai studentu darbs ir novērtēts neatbilstoši viņu zināšanu līmenim, kas tādējādi sniedz maldīgu priekšstatu par izglītības kvalitāti kopumā un rada neatgriezeniskas sekas pašam studentam.

3. Tiesiskās iespējas novērst pārbaudījuma tiesību pārkāpumu

Lai uzlabotu izglītības kvalitāti, autors uzskata, ka Latvijas tiesību sistēmā būtu jāgarantē daudz plašākas iespējas studentiem un skolēniem apstrīdēt un pārsūdzēt pārbaudījumu rezultātus, kā arī paplašināt tiesas kompetenci šīs kategorijas lietās. Turpmāk autors pievērsīsies tieši augstskolu studentu tiesību problemātikai, jo šajā posmā nepamatota vērtējuma riski un sekas var būt neatgriezeniskas. Neiespējamība apstrīdēt vai pārsūdzēt pārbaudījumu rezultātus ietekmē ne tikai izglītības kvalitāti, bet arī to, vai, piemēram, students var iestāties izvēlētajā studiju programmā, vai studentam ir jāveic maksājums par atkārtotu pārbaudījumu vai kursa atkārtotu apgūšanu, vai students var pretendēt uz valsts budžeta vietu un saņemt stipendiju, vai students studiju beigās saņem vai nesaņem valstiski atzītu diplomu, vai students vispār var turpināt studijas izvēlētajā studiju programmā. Tas nozīmē, ka no studenta zināšanu novērtēšanas ir atkarīga gan izglītības

¹³ Valsts izglītības satura centrs. Statistika par 2022./2023. mācību gada 9. un 12. klašu skolēnu iesniegto apelāciju skaitu par centralizēto eksāmenu vērtējumiem un to izskatīšanas rezultātu. Publiski nav pieejama.

kvalitāte, gan arī paša studenta liktenis. Tāpēc būtiski ir pievērsties šī brīža tiesu praksei par studenta tiesībām iesniegt sūdzību, tiesas kompetencei, izskatot šādu sūdzību, kā arī pastāvošai problemātikai.

3.1. Studenta tiesības iesniegt sūdzību par pārbaudījuma vērtējumu

Atbilstoši Augstākās tiesas Senāta judikatūrai studentam ir tiesības uz objektīvu vērtējumu katrā pārbaudes darbā, tomēr ne katrs pārbaudes darbs ir pakļaujams tiesas kontrolei. Šādi strīdi pamatā ir risināmi augstskolas iekšienē, jo students ir iestādei īpaši pakļautā persona. Citāds secinājums var būt gadījumā, ja pārbaudes darba vērtējums apgrūtinā vai izslēdz personas turpmākās studijas vai darba gaitas.¹⁴ Papildus tam Senāts norāda, ka nav saskatāms, kā sekmīgs vērtējums kontroldarbā pats par sevi varētu apgrūtināt vai izslēgt turpmākās studijas.¹⁵

Šī judikatūras atziņa ir nozīmīgākā jautājumā par studenta iespējām iesniegt pieteikumu tiesā, un tiesneši vērtē, vai izpildās iepriekš minētie Senāta definētie kritēriji. Augstākā tiesa studenta iespējas vērsties tiesā ir paredzējusi gadījumos, ja pārbaudes darba vērtējums apgrūtinā vai izslēdz personas turpmākās studijas vai darba gaitas. Tam var piekrist, taču nākamais Senāta apgalvojums par to, ka pozitīvs vērtējums kontroldarbā nevar apgrūtināt studijas, ir apšaubāms.

Šī brīža judikatūrā ir nostiprināts tas, ka par pozitīvu vērtējumu kontroldarbā students tiesā vērsties nevar. Autors šādu Senāta apgalvojumu uzskata par nepamatotu, jo arī pozitīvs prettiesisks vērtējums var radīt būtiskas sekas studentam. Autora viedokli pamato turpmāk minētais piemērs. Students kontroldarbā iegūst vērtējumu 4 (pozitīvs), kas veido pusi no kursa vidējā vērtējuma. Students uzskata, ka šis vērtējums ir prettiesisks, taču apstrīdēšanas procesā vērtējums nav uzlabots un pārsūdzēt apstrīdēšanas rezultātu nevar. Šis vērtējums neapšaubāmi negatīvi ietekmēja studenta vidējo atzīmi, pabeidzot bakalaura studijas. Pēc bakalaura studijām students vēlējas iestāties izvēlētajā maģistrantūras programmā, taču viņam neizdevās, jo pietrūka 0,1 balle, lai rangā ieņemtu tādu vietu, kas nodrošinātu studiju līguma slēgšanas tiesības. Veicot aprēķinu, students konstatēja, ka gadījumā, ja kontroldarbs būtu novērtēts tiesiski un students iegūtu vismaz 6 balles, tad viņš iegūtu tiesības noslēgt studiju līgumu izvēlētajā maģistrantūras programmā. Šis ir uzskatāms piemērs, kā pozitīvs vērtējums var ietekmēt studenta Satversmē garantētās tiesības.

Protams, var apgalvot, ka studentam vajadzēja labāk studēt citos priekšmetos un viss būtu kārtībā, bet tas nevar attaisnot to faktu, ka prettiesiska novērtējuma dēļ un tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojuma dēļ studentam tika liegta iespēja studēt. Līdz ar to risinājums, lai šādas situācijas nerastos, ir ļaut studentam pārsūdzēt vērtējumu, kas pirmšķietami ir prettiesisks un kas var aizskart studenta

¹⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 15.12.2020. lēmums lietā Nr. A420146520, SKA – 1564/2020, 5. punkts.

¹⁵ Turpat.

subjektīvās tiesības.¹⁶ Nodrošinot šādu iespēju, tiek uzlabota izglītības kvalitāte un students saņem viņa zināšanām atbilstošu vērtējumu.

3.2. Tiesas kompetence, izskatot studenta pieteikumu par vērtējumu

Ja studentam tomēr ir tiesības vērsties tiesā un viņa pieteikums tiek pieņemts izskatīšanai, “studenta priekšā ir nākamais šķērslis saistībā ar pieteikuma izskatīšanu – judikatūra par tiesas kompetenci, izskatot pieteikumu par pārbaudījuma rezultātu”. Augstākā tiesa norāda, ka administratīvo tiesu kompetencē ir pārbaudīt to, vai vērtējums nav patvaļīgs. Tiesai, vērtējot eksāmenu, jāpārbauda, vai tas bija objektīvs, vai bija ievērots procesuālais taisnīgums, vai netika pārkāpts patvaļas aizlieguma princips un atšķirīgas attieksmes aizlieguma princips, tostarp, vai visiem pretendentiem bija vienādas iespējas un vienādi apstākļi, kā arī tas, vai novērtējums veikts pēc tādiem pašiem kritērijiem kā pārējiem pretendentiem. Minētais nozīmē, ka tiesai nav jāizdara savs vērtējums pēc būtības par to, vai eksāmenā demonstrētās zināšanas, prasmes un iemaņas atbilst nepieciešamajām prasībām.¹⁷ Senāts tiesas kompetenci sašaurināja līdz dažiem procesuāliem kritērijiem, aizbildinoties ar vērtētāja rīcības brīvību pārbaudījuma novērtēšanas procesā. Pirmsšķietami šāds secinājums izklausās loģisks un pamatots, taču, veicot padziļinātu analīzi par šādas atziņas rašanās pirmsākumiem, autors nonāca pie secinājuma, ka tā ir pārņemta no Vācijas *prüfungsrecht* (pārbaudījumu tiesību) doktrīnas un šāda satura atziņa Vācijā bija aktuāla pirms 1991. gada.¹⁸ Šis gads ir būtisks *prüfungsrecht* attīstībā, jo 1991. gadā ar diviem Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas spriedumiem un ar 1992. gada Vācijas Federālās administratīvās tiesas spriedumu Vācijā tika būtiski mainīta pieeja attiecībā uz tiesas kompetenci pārbaudījumu tiesībās un aizsākās “jaunā *prüfungsrecht* ēra”.

3.3. Vācijas tiesu prakses pagrieziens par tiesas kompetenci pārbaudījumu tiesībās

Līdz 1991. gada Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas un 1992. gada Vācijas Federālās administratīvās tiesas spriedumiem Vācijas pārbaudījumu tiesībās bija vienots viedoklis par to, ka vērtētājam ir plašas vērtējuma noteikšanas pilnvaras. Vērtētājs pats izvēlējās vērtēšanas kritērijus un pats arī noteica, vai atbilde ir vai nav pareiza, savukārt tiesas kompetencē bija pārbaudīt tikai procesuālos aspektus.¹⁹

¹⁶ Plašāk sk.: Kovaļovs N. Studenta tiesības pārsūdzēt pārbaudījuma rezultātus un tiesas kompetence šīs kategorijas lietās. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 2023.

¹⁷ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 07.12.2020. spriedums lietā Nr. A420155416, SKA-203/2020, 6. punkts.

¹⁸ Plašāk sk.: Kovaļovs N. 2023.

¹⁹ Niehues N., Fischer E., Christoph J. Prüfungsrecht. 7. Auflage, München: C. H. BECK, 2018, 1. s.

Taču 1991. gadā Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa²⁰ un Vācijas Federālā administratīvā tiesa 1992. gadā²¹ atzina, ka šāda pieeja ir pretrunā tiesībām uz taisnīgu tiesu, paužot vairākas svarīgas atziņas.

Tika atzīts, ka vērtētājs nedrīkst atzīt par nepareizu atbildi, kura atbilst vispārārtzītām zināšanām, kas pirms pārbaudījuma laika ir publicētas literatūrā un kas pārbaudījuma attiecīgās daļas studentiem parasti ir pieejamas bez īpašām grūtībām. Tiesas kompetencē, ja nepieciešams, piesaistot ekspertu, ir objektīvi (atbilstoši zinātnē pastāvošajam viedoklim) noteikt, vai studenta sniegtā atbilde atbilst vispārārtzītām zināšanām.²²

Tiesas kompetencē ir pārbaudīt arī daudzus izvēļu testa jautājumus un atbilžu skaidrību, nosakot, vai tiešām no zinātniskā viedokļa pastāv tikai viena nepastrīdama atbilde un citas piedāvātās atbildes ir būtiski nepareizas.²³

Tāpat bija izmaiņas vērtējuma pamatojuma sniegšanā, proti, tiesa atzina, ka tas fakts, ka neviens normatīvais tiesību akts neuzliek vērtētājam pienākumu argumentēt un pamatot piešķiramo vērtējumu, nevar būt par attaisnojumu, lai uzreiz (pirmo reizi labojot darbu) nesniegtu rakstveida pamatojumu. Studentam saskaņā ar konstitūciju un tiesībām uz taisnīgu tiesu ir tiesības zināt pamatojumu. Ja pamatojums pie vērtējuma uzreiz nav sniegts, šāds vērtējums jebkurā gadījumā ir uzskatāms par prettiesisku un ir atceļams, vēlāka pamatojuma sniegšana ir aizliegta. Ar pašu vērtējumu nepietiek, lai noteiktu, vai pārbaudījuma novērtēšanas procesā nav pieļauti pārkāpumi. Rakstisks vērtējuma pamatojums ir obligāts priekšnoteikums, lai pieteicējs varētu īstenot savas tiesības uz taisnīgu tiesu.²⁴

Vācijā pārbaudījumu tiesību nozare jau vairāk nekā 30 gadu laikā ir attīstījusies un ir sniegtas arī citas būtiskas atziņas, kuras Latvijā nav pamanītas un vēl joprojām ik dienu ietekmē izglītības kvalitāti. Vācijas tiesām ir kompetence par prettiesiskiem atzīt daudzus studiju procesa aspektus, piemēram, dažāds laiks, lai sagatavotos pārbaudījumam; nesamērīgs pārbaudījumam atvēlētais laiks; pārbaudījuma neatbilstība iepriekš apgūtajām tēmām; pārbaudījumā iekļauto jautājumu neskaidrība; mīnusa punktu piešķiršana par nepareizām atbildēm.²⁵ Gandrīz katrs no šiem aspektiem Latvijā vēl joprojām tiek aizsargāts ar noteikumu, ka vērtētājam ir rīcības brīvība izvēlēties vērtēšanas kritērijus un metodi; rīcības brīvība izlemt, vai jautājums ir korekts; rīcības brīvība noteikt, cik ilgs laiks nepieciešams pārbaudījumam.

²⁰ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas 17.04.1991. spriedums apvienotajā lietā Nr. BVR 419/81 un 213/83; Vācijas Federālā konstitucionālās tiesas 17.04.1991. spriedums Nr. BvR 1529/84, 138/87.

²¹ Vācijas Federālās administratīvās tiesas 09.12.1992. spriedums lietā Nr. BVerwG 6 C 3/92.

²² Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas 17.04.1991. spriedums lietā Nr. BvR 1529/84, 138/87.

²³ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas 17.04.1991. spriedums lietā Nr. BvR 1529/84, 138/87.

²⁴ Vācijas Federālās administratīvās tiesas 09.12.1992. spriedums lietā Nr. BVerwG 6 C 3/92.

²⁵ Kovaļovs Ņ. 2023.

4. Šī brīža realitāte un ierosinājums

Autors uzskata, ka pārbaudījumu tiesību jautājumi ir aktuāli augstskolu studentiem, jo salīdzinoši bieži notiek pārkāpumi. Taču novecojušo atziņu dēļ, par kuru atbilstību tiesībām uz taisnīgu tiesu var pastāvēt šaubas, bet kuras apstiprina Augstākā tiesa, studenti jau sākotnēji nevēlas iebilst pret šādiem pārkāpumiem. Praksē pastāv ļoti liela iespējamība, ka rajona un apgabala tiesa atsauksies uz pastāvošo judikatūru un nevērtēs šādus jautājumus. Tomēr, ņemot vērā laiku, kamēr lieta nonāks līdz Senātam, students, visticamāk, jau būs pabeidzis studijas un nebūs ieinteresēts procesu turpināt.

Pēc autora novērojumiem, studentiem nereti ir rūgtuma un netaisnības sajūta, saņemot vērtējumu, bet, ņemot vērā pastāvošo judikatūru, viņi vienkārši neredz jēgu pārsūdzēt pārbaudījuma rezultātus. Tāpēc tieši tiesību doktrīnas uzdevums ir sekmēt pārbaudījumu tiesību attīstību, lai studentiem būtu pieejami efektīvi tiesību aizsardzības līdzekļi un būtu garantētas tiesības ikvienā pārbaudījumā saņemt savām zināšanām atbilstošu novērtējumu.

Kopsavilkums

1. Satversmes 112. pantā ir ietvertas tiesības ne tikai vispārīgi uz izglītību, bet uz kvalitatīvu izglītību. Viens no izglītības kvalitātes novērtēšanas veidiem ir studentu un skolēnu sekmība. Tāpēc – jo precīzāk pārbaudījuma vērtējums nosaka skolēna vai studenta zināšanu līmeni, jo atbilstošāks ir secinājums par izglītības kvalitāti.
2. Statistikas dati liecina par to, ka vērtēšanas procesā kļūdas varbūtība var būt gan 15%, gan arī 71%. Tāpēc viens no veidiem, kā var uzlabot izglītības kvalitāti un nodrošināt to, lai vērtējums atspoguļo studenta vai skolēna patiesās zināšanas, ir garantēt plašākas iespējas studentiem un skolēniem apstrīdēt un pārsūdzēt pārbaudījumu rezultātus.
3. Ierobežojumi apstrīdēt vai pārsūdzēt pārbaudījumu rezultātus ietekmē ne tikai izglītības kvalitāti, bet arī dažādas studenta subjektīvās tiesības. Piemēram, studenta iespējas iestāties izvēlētajā studiju programmā, studenta tiesības pretendēt uz valsts budžeta vietu vai valsts budžeta stipendiju, kā arī studenta tiesības pabeigt studijas, saņemot diplomu.
4. Latvijas tiesu praksē ir pārņemts un vēl joprojām tiek akceptēts pirms 1991. gada Vācijā pastāvošais uzskats par pārbaudījumu tiesībām un tiesas kompetenci, neskatoties uz to, ka vēlāk Vācijā šis uzskats daļēji ir atzīts par neatbilstošu tiesībām uz taisnīgu tiesu.
5. Ņemot vērā ierobežotās studentu iespējas vērsties tiesā un ierobežoto tiesas kompetenci, var secināt, ka šī brīža studentu iespējas pārsūdzēt pārbaudījumu rezultātus būtiski ietekmē izglītības kvalitāti. Pārbaudījumi var tikt sagatavoti un vērtēti tā, ka studenti nespēj parādīt savu patieso zināšanu līmeni.

6. Ja studentam tiktu garantētas plašākas tiesības vērsties tiesā, kā arī tiesu kompetence būtu paplašināta atbilstoši tiesībām uz taisnīgu tiesu, tad students spētu daudz biežāk saņemt savām zināšanām atbilstošu novērtējumu pārbaudījumos, kas pozitīvi sekmētu izglītības kvalitāti.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Kovaļovs Ņ. Studenta tiesības pārsūdzēt pārbaudījuma rezultātus un tiesas kompetence šīs kategorijas lietās. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte, 2023.
2. Niehues N., Fischer E., Christoph J. Prüfungsrecht. 7. Auflage, München: C. H. BECK, 2018.

Normatīvie akti

3. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieņemta 04.11.1950. [27.06.1997. red.].
4. Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [01.01.2019. red.].
5. Izglītības likums: LV likums. Pieņemts 29.10.1998. [31.10.2023. red.].

Juridiskā prakse

6. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 10.03.2010. spriedums lietā *Oršuš and Others v. Croatia*, pieteikums Nr. 15766/03.
7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 25.02.1982. spriedums lietā *Campbell and Cosans v. The United Kingdom*, pieteikums Nr. 7511/76 un Nr. 7743/76.
8. Satversmes tiesas 26.05.2022. spriedums lietā Nr. 2021-33-0103.
9. Satversmes tiesas 07.06.2019. spriedums lietā Nr. 2018-15-01.
10. Satversmes tiesas 23.04.2019. spriedums lietā Nr. 2018-12-01.
11. Satversmes tiesas 06.05.2011. spriedums lietā Nr. 2010-57-03.
12. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 15.12.2020. lēmums lietā Nr. A420146520, SKA-1564/2020.
13. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 07.12.2020. spriedums lietā Nr. A420155416, SKA-203/2020.
14. Vācijas Federālās administratīvās tiesas 09.12.1992. spriedums lietā Nr. BVerwG 6 C 3/92.
15. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas 17.04.1991. spriedums apvienotajā lietā Nr. BVR 419/81 un 213/83.
16. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas 17.04.1991. spriedums Nr. BvR 1529/84, 138/87.

Citi avoti

17. Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Starpziņojums par jēdziena "izglītības kvalitāte" definīciju un to raksturojošiem kvalitatīvajiem un kvantitatīvajiem rādītājiem. Pieejams: [https://www.izm.gov.lv/lv/media/4717 /download](https://www.izm.gov.lv/lv/media/4717/download) [aplūkots 10.10.2023.].

18. Latvijas Republikas Tieslietu ministrija. Valsts vienotā jurista profesionālās kvalifikācijas eksāmena 2023. gada vasaras sesijas rezultāti. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/jaunums/valsts-vienoto-jurista-profesionalas-kvalifikacijas-eksamenu-2023-gada-vasaras-sesija-kopuma-nokartojusi-69-studejosie> [aplūkots 22.10.2023.].
19. Valsts izglītības satura centrs. Statistika par 2022./2023. mācību gada 9. un 12. klašu skolēnu iesniegto apelāciju skaitu par centralizēto eksāmenu vērtējumiem un to izskatīšanas rezultātu. Publiski nav pieejama.
20. UNESCO. Education for All Global Monitoring Report 2005: The quality imperative. Summary. Pieejams: <https://www.right-to-education.org/resource/efa-global-monitoring-report-2005-education-all-%E2%80%93-quality-imperative> [aplūkots 05.10.2023.].

Ērika Krutova, *Dr. iur.*, Assist. Prof.
State Police College

RETURN DECISIONS AS A MEASURE FOR PROTECTING FREEDOM, SECURITY AND LEGAL SPACE

ATGRIEŠANAS LĒMUMI KĀ BRĪVĪBAS, DROŠĪBAS UN TIESISKUMA TELPAS AIZSARDZĪBAS LĪDZEKLIS

Key words: return decisions, security, protecting freedom, asylum, refugees, Schengen Information System, freedom of movement

Atslēgvārdi: atgriešanas lēmumi, drošība, brīvības aizsardzība, patvērums, bēgļi, Šengenas informācijas sistēma, pārvietošanās brīvība

Summary

In the second quarter of 2023, the total number of non-EU citizens ordered to leave the territory of a European Union Member State was 105 865. This is just the tip of the iceberg. It is almost impossible to determine the exact number of people who no longer have, or even have had, a legal basis to be in the European Union. The Council of the European Union alone adopted the Return Action Programme in 2002, calling on the Member States to cooperate in the practical return process by agreeing on common standards for the adoption of a return decision. The aim of this publication is to examine the legal termination of illegal stay in the European Union, assessing the timeliness of the creation of the legal framework and the possibilities of using the Schengen Information System to protect freedom of movement.

Kopsavilkums

2023. gada otrajā ceturksnī kopējais to trešo valstu pilsoņu skaits, kuriem noteikts pamest kādas Eiropas Savienības dalībvalsts teritoriju, bija 105 865. Un tas ir tikai aisberga redzamā daļa. Precīzi noteikt cilvēku skaitu, kuriem vairs nav vai nemaz nebija tiesiskā pamata atrasties Eiropas Savienībā, gandrīz nav iespējams. Eiropas Savienības Padome vien 2002. gadā pieņēma Atgriešanas rīcības programmu, aicinot dalībvalstis vienoties sadarbībā praktiskās atgriešanas procesā, vienojoties par kopējiem standartiem atgriešanas lēmuma pieņemšanā. Šīs publikācijas mērķis ir izpētīt nelikumīgas uzturēšanās izbeigšanu tiesiskā kārtībā Eiropas Savienībā, izvērtējot tiesiskā regulējuma tapšanas savlaicīgumu un Šengenas informācijas sistēmas izmantošanas iespējas pārvietošanās brīvības aizsardzībā.

Introduction

Return policy is an integral and vital component of the fight against illegal immigration. Trafficking in human beings has become a substantial area of profit for organised crime and, unfortunately, this has been facilitated by the diversity of legal frameworks in the Member States, both in substantive law and procedural law. As a result, the common legal space has for a long time failed to provide for a uniform approach to the return, expulsion, provisional arrest and readmission of illegally staying third-country nationals. This situation was exploited by third-country nationals when they arrived in a European Union country, even admitting that they would try to obtain asylum in another European country if, for example, they were refused asylum in Latvia.¹

The concept of a return decision was introduced into the European Union law in 2008 with the adoption of the Return Directive, in fact recognising an existing threat to one of the four fundamental freedoms. The aim of this publication is to examine the legal termination of illegal stay in the European Union, assessing the timeliness of the creation of the legal framework and the possibilities of using the Schengen Information System to protect freedom of movement. To achieve the aim, the legal framework, case law and expert opinions will be studied. The study addresses the following questions: Are return and expulsion decisions the necessary means to ensure the protection of freedom of movement within the EU, proportionate to the risks? How is the functionality of the Schengen Information System being strengthened in the search for solutions to stop illegal migration?

Freedom of movement within the European Union is one of its greatest achievements, a fundamental value as enshrined in the basic treaties. Today, however, it is increasingly fragile and under threat from the pressure of illegal migration. Nowadays, the causes of illegal migration are not limited to escaping from natural or man-made disasters.

1. Freedom of movement

Freedom of movement has been an integral part of the core values of European economic cooperation, free movement of goods and the development of economic integration since the Treaty of Rome in 1957. Freedom of movement was provided for in Article 3 of the Treaty establishing the European Community. The Treaty on the Functioning of the European Union from 2007 stipulates: “Freedom of movement shall entail the abolition of any discrimination based on nationality between workers in the Member States as regards employment, remuneration and other conditions of work and employment.” Thus, freedom of movement was given

---

¹ ECHR judgment of 21 July 2015 in Case NASSR ALLAH v Latvia (application No. 66166/13). Available in English: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-156425> [viewed 08.10.2023.]

a role in economic development. In this Treaty, “freedom of movement” is as one of the fundamental rights and economic freedoms to be ensured by the Member States to promote economic integration and the development of a single market.

Freedom of movement, as one of the fundamental aspects of the agreement, is enshrined in the Schengen Agreement of 14 June 1985. The first signatories of this Agreement were Belgium, Germany, France, Luxembourg and the Netherlands, which agreed to gradually abolish controls at their internal borders and introduce freedom of movement for all citizens of the signatory countries, other European Union Member States and some other countries. The Schengen Information System was developed as a compensatory mechanism for the abolition of border controls.

Freedom of movement is not unconditional and the legal framework provides for the categories of persons for whom it is intended, namely: “...persons enjoying the right of free movement under Union law means:

(a) Union citizens within the meaning of Article 20(1) TFEU, and third-country nationals who are members of the family of a Union citizen exercising his or her right to free movement to whom Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council (1) applies;

(b) third-country nationals and their family members, whatever their nationality, who, under agreements between the Union and its Member States, on the one hand, and those third countries, on the other hand, enjoy rights of free movement equivalent to those of Union citizens.”²

Freedom of movement is a key element in achieving the objectives of the European internal market and the European Union, and it gives citizens the right to live, work and travel in the Member States without discrimination.

Third-country nationals, on the other hand, must comply with border control procedures that guarantee the right of entry. In other situations, the laws and regulations of the Member States and the European Union regulate asylum procedures and temporary or permanent residency procedures. For a long time, there were no uniform rules for the conditions and procedure of granting asylum in the European Union.

For twenty-three years, freedom of movement has been threatened as third-country nationals, voluntarily leaving their countries to resettle in the European Union for economic reasons, have applied for asylum and refugee status. The situation has developed in such a way that an unspecified number of people are currently residing illegally in the European Union.

The presence of a third-country national on the territory of a Member State who does not comply with the entry conditions of the Schengen Borders Code or other conditions for residence or permanent stay in that Member State shall be

² Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:02016R0399-20190611> [viewed 08.10.2023.]

considered illegal. Residence in a Member State of the European Union is allowed only legally, however, the real situation shows that many third-country nationals are still present in the European Union, even though there is no a legal basis for this anymore, or there has never been any at all.

This could include the following categories of people: persons whose residence permit or visa has expired; persons whose residence permit or visa has been cancelled; rejected asylum seekers; asylum seekers who have received a decision terminating their right to asylum status; persons who have been refused entry at the border; persons apprehended for illegal border crossing; irregular migrants apprehended on the territory of a Member State; persons who have no right of residence in the Member State where they are apprehended; persons staying on the territory of a Member State for a period fixed for voluntary departure; persons whose removal has been suspended.³

In the second quarter of 2023, the total number of non-EU citizens ordered to leave the territory of a European Union Member State was 105 865. It was down by 5% compared with the first quarter of 2023, while an increase of 9% was observed compared with the same period of 2022. Among the European Union Member States, the greatest number was reported by France (34 810 persons), followed by Germany (10 600 persons) and Greece (7 095 persons). These three European Union Member States altogether accounted for almost half (52 505 persons) of all third-country nationals ordered to leave during the second quarter of 2023.⁴

The causes of illegal immigration today are not limited to fleeing natural or man-made disasters, as in some cases people and their fundamental rights are used as a weapon in the hands of others. However, “but only one motive has been singled out to denote a refugee [...] because of a well-founded fear that she or he is being persecuted.”⁵ Therefore, persons such as victims of famine or natural disasters without a reasonable fear of persecution should be excluded from the category of refugees. Unfortunately, it is quite difficult to distinguish between economic and political measures in the migrants’ country of origin, as the present-day geopolitical events make it difficult to clarify the situation and to cooperate.

³ Commission Recommendation (EU) 2017/2338 of 16 November 2017 establishing a common ‘Return Handbook’ to be used by Member States’ competent authorities when carrying out return-related tasks. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017H2338> [viewed 01.11.2023.]

⁴ Returns of irregular migrants – quarterly statistics. Eurostat, 2023. Available in English: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title>Returns_of_irregular_migrants_-_quarterly_statistics#Non-EU_citizens_ordered_to_leave [viewed 01.11.2023.]

⁵ Handbook on procedures and criteria for determining refugee status and guidelines on international protection under the 1951 convention and the 1967 protocol relating to the status of refugees. Geneva, 2019. Available in English: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/5ddfd47.pdf> [viewed 01.11.2023.]

In order to highlight the extent of the challenges of migration in the EU, the author provides a brief overview of the data on asylum applications collected by the European Union Agency for Asylum (EUAA):

- In August 2023, EU+ Norway and Switzerland countries received some 100 000 asylum applications or an 18% increase compared to the same month in 2022.
- Syrians lodged by far the most applications in August 2023: more than 18 000 in total which is up by 53% compared to the same time last year.
- Germany, France, Spain and Italy received two thirds of all applications in the EU+ Norway and Switzerland.
- Cyprus received the most asylum applications in August 2023 – 1 for every 1 000 inhabitants.
- The EU+ Norway and Switzerland recognition rate, the percentage of decisions granting either refugee status or subsidiary protection, increased slightly – to 44%. At the end of August 2023, there were about 4.2 million beneficiaries of temporary protection of persons who fled Ukraine following Russia's full-scale invasion. Czechia hosted the most beneficiaries of temporary protection – 35 for every 1 000 inhabitants.⁶

The data are preliminary, because the increase in illegal migration has necessitated changes to the legal framework⁷ on collecting statistical data. These amendments were introduced only in 2020.

To protect their territory from third-country nationals entering the European Union illegally en masse, the Member States are increasingly exercising the right to reintroduce border controls at internal national borders. Such a decision threatens the common values of the European Union, such as freedom, the rule of law and security. The issue has not arisen today or yesterday, but the lack of consensus among the Member States on asylum issues, as well as different interpretations of the law, have alone complicated the situation. It is clear that the Member States sharing external borders with third countries have long been in an unequal situation with those sharing borders with the Member States of the European Union alone, but the above data show that the most popular countries for asylum seekers are Germany, France, Spain and Italy.

Unlike other countries of the European Union, Latvia only relatively recently has been confronted with the issue of mass attempts to cross its borders illegally. According to publicly disclosed data, the State Border Guard has prevented 13 000 attempts to illegally cross the state border. The situation is protracted and criminal activities are periodically detected. In 2022, 14 criminal proceedings were initiated in Latvia for illegal movement of a person across the state border; five

⁶ Latest Asylum Trends. European Union Agency for asylum, 2023. Available in English: <https://euaa.europa.eu/latest-asylum-trends-asylum> [viewed 01.11.2023.]

⁷ Regulation (EU) 2020/851 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 amending Regulation (EC) No. 862/2007 on Community statistics on migration and international protection. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0851> [viewed 01.11.2023.]

criminal proceedings were initiated for providing an opportunity to stay illegally in the Republic of Latvia.⁸ The legislator's solution to influence the situation was to improve the provisions of the Criminal Law by establishing harsher penalties.

From 1998 to 2023, 4142 asylum seekers have applied for international protection in Latvia. Refugee status was granted to 521 persons, and subsidiary protection status to 621 persons.⁹

These data and the current situation at the external borders of the European Union show that the number of asylum seekers will not decrease in the near future. In his publication "The Right to International Protection in the Republic of Latvia. Mission Possible", E. Oļševskis points out: "the issue of asylum seekers and refugees is a matter of granting international protection and human rights, the epicentre of which is the human being, not the state".¹⁰ However, this view cannot be fully supported, as migration processes are directly linked to national policies and the ability to ensure internal order and to cooperate with third countries on readmission.

"Millions of people across the world experience forced displacement as a result of violent conflict, persecution, abuse of human rights, natural disasters and deteriorating ecosystems. Recurrent cycles of displacement are frequently explained by the intricate interaction of several underlying causes. Displaced persons may seek refuge for themselves and their families within their home country (internally displaced persons) or by crossing international borders (refugees)."¹¹ Hence, E. Oļševskis states that "... it would be reasonable to argue that a person has the right to claim asylum, not the subjective right to asylum in any situation. It is also justified and legitimate for a state to aim to protect its borders, control migration flows and guarantee security on its territory. [...] Therefore, asylum cases no longer are, and will no longer be an internal [political] matter to be decided exclusively within the Ministry and its subordinate authorities."¹²

2. Termination of illegal stay in the European Union

Before giving explanations what is meant by illegal residence in the European Union, the author refers to the definitions of refugees and asylum seekers

⁸ Kriminālā statistika [Criminal statistics]. Available in Latvian: <https://www.ic.iem.gov.lv/lv/kriminala-statistika> [viewed 11.09.2023.]

⁹ Patvēruma meklētāju statistika līdz 2023. gadam [Statistics of asylum seekers until 2023]. Available in Latvian: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/patveruma-mekletaju-statistika-lidz-2023-gadam> [viewed 11.09.2023.]

¹⁰ Oļševskis E. Tiesības uz starptautisko aizsardzību Latvijas Republikā. Misija ir iespējama [The Right to International Protection in the Republic of Latvia. Mission Possible]. *Jurista Vārds*, 28.02.2017., Nr. 9 (963), 18.–24. lpp.

¹¹ Asylum report 2023. Annual Report on the Situation of Asylum in the European Union. European Union Agency for Asylum (EUAA). Available in English: <https://euaa.europa.eu/asylum-report-2023> [viewed 01.10.2023.]

¹² Oļševskis E. 2017, 18.–24. lpp.

formulated in international instruments. Refugee: An individual who has fled a country due to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion. Asylum is a legal status or protection granted by a government to individuals who are seeking refuge from persecution or harm in their home country. It is typically offered to those who can demonstrate a well-founded fear of persecution based on factors such as their race, religion, nationality, political opinion, or membership in a particular social group. Asylum allows these individuals to live in the country that grants them asylum and provides a safe haven from the threats they face in their home country. This protection is usually granted to people who are outside their home country and apply for asylum in another country, and it is based on international and national laws and treaties related to refugees and asylum seekers.¹³

Refugee status or asylum may be granted to people who have been persecuted or fear that they will be persecuted on account of race, religion, nationality, and/or membership in a particular social group or holding a political opinion.¹⁴

Irregular migration could certainly be subject to quantitative (number of migrants), geographical (third countries concerned and the Member States affected) and qualitative (motivation for migration) fluctuations.¹⁵

The Schengen Borders Code lays down the conditions for crossing and entering the external borders of the European Union.¹⁶ Under the procedural arrangements, the main condition is that external borders may only be crossed at border crossing points and during certain working hours. Despite the strict border crossing regime, the external borders of the European Union are crossed illegally by sea and land. An unspecified number of people are staying illegally in the Member States.

Taking into account the inability of the Member States to deal separately with the control of legal residence and the growing interest of third-country nationals in entering the European Union illegally, it was necessary to introduce common standards and rules on return conditions and procedures, as diverging practices were not effective in the common legal space. Therefore, there is a clear obligation for the Member States to ensure that the illegal stay of third-country nationals is terminated through fair and transparent procedures.

---

¹³ Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees. Available in English: <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees> [viewed 01.10.2023.]

¹⁴ Refugees and Asylum. Available in English: <https://www.uscis.gov/humanitarian/refugees-asylum> [viewed 11.10.2023.]

¹⁵ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on a More Effective Return Policy in the European Union. Brussels, 2.3.2017 Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0200> [viewed 11.08.2023.]

¹⁶ Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:02016R0399-20190611> [viewed 21.10.2023.]

The concept of return decision was introduced with the adoption of the Return Directive of the European Union 2008/115/EC.¹⁷ This Directive was adopted in 2008 and officially published in the Official Journal of the European Union on 24 July 2008. At the time of its adoption, the concept of return decision and related provisions were incorporated in this Directive and became the legal framework for the return and removal of third-country nationals, respecting fundamental rights, ensuring refugee protection and human rights. The Return Decision thus aims to regulate and provide procedures and guarantees for the return process of irregular migrants in accordance with the common standards of the European Union, with particular respect for human rights.

The need for a Directive was determined by the need for clear, transparent and at the same time fair rules on return, expulsion, coercive measures, provisional arrest and readmission, fully respecting the human rights and fundamental freedoms of the persons concerned. As a result, the Directive lays down the rules that illegal stay must be terminated through a fair and transparent procedure; supports the principle of voluntary return by including a general rule that, in principle, a “time limit for departure” must be set; a harmonised two-stage procedure is established, with the first stage being the adoption of a return decision and, where appropriate, the second stage being a removal order, thus bringing the current divergent systems of the Member States into line to a certain extent. While ensuring respect for fundamental rights, the Directive limits the use of coercive measures, subject to the principle of proportionality, and establishes basic guarantees for the implementation of forced return; limits the use of provisional arrest (maximum period of six months), subject to the principle of proportionality, and lays down basic guarantees for its application.

Without an in-depth analysis of the entire return process, the author draws attention to the stipulation contained in the Directive that the return decision must comply with the following: that each case is dealt with separately; the best interests of the child should be taken into account; family life should be taken into account; the health of the third-country national concerned should be taken into account; the principle of non-refoulement should be respected.

The principle of non-refoulement means that a Member State may not expel or return a person to its territory in any way if it is likely that the person will be subjected to persecution, the death penalty, torture or other inhuman or degrading treatment or punishment there, even if the person is hypothetically in an irregular migration situation. In the context of asylum, the principle of non-refoulement includes the requirement to ensure the availability of fair and effective asylum procedures to determine whether or not a person should be granted international

---

¹⁷ Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0115> [viewed 09.11.2023.]

protection.¹⁸ This is still the most difficult phase, where the discretion of the asylum authority is evident. On the one hand, the strict requirement to respect human rights and, on the other, a fair hearing, as asylum seekers in the Member States are provided with support, social assistance, access to employment. There are still extremely different conditions and circumstances in the Member States.

The Return Directive requires the Member States to ensure respect for human dignity, the rights of the child, as well as respect for family life in the return process. It also requires that access to legal aid and, where necessary, medical care is ensured during return procedures, and that minors have access to basic education, depending on the length of their stay.

Any third-country national staying illegally on the territory of a Member State is subject to a return decision. Article 3(3) of the Return Directive provides for an obligation to return voluntarily or forcibly to:

- 1) a country of origin of the person, or
- 2) a country of transit in accordance with Community or bilateral readmission agreements or other arrangements, or
- 3) another third country, to which the third-country national concerned voluntarily decides to return and in which he or she will be accepted.

The Directive provides that the Member States may adopt individual administrative or judicial decisions or acts providing for expulsion. At the same time, the Member States have a wide margin of discretion as to the manner in which a return decision may be taken. For example, in Latvia Section 41 of Immigration Law¹⁹ stipulates: “If it is established that a foreigner is staying illegally in the Republic of Latvia, the voluntary return decision shall be issued to him or her”.

The Return Directive allows the Member States to detain irregular migrants only under certain conditions and time limits, and it lays down rules on expulsion and removal. There is an important aspect here that is most closely linked to human rights – the restriction of liberty.

Article 15 of the Directive states that third-country nationals subject to return procedures may be kept in detention only “for a short a period as possible” and “maintained as long as removal arrangements are in progress and executed with due diligence” if there is a risk of absconding, or if he or she is avoiding or hampering the preparation of return or the removal process. Third-country nationals held in detention should be treated with humanity and dignity, respecting their fundamental rights under international and national law. Without prejudice to initial detention by law enforcement authorities governed by national law, such detention should normally be carried out in premises specifically designated for that purpose.

---

¹⁸ Judgment of the Supreme Court of the Republic of Latvia of 28 November 2022 in Case No. SKA-1117/2022. Available in Latvian: <https://www.tiesas.lv/tiesu-nolemumi> [viewed 01.10.2023.]

¹⁹ Immigration law. Available in English: <https://likumi.lv/ta/id/68522-imigracijas-likums> [viewed 01.10.2023.]

The return decision must contain a statement relating to the illegality of stay and the imposition of the obligation to return, and may additionally include elements such as an entry ban, a period for voluntary departure, the designation of the country of return.

3. Legal uncertainty in combating illegal immigration

Although the need for a single asylum system and a coherent approach to combating illegal immigration were already achieved at the Tampere European Council in 1999, the return procedures and coherence of decisions is still being further developed. Despite the adoption of the Return Directive in 2008 and the transposition obligation having been mostly fulfilled already in 2010, there was no system for exchanging information on return decisions issued by the Member States under the provisions of Directive 2008/115/EC. This meant that national authorities were not informed of return decisions issued by other Member States, including when migrants were detained when they were illegally moving within the European Union or crossing the territories of the Member States. Consequently, the Member States were forced to start the return procedure anew, thus prolonging the illegal stay in the Member State.

Migration issues are closely linked to cross-border crime, external border security, counter-terrorism and, given the constant trend towards increased migration, it is of great importance to ensure timely exchange of information to address these challenges. Nowadays, the Schengen Information System is a proven tool for effective cooperation between immigration, police, customs and judicial authorities in the Member States. Given that return decisions are not always carried out voluntarily by and on behalf of the individuals, and that the use of detention is limited, respect for human rights requires that all authorities carrying out checks on individuals have access to information on return decisions.

The Schengen Information System is a compensatory mechanism after the abolition of border controls and a guarantee of freedom of movement between the Member States. The system shall record data on wanted persons, persons who have no right to enter or stay in the Member States, missing persons, missing children and objects that have been stolen, lost or misappropriated, in addition to indicating the necessary action by the competent authorities to identify the person or object concerned. In order to improve the application of the Schengen Information System and strengthen its legal and practical capacity, Regulation (EU) 2018/1862, Regulation (EU) 2018/1861 and Regulation (EU) 2018/1860 were adopted on 28 November 2018. The Regulations lay down rules on the use of the system for border management, police and judicial cooperation in criminal matters and the return of illegally staying third-country nationals. Thus, Regulation (EU) 2018/1860 is binding for the implementation of return decisions and aims to establish the exchange of information on return decisions pursuant to the Directive 2008/115/EC in order to facilitate their enforcement

and to monitor compliance with the return obligation by illegally staying third-country nationals.

It is clear that the availability of information to the competent authorities increases the efficiency of return decisions and consequently the likelihood of detention. Regulation (EU) 2018/1860 extends the scope of the Schengen Information System by introducing a new category of alerts on return decisions and establishes new functionalities to create, update and delete return alerts. In addition, a new function is instituted in the system to automatically notify the issuing Member State that the time limit for voluntary departure has expired for the alerts it has entered.

One of the most difficult phases in the return process is the identification of a person, as they dispose of the travel documents with which they have come to the European Union. The lack of documents hinders return and opens the way to another country. The alerts on return decisions entered in the Schengen Information System will make it possible to identify a person more quickly and, accordingly, to establish what decisions have been taken in a particular case.

In transposing the requirements of Directive 2008/115/EC, Latvia exercised its discretion under Article 2(2) and decided not to apply the provisions of Directive 2008/115/EC to the subjects referred to in Article 2(2), it means, not to take return decisions in cases where an alien has been refused entry or detained for irregular crossing of an external border and has not been granted a residence permit in a Member State. This decision was acceptable in the year of transposition of the Directive, however, in the author's opinion, the situation has significantly changed and it would be necessary to enter also the information on persons who do not obtain a residence permit in a Member State in the Schengen Information System in the case of illegal crossing of an external border.

The return alert shall be entered in the Schengen Information System as soon as the return decision has been issued.²⁰

It is provided in the Regulation that the Member States may refrain from entering return alerts in the Schengen Information System where return decisions concern third-country nationals who are detained pending removal. However, if third-country nationals are not detained and are not expelled, the return alert must be entered in the Schengen Information System immediately.

The flexible definition of a return decision does not preclude the adoption of a decision imposing a return obligation as a judgment in criminal matters and in the context of criminal proceedings²¹.

²⁰ Regulation (EU) 2018/1860 of the European Parliament and the Council of 28 November 2018 on the use of the Schengen Information System for the return of illegally staying third-country national. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L:2018:312:FULL> [viewed 01.10.2023.]

²¹ CJEU judgement of 6 December 2012 in Case No. C-430/11 REFERENCE for a preliminary ruling under Article 267 TFEU from the Tribunale di Rovigo (Italy), made by decision of 15 July 2011, received at the Court on 18 August 2011, in the criminal proceedings against Md Sagor.

Finally, it should be noted that the Member States are obliged to ensure an effective system for monitoring forced return.

Conclusions

1. Freedom of movement within the European Union is one of its greatest achievements, a fundamental value as enshrined in the framework treaties. Today, however, it is increasingly fragile and under threat from the pressure of illegal migration. The causes of illegal migration today are not limited to escaping from natural or man-made disasters, but a person is becoming a weapon in the hands of others. In such situations, states have the right to take care of internal security by legal means.
2. Return and expulsion decisions are necessary means adopted to ensure the protection of freedom of movement within the European Union, proportionate to the risks. It also constitutes necessary means of combating illegal migration, where organised crime is actively involved.
3. In the return procedure, particular attention is paid to the protection of human rights, it means that every person subject to a return decision has the right to appeal in accordance with the procedures laid down in the national legal system; detention is a measure of last resort and only for a limited period of time.
4. In the search for solutions to stop irregular migration and to improve the functionality of the Schengen Information System, three Regulations were adopted, one of which sets out the conditions and procedures for entering and processing information on third-country nationals subject to return decisions. As a result, countries also developed legal provisions at national level to identify and return illegally staying third-country nationals, while strictly respecting fundamental rights.
5. The Schengen Information System is an indispensable tool for the exchange of information on return decisions taken in the Member States, which will support the enforcement and control of the return decision, reduce abuses in the processing of a second asylum application in another Member State.
6. Taking into account that a reduction in irregular migration cannot be expected in the nearest future, there is a need to improve transnational cooperation with third countries through readmission programmes and other measures.
7. Together with the European Border and Coast Guard Agency Frontex, other international organisations share responsibility for the enforcement of return decisions and the respect of fundamental rights. However, the biggest challenge is for the competent authorities at national level to identify the persons and implement return operations. The effectiveness of a new initiative will be assessed after a certain period of time, but it is necessary to single out the areas of risk and address the shortcomings today.

BIBLIOGRAPHY

Literature

1. Oļševskis E. Tiesības uz starptautisko aizsardzību Latvijas Republikā. Misija ir iespējama [The Right to International Protection in the Republic of Latvia. Mission Possible]. *Jurista Vārds*, 2017, Nr. 9 (963).

Normative acts

2. Immigration law. Available in English: <https://likumi.lv/ta/id/68522-imigracijas-likums> [in the wording of 01.10.2023.]
3. European Union Regulation 2020/851 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 amending Regulation (EC) No 862/2007 on Community statistics on migration and international protection. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0851> [in the wording of 01.11.2023.]
4. European Union Regulation 2018/1860 of the European Parliament and the Council of 28 November 2018 on the use of the Schengen Information System for the return of illegally staying third-country national. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L:2018:312:FULL> [in the wording of 01.10.2023.]
5. European Union Regulation 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code). Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:02016R0399-20190611> [in the wording of 08.10.2023.]
6. European Union Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0115> [in the wording of 09.11.2023.]

Court practice

7. ECHR judgment of 21 July 2015 in Case NASSR ALLAH v Latvia (application No.66166/13).
8. CJEU judgement of 6 December 2012 in Case Lieta C-430/11 REFERENCE for a preliminary ruling under Article 267 TFEU from the Tribunale di Rovigo (Italy), made by decision of 15 July 2011, received at the Court on 18 August 2011, in the criminal proceedings against Md Sagor.
9. Judgment of the Supreme Court of the Republic of Latvia of 28 November 2022 in Case No. SKA-1117/2022 (A420259522).

Other materials

10. Handbook on procedures and criteria for determining refugee status and guidelines on international protection under the 1951 convention and the 1967 protocol relating to the status of refugees. Geneva, 2019. Available in English: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/5ddfc47.pdf> [in the wording of 01.11.2023.]

11. Final Act of the United Nations Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons. 25.07.1951. [in the wording of 09.11.2023.]
12. Return Handbook. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017H2338> [in the wording of 01.11.2023.]
13. Returns of irregular migrants - quarterly statistics. Available in English: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title>Returns_of_irregular_migrants_-_quarterly_statistics#Non-EU_citizens_ordered_to_leave [in the wording of 01.11.2023.]
14. Latest Asylum Trends. Available in English: <https://euaa.europa.eu/latest-asylum-trends-asylum> [in the wording of 01.11.2023.]
15. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on a More Effective Return Policy in the European Union. Available in English: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0200> 11.08.2023.]
16. Asylum report 2023. Annual Report on the Situation of Asylum in the European Union. European Union Agency for Asylum. Available in English: <https://euaa.europa.eu/asylum-report-2023> [in the wording of 01.10.2023.]
17. Refugees and Asylum. Available in English: <https://www.uscis.gov/humanitarian/refugees-asylum> [in the wording of 11.10.2023.]
18. Kriminālā statistika [Criminal statistics]. Available in Latvian: <https://www.ic.iem.gov.lv/lv/kriminala-statistika>[viewed 11.09.2023.]
19. Patvēruma meklētāju statistika līdz 2023. gadam [Statistics of asylum seekers until 2023]. Available in Latvian: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/patveruma-mekletaju-statistika-lidz-2023-gadam> [in the wording of 11.09.2023.]

Oskars Kulmanis, *Ph. D.*

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte

NOTIESĀJOŠA SPRIEDUMA TAISĪŠANAS IESPĒJAMĪBA RAKSTVEIDA PROCESĀ

POSSIBILITY OF RENDERING OF A JUDGMENT OF CONVICTION IN WRITTEN PROCEDURE

Atslēgvārdi: lietas iztiesāšanas veida izvēle kriminālprocesā, rakstveida process, notiesājošs spriedums

Key words: choice of type of trial of the criminal case, written procedure, conviction

Summary

The possibility and necessity of using the written procedure to adjudicate a criminal case in court of appeal became self-evident in COVID-19 emergency. The new legal and factual reality and the convenience which it brings, naturally brings forth the question about maintaining the possibility of judicial review of criminal proceedings in writing, in particular on the court of appeal, in cases not covered by the Criminal Procedure Law of Republic of Latvia. This raises the question whether, within the framework of fair proceedings, an appellate court may adjudicate a case in written procedure, if the court proceedings of the first instance had resulted in an acquittal.

Ievads

Ideja un nepieciešamība rakstveida procesa plašākai lietošanai krimināllietu izskatīšanā radās straujās Covid-19 izplatības rezultātā 2020. gada pavasarī. Šādu pieeju likumdevējs nekavējoties nostiprināja uz Covid-19 izplatības pārvaldību vērstajos normatīvajos tiesību aktos. Laikam ritot, ārkārtas situācijā par pašsaprotamu kļuva rakstveida procesa izmantošanas iespēja un nepieciešamība. Jaunā situācija pēc ārkārtas stāvokļa beigām izraisa jautājumu, kā tiesiskā ceļā saglabāt iespējas krimināllietas rakstveidā, tostarp apelācijas instancē, izskatīt arī Kriminālprocesa likumā neminētos gadījumus.

Raksta mērķis ir īsumā aplūkot līdz šim nacionālo un starptautisko tiesu praksē paustās atziņas par taisnīgu procesu un šī koncepta nosacījumu ievērošanu apelācijas instances tiesā. Rakstā tiks aplūkotas situācijas, kad izlemjams par lietas iztiesāšanas veidu, rakstveidā vai mutvārdos, ja apelācijas instancē lieta tiek iztiesāta pēc attaisnojoša pirmās instances tiesas sprieduma.

Uz lietas iztiesāšanas veida izvēli attiecināmo tiesību uz taisnīgu tiesu saturs un prakse

Kriminālprocesa likuma¹ 15. pantā noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā.

Saskaņā ar likuma “Par tiesu varu”² 3. panta otro daļu katrai personai ir garantētas tiesības, lai uz pilnīgas līdztiesības pamata, atklāti izskatot lietu neatkarīgā un objektīvā tiesā, tiktu noteiktas šīs personas tiesības un pienākumi vai pret to vērstās apsūdzības pamatotība, ievērojot visas taisnīguma prasības.

Saskaņā ar Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas³ (turpmāk – Eiropas Cilvēktiesību konvencija) 6. panta pirmā punkta 1. teikumu ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā likumā noteiktā tiesā. Atzīmējams arī Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Septītā protokola 2. panta 1. punktā noteiktais, ka ikvienam, kuru tiesa ir atzinusi par vainīgu noziedzīgā nodarījumā, ir tiesības uz vainas pierādījuma vai soda apmēra pārskatīšanu augstākā instancē. Šo tiesību izmantošanu, ieskaitot izmantošanas pamatu, nosaka likums.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT), skaidrojot Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Septītā protokola 2. pantā nostiprinātās tiesības, ir atzinusi, ka tās ir vērstas uz to, lai nodrošinātu iespēju izlabot iztiesāšanā un soda piespriešanā radušās nepilnības, kas ir rezultējušās notiesājošā spriedumā. Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību konvencijai jautājumi var rasties, ja apelācijas instances tiesas jurisdikcijai tiek liegta efektīva loma pārskatīt pirmās instances tiesā izskatīto krimināllietu.⁴ Minētā sakarā ir apsverams, vai procesa veids, kādā apelācijas instances tiesa var izskatīt krimināllietu, minēto tiesību tvērumā nodrošina efektīvu apelācijas instances tiesas uzdevumu izlabot pirmās instances tiesas procesā radušās nepilnības. Šādos apstākļos tiesības uz efektīvu pārsūdzību krimināllietā var tikt aplūkotas saistībā ar taisnīgas tiesas nosacījumiem apelācijas instances tiesā.

¹ Kriminālprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, Nr. 74.

² Likums “Par tiesu varu”. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1993, Nr. 1/2.

³ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997, Nr. 143/144 (858/859).

⁴ ECT 30.10.2014. spriedums lietā *Shvydka v. Ukraine* (iesnieguma Nr. 17888/12), 51. punkts.

Rakstveida procesa īpatnības no Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta un tā prakses perspektīvas autors iepriekš ir aplūkojis.⁵ Lai sasniegtu šī raksta mērķi, īsumā tiks apkopota daļa no iepriekš paustajām atziņām.

ECT ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. punkts šīs konvencijas dalībvalstīm neuzliek par pienākumu izveidot apelācijas vai kasācijas instances tiesas. Taču valstij, kas šādu instanču tiesas ir izveidojusi, ir jānodrošina, ka personām, kas šajās tiesās stājas likuma priekšā, ir minētās konvencijas 6. pantā noteiktās pamatgarantijas.⁶ Tiesa ir uzsvērusi, ka demokrātiskā sabiedrībā tiesības uz taisnīgu tiesu ieņem ievērojamu vietu, un tādēļ tās nevar upurēt lietderīguma dēļ.⁷

Lai gan Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. punkts tieši neuzsver, tā priekšmets un mērķis kopumā parāda, ka apsūdzētajam ir tiesības piedalīties lietas izskatīšanā. Turklāt šī panta 3. punkta c., d. un e. apakšpunkts garantē apsūdzētajam tiesības pašam sevi aizstāvēt, nopratināt lieciniekus un tiesības uz tulka palīdzību, ja persona nepārvalda tiesas procesā lietoto valodu un tādēļ ir grūti saprast, kā bez personas klātbūtnes procesā minētās tiesības var tikt īstenotas.⁸

Apsūdzētās personas klātbūtnēi apelācijas instances tiesā, salīdzinot ar lietas izskatīšanu pirmās instances tiesā, var nebūt tik izšķiroša nozīme. Veids, kādā Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pants ir piemērojams apelācijas instances tiesā, ir atkarīgs no aplūkojamā procesa specifiskajām iezīmēm, tostarp ņemot vērā nacionālajā tiesiskajā regulējumā noteikto procesuālo kārtību un apelācijas instances lomu. Apstākļos, kad apelācijas instances tiesas kompetencē ietilpst vērtēt faktu un tiesību jautājumus, Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pants ne vienmēr nosaka tiesības uz publisku lietas izskatīšanu, vēl jo mazāk apsūdzētā tiesības ierasties personiski. Šo jautājumu izlemj, ievērojot tai skaitā procesa specifiskās īpatnības un veidu, kādā personas tiesiskās intereses ir izklāstītas un aizsargātas apelācijas instances tiesā, un sevišķi ņemot vērā tiesas izlemjamo jautājumu būtību un to nozīmi pret apsūdzēto.⁹

Turklāt atbilstoši ECT praksei tādu tiesvedības procesu, kuros tiek izlemti vienīgi tiesību, nevis faktu jautājumi, norise rakstveidā var atbilst Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. punkta nosacījumiem pat tad, ja apelatoram vai kasatoram nav nodrošināta iespēja personiski sniegt pierādījumus apelācijas vai

⁵ Sk.: Kulmanis O. Taisnīga kriminālprocesa norise ārkārtas situācijā. Grām.: Jaunā tiesiskā realitāte: izaicinājumi un risinājumi. I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 8. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 192.–196. lpp.; Kulmanis O. Rakstveida procesa iespēja kriminālprocesā, ECT perspektīva. Jurista Vārds, 2023, Nr. 23 (1289).

⁶ ECT 14.02.2017. spriedums lietā *Hokkelling v. the Netherlands* (iesnieguma Nr. 30749/12), 56. punkts

⁷ Turpat, sk. arī ECT 16.12.2021. spriedums lietā *Yakhymovych v. Ukraine* (iesnieguma Nr. 23476/15), 29. punkts; 15.10.2020. spriedums lietā *Akbay and Others v. Germany* (iesniegumu Nr. 40495/15, 37273/15, 40913/15), 110. punkts.

⁸ ECT 14.02.2017. spriedums lietā *Hokkelling v. the Netherlands*, 57. punkts; 27.07.2021. spriedums lietā *X v. the Netherlands* (iesnieguma Nr. 72631/17), 43. punkts.

⁹ Sk.: ECT 27.07.2021. spriedums lietā *X v. the Netherlands*, 44. punkts; 25.02.2021. spriedums lietā *Mtchedlishvili v. Georgia* (iesnieguma Nr. 894/12), 31. punkts.

kasācijas instances tiesai. Pat ja apelācijas instances tiesai ir tiesības vērtēt tiesību un faktu jautājumus, ECT neatzīst, ka minētās konvencijas 6. pants vienmēr pieprasa publisku uzklauššanu neatkarīgi no izlemjamā jautājuma būtības. Publiskuma nosacījums ir viens no līdzekļiem, kas nodrošina uzticību tiesām. Taču ir arī citi apsvērumi, tostarp tiesības uz procesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un ar to saistītā nepieciešamība bez liekas kavēšanās iztiesāt lietas. Tā ir ņemama vērā, vērtējot nepieciešamību pēc lietas izskatīšanas klātienē arī citās tiesu instancēs pēc pirmās instances tiesas.¹⁰

Ja apelācijas instances tiesai ir tiesības mainīt, tai skaitā noteikt bargāku pirmās instances tiesas piespriesto sodu, kā arī tiesības ierosināt un izskatīt apsvērumus par apsūdzētā personību, raksturu un viņa nodomu noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī, tiesvedība no apsūdzētā perspektīvas atzīstama par būtisku. Šo iemeslu dēļ procesa taisnīguma garantēšanai ir svarīgi, lai apsūdzētajam tiktu nodrošināta iespēja piedalīties tiesas sēdēs. Eiropas Cilvēktiesību konvencija tās dalībvalstīm paredz rīcības brīvību izvēlēties atbilstošus veidus, kādos nacionālajās tiesiskajās sistēmās tiek ievērotas šīs konvencijas 6. panta prasības. ECT nosaka, vai tiek sasniegti šajā konvencijā noteiktie mērķi. Jo sevišķi ir jākonstatē, ka nacionālajās tiesībās noteiktie procesuālie līdzekļi un to piemērošanas prakse ļauj apsūdzētajai personai efektīvi piedalīties tiesas sēdēs, ja vien persona nav atteikusies no šīm tiesībām vai izvairījusies no tiesas.¹¹

Ja apelācijas instances tiesai ir tiesības vērtēt faktu un tiesību jautājumus un pilnībā izlemt jautājumu par apsūdzētās personas vainu vai nevainīgumu, tiesa šo jautājumu nevar izlemt, ja pierādījumi netiek tieši novērtēti apsūdzētā klātbūtnē, jo tādā veidā apsūdzētais var vērst tiesas uzmanību, ka nav izdarījis nodarījumu, kas atzīstams par noziedzīgu nodarījumu.¹² Attiecīgi, ja apelācijas instances tiesai tiek lūgts izskatīt lietu par faktu un tiesību jautājumiem un vērtēt jautājumu par apsūdzētā vainīgumu vai nevainīgumu, procesa taisnīgums noteic, ka tiesa minētos jautājumus nevar izlemt, ja tieši netiek vērtētas apsūdzētā liecības par to, ka persona viņai inkriminēto noziedzīgu nodarījumu nav izdarījusi.¹³

ECT ir atzinusi nepieciešamību nodrošināt apsūdzētā klātbūtni apelācijas instances tiesā situācijā, kad tiesas kompetencē ir izlemt apsūdzētā apstrīdēto jautājumu par viņa vainīgumu, kā arī neskatoties uz to, ka apsūdzētā persona nav lūgusi iespēju apmeklēt tiesas sēdi. Šādos apstākļos, lai tiesvedība un attiecīga jautājuma izlemšana būtu taisnīga, apelācijas instances tiesai ir pienākums nodrošināt apsūdzētā klātbūtni. Šāda lūguma neizteikšanu nevar izmantot pret personu.¹⁴

Lietas izskatīšanas veida izvēle, ievērojot Latvijai ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju noteiktās saistības, galvenokārt ir atkarīga no izskatāmās krimināllietas

¹⁰ ECT 25.02.2021. spriedums lietā *Mtchedlishvili v. Georgia*, 31., 32. punkts.

¹¹ ECT 27.07.2021. spriedums lietā *X v. the Netherlands*, 45.–46. punkts.

¹² ECT 14.02.2017. spriedums lietā *Hokkeling v. the Netherlands*, 58. punkts.

¹³ ECT 07.03.2023. spriedums lietā *Stoicu v. Romania* (iesnieguma Nr. 25598/18), 10. punkts.

¹⁴ ECT 22.04.2021. spriedums lietā *Mirčetić v. Croatia* (iesnieguma Nr. 30669/15), 24., 28. punkts.

sarežģītības, apsūdzētā attieksmes un piekrišanas vienkāršota kriminālprocesa iztiesāšanas veida izvēlei, kā arī no apsūdzētā izvēles apzināti atteikties no taisnīgas tiesas izrietošajām garantijām, kas nosaka iztiesāšanas formu. Tāpat ECT atzīst, ka apsūdzētās personas klātbūtne apelācijas instances tiesā, salīdzinot to ar lietas izskatīšanu pirmās instances tiesā, var nebūt ar tik izšķirošu nozīmi. Veids, kādā Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pantu piemēro apelācijas instances tiesā, ir atkarīgs no vērtējamā procesa specifiskajām iezīmēm, tostarp ievērojot nacionālajā tiesiskajā regulējumā noteikto procesuālo kārtību un apelācijas instances tiesas lomu.

To, vai apsūdzētajai personai ir tiesības ierasties personiski, izlemj, ievērojot tai skaitā procesa specifiskās īpatnības un veidu, kādā personas tiesiskās intereses ir izklāstītas un aizsargātas apelācijas instances tiesā, sevišķi ņemot vērā tiesas izlemjamo jautājumu būtību un to nozīmi pret apsūdzēto. Tāpat tādu tiesvedības procesu, kuros tiek izlemti tikai tiesību jautājumi, norise rakstveidā var atbilst Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. punkta nosacījumiem par tad, ja apelatoram vai kasatoram nav nodrošināta iespēja personiski sniegt pierādījumus apelācijas vai kasācijas instances tiesai.

Turklāt lietas iztiesāšana rakstveidā parasti efektīvzē lietas izskatīšanas ātrumu un sekmē taisnīgas tiesas principa saturā ietilpstošā elementa lietas izskatīšanas saprātīgā termiņā ievērošanu. Taču šī taisnīgas tiesas apakšelementa mērķa sasniegšana nevar tikt izvērta par kriminālprocesa pašmērķi, proti, par katru cenu lietu iztiesāt pēc iespējas ātri.

Iztiesājot krimināllietu pēc būtības, ir noskaidrojami arī tādi tiesību un faktu jautājumi, kas ļauj izlemt Kriminālprocesa likuma 514. pantā un 527. pantā norādītās izlemjamo jautājumu kategorijas. Iztiesāšana var būt saistīta ar atbildēšanu uz vairākiem juridiski komplicētiem tiesību un faktu jautājumiem. Šo apstākļu noskaidrošana rakstveida procesā var liegt tiesai kā procesa virzītājam iztiesāšanā pilnīgi uztvert visus lietai izšķirošos jautājumus. Šādos apstākļos ātra krimināllietas izskatīšana var apgrūtināt vai pat kaitēt tiesas spriešanas funkcijas atbilstoši īstenošanai.

Kopsakarā ar iepriekš minētajiem taisnīga procesa nosacījumiem ir aplūkojama arī lietas izskatīšanas veida izvēles iespēja situācijā, kad pirmās instances tiesa lietā taisījusi attaisnojošu spriedumu. Šādā gadījumā, tostarp uz prokurora protesta pamata, apelācijas kārtībā tiks vērtēts jautājums par attaisnojoša sprieduma tiesiskumu un pamatotību. Respektīvi, tajā skaitā jautājumi par apsūdzētā vainīgumu, kā arī pierādījumu izvērtējumu lietā.

Šādās situācijās ECT atzīst, ka no apsūdzētā pozīcijas izlemjamais jautājums par personas vainīgumu un piespriežamo sodu, ja apelācijas instances tiesa taisa notiesājošu spriedumu, ir tik būtisks, ka to nav iespējams izlemt, tieši nevērtējot lietā esošos pierādījumus. Tādējādi, neskatoties uz apstākli, ka apsūdzētais nelūdz viņu uzklaut vai pieņemt un izskatīt jaunus pierādījumus, apelācijas instances tiesai šajā sakarā ir pienākums veikt pozitīvus pasākumus.¹⁵

¹⁵ Sk.: ECT 09.01.2018. spriedums lietā *Ghincea v. Romania* (iesnieguma Nr. 36676/06), 47., 48. punkts.

Vispārīgi apelācijas instances tiesa ir tiesīga atcelt zemākas instances tiesas attaisnojošu spriedumu, neizsaucot apsūdzēto un neuzklausot viņu vai lieciniekus klātienē, un tas pats par sevi nepārkāpj ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. punktu noteiktās garantijas.¹⁶

ECT prakse rāda, ka tiesas vispārīgā pieeja, atbilstoši kurai, ja apelācijas instances tiesai ir jurisdikcija no jauna izvērtēt tiesību vai faktu jautājumus, kas saistīti ar apsūdzētā vainīgumu vai piespriežamo sodu, vai arī abus šos jautājumus, tiesības uz taisnīgu uzklauššanu atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. punktam, ievērojot konkrētus lietas apstākļus, ierobežo apelācijas instances tiesu notiesāt apsūdzēto, ja viņu attaisnojusi zemākas instances tiesa. Šādā gadījumā jāņem vērā, cik no apsūdzētā perspektīvas nozīmīgs ir izlemjamais jautājums (*what is at stake for the accused*), kopējais jautājums būtu, vai apelācijas instances tiesa var atbilstoši taisnīgai tiesai pienācīgi izvērtēt izlemjamos jautājumus, tieši neizvērtējot pierādījumus, kurus personiski sniedzis apsūdzētais vai liecinieki.¹⁷

ECT prakse šajā sakarā, to aplūkojot kopumā atbilstoši tās kontekstam, nošķir situācijas, kurās apelācijas instances tiesa ir atcēlusi attaisnojošu spriedumu, tieši neuzklausot liecinieku liecības, uz kurām balstīts attaisnojošais spriedums, ja tai bijusi kompetence ne tikai vērtēt faktu, bet arī tiesību jautājumus, un tādēļ faktiski veic jaunu faktu novērtējumu, un situācijas, kurās apelācijas instances tiesa tikai nepiekrīt zemākas instances tiesas sniegtajai tiesību normu interpretācijai vai to piemērošanai lietā nodibinātajiem faktiem, pat ja tiesai tāpat bija kompetence vērtēt faktus. Piemēram, 2008. gada 10. marta spriedumā lietā *Igual Coll v. Spain* ECT apsvēra, ka apelācijas instances tiesa ir ne tikai sniegusi atšķirīgu juridisko novērtējumu vai citādi piemērojusi attiecināmās tiesību normas faktiem, kurus nodibinājusi pirmās instances tiesa, bet gan no jauna novērtējusi faktus, pārsniedzot tīri juridisku apsvērumu robežu. Arī 2010. gada 21. septembra spriedumā lietā *Marcos Barrios v. Spain* ECT atzina, ka apelācijas instances tiesa ir sniegusi savu vērtējumu par faktu jautājumiem, proti, liecinieka liecības ticamību, tādējādi grozot pirmās instances tiesas konstatētos faktiskos apstākļus un ieņemot jaunu pozīciju par tiem apstākļiem, kas bija būtiski, lai izlemtu jautājumu par apsūdzētā vainīgumu.¹⁸

Visbeidzot, ja pierādījumu tieša izvērtēšana ir nepieciešama iepriekš izskaidroto iemeslu dēļ, apelācijas instances tiesai ir pienākums veikt pozitīvus pasākumus šajā sakarā, neraugoties uz to, ka apsūdzētais nav ieradies uz tiesas sēdi, nav lūdzis atļauju vērsties tiesā vai ar sava advokāta starpniecību nav iebildis pret jauna sprieduma taisīšanu. Pakārtoti apelācijas tiesai ir jāaprobežojas ar zemākas

¹⁶ Sk.: ECT 19.02.1996. spriedums lietā *Botten v. Norway* (iesnieguma Nr. 16206/90), 48. punkts; 16.07.2019. spriedums lietā *Júlíus Þór Sigurþórsson v. Iceland* (iesnieguma Nr. 38797/17), 34. punkts.

¹⁷ ECT 16.07.2019. spriedums lietā *Júlíus Þór Sigurþórsson v. Iceland*, 35. punkts.

¹⁸ Turpat, 36. punkts.

instances tiesas attaisnojoša sprieduma atcelšanu un lietas nodošanu jaunai izskatīšanai.¹⁹

ECT ir vērtējusi situāciju, kurā apelācijas instances tiesa notiesājošu spriedumu taisīja, atceļot attaisnojošu pirmās instances tiesas spriedumu. ECT konstatēja, ka apelācijas instances tiesa notiesājošu spriedumu taisīja, pamatojoties uz citādu rakstveida pierādījumu, starp apsūdzētajiem A. un B. notikušo sarunu ierakstu un to atšifrējumu vērtējumu, kurus pirmās instances tiesa bija nemotivēti noraidījusi. Turklāt apsūdzētais B. apelācijas instances tiesā nolēma neliecināt, tādēļ tiesai nebija pamata viņu nopratināt. Turklāt nacionālā tiesa atzina, ka pirmās instances tiesā aizstāvja klātbūtnē nopratināto aizstāvības liecinieku liecības, par kuru attiecināmību un ticamību nebija strīda, nebija pietiekamas apsūdzētā A. attaisnošanai. ECT atzina, ka apelācijas instances tiesas jaunā nostāja par lietas iznākumam būtiskajiem apstākļiem un apsūdzētā A. vainīgumu tika pamatota ar rakstveida pierādījumiem kā citiem apstiprinošajiem pierādījumiem, kurus tiesa varēja tieši novērtēt, izvērtējot starp apsūdzētajiem A. un B. notikušās tikšanās ierakstu un vairākus sarunu atšifrējumus. Ņemot vērā, ka rakstveida pierādījumi lietā bija nozīmīgāki par lietā esošajām aizstāvības liecinieku liecībām un tie pilnībā nesaskanēja ar aizstāvības pozīciju, apelācijas instances tiesa pilnībā īstenoja savu galveno lomu un novērtēja pierādījumus. ECT atzīmēja, ka veids, kādā pierādījumi tiek novērtēti, primāri ir nacionālo tiesību un nacionālo tiesu kompetences jautājums. Lietā apsūdzētais A. nenorādīja uz citiem lietas iznākumam būtiskiem pierādījumiem, kurus apelācijas instances tiesai būtu jāvērtē. Šādos apstākļos ECT konkrētajā lietā uzsvēra nepieciešamību nošķirt to no situācijām, kad augstāka līmeņa tiesas atcēlušas attaisnojošu zemākas instances tiesas spriedumu un taisījušas notiesājošu spriedumu, tieši nenovērtējot pierādījumus lietā un neuzklausot liecinošo personu liecības. Tādējādi konkrētajā lietā pret apsūdzēto personu A. kriminālprocess kopumā tika atzīts par taisnīgu.²⁰

Arī Senāta praksē ir atzīts, ka apsūdzētā tiesības tikt uzklaušītam apelācijas instances tiesai, ja pirmās instances tiesā taisīts attaisnojošs spriedums, izvēloties lietas izskatīšanas procesa veidu, ir rūpīgi jāizvērtē, vai tas nodrošinās apsūdzētā tiesības uz taisnīgu tiesu.²¹ Tāpat judikatūrā uzsvēra rakstveida procesa kā ierobežojoša izņēmuma tiesiskā daba, kā arī tiesas pienākums motivēt šāda ierobežojuma piemērošanu. Turklāt tiesai, vērtējot rakstveida procesa piemērošanas iespēju, ir jākonstatē, ka pastāv pamats atkāpties no tiesību uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā pamatprincīpa ievērošanas, nevis tas, ka nav konstatējams pamats tiesību uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā ievērošanai. Tiesību uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā ierobežojums ir jāpamato.²²

¹⁹ Sk.: ECT 16.07.2019. spriedums lietā *Júlíus Dór Sigurþórsson v. Iceland*, 38. punkts; 07.06.2022. spriedums lietā *Centelles Mas and Others v. Spain* (iesnieguma Nr. 44799/19), 18. punkts.

²⁰ Sk.: ECT 09.11.2021. spriedums lietā *Ignat v. Romania* (iesnieguma Nr. 17325/16), 47.–59. punkts.

²¹ Sk.: Senāta Krimināllietu departamenta 15.07.2022. lēmums lietā Nr. SKK-6/2022, 9.1. punkts.

²² Sk.: Senāta Krimināllietu departamenta 21.02.2023. lēmums lietā Nr. SKK-6/2023, 6.–6.2. punkts.

Minētā sakarā atzīmējams, ka Kriminālprocesa likumā apelācijas instances tiesai nav noteiktas tiesības aprobežoties ar zemākas instances tiesas sprieduma atcelšanu un lietas nosūtīšanu pirmās instances tiesai, pašai pēc būtības neizskatot lietu. ECT praksē nostiprinātā apelācijas instances tiesas kompetence izskatīt lietu pēc būtības taisnīgā procesā Latvijas kriminālprocesa sistēmā, domājams, tiktu ievērota, ja apelācijas instances tiesa lietu sakarā ar prokurora apelācijas protestu par attaisnojošu spriedumu skatītu mutvārdu procesā, nevis rakstveidā.

Kopsavilkums

1. Lietas iztiesāšanas iespējas rakstveidā apelācijas instances tiesā var ierobežot konkrētas lietas apstākļi, tostarp fakts, ka pirmās instances tiesa taisījusi attaisnojošu spriedumu. Šādā gadījumā apelācijas instances tiesai uz iesniegtā apelācijas protesta pamata nav šķēršļu taisīt apsūdzēto personu notiesājošu spriedumu. Šādā gadījumā ir būtiski nodrošināt, ka tiesa pirmās instances tiesas nolēmuma tiesiskumu un pamatotību pārbauda veidā, kas atbilst taisnīga procesa garantijām, tostarp nepieciešamības gadījumā nodrošinot apsūdzētās personas tiešu uzklaušīšanu apelācijas instances tiesā.
2. Kriminālprocesa likums tieši neierobežo notiesājoša sprieduma taisīšanas iespēju apelācijas instances tiesā rakstveida procesā, tostarp arī pēc attaisnojoša pirmās instances tiesas sprieduma. Šādā gadījumā ir jāņem vērā, kāda ir apelācijas instances tiesā izlemjamo jautājumu būtība. Jautājumi par personas vainīguma izlemšanu, soda veida un mēra noteikšanu tiek atzīti par būtisku apsūdzētās personas tiesisko interesi. Šo jautājumu izlemšana atkarībā no konkrētas lietas apstākļiem var būt saistīta ar apsūdzētā tiešu uzklaušīšanu. Apstākļos, kad apsūdzētā uzklaušīšana nav nepieciešama, lietas iztiesāšana rakstveida procesā apelācijas instances tiesā un notiesājoša sprieduma taisīšana var būt iespējama, ja tiek ievērotas apsūdzētajai personai noteiktās garantijas, kas izriet no taisnīgas tiesas un aizstāvības tiesībām.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Kulmanis O. Rakstveida procesa iespēja kriminālprocesā, ECT perspektīva. Jurista Vārds, 2023, Nr. 23 (1289).
2. Kulmanis O. Taisnīga kriminālprocesa norise ārkārtas situācijā. Grām.: Jaunā tiesiskā realitāte: izaicinājumi un risinājumi. I. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 8. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022.

Tiesu prakse

3. ECT 19.02.1996. spriedums lietā *Botten v. Norway* (iesnieguma Nr. 16206/90).
4. ECT 30.10.2014. spriedums lietā *Shvydka v. Ukraine* (iesnieguma Nr. 17888/12).
5. ECT 14.02.2017. spriedums lietā *Hokkeling v. the Netherlands* (iesnieguma Nr. 30749/12).
6. ECT 09.01.2018. spriedums lietā *Ghincea v. Romania* (iesnieguma Nr. 36676/06).
7. ECT 16.07.2019. spriedums lietā *Júlíus Þór Sigurbórsson v. Iceland* (iesnieguma Nr. 38797/17).
8. ECT 15.10.2020. spriedums lietā *Akbay and Others v. Germany* (iesniegumu Nr. 40495/15, 37273/15, 40913/15).
9. ECT 25.02.2021. spriedums lietā *Mtchedlishvili v. Georgia* (iesnieguma Nr. 894/12).
10. ECT 22.04.2021. spriedums lietā *Mirčetić v. Croatia* (iesnieguma Nr. 30669/15).
11. ECT 27.07.2021. spriedums lietā *X v. the Netherlands* (iesnieguma Nr. 72631/17).
12. ECT 09.11.2021. spriedums lietā *Ignat v. Romania* (iesnieguma Nr. 17325/16).
13. ECT 16.12.2021. spriedums lietā *Yakhymovych v. Ukraine* (iesnieguma Nr. 23476/15).
14. ECT 07.06.2022. spriedums lietā *Centelles Mas and Others v. Spain* (iesnieguma Nr. 44799/19).
15. ECT 07.03.2023. spriedums lietā *Stoicu v. Romania* (iesnieguma Nr. 25598/18).
16. Senāta Krimināllietu departamenta 15.07.2022. lēmums lietā Nr. SKK-6/2022.
17. Senāta Krimināllietu departamenta 21.02.2023. lēmums lietā Nr. SKK-6/2023.

Normatīvie akti

18. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997, Nr. 143/144 (858/859).
19. Kriminālprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, Nr. 74.
20. Likums "Par tiesu varu". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1993, Nr. 1/2.

Linda Lielbriede, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

zvērīnāta advokāta palīdzē "Rusanovs & Partneri", zvērīnātu advokātu birojs SIA

KRIMINĀLPROCESA MĒRĶA IZPRATNE MONTESKJĒ TIESĪBU FILOZOFIJAS PERSPEKTĪVĀ

UNDERSTANDING THE PURPOSE OF CRIMINAL PROCEEDINGS FROM THE PERSPECTIVE OF MONTESQUIEU'S PHILOSOPHY OF LAW

Atslēgvārdi: kriminālsodu politika, valsts varas funkcijas, kriminālprocesa mērķis, Monteskjē filozofija

Key words: penal policy, functions of state, purpose of criminal proceedings, Montesquieu's philosophy

Summary

The concept of the purpose of criminal proceedings in contemporary Latvian criminal procedure has been subject to revision, as the threat of punishment has gradually assumed a central role in the fair regulation of criminal relations. In reviewing the penal policy, the legislator's task is not only to target the offender, but also to remember the need to respect the rights and freedoms of the individual. Montesquieu's philosophy provides theoretical guidelines for implementation of proportionate and just modification of punishment as a means of social coordination in a democratic and legal state.

Ievads

Ikkatrā nacionālajā kriminālprocesa modelī ir atrodams atšķirīgs, tieši šai procesuālajai sistēmai raksturīgs un līdz ar to unikāls procesuālā noregulējuma piemērošanas mērķa definējums. Transformējoties tiesiskajai apziņai, šai formulai piemīt tendence tapt modificētai, tāpēc nereti ir vēltīgi vilkt paralēles starp dažādu valstu noregulējumos postulētajiem kriminālprocesa mērķiem, lai tādējādi

attaisnotu mēģinājumus dažādās pakāpēs pārņemt citā noregulējuma struktūrā rodamos tiesiskos konceptus vai institūtus. Vienlaikus, vērtējot kontinentālās Eiropas kriminālprocesa modeļa nacionālajos adaptējumos nostiprinātos kriminālprocesa mērķa formulējumus, tiek skaidrots, ka tos visus vieno tiekšanās nodibināt konkrētas “kriminālprocesuālās pamatvērtības”, kas tiesisko konceptu līmenī ir kopējas visām kontinenta valstīm: nepieciešamība pie kriminālatbildības saukt tieši noziedzīgā nodarījuma izdarītāju un pasargāt nevainīgu personu no notiesāšanas; pareiza Krimināllikuma normu piemērošana, cietušās personas tiesību un tiesiski aizsargāto interešu aizsardzība un lietas izskatīšana saprātīgā termiņā.¹

Uz šo pamatvērtību iedzīvināšanu, raugoties no doktrināri atzītā diskursa perspektīvas, vērstis arī patlaban definētais Latvijas kriminālprocesa mērķis, to skaidrojot kā nepieciešamību sekmēt taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulēšanu, kas cita starpā ļautu sasniegt arī taisnīgu materiāltiesisko rezultātu.²

Kriminālprocesa mērķa funkcionālās būtības īpatnība ir šī koncepta nemitīgā pakļautība pārmaiņu procesam,³ kas galvenokārt ir nosacīta ar tiesiskās apziņas attīstības dinamiku par indivīdam piemērošo tiesību saturu un to ierobežošanas iespēju elastības testēšanu. Tādējādi šis publikācijas mērķis ir atklāt Monteskjē⁴ politiskajā filozofijā⁵ formulētos apsvērumus, kas saistāmi ar efektīva kriminālsoda koncepta izpratni, līdz ar to savukārt radot pamatu turpmākai refleksijai par nacionālajā tiesiskajā regulējumā vērojamajām grozījumu tendencēm un uz likumdevēja rīcības brīvību attiecināmajiem ierobežojumiem kriminālsodu bardzības noteikšanas jomā.

Noteiktā mērķa sasniegšanai izmantota vēsturiskā pētniecības metode, salīdzinošā un doktrinārās analīzes metode, aplūkojot vēsturiskos un mūsdienu doktrīnas avotus un vērtējot to saturu pētāmā jautājuma kontekstā.

¹ Skuczyński P. Lawyers' and Judges' Dilemmas in Criminal Law. The Concept of Dilemma in Legal and Judicial Ethics. Ed. P. Skuczyński. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2018, p. 168.

² Strada-Rozenberga K. 1. pants. Kriminālprocesa likuma mērķis. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zin. red. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 24. lpp.; Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa izpratne, mērķis un kriminālprocesa tiesību avoti. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 35.–36. lpp.

³ Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4088> [aplūkots 30.10.2023.].

⁴ Šarls Lui de Sekondā, Labrēdas un Monteskjē barons (*Charles Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu*, 1689–1755) – franču apgaismības filozofs un literāts. Heron C. D. Introduction to the History of Jurisprudence. London: J. W. Parker and Son, 1860, pp. 639–658.

⁵ Šis nostādnes meklējamas gan “Persiešu vēstulēs” (*Lettres persanes*, 1721), gan “Par likumu garu” (*De l'esprit des lois*, 1748), tomēr pēdējais darbs uzskatāms par hronoloģisku turpinājumu pirmajam, tādējādi turpinot vienotu un konsekventu Monteskjē skatījumu par krimināltiesībām – galvenokārt materiāltiesiskā dimensijā, bet neapejot procesuāltiesiskos jautājumus. Maestro T. M. Voltaire and Beccaria as Reformers of Criminal Law. New York: Columbia University Press, 1942, p. 23. Sk. arī: Esmein A. History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France. Boston: Little, Brown, and Company, 1913, p. 362.

Efektivitāte – vai *conditio sine qua non* kriminālprocesā?

Efektīva Krimināllikuma normu piemērošana ir viens no Latvijas kriminālprocesa modeļa praktiskās īstenošanas mērķa formāli atzītajiem pamatelementiem. Lai gan dispuāti par “krimināltiesiskās efektivitātes” jēdziena papildīšanu ar saturu nav vainagojušies ar universālu konsensu raisošu slēdzienu, materiālajās krimināltiesībās minētajam jēdzienam piedēvēta tiesību normas rezultativitātes un faktiskās realizējamības nozīme,⁶ kas saistāma ar iespēju kriminālprocesa noslēgumā, ja tas rezultējas ar personas vainas konstatējumu, saukt pie kriminālatbildības konkrētu par vainīgu atzīto personu un piespriest tai kriminālsodu, kas aizsargātu sabiedrības drošību, atjaunotu taisnīgumu, resocializētu personu un vienlaikus sasniegtu arī ģenerālās prevencijas mērķus. Taču Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta vērtējumā Krimināllikuma normu piemērošanas efektivitāte saistāma arī ar tādas procesuālās kārtības noteikšanu, kas vērsta uz iespējami lietderīgāku⁷ resursu izlietojumu.⁸ Šo uzskatu apkopojums ļauj secināt, ka efektīvu vainīgās personas sodīšanu ir iespējams realizēt tikai tādā kriminālprocesa uālajā kārtībā, ja vienlaikus tiek ievērotas relevantās, uz kriminālprocesi attiecināmās tiesiskuma un taisnīguma nostādnes, kas noskaidrojamas, konkretizējot kriminālprocesa mērķa saturu.

Laikposmā pēc visā Eiropā vērojamās ģeopolitiskās situācijas saasināšanās Krimināllikuma grozījumus, kas tapuši Latvijā, raksturo likumdevēja tendence būtiski pārskatīt Krimināllikuma Sevišķās daļas normu sankcijās paredzētos soda veidus un apmēru, kādā sodu iespējams piespriest, tādējādi pārvērtējot nodarījuma smagumu jeb cietušo un sabiedrības interešu apdraudējuma raksturu un kaitīguma pakāpi. Sodū politikas revīzijas vektors šobrīd ir vērsts gan uz tādiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas apdraud Latvijas iekšējo un ārējo drošību,⁹ gan uz tiem, kas, piemēram, saistīti ar vardarbības piedraudējumu vai ar ilgstoši novārtā atstātu sociālo problēmu radīto seku minimizēšanu,¹⁰ virknē noziedzīgā nodarījuma sastāvu palielinot soda piedraudējuma maksimālās robežas.

No vienas puses, centieni ar korektīviem likumdošanas pasākumiem rast risinājumu pret tiem sabiedrības un valsts interešu apdraudējuma avotiem,

⁶ Liholaja V. Par krimināltiesisko normu efektivitāti. Latvijas Vēstnesis, 1997, Nr. 116/118. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43442> [aplūkots 30.10.2023.].

⁷ Lietderīgs – tāds, kas ir lietojams, izmantojams noteiktam mērķim, noteiktai situācijai; tāds, kas rada labumu. Latviešu literārās valodas vārdnīca. 4. sējums. Rīga: Zinātne, 1980, 686. lpp.

⁸ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 30.08.2022. lēmums lietā SKK-267/2022, 9.1. punkts.

⁹ Latvijas Valsts prezidenta Edgara Rinkēviča 2023. gada 27. septembra paziņojums Nr. 12 “Par likumprojektu “Grozījumi Krimināllikumā””. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/media/95436/download?attachment> [aplūkots 15.10.2023.]; 2023. gada 5. oktobra likums “Grozījumi Krimināllikumā”. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 197.

¹⁰ Matule S., Lielbriede L. Ģenerālprokurors: prokurora pieejai un domāšanai ir jābūt tādai pašai kā tiesnesim. Jurista Vārds, 2023, Nr. 39 (1305), 6.–13. lpp.; Helmane I. Par sēšanos pie stūres reibumā piespriež arī cietumsodus. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/353386-par-sesanos-pie-stures-reibuma-piespriez-ari-cietumsodus-2023> [aplūkots 15.10.2023.].

kuru radītais kaitējums sasniedz noziedzīguma sliekšni, ir sekmējama valsts reakcija, tomēr, no otras puses, soda bardzības kāpināšana kā biedinājuma signāls iespējamiem pārkāpējiem vienlaikus nepārprotami vēsta, ka kriminālprocesa norises mērķa elementu kopā patlaban nepārprotami dominē valstiski postulēta nepieciešamība primāri tiekties pēc sodoša rezultāta sasniegšanas. Tādējādi valsts reakcija uz līdz šim praksē nerisināto darbu ar noziedzības cēloņiem un to profilaksi drīzāk tiek realizēta kā atribe par nodarījumu, attiecīgi mazinot soda speciālās un ģenerālās prevencijas lomu.

Likumdevēja leģitīmētās Krimināllikumā noteiktās soda sankcijas bardzības pieaugums individuālās brīvības ierobežošanas kontekstā līdz ar to pietuvojas šaurajai robežai, kas, valsts sodīšanas intereses padarot par primāri politisku instrumentu, kam jābūt utilitāri efektīvam, rada disbalansu izpratnē par piespriežamā soda taisnīgumu un samērīgumu iepretim nodarījumam, secīgi – arī vērtējumā par kriminālprocesa veikšanas mērķi.

Kriminālsoda efektivitāte kā kriminālprocesa mērķa elements Monteskjē filozofijā

Par pirmo ievērojamāko mūsdienīgas kriminālpolitikas teorētiskās un praktiskās kritikas diskursa aizsācēju kontinentālajā Eiropā tiek uzskatīts krimināltiesību teorijas jomā līdz šim reti aplūkotais Monteskjē, kura politiskajā filozofijā paustas tēzes, kas, cita starpā, attiecināmas uz materiālo un procesuālo krimināltiesību piemērošanas liberalizēšanu, šīs nostādnes pielāgojot taisnīguma un samērīguma kritērijiem.¹¹ Neraugoties uz Monteskjē teoriju modifikācijām, kas to pašsaprotami skārušas pēdējo gadsimtu gaitā, tādā vai citā pakāpē tās rodamas pilnīgi visu Eiropas valstu konstitūciju pamatos,¹² tādējādi, reaģējot uz krīzi fundamentālu politisko un juridisko principu izpratnē, filozofa ideju studijas, kurās plaši sniegts vērtējums arī par krimināltiesībām, varētu mazināt arī Latvijā vērojamo arvien augošo tieksmi sabiedrisko mieru un kārtību nodrošināt ar metodēm, kas drīzāk piemērotas tirāniskiem valsts pārvaldes konstruktiem.¹³

Ideju par indivīda brīvību¹⁴ Monteskjē sasaistīja ar valsts varas dalīšanas trīsdaļīgumu, nošķirot likumdošanas varu, izpildvaru attiecībā uz tautu tiesībām

¹¹ Porret M. Voltaire et le droit de punir. Un activiste du moment Beccaria. In: Beccaria et la culture juridique des Lumières. Ed. By M. Porret. Geneve: Librairie Droz S. A., 1997, p. 99.

¹² Lejiņš P. Tiesību filozofija. Rīga: [b. i.], 1940, 57. lpp.

¹³ Sk. plašāk: Pangle L. T. Montesquieu's Philosophy of Liberalism: A Commentary on The Spirit of the Laws. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1973, p. 2.

¹⁴ Būtiski atzīmēt, ka Monteskjē, lai gan terminus "brīvība" un "drošība" savos darbos jēdzieniski nošķīra, tos uzskatīja par identiem. Sk.: Pangle L. T. Montesquieu's Philosophy of Liberalism: A Commentary on The Spirit of the Laws. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1973, p. 92. Sk. arī: Lund N. Montesquieu, Judicial Degeneracy, and the United States Supreme Court. George Mason University Law and Economics Research Paper Series, 2009, Vol. 9, No. 12, p. 26.

un izpildvaru attiecībā uz lietām, kas atkarīgas no civiltiesībām,¹⁵ kas turpmāk darba "Par likumu garu" izklāstā dēvēta un mūsdienās arī saprotama kā tiesu vara.¹⁶ Šajā izpratnē personas politiskā brīvība tapa pielīdzināta dvēseles mieram, kas iestājas momentā, kad indivīds iegūst pārliecību par savu drošību, nebaidoties no citiem līdzcilvēkiem, uzsverot, ka "[...] drošībai nekad netiek uzbrukts bīstamāk kā publiskās vai privātās apsūdzībās. Tādēļ subjekta brīvība galvenokārt ir atkarīga no krimināllikumu labvēlības".¹⁷ Par drošības sajūtas radīšanu atbildība jāuzņemas likumdevējam, vairoties no tirānisku likumu pieņemšanas, izpildvarai, raugoties pašierobežot tieksmi pēc patvaļīgas subjekta kontroles, un tiesu varai, kas iztiesā lietas pēc likumdevēja radītiem likumiem, nosakot sodu vainīgajiem, kuri apdraudējuši citus cilvēkus, pārkāpjot konkrētus, definētus aizlieguma priekšrakstus.¹⁸

Monteskjē izpratnē brīvība nozīmē iespēju darīt to, ko ikvienam ir nepieciešams darīt, un nedarīt to, ko nevajag. Tomēr brīvība nenozīmē patvaļu vai absolūtu citu cilvēku interešu noliegumu. Tādējādi brīvība kļūst par iespēju darīt visu, kas atļauts ar likumu. Raksturojot politisko brīvību, Monteskjē atzīmēja prāta stāvokli mierā, kam "[...] par pamatu ir pārliecība par savu neaizskaramību".¹⁹ Apziņas miers ir sasniedzams, izpildvarai gādājot par to, lai pilsoņi nejestu bailes cits no cita – rīcības un attieksmes, bet lai visiem būtu vienādas bailes no likuma pārkāpšanas.²⁰ Atbildes meklējumi par to, kā apziņas miers sasniedzams praktiskā dimensijā, ļāva formulēt valsts varas dalīšanas teoriju, kas tādējādi kalpotu par priekšnoteikumu pilsoņa apziņas brīvībai, no kuras savukārt atvasinās rīcības brīvība un bijīga cieņa pret likumu. Vienlaikus filozofs "[...] tomēr aizrāda, ka pilsoņi var būt nebrīvi pie brīvas konstitūcijas, ja valstī pastāvošie likumi ir tirāniski".²¹ Tādējādi kā rezumējošais uzskats tika formulēta pārliecība, ka pilsoniskās brīvības esība galvenokārt ir atkarīga no tā, kāds krimināllikums ir spēkā attiecīgajā valstī.²²

Monteskjē, ievērojot 18. gadsimta juridiskās domas formulēšanas tradīciju, nepiešķīra principiālu nozīmi materiālo un procesuālo krimināltiesību nošķīrumam un savus apsvērumus par varas dalīšanas koncepta praktiskās īstenošanas nepieciešamību kā indivīda drošības, tātad – brīvības garantu balstīja kriminālsoda būtības analizē, kā izejas punktu formulējot uzskatu, ka sods, būdams ciešanu un

¹⁵ Montesquieu. *The Spirit of Laws*. [First published in 1748; translated into English by Thomas Nugent in 1752.] Ontario: Batoche Books, 2001, p. 173.

¹⁶ *Ibid.*, p. 173. Sk. arī: Šēnfelds K. Oikonomiski un sabiedriski jautājumi. *Artīlērījas Apskats*, 1939, Nr. 3–4, 236. lpp.; Znotiņa O. *Demokrātija*. Burtnieks, 1928, Nr. 6, 489. lpp.

¹⁷ Montesquieu 2001, pp. 206–207.

¹⁸ Montesquieu 2001, p. 173.; Shklar N. J. *Political Theory and The Rule of Law*. In: *The Rule of Law: Ideal or Ideology*. Ed. by A. C. Hutchinson, P. J. Monahan. Toronto, Calgary, Vancouver: Carswell, 1987, pp. 4–5; Shuster A. *Liberalizing the Criminal Law: Montesquieu and Beccaria*. In: *Punishment and the History of Political Philosophy*. Toronto: University of Toronto Press, 2016, p. 84.

¹⁹ Lejiņš P. 1940, 56. lpp.

²⁰ Turpat, 56. lpp.

²¹ Turpat, 57. lpp.

²² Turpat, 57. lpp.

nāves piedraudējums un realizēšanas forma, ir tā krimināltiesību daļa, kas vistiešāk un visbargāk apdraud individuālo brīvību.²³

Soda bardzību kā akceptējamu valsts varas realizēšanas veidolu Monteskjē atzina tikai despotiskā pārvaldes iekārtā, skaidrojot, ka gan monarhijā, gan republikā, tās balstot goda un tikumības vērtībās, ir pazīstama mērenība, kurā ietilpstošās indivīdu pašierobežojošās īpašības – mīlestība, kauns, bailes no vainas – pašas par sevi preventīvi novērš jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, tādējādi nenosakot barga soda robežu tiesiskajā regulējumā.²⁴ Degradējoties sabiedrības morālei, vairojas nepieciešamība kāpināt soda bardzību, tomēr Monteskjē šajā procesā saskatīja arī valsts atbildību, atzīmējot, ka ļaunums veidojas tur, kur parniecīgiem pārkāpumiem piemērotu nesaudzīgu sodu, rezultātā “[..] cilvēku prāti tiek samaitāti un pieradināti pie despotisma”.²⁵ Monarhijās un republikās likumdevējs tika aicināts izstrādāt likumus un noteikt sodus ar apdomu, tajos ievijot piemērotas filozofijas, morāles un reliģijas atziņas un uzraugot, vai no kādu noziegumu izdarīšanas iespējamie pārkāpēji varētu tikt atturēti ar maigāku sodu.²⁶

Atbilstoši Monteskjē uzskatiem kriminālsodam ir jātiek atvasinātam un jākorespondē ar konkrētā nozieguma īpašo raksturu; tikai tā iespējams izskaust patvaļīgu lēmumu pieņemšanas riskus un sekmēt individuālās brīvības aizsardzību, jo “[..] sods nav atvasināms no likumdevēja kaprīzes, bet gan no lietas būtības”.²⁷ Darbā “Par likumu garu” piedāvātājā noziegumu kategorizācijā izšķirti četrējādi nodarījumi: tādi, kas kaitē reliģijai, tādi, kas – tikumībai, trešie – sabiedrības mieram, bet ceturtnie – indivīdu drošībai.²⁸ Atbilstoši šim iedalījumam, raugoties izzināt katra nozieguma saturu un aizskarto tiesību būtību, iespējams noteikt (atvasināt) taisnīgu un samērīgu sodu, kas proporcionāls nodarījumam.²⁹ Piemēram, par sabiedrības miera aizskārumu likumdevējam būtu apsverams tāds soda atvasinājums, kas “[..] savaldītu nemierīgos garus un liktu tiem ievērot iedibināto kārtību”,³⁰ piemēram, ierobežojot vainīgo brīvību, tos ieslogot. Tomēr Monteskjē kritizēja tādus sodus, kuri vērsās pret vārda brīvības realizēšanu³¹ vai kuru iedabai piemita kas derdzīgs, kropļojošs vai, piemēram, sievietes godu pazemojošs.³²

Vienlaikus Monteskjē atzina, ka formāli arī bargiem sodiem var piemist praktiskā lietderība – iedvešot tirāniskas šausmas un bailes sabiedrības apziņā, tāda sodīšanas politika radītu situāciju, ka galu galā visā valstī ar laiku nebūtu neviena,

²³ Pangle L. T. 1973, p. 95.

²⁴ Montesquieu 2001, p. 99.

²⁵ *Ibid.*, p. 102.

²⁶ *Ibid.*, p. 103.

²⁷ *Ibid.*, pp. 209–210.

²⁸ *Ibid.*, 2001, pp. 209–210.

²⁹ *Ibid.*, pp. 209–210; Carrithers W. D. Montesquieu's Philosophy of Punishment. *History of Political Thought*, 1999, Vol. 19, No. 2, pp. 213–214.

³⁰ Montesquieu 2001, pp. 209–210.

³¹ *Ibid.*, p. 216.; Pangle L. T. 1973, p. 141.

³² Montesquieu 2001, p. 217.

ko apsūdzēt un ko sodīt.³³ Turpretim, ja likumdevēja darbā kriminālsodu izstrādes procesā tiek ievērots soda mērenības princips, valstī vienmēr būs “[..] gan tiesneši, gan apsūdzētāji”.³⁴ Līdz ar to minētā principa atzīšana kriminālsodu likumdošanas procesā ir svarīga demokrātiskas un tiesiskas valsts sastāvdaļa – priekšnosacījums visu valsts varas funkciju praktiskai īstenošanai.³⁵

No Monteskjē filozofijas atvasināmie likumdevēja rīcības brīvības ierobežojumi kriminālsodu jomā

Soda kā sociālās koordinācijas līdzekļa piedraudējums ir neatņemama jebkuras krimināltiesību sistēmas iezīme, tomēr, veidojot demokrātisku, mērenu un tiesisku kriminālprocesa norisi, likumdevēja uzdevums ir soda sankcijā salāgot vairākas savstarpēji saistītas komponentes: apsūdzētā drošību un brīvību, sabiedrības tieksmi pēc miera un kārtības, indivīdu vēlmi pasargāt savu dzīvību, veselību un īpašumu.³⁶ Lai gan Monteskjē kriminālsodu atzina kā noziedzības kontroles rīku, tomēr nozieguma faktu franču domātājs sasaistīja ar tā izdarītāja apzinātu izvēli, apzinoties šādas rīcības sekas.³⁷ Tādējādi kriminālsoda esība nav utilitāra atlieces fiziskās īstenojamības forma, bet gan no taisnīguma principa atvasināms pienākums.³⁸

Atbilstoši šai izpratnei samērīga un taisnīga kriminālsoda institūta kā kriminālprocesa veikšanas mērķa elementa efektivitāte ir saprotama kā divu nosacījumu kopums, kas iezīmē likumdevēja rīcības brīvības robežas, lemjot par demokrātiskai tiesiskai valstij piemērotiem kriminālsodiem.

Vispirms likumdevējam precīzi formulētā normatīvajā regulējumā ir jānostiprina plašs un precīzs noziegumu un soda sankciju katalogs, vienlaikus vairoties kriminalizēt tās darbības, kas atstājamas indivīdu privāto strīdu sfērā.³⁹ Savukārt, konstatējot nozieguma izdarīšanu, neraugoties uz soda sankcijas piedraudējuma esību kā preventīvu līdzekli nodarījumu mazināšanai, likumdevējam ir jārada kriminālprocesuālā sistēma, kurai, pēc Monteskjē domām, jābūt sarežģītai,

³³ Montesquieu 2001, p. 105.

³⁴ Ibid, p. 105.

³⁵ Šeit derīgi atminēties Satversmes tiesas piedāvāto piemēru: ja sabiedrība neuzticās tiesām, tā nemeklēs tiesās risinājumu savām problēmām, tāpēc viens no valsts varas atzariem nedarbosies. Sk.: Satversmes tiesas 12.11.2015. spriedums “Par Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.6 panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100. pantam”, 16.2. punkts. Sk. arī: Pangle L. T. 1973, p. 282.

³⁶ Sullivan B. V. Montesquieu and the despotic ideas of Europe: an interpretation of the Spirit of the laws. Chicago: The University of Chicago Press, 2017, pp. 62–63.

³⁷ Carrithers W. D. Montesquieu's Philosophy of Punishment. History of Political Thought, 1999, Vol. 19, No. 2, pp. 219–220.

³⁸ Ibid., p. 239.

³⁹ Carrithers W. D. 1999, pp. 224–225.

nereti laikietilpīgai, bet piesātinātai ar vispusīgām un daudzveidīgām apsūdzētā tiesiskajām garantijām.⁴⁰

Raugoties no prakses pozīcijām, kriminālprocesa īstenošanas forma var veicināt vēlmi pēc tā norises tūlītējuma un maksimālas vienkāršošanas, lai tādējādi primāri veicinātu sabiedrības un cietušā tiesību aizsardzību.⁴¹ Tomēr formālajā kriminālprocesa kārtībā, kritizējot procesuālā utilitārisma un soda piedraudējuma atriebības motīvus, Monteskjē saskatīja atslēgu tam, lai jebkurš indivīds būtu spējīgs baudīt brīvību un drošību.

Kopsavilkums

1. Patlaban definētais Latvijas kriminālprocesa mērķis ir vērsts uz taisnīgu materiāltiesiskā rezultāta sasniegšanu, vienlaikus realizējot kontroli pār to, ciktāl attaisnojama ir kriminālprocesa norises laikā īstenotā iejaukšanās personas dzīvē un individuālajās tiesībās. Šim procesam pēdējo gadu laikā piedēvēta nepieciešamība atbilst efektivitātes un lietderīga resursu izlietojuma kritērijiem.
2. Pēdējo gadu laikā likumdevējs īsteno sodu politikas revīziju, ievērojami pārskatot Krimināllikuma Sevišķās daļas normu sankcijās paredzētos soda veidus un apmēru, kādā sodu iespējams piespriest, tādējādi pārvērtējot nodarījuma smagumu jeb cietušo un sabiedrības interešu apdraudējuma raksturu un kaitīguma pakāpi.
3. Soda bardzības kāpināšana kā biedinājuma signāls iespējamiem likumpārkāpējiem apliecina, ka kriminālprocesa norises mērķa elementu kopā patlaban dominē valstiski postulēta nepieciešamība primāri tiekties pēc sodoša rezultāta sasniegšanas. Franču filozofs Monteskjē šādu praksi atzina par atbilstošu tikai despotiskai pārvaldes iekārtai. Tādējādi mēģinājumi sabiedrisko mieru un kārtību nodrošināt ar soda bardzības pieaugumu attālina valsts pārvaldi no demokrātijas un tiesiskuma pamatnostādņu praktiskas realizēšanas.
4. Monteskjē uzskatīja, ka kriminālsodam ir jātiek atvasinātam un jākorespondē ar konkrētā nozieguma īpašo raksturu; tikai tā iespējams izskaust patvaļīgu lēmumu pieņemšanas riskus un sekmēt individuālās brīvības aizsardzību.
5. Soda kā sociālās koordinācijas līdzekļa piedraudējums ir neatņemama jebkuras krimināltiesību sistēmas iezīme, tomēr, ievērojot Monteskjē filozofijā rodamās tēzes, veidojot demokrātisku, mērenu un tiesisku kriminālprocesa norisi, likumdevēja uzdevums ir soda sankcijā salāgot vairākas savstarpēji saistītas komponentes: apsūdzētā drošību un brīvību, sabiedrības tieksmi pēc miera un kārtības, indivīdu vēlmi pasargāt savu dzīvību, veselību un īpašumu.

⁴⁰ Carrithers W. D. 1999, pp. 224–225.

⁴¹ Shuster A. Liberalizing the Criminal Law: Montesquieu and Beccaria. In: Punishment and the History of Political Philosophy. Toronto: University of Toronto Press, 2016, p. 78.

6. Nacionālajā tiesiskajā regulējumā materiālo un procesuālo krimināltiesību jomā Monteskjē politiskajā filozofijā paustie vērtējumi var kalpot kā noderīgu vadlīniju kopa uz indivīda pamattiesībām vērsta kriminālprocesa attīstīšanā.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Carrithers W. D. Montesquieu's Philosophy of Punishment. *History of Political Thought*, 1999, Vol. 19, No. 2.
2. Esmein A. *History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France*. Boston: Little, Brown, and Company, 1913.
3. Heron C. D. *Introduction to the History of Jurisprudence*. London: J. W. Parker and Son, 1860.
4. Latviešu literārās valodas vārdnīca. 4. sējums. Rīga: Zinātne, 1980.
5. Lejiņš P. *Tiesību filozofija*. Rīga: [b. i.], 1940.
6. Liholaja V. Par krimināltiesisko normu efektivitāti. *Latvijas Vēstnesis*, 1997, Nr. 116/118. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43442> [aplūkots 30.10.2023.].
7. Lund N. Montesquieu, Judicial Degeneracy, and the United States Supreme Court. *George Mason University Law and Economics Research Paper Series*, 2009, Vol. 9, No. 12.
8. Maestro T. M. *Voltaire and Beccaria as Reformers of Criminal Law*. New York: Columbia University Press, 1942.
9. Matule S., Lielbriede L. Ģenerālprokurors: prokurora pieejai un domāšanai ir jābūt tādai pašai kā tiesnesim. *Jurista Vārds*, 2023, Nr. 39 (1305).
10. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess*. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
11. Montesquieu. *The Spirit of Laws*. [First published in 1748; translated into English by Thomas Nugent in 1752]. Ontario: Batoche Books, 2001.
12. Pangle L. T. *Montesquieu's Philosophy of Liberalism: A Commentary on The Spirit of the Laws*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1973.
13. Porret M. *Voltaire et le droit de punir. Un activiste du moment Beccaria*. In: *Beccaria et la culture juridique des Lumières*. Ed. By M. Porret. Geneve: Librairie Droz S. A., 1997, p. 99.
14. Shklar N. J. *Political Theory and The Rule of Law*. In: *The Rule of Law: Ideal or Ideology*. Ed. by A. C. Hutchinson, P. J. Monahan. Toronto, Calgary, Vancouver: Carswell, 1987, pp. 4–5.
15. Shuster A. *Liberalizing the Criminal Law: Montesquieu and Beccaria*. In: *Punishment and the History of Political Philosophy*. Toronto: University of Toronto Press, 2016, p. 84.
16. Skuczyński P. *Lawyers' and Judges' Dilemmas in Criminal Law*. In: *The Concept of Dilemma in Legal and Judicial Ethics*. Ed. P. Skuczyński. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2018, p. 168.
17. Strada-Rozenberga K. 1. pants. *Kriminālprocesa likuma mērķis*. Grām.: *Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa*. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zin. red. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 24. lpp.
18. Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4088> [aplūkots 30.10.2023.].

19. Sullivan B. V. *Montesquieu and the despotic ideas of Europe: an interpretation of the Spirit of the laws*. Chicago: The University of Chicago Press, 2017.
20. Šēnfelds K. Oikonomiski un sabiedriski jautājumi. *Artilērijas Apskats*, 1939, Nr. 3–4.
21. Znotiņa O. *Demokrātija*. Burtnieks, 1928, Nr. 6.

Tiesu prakse

22. Satversmes tiesas 12.11.2015. spriedums lietā Nr. 2015-06-01 “Par Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.⁶ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100. pantam”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/277793-par-tiesnesu-disciplinaras-atbildibas-likuma-11sup6sup-panta-pirmas-dalas-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-100pantam> [aplūkots 25.10.2023.].
23. Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 30.08.2022. lēmums lietā SKK–267/2022. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/8515> [aplūkots 27.10.2023.].

Citi materiāli

24. 2023. gada 5. oktobra likums “Grozījumi Krimināllikumā”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/346271-grozijumi-kriminallikuma> [aplūkots 08.10.2023.].
25. Helmane I. Par sēšanos pie stūres reibumā piespriež arī cietumsodus. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/353386-par-sesanos-pie-stures-reibuma-piespriez-ari-cietumsodus-2023> [aplūkots 15.10.2023.].
26. Latvijas Valsts prezidenta Edgara Rinkēviča 2023. gada 27. septembra paziņojums Nr. 12 “Par likumprojektu “Grozījumi Krimināllikumā””. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/media/95436/download?attachment> [aplūkots 15.10.2023.].

Leila Neimane, *Dr. iur.*, researcher

University of Bergen, Faculty of Law / University of Latvia, Faculty of Law

LEGAL CHALLENGES IN INTRODUCING MARITIME SPATIAL PLANNING IN LATVIA: ENVISIONING A MULTIUSE APPROACH FRAMEWORK

JŪRAS PLĀNOJUMA IEVIEŠANAS JURIDISKĀS PROBLĒMAS LATVIJĀ: DAUDZFUNKCIONĀLAS JŪRAS IZMANTOŠANAS KONCEPCIJA

Key words: Baltic Sea Region, Directive 2014/89/EU, maritime spatial planning in Latvia, maritime spatial plan of Latvia, interim evaluation of maritime spatial plan, multiuse

Atslēgvārdi: Baltijas jūras reģions, Direktīva 2014/89/ES, jūras telpiskā plānošana Latvijā, Jūras plānojums, Jūras plānojuma starpposma novērtējums, daudzfunkcionāla jūras izmantošana

Summary

Maritime spatial planning (MSP) is a tool for balancing the dimensions of sustainability, both by protecting the marine environment and by identifying opportunities for the use of marine space and resources to implement these uses, as well as conflict management. In line with the requirements of Directive 2014/89/EU of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 establishing a framework for MSP, the Republic of Latvia Cabinet of Ministers in 2019 adopted a national level long-term territorial development planning document – Maritime Spatial Plan 2030. In accordance with the national legal framework, by 30 December 2023, an Interim Evaluation of the implementation of the Maritime Spatial Plan 2030 was prepared and submitted to the Cabinet of Ministers, including proposals for its updating, establishing the need to make several amendments to national legislation, one of the most important of which was introduction and application of multiuse (MU) concept in order to be able to use the sea space more sustainably and efficiently. To this end, the article aims to explore introduction of the MU concept framework in Latvian legislation, considering the opportunities and limitations in light of the evolution of scientific knowledge.

The study's findings first highlight the need to strengthen the MU concept at the political and planning level before introducing MU in more detailed regulations. The importance of necessary adaptations in the legislation governing the granting of permits is indicated, depending on

the activity and the type of MU (for example, whether it is only about MU of space or MU of technical resources). It is also emphasized that in the case of a highly integrated MU, special attention should be paid to risk management and risksharing considerations. In the process of implementing MU on a national scale, it is critical to capitalise on the methods and experiences of other countries in the Baltic Sea Region, as well as the already existing legislative frameworks for environmental impact assessment and strategic environmental impact assessment.

Kopsavilkums

Jūras telpiskā plānošana (JTP) ir rīks ilgtspējības dimensiju līdzsvarošanai, gan aizsargājot jūras vidi, gan nosakot jūras telpas un resursu izmantošanas iespējas, lai īstenotu lietojumu un konfliktu pārvaldību. Atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai 2014/89/ES (2014. gada 23. jūlijs), ar ko izveido jūras telpiskās plānošanas satvaru, prasībām arī Latvijā 2019. gadā Ministru kabinets pieņēma nacionāla līmeņa ilgtermiņa teritorijas attīstības plānošanas dokumentu – Jūras plānojumu līdz 2030. gadam. Saskaņā ar nacionālo tiesisko regulējumu līdz 2023. gada 30. decembrim tika sagatavots un iesniegts Ministru kabinetā starpposma novērtējums par Jūras plānojuma īstenošanu, tostarp par priekšlikumiem tā aktualizēšanai, konstatējot nepieciešamību veikt vairākus grozījumus valsts tiesību aktos, no kuriem kā viens no būtiskākajiem ir daudzfunkcionālas jūras izmantošanas (DJI) koncepcijas ieviešana, lai varētu ilgtspējīgāk un efektīvāk izmantot jūras telpu. Šajā nolūkā rakstā izpētīta DJI koncepcijas ietvara iekļaušana nacionālajā tiesiskajā regulējumā, apsverot iespējas un ierobežojumus no zinātnisko zināšanu evolūcijas viedokļa.

Pētījuma secinājumos vispirms ir uzsvērtā nepieciešamība stiprināt DJI koncepciju politiskā un plānošanas līmenī pirms tās ieviešanas sīkāk izstrādātos noteikumos. Ir norādīts uz vajadzīgajiem pielāgojumiem tiesību aktos, kas reglamentē atļauju izsniegšanu, atkarībā no darbības un DJI veida (piemēram, raugoties, vai ir runa par telpas vai tehnisko resursu daudzfunkcionālo izmantošanu). Tāpat ir uzsvērts, ka augsti integrētas DJI gadījumā sevišķa uzmanība ir jāpievērš riska pārvaldības un riska dalīšanas apsvērumiem. DJI ieviešanas procesā nacionālā mērogā ir arī ļoti svarīgi izmantot citu Baltijas jūras reģiona valstu aprobētās metodes un pieredzi, kā arī jau pastāvošos ietekmes uz vidi novērtējuma un stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma tiesiskos regulējumus.

Introduction

Among other things, Sustainable Development Goal 14, “Life Below Water”¹ calls for a balanced and ecosystembased approach. Maritime spatial planning or MSP is developing as an integrated system tool for effective and sustainable management of marine areas at the national and regional levels² and a component of fulfilling the commitment to global goals.

MSP is defined as a public process purporting to “analyse and organise human activities in marine areas to achieve ecological, economic and social

¹ United Nations. Goal 14. Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development. Available: https://sdgs.un.org/goals/goal14#targets_and_indicators [viewed 23.11.2023.].

² See, e.g., European Commission (EC). Best Practice Guidance in MultiUse Issues and Licensing Procedures. Short Background Study. Publications Office of the European Union, 2021.

objectives”³ spatially and temporally,⁴ using an ecosystembased approach⁵ and, as a result, aiming “at protection of the marine environment, rational use of the sea and integrated management, as well as balancing the social welfare and economic development with the environmental protection requirements.”⁶ In other words, MSP is supposed to act as a lever for balancing sustainability dimensions⁷ by effectively organising different uses in marine areas⁸ and considering “the interests of all maritime sectors and their impact on the marine environment, and their contribution to climate change and biodiversity loss.”⁹ As a result, MSP can be beneficial in advancing sustainable and ecologically responsible blue economy development¹⁰ and ocean governance, putting the European Green Deal¹¹ into practice and achieving European Union (EU) carbonneutral objectives.

In the EU, MSP was legally anchored and made more robust by adopting and implementing Directive 2014/89/EU, establishing a framework for maritime spatial planning (hereinafter –MSP Directive or Directive). Accordingly, in Latvia, the Maritime Spatial Plan 2030 (MSPlan 2030 or when referred to generally –MSPlan/s) was adopted in 2019, for which, currently, Interim Evaluation of the MSPlan 2030¹² (Report) has been prepared. Within the Report, several amendments have been proposed to the legal framework, of which the introduction

³ Directive 2014/89/EU of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 establishing a framework for maritime spatial planning. OJ 2014, L 257. (MSP Directive), Art. 3(2), p. 135.

⁴ Ehler C. N.& Douvère F. Marine Spatial Planning: A StepbyStep Approach Toward Ecosystem-Based Management. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Intergovernmental Oceanographic Commission and the Man and the Biosphere Programme, 2009, p. 18.

⁵ MSP Directive, Recitals 14, 22, Art. 5.1.

⁶ Jūras vides aizsardzības un pārvaldības likums [Marine Environment Protection and Management Law]. 18.11.2010. Latvijas Vēstnesis No. 183, 17.11.2010, Art. 1.4., see also MSP Directive, Recital 19.

⁷ Neimane L., Ozolina L. & Saparniene D. Maritime multiuse approach in the Baltic Sea Region: Offshore wind energy and tourism cases. In: RTU 62nd International Scientific Conference on Economics and Entrepreneurship. Riga: RTU, 2021, p. 49; Neimane L. Jūras telpiskās plānošanas aktualitātes Eiropas Savienības piekrastes dalībvalstīs Baltijas jūras reģionā [Actualities of maritime spatial planning in the coastal Member States of the European Union in the Baltic Sea region]. Jurista Vārds, No. 4 (1270), 2023.

⁸ EC/High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. Joint communication “International ocean governance: an agenda for the future of our oceans”. 10.11.2016, JOIN(2016) 49 final, p. 13.

⁹ EC/High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. Setting the course for a sustainable blue planet – Joint Communication on the EU’s International Ocean Governance Agenda. 24.6.2022, JOIN(2022) 28 final, p. 11.

¹⁰ Friess B. & GrémaudColombier M. Policy outlook: Recent evolutions of maritime spatial planning in the European Union. Marine Policy, 132, 2021, 103428. See also: HELCOM. Baltic Sea Action Plan. 2021 update. October 2021.

¹¹ EC. The European Green Deal. 11.12.2019, COM(2019) 640 final. See more on the interaction between MSPlan 2030 and European Green Deal, for example, Neimane L. & Puzulis A. The role of Latvia’s maritime spatial planning in promoting the European Green Deal. Europa XXI, 42, 2022.

¹² MoEPRD. Jūras plānojuma starpposma novērtējums [Interim Evaluation of the Maritime Plan]. 23TA2929, 30.11.2023. Available: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts?search%-SBquery%5D=23-TA-2929&quicksearch= [viewed 30.11.2023.].

of multiuse (MU) into the legal system will be considered the most fundamental and essential for the purposes of this article.

Against this background, the article aims to explore introduction of the MU concept framework in Latvian legislation, considering the opportunities and limitations in light of the evolution of scientific knowledge. To that end, the article firstly offers an insight into the background of MSP at EU and national levels. Secondly, the article provides an analysis and description of the MSPlan's evaluation, as well as the essence and application of the MU approach. Thirdly, the article presents potential ways to introduce MU, taking into account the relationship between policy and planning levels and more detailed provisions. These observations form the basis for extrapolating the research findings, which are summarised in the conclusion of the article.

The analysis has been carried out, using techniques such as monographic, dogmatically comparable and special analytical method, as well as synthesis, examining national and regional policy documents and MSP-related legislation in Latvia and Baltic Sea Region countries, scientific publications and project reports in a summary manner, using the main findings resulting thereof.¹³ More specifically, the analysed documents include the MSPlan 2030, the Report – Interim Evaluation of the MSPlan 2030, and the meeting summaries of the newly established Maritime and Coastal Spatial Planning Coordination Group.

The current article builds upon the information, documentation, and versions of regulatory acts available as of 30 November 2023.

1. Background of Maritime Spatial Planning at the EU and national levels

In the EU, following the development of an Integrated Maritime Policy¹⁴ in 2007, the Blue Growth Strategy¹⁵ in 2012 and establishment of sea basin strategies,¹⁶ in legal terms – the MSP as “the EU’s new approach for a sustainable blue economy”¹⁷ was introduced and strengthened with adoption of the MSP

¹³ This approach has been used considering that since 2010 the EU has financed many MU projects (such as COEXIST, TROPOS, MUSES, UNITED, MULTIFRAME, to name but a few). Considering the number of projects, it is not possible to comprehensively analyse them within the scope of this article due to the limitation of its scope. See EC 2021.

¹⁴ Commission of the European Communities (CEC). An Integrated Maritime Policy for the European Union. 10.10.2007, COM(2007) 575 final.

¹⁵ EC. Blue Growth – opportunities for marine and maritime sustainable growth. 13.9.2012, COM(2012) 494 final.

¹⁶ CEC. Concerning the EU Strategy for the Baltic Sea Region. 10.6.2009, COM(2009) 248 final. See more on the EU Strategy for the Baltic Sea Region, for example, Neimane et al., 2021, pp. 54–55.

¹⁷ European Union. EU Voluntary Review on progress in the implementation of the 2030 Agenda. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023, p. 162. See also: EC. On a new approach for a sustainable blue economy in the EU: Transforming the EU’s Blue Economy for a Sustainable Future. 17.5.2021, COM(2021) 240 final.

Directive in 2014, thereby obligating Member States to transpose the Directive by 18 September 2016¹⁸ and ensure adoption of MSPlans by 31 March 2021^{19,20}. Adopting the MSP Directive triggered the establishment of MSPlans in the EU coastal states.

The MSP Directive governs requirements for both MSP as a process and the resulting planning document – the MSPlan. Additionally, the MSP Directive establishes only uniform minimum requirements for MSP,²¹ so that planning specifics and management goals are not mandated by the Directive, – formulation and regulation of these remain at the discretion of Member States.²² However, the common minimum requirements for MSP to respect in the MSP processes of the Member States include the tasks to promote coexistence of activities and to revise plans at least every ten years (Art. 6.3). Regarding coexistence, Recital 19 of the MSP Directive stipulates that MSP “also aims at identifying and encouraging multipurpose uses, in accordance with the relevant national policies and legislation.” Similarly, Article 5, paragraph 1 of the Directive refers only to the obligation of the Member States “to promote coexistence of relevant activities and uses”. To summarise, the overall stance of the MSP Directive is to leave discretion for each Member State “as to **how to plan** maritime activities”, which “means that national [MSPlans] differ significantly in terms of how the MU is addressed, if at all.”²³

All the coastal EU Member States have fully completed transposition measures and, in most countries, the development of MSPlans has also been concluded, following the deadline set out in the MSP Directive or within one year after the deadline.²⁴ In Latvia, in line with the requirements of the MSP Directive, on 21 May 2019 – after a decade-long gradual MSP evolvement in Latvia²⁵ – the Cabinet of Ministers approved MSPlan 2030 for the Inland Sea Waters of the Republic of Latvia, the Territorial Sea and the Waters of the Exclusive

¹⁸ See more: EurLex website. National transposition measures communicated by the Member States concerning: Directive 2014/89/EU of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 establishing a framework for maritime spatial planning. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.257.01.0135.01.ENG [viewed 05.11.2023.].

¹⁹ MSP Directive, Art. 15.1, 15.2, 15.3. The obligations of the Member States resulting from these provisions include the designation of the national MSP authority by 18 September 2023.

²⁰ The EC declared that “[t]he adoption of the Directive and its implementation has made the EU the grouping of the countries that is most advanced in developing MSP, and an international point of reference.” EC. Report [...] outlining the progress made in implementing Directive 2014/89/EU establishing a framework for maritime spatial planning. 3.5.2022, COM(2022) 185 final, pp. 16–17.

²¹ MSP Directive, see, e.g., Art. 6, also Arts 4–12.

²² Friess & GrémaudColombier 2021.

²³ Neimane et al. 2021, p. 52. See also MSP Directive, Art. 4.3.

²⁴ EC 2022, pp. 3–6, 16–18.

²⁵ For a detailed overview see Neimane & Puzulis 2022.

Economic Zone (EEZ) by adopting Order No. 232 on MSPlan 2030.²⁶ The total area of Baltic Sea waters (including the Gulf of Riga) under Latvian jurisdiction is 28 500 km², i.e., 17 656 km² of EEZ, 10 178 km² of territorial sea and 668 km² of inland sea waters.²⁷

MSPlan 2030 is a longterm (12year) national spatial planning document²⁸ that describes the conditions and ways of using the sea in written and graphic form.²⁹ It includes an explanatory note, a strategic section, a section “Use of the sea”, and a graphic part.³⁰ As a general administrative act, MSPlan 2030 binds planning regions, municipalities, industry groups, and state institutions that establish policies on maritime issues.³¹

The framework for Latvia’s national MSP is outlined in the Marine Environment Protection and Management Law, Spatial Development Planning Law and Regulations of the Cabinet of Ministers No. 740 “Procedures for the Development, Implementation, and Monitoring of the Maritime Spatial Plan”, which lay down the main components and essential variables to consider when establishing the uses of the sea.³²

2. Evaluation of the Maritime Spatial Plan 2030 and emergence of MultiUse Concept Framework

Echoing in national legislation³³ the transposed requirements of the MSP Directive,³⁴ paragraph 5 of Order No. 232 on MSPlan 2030, the Ministry of Environmental Protection and Regional Development (MoEPRD) had to submit to the Cabinet of Ministers a Report – Interim Evaluation of the MSPlan 2030 and proposals for updating the plan by 30 December 2023.

²⁶ Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia. Par Jūras plānojumu Latvijas Republikas iekšējiem jūras ūdeņiem, teritoriālajai jūrai un ekskluzīvās ekonomiskās zonas ūdeņiem līdz 2030. gadam [On the Maritime Plan for the Inland Sea Waters of the Republic of Latvia, the Territorial Sea and the Waters of the Exclusive Economic Zone until 2030]. 21.05.2019. Order No. 232, Latvijas Vēstnesis No. 102, 23.05.2019.

²⁷ MSP. Maritime Spatial Planning Information: Latvia. European MSP Platform. Available: <https://maritime-spatial-planning.ec.europa.eu/countries/latvia> [viewed 29.11.2023].

²⁸ Teritorijas attīstības plānošanas likums [Spatial Development Planning Law]. 01.12.2011. Latvijas Vēstnesis No. 173, 02.11.2011, Art. 1.11.

²⁹ Order No. 232 on MSPlan 2030.

³⁰ Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia. Jūras plānojuma izstrādes, ieviešanas un uzraudzības kārtība [Procedures for the Development, Implementation and Monitoring of the Maritime Spatial Plan]. 30.10.2012. Regulations No. 740. Latvijas Vēstnesis No. 180, 14.11.2012, para. 12; Order No. 232 on MSPlan 2030.

³¹ Neimane & Puzulis 2022, pp. 116, 122.

³² See also Veidemane K., Ruskule A., Sprukta S. et al. Development of a Maritime Spatial Plan: the Latvian Recipe. Baltic SCOPE project, 2017.

³³ The MSPlan 2030 is reviewed every six years to ensure constant updating or revision. Regulations No. 740, para. 30.

³⁴ MSP Directive, Art. 6.3, see also Recital 18.

Accordingly, between November 2022 and October 2023, the MoEPRD organised six meetings of the newly established Maritime and Coastal Spatial Planning Coordination Group³⁵ (Coordination Group). During those meetings, the participants of the Coordination Group discussed the actualities and implementation of the MSP and made proposals for updating MSPlan 2030. As a result of this process, the MoEPRD prepared a Report concerning evaluation of MSPlan 2030. Introducing the MU concept is among the recommendations in the Report for improving the legal framework. Since MU is of fundamental importance in organising activities at sea, an analysis of the essence of this concept and the conditions for its inclusion in regulatory acts will be provided.

To begin with, it is worth recalling that, currently, five biological diversity research areas (along marine protected areas, biosphere reserves and nature reserves) and five research areas for offshore wind farms (OWF)³⁶ are defined in MSPlan 2030. Here, it is essential to note that both biodiversity research areas and OWF research areas are indicated as priority uses. Moreover, these two priority uses overlap territorially in several places.³⁷ Additionally, practically all OWF research areas are located in the protective zones of military navigation technical means, which implies that the construction of OWF in these areas requires coordination with the Ministry of Defence.³⁸

It should be noted that the OWF research areas aim to narrow down the possibilities of OWF placement rather than indicating specific seawater areas for their construction.³⁹ According to the Report, applications for licence areas have been received in all OWF research areas except for the E2 area. In this regard, the “licence area” concept legally presupposes that a licence is first

³⁵ MoEPRD. Par Jūras un piekrastes telpiskās plānošanas koordinācijas grupas izveidi [On the establishment of the Maritime and Coastal Spatial Planning Coordination Group]. Order No. 12/171, 25.11.2022. Between November 2022 and October 2023, six Coordination Group meetings were organized on various topics affecting the MSP, such as environmental and nature protection interests, energy issues, shipping, ports, defence, aquaculture, raw material extraction, climate change and tourism. The summaries of the Coordination Group meetings used in the study are indicated in the footnotes according to the date on which the meetings took place, – MoEPRD. Coordination Group, 25.11.2022; 17.02.2023; 28.04.2023; 30.06.2023; 24.08.2023; 20.10.2023. See MoEPRD. Jūras un piekrastes telpiskās plānošanas koordinācijas grupa (no 2022. g.) [Maritime and Coastal Spatial Planning Coordination Group (from 2022)]. All available: <https://www.varam.gov.lv/lv/juras-un-piekrastes-telpiskas-planosanas-koordinācijas-grupa-no-2022g> [viewed 23.10.2023.].

³⁶ According to the information available in the Report, the total area of OWF research areas is 1 648.76 km², which is approximately 6% (5.82%) of Latvia's total maritime territory. Potential OWF energy capacity in Latvia has been estimated to be 14.50 GW, or 29 wind farm blocks that could generate 49.20 TWh of power annually. EC. Study on Baltic offshore wind energy cooperation under BEMIP. 2019.

³⁷ MoEPRD 2023. See also LIFE REEF. Available: <https://reef.daba.gov.lv/public/eng/> [viewed 21.11.2023.].

³⁸ MoEPRD. Coordination Group, 17.02.2023; RjascenkoSaraks J. Aizsardzības nozares intereses jūras plānojumā [Defence industry interests in maritime planning]. 17.02.2023. Available: <https://drive.google.com/file/d/1D7f5iHiEi827MBRaVfwb3fJmuxHyq24Y/view> [viewed 11.11.2023.].

³⁹ MoEPRD. Coordination Group, 25.11.2022.

issued for exploration and then for construction, including the requirement of an environmental impact assessment.⁴⁰ However, the necessary regulation must first be adopted for holding auctions, according to which developers can apply and then receive a permit for OWF site construction.⁴¹

Besides the aforementioned uses, the other application spheres of the MSPlan 2030 include fisheries, shipping, oil and gas, raw material and aggregates extraction, ports, cables and pipelines, tourism and recreation, as well as underwater cultural heritage. Although not all these functions have a reserved space, they are contemplated in the MSPlan 2030, and several are actually underway in real life. As a result, space is becoming a limited resource, given the “maritimisation” of activities, specifics of offshore developments, and competition between diverse sectors.⁴²

It has been acknowledged that OWF can and should coexist with a wide range of other industries, particularly in congested locations,⁴³ in order to tackle the everincreasing demand for marine space. Coexistence involves MU, defined by the EU’s commonly accepted definition as the sharing of resources in close geographic proximity – “a radical change from the concept of exclusive resource rights to the inclusive sharing of resources by one or more users”⁴⁴ based on conscious will.⁴⁵ For the benefit of all users, MU is predicated on a deliberate and explicit willingness to share resources and space between two or more activities.⁴⁶ The MU approach guarantees, for example, a decrease in conflict, effective use of maritime space, delivery of environmental benefits and socio-economic values and improvement of society’s perception, all of which increase social acceptability.⁴⁷ In short, the MU approach reduces conflicts and creates opportunities in the MSP process at the same time.⁴⁸ However, implementing the MU concept might also have weaknesses and threats that can be identified by

⁴⁰ MoEPRD 2022.

⁴¹ MoEPRD 2023; Ministry of Climate and Energy. Grozījums Jūras vides aizsardzības un pārvaldības likumā [Amendment to the Marine Environment Protection and Management Law]. 16.10.2023, 23TA2031. Available: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/f93a5cb8-64b2-48bc-a60a-e884ef47b9dd [viewed 25.11.2023.].

⁴² EC, 2021.

⁴³ EC. An EU Strategy to harness the potential of offshore renewable energy for a climate neutral future. 19.11.2020, COM(2020) 741 final.

⁴⁴ Przedzimirska J., Zaucha J., Depellegrin D. et al. Multiuse concept in European Sea Basins. MUSES project, 2018.

⁴⁵ EC, 2021.

⁴⁶ Ibid.; Zaucha J., Bocci M., Depellegrin D. et al. Analytical Framework (AF) – Analysing Multi-Use (MU) in the European Sea Basins. MUSES project, 2017.

⁴⁷ Neimane et al. 2021, p. 53. See also VASAB Secretariat. 4th Baltic MSP Forum. Workshop 5: MultiUse and Blue Economy [Video]. YouTube, 15 July 2021, Available: <https://www.youtube.com/watch?v=C0KCPA32f4s> [viewed 25.11.2023.]; EC. 2021.

⁴⁸ SchultzZehden A., Lukic I., Ansong J. O. et al. Ocean MultiUse Action Plan. MUSES project, 2018; Bocci M., Sangiuliano S. J., Sarretta A. et al. Multiuse of the sea: A wide array of opportunities from sitespecific cases across Europe. PLoS ONE, 14(4), 2019, e0215010; VASAB Secretariat, 2021; Neimane et al., 2021.

SWOT⁴⁹ or DABI (drivers added values barriers impacts) factors.⁵⁰ As to the drivers of MU, the majority of case studies examined in the MUSES project revealed that a crucial element for the actual creation and functioning of MU is the presence of a legal, regulatory, and planning framework that supports and facilitates MU.⁵¹

In general, MU can take place at different levels: between sectors of the same industry - e.g. OWF combined with other forms of renewable energy - or cultivation of mussels and macroalgae alongside fish aquaculture, or between different sectors, e.g. OWF, on the one hand, and aquaculture and tourism or shipping on the other. It is also possible to connect both levels, such as the North Sea coastal test site of the UNITED project, where wind energy harvesting is combined with seaweed cultivation and solar panels.⁵² More importantly, MU is applicable between the sectors previously considered mutually exclusive and conflicting, such as OWF and fisheries, or OWF and biological diversity⁵³ (marine protected areas⁵⁴ and even in terms of restoring and improving marine habitats,⁵⁵ except for certain aspects such as development of OWF in bird nesting areas⁵⁶) and, to some extent, related fields, such as OWF and aquaculture, aquaculture and fisheries,⁵⁷ and even OWF and defence,⁵⁸ as well as many other combinations. In addition, according to the MUSES project findings,⁵⁹ several MU types can be distinguished, such as multipurpose/functional dimension,⁶⁰ symbiotic use,⁶¹ coexistence/colocation⁶² and subsequent use/repurposing.⁶³ They differ in terms of the level of connectivity, and among them, the highest degree of connectivity between activities is ensured by a multipurpose functional dimension.⁶⁴ This dimension includes not only MU of space but also technical resources.⁶⁵ It implies a rather hard MU (in the event of permanent/longterm installations) instead of soft MU (mobile and “temporary”

---

⁴⁹ EC 2021.

⁵⁰ Bocci et al. 2019.

⁵¹ *Ibid.*, pp. 32–33.

⁵² UNITED. UNITED pilots. Available: <https://www.h2020united.eu/pilots> [viewed 20.11.2023.].

⁵³ MoEPRD. Coordination Group, 30.06.2023. See also MoEPRD. Coordination Group, 24.08.2023.

⁵⁴ EC 2020.

⁵⁵ VASAB Secretariat 2021; MoEPRD. Coordination Group 28.04.2023.

⁵⁶ MoEPRD. Coordination Group 30.06.2023.

⁵⁷ MoEPRD. Coordination Group 28.04.2023.

⁵⁸ MoEPRD. Coordination Group 17.02.2023.

⁵⁹ SchultzZehden et al. 2018; Schupp M. F., Bocci M., Depellegrin D. et al. Toward a Common Understanding of Ocean MultiUse. *Frontiers in Marine Science*, 6, 165, 2019. See also EC, 2021.

⁶⁰ Multipurpose/functional dimension – occurrence of activities at the same time and using the same main services/infrastructure.

⁶¹ Symbiotic use – occurrence of uses at the same maritime space at the same time and using peripheral infrastructure or services in common.

⁶² Coexistence/colocation – occurrence of activities in the same space and at the same time.

⁶³ Subsequent use/repurposing – subsequent occurrence of activities in the same maritime space.

⁶⁴ EC 2021.

⁶⁵ *Ibid.*

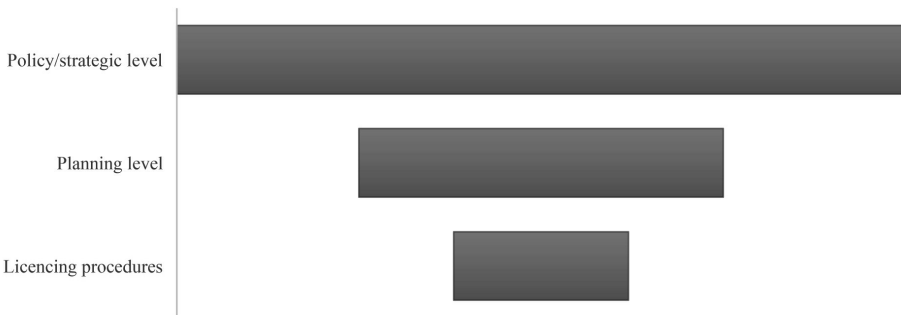
use of the sea, such as tourism).⁶⁶ Thus, legal regulation in the case of licensing will have to be adapted to both the type of activity and the type of MU.

At this state of scientific knowledge evolution about processes at sea, one thing is clear – that “in a contemporary understanding, a holistic [MU] approach to maritime space forms an integral part of MSP for resource and space sharing between two or more activities with the aim of benefiting all users.” This provides conceptual evidence for the MU principle’s genesis in the MSP process⁶⁷ and is a prerequisite for the compatibility of the MSPlans.⁶⁸

3. Way forward and required legislative improvements

Overall, the Report proposes introducing the MU concept into the legal framework. However, the existing relationship between political settings and goals, planning and more detailed legal norms must be respected (see Fig. 1). In this regard, it is only possible for MU to be introduced in the detailed regulations of the Latvian Cabinet of Ministers if it is part of the set of principles of national sustainable development strategies such as Latvia’s Sustainable Development Strategy and spatial planning. Summing up, it would mean starting with introduction of the MU principle along with the rest of the “Principles for Planning Development of a Territory Development Planning” in Article 3 of the Spatial Development Planning Law.

Figure 1. Relationship between different levels of MSP regulation for enhancement of MU

Source: author’s elaboration after EC 2021.

⁶⁶ Bocci et al. 2019.

⁶⁷ Neimane et al. 2021, pp. 49, 58.

⁶⁸ European Parliament. European Parliament resolution of 16 February 2022 on a European strategy for offshore renewable energy (2021/2012(INI)), 2021.

Additionally, in this case, and at the current stage of scientific knowledge, including information about technological solutions regarding MU,⁶⁹ it will be challenging to establish strict criteria according to which MU will be possible, because these might vary according to the characteristics of different sectors. This statement is confirmed by the experience of other countries, since at present it seems unlikely that there is a possibility to foresee an infallible and sufficiently detailed legal regulation, which would be able to sufficiently effectively depict all possible combinations of MU and the rights and obligations of the parties arising from them, including risk management and liability. Most likely, the development of such regulation can only take place gradually, in tandem and parallel with the evolution of scientific knowledge, technological solutions and practice on the interaction of sectors within the MU.

Thus, the suggestion here is that before developing detailed provisions, it would be necessary to formulate principles that later serve for interpretation of more detailed provisions (when the evolution of scientific knowledge, technology and practice on the interaction of sectors within the MU allow for that). Moreover, a policy must be developed that would support MU and to establish MU as a requirement for sectorspecific activities (including driving sectors such as renewable energy, and, more particularly – OWF and tourism), to determine its possible advantages (and risks) using strategic social and environmental assessments,⁷⁰ as well as project environmental impact assessments (EIA). To reiterate, these assessments are legally established already and can therefore be a partial solution for consideration of MU, especially in the case of the OWF.

Table 1. MU elements in the Baltic Sea Region

Country	MSPlan/s adopted*	MU included in national legislation	MU in strategic documents and individual administration level	MU in MSPlan	MU in practice in the real environment
Denmark	2021	✓	✓	✓	✓
Estonia	2022	–	–	✓	✓
Finland	2021	–	–	–	✓
Germany	2021**	✓	✓	–	✓
Latvia	2019	–	–	–	✓
Lithuania	2021	–	–	–	–
Poland	2021	–	–	✓	–
Sweden	2021	–	✓	✓	✓
Total number of countries		2	3	4	6
Source: Przedrzymirska et al. 2018, as remodified by the author; * – added by the author; ** – EEZ.					

⁶⁹ Cf. Bocci et al. 2019. See also Stancheva M., Stanchev H., Zaucha J. et al. Supporting multiuse of the sea with maritime spatial planning. The case of a multi-use opportunity development – Bulgaria, Black Sea. Marine Policy, 136, 2022, 104927.

⁷⁰ EC 2021; Neimane et al. 2021.

The next step is to incorporate MU and its panEuropean approach⁷¹ in the MSPlan, since it is recognised that it is one of the ways to ensure that the MU principle is implemented when determining permit requirements.⁷²

In this regard – although, in general, implementation of the MU principle at different levels in the Baltic Sea Region is uneven – there are several positive examples (see Table 1). For example, in Swedish MSPlans, the guiding nature of the MU (coexistence) principle is recognised.⁷³ In Estonia, MSPlan underlines that “the Estonian marine area is characterised by synergistic combined use.”⁷⁴ MU’s counterpart – combined use – permeates the Estonian MSPlan, including a chapter particularly dedicated to it, and is reflected in guidelines and conditions for the uses of marine areas. The Danish MSPlan⁷⁵ and Act on Maritime Spatial Planning⁷⁶ recognise coexistence as one of the basic MSP principles.

In this a context, amendments regarding establishing test sites for commercial purposes (not only for scientific purposes, as is the case now), that is, the possibilities for researching prototypes, would be essential to unlock the potential of both MU and Innovation Research Areas newly foreseen in the Report.⁷⁷ Along the OWF, test sites would be necessary, especially for sectors such as aquaculture and wave energy, for which MSPlan 2030 does not specify the place for development.

Conclusions

1. The multiuse principle should be recognised at the political and planning level before introducing multiuse in more detailed regulations.
2. Considering the varieties and complexities of multiuse application, legislation in the licensing case will have to be adapted to both the type of activity and the type of multiuse. There will be significant differences when drafting legislation for different kinds of multiuse, for example, whether it is only about multiuse of space or multiuse of technical resources. Highly integrated multiuse of the sea will require a highly sophisticated legal framework, including regulation of risk management and risksharing tools.

⁷¹ SchultzZehden et al. 2018.

⁷² Cf. EC 2021; VASAB Secretariat 2021; Neimane et al. 2021.

⁷³ Swedish Agency for Marine and Water Management. Marine spatial plans for the Gulf of Bothnia, the Baltic Sea and Skagerrak/Kattegat: National planning in Sweden’s territorial waters and exclusive economic zone (EEZ). Reg. No. 66619, 2019.

⁷⁴ Ministry of Finance. Estonian Maritime Spatial Plan. Government of the Republic order, No. 146, 12 May 2022.

⁷⁵ Danish Maritime Authority. Maritime Spatial Plan. Explanatory notes, 2021.

⁷⁶ Ministry of Business and Growth (Denmark). Act on Maritime Spatial Planning. 615, 8 June 2016.

⁷⁷ Cf. MoEPRD. Coordination Group 20.10.2023.

3. In addition, to advance multiuse regulation, it is critical to capitalise on the methods and experiences of other countries in the Baltic Sea Region and existing legislative frameworks of environmental impact assessment and strategic environmental assessment.

Acknowledgements

This work is an output of the research project and has been financially supported by the European Union Horizon 2020 research and innovation programme under the Marie SkłodowskaCurie grant agreement No. 101034309.

BIBLIOGRAPHY

Literature

1. Bocci M., Sangiuliano S. J., Sarretta A. et al. Multiuse of the sea: A wide array of opportunities from site-specific cases across Europe. *PLoS ONE*, 14(4), 2019, e0215010.
2. EC. Study on Baltic offshore wind energy cooperation under BEMIP. 2019.
3. Ehler C. N.& Douvère F. *Marine Spatial Planning: A StepbyStep Approach Toward EcosystemBased Management*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Intergovernmental Oceanographic Commission and the Man and the Biosphere Programme, 2009.
4. Friess B.& GrémaudColombier M. Policy outlook: Recent evolutions of maritime spatial planning in the European Union. *Marine Policy*, 132, 2021, 103428.
5. Neimane L. Jūras telpiskās plānošanas aktualitātes Eiropas Savienības piekrastes dalībvalstīs Baltijas jūras reģionā [Actualities of maritime spatial planning in the coastal Member States of the European Union in the Baltic Sea region]. *Jurista Vārds*, No. 4 (1270), 2023.
6. Neimane L., Ozolina L. & Saparniene D. Maritime multi-use approach in the Baltic Sea Region: Offshore wind energy and tourism cases. In: RTU 62nd International Scientific Conference on Economics and Entrepreneurship. Riga: RTU, 2021.
7. Neimane L. & Puzulis A. The role of Latvia's maritime spatial planning in promoting the European Green Deal. *Europa XXI*, 42, 2022.
8. Przedrzymirska J., Zaucha J., Depellegrin D. et al. Multiuse concept in European Sea Basins. MUSES project, 2018.
9. SchultzZehden A., Lukic I., Ansong J. O. et al. Ocean MultiUse Action Plan. MUSES project, 2018.
10. Schupp M. F., Bocci M., Depellegrin D. et al. Toward a Common Understanding of Ocean Multi-Use. *Frontiers in Marine Science*, 6, 165, 2019.
11. Stancheva M., Stanchev H., Zaucha J. et al. Supporting multi-use of the sea with maritime spatial planning. The case of a multiuse opportunity development – Bulgaria, Black Sea. *Marine Policy*, 136, 2022, 104927.
12. Veidemane K., Ruskule A., Sprukta S. et al. Development of a Maritime Spatial Plan: the Latvian Recipe. Baltic SCOPE project, 2017.

13. Zaucha J., Bocci M., Depellegrin D. et al. Analytical Framework (AF) – Analysing Multi-Use (MU) in the European Sea Basins. MUSES project, 2017.

Normative acts

14. Directive 2014/89/EU of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 establishing a framework for maritime spatial planning. OJ 2014, L 257.
15. Jūras vides aizsardzības un pārvaldības likums [Marine Environment Protection and Management Law]. 18.11.2010. Latvijas Vēstnesis No. 183, 17.11.2010.
16. Teritorijas attīstības plānošanas likums [Spatial Development Planning Law]. 01.12.2011. Latvijas Vēstnesis No. 173, 02.11.2011.
17. Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia. Jūras plānojuma izstrādes, ieviešanas un uzraudzības kārtība [Procedures for the Development, Implementation and Monitoring of the Maritime Spatial Plan]. 30.10.2012. Regulations No. 740. Latvijas Vēstnesis No. 180, 14.11.2012.
18. Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia. Par Jūras plānojumu Latvijas Republikas iekšējiem jūras ūdeņiem, teritoriālajai jūrai un ekskluzīvās ekonomiskās zonas ūdeņiem līdz 2030. gadam [On the Maritime Plan for the Inland Sea Waters of the Republic of Latvia, the Territorial Sea and the Waters of the Exclusive Economic Zone until 2030]. 21.05.2019. Order No 232, Latvijas Vēstnesis No 102, 23.05.2019.
19. Ministry of Business and Growth (Denmark). Act on Maritime Spatial Planning. 615, 8 June 2016.
20. MoEPRD. Par Jūras un piekrastes telpiskās plānošanas koordinācijas grupas izveidi [On the establishment of the Maritime and Coastal Spatial Planning Coordination Group]. Order No 12/171, 25.11.2022. Available: <https://www.varam.gov.lv/lv/juras-un-piekrastes-telpiskas-planosanas-koordinācijas-grupa-no-2022g> [viewed 23.10.2023.].

Policy documents

21. CEC. An Integrated Maritime Policy for the European Union. 10.10.2007, COM(2007) 575 final.
22. CEC. Concerning the EU Strategy for the Baltic Sea Region. 10.6.2009, COM(2009) 248 final.
23. Danish Maritime Authority. Maritime Spatial Plan. Explanatory notes, 2021.
24. EC/High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. Joint communication 'International ocean governance: an agenda for the future of our oceans.' 10.11.2016, JOIN(2016) 49 final.
25. EC/High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. Setting the course for a sustainable blue planet – Joint Communication on the EU's International Ocean Governance Agenda. 24.6.2022, JOIN(2022) 28 final.
26. EC. Blue Growth – opportunities for marine and maritime sustainable growth. 13.9.2012, COM(2012) 494 final.
27. EC. An EU Strategy to harness the potential of offshore renewable energy for a climate neutral future. 19.11.2020, COM(2020) 741 final.
28. EC. On a new approach for a sustainable blue economy in the EU: Transforming the EU's Blue Economy for a Sustainable Future. 17.5.2021, COM(2021) 240 final.
29. EC. The European Green Deal. 11.12.2019, COM(2019) 640 final.

30. EC. Best Practice Guidance in MultiUse Issues and Licensing Procedures. Short Background Study. Publications Office of the European Union, 2021.
31. EC. Report [...] outlining the progress made in implementing Directive 2014/89/EU establishing a framework for maritime spatial planning. 3.5.2022, COM(2022) 185 final.
32. European Parliament. European Parliament resolution of 16 February 2022 on a European strategy for offshore renewable energy (2021/2012(INI)), 2021.
33. European Union. EU Voluntary Review on progress in the implementation of the 2030 Agenda. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023.
34. HELCOM. Baltic Sea Action Plan. 2021 update. October 2021.
35. Ministry of Climate and Energy. Grozījums Jūras vides aizsardzības un pārvaldības likumā [Amendment to the Marine Environment Protection and Management Law]. 23TA2031, 16.10.2023. Available: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/f93a5cb8-64b2-48bc-a60a-e884ef47b9dd [viewed 25.11.2023.].
36. MoEPRD. Jūras plānojuma starpposma novērtējums [Interim Evaluation of the Maritime Plan]. 23TA2929, 30.11.2023. Available: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts?search%5Bquery%5D=23-TA-2929&quicksearch= [viewed 30.11.2023.].
37. Ministry of Finance. Estonian Maritime Spatial Plan. Government of the Republic order, No. 146, 12 May 2022.
38. Swedish Agency for Marine and Water Management. Marine spatial plans for the Gulf of Bothnia, the Baltic Sea and Skagerrak/Kattegat: National planning in Sweden's territorial waters and exclusive economic zone (EEZ). Reg. No 66619, 2019.

Materials from the Internet

39. EurLex website. National transposition measures communicated by the Member States concerning: Directive 2014/89/EU of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 establishing a framework for maritime spatial planning. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.257.01.0135.01.ENG [viewed 05.11.2023.].
40. LIFE REEF. Available: <https://reef.daba.gov.lv/public/eng/> [viewed 21.11.2023.].
41. MoEPRD. Jūras un piekrastes telpiskās plānošanas koordinācijas grupa (no 2022. g.) [Maritime and Coastal Spatial Planning Coordination Group (from 2022)]. Available: <https://www.varam.gov.lv/lv/juras-un-piekrastes-telpiskas-planosanas-koordinacijas-grupa-no-2022g> [viewed 23.10.2023.].
42. MSP. Maritime Spatial Planning Information: Latvia. European MSP Platform. Available: <https://maritime-spatial-planning.ec.europa.eu/countries/latvia> [viewed 29.11.2023.].
43. RjascenkoSaraks J. Aizsardzības nozares intereses jūras plānojumā [Defence industry interests in maritime planning]. 17.02.2023. Available: <https://drive.google.com/file/d/1D7f5ihiEi827MBRaVfwb3fJmuxHyq24Y/view> [viewed 11.11.2023.].
44. United Nations. Goal 14. Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development. Available: https://sdgs.un.org/goals/goal14#targets_and_indicators [viewed 23.11.2023.].
45. UNITED. UNITED pilots. Available: <https://www.h2020united.eu/pilots> [viewed 20.11.2023.].
46. VASAB Secretariat. 4th Baltic MSP Forum. Workshop 5: Multi-Use and Blue Economy [Video]. YouTube. 15 July 2021. Available:
47. <https://www.youtube.com/watch?v=C0KCPA32f4s> [viewed 30.11.2023.].

Jānis Pleps, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents

TIESĪBU SUVERENITĀTE: IDEJAS IETEKME UZ LATVIJAS TIESISKO SISTĒMU

SOVEREIGNTY OF LAW: IMPACT OF THE CONCEPT ON LATVIAN LEGAL SYSTEM

Atslēgvārdi: tiesību suverenitāte, tiesiska valsts, suverenitāte, suverēns, konstitūcija

Key words: sovereignty of law, rule of law, sovereignty, sovereign, constitution

Summary

The development of the principles of the rule of law required to harmonize this concept with the concept of sovereignty. For the purpose of solving dualism between sovereign state power and rule of law professor Hugo Krabbe (1857–1936) proposed the concept of the sovereignty of law. Sovereignty of law means that nobody in the democratic state governed by law, even sovereign itself, is not above the law. The law determines the competencies of all constitutional bodies and subordinates them to the principles of rule of law.

The idea of Hugo Krabbe was well recognized and implemented in the Latvian legal system. That strengthened the principle of rule of law as one of the core elements of Latvian constitutional identity and foundation of Latvian legal system. It was recognized in the legal doctrine and in the jurisprudence of the Latvian Senate, that all constitutional bodies are subordinated to the law and no one in the Latvian legal system is outside or above the law.

Ievads

Tiesiskas valsts (*Rechtsstaat, Etat de droit*) jeb likuma (tiesību) varas (*rule of law*) principla attīstība Rietumu tiesību tradīcijā¹ radīja nepieciešamību salāgot

---

¹ Plašāk sk.: European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Report on the Rule of Law, adopted 25–26 March 2011. Pieejams: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e) [aplūkots 04.12.2023.].

suverenitāti ar valsts varas padotību tiesībām. Suverenitātes teorija vēsturiski (piemēram, Žans Bodēns (*Jean Bodin*, 1530–1596) un Žans Žaks Ruso (*Jean-Jacques Rousseau*, 1712–1778)) paredzēja suverēna varas pārākumu pār citiem varas avotiem, kā arī tikai simbolisku suverēna ierobežojumu ar tiesībām. Faktiski tiesības tika pakārtotas suverēna gribai kā viens no tā varas instrumentiem.² Visradikālāk šo pieeju Franču revolūcijas laikā formulēja abats Sjejs (*Emmanuel Joseph Sieyès*, 1748–1836), uzsverot, ka nācija kā suverēns nevar tikt saistīta ar likumu un pat ar konstitūciju, jo tās griba jau pati par sevi ir augstākais likums. Nācijas griba izslēdz likumu darbību, jo nācija ir visu pastāvošo likumu avots un augstākais noteicējs.³ Savukārt tiesiskais valsts princips prasa visas valsts varas, arī suverēna, padotību likumam un tiesībām. Tiesiskā valstī visām valsts varas institūcijām, arī Saeimai un Latvijas pilsoņu kopumam, ir pienākums ievērot likumu un tiesības, un neviens tiesiskā valstī nav tiesīgs pārkāpt konstitūciju.⁴

Tiesību teorijā un valstszinātnē kopš XIX gadsimta vairāki tiesībnieki savos darbos ir risinājuši jautājumu par to, kā saskaņot tiesiskais valsts principu ar suverenitātes teoriju. Viens no šādiem tiesībniekiem bija Groningenas Universitātes un vēlāk Leidenes Universitātes profesors Hugo Krabe (*Hugo Krabbe*, 1857–1936). Viņa priekšlikums par tiesību suverenitāti pirms Pirmā pasaules kara guva plašu ievēribu⁵ un pēcāk bija ļoti pazīstams arī Latvijas tiesiskajā sistēmā. Kā mēdza skaidrot, “mūsu valsts ir tiesiskais valsts, kurā augstākā vara pieder tiesībām. Tiesiskā valstī arī valsts vara kļūst par tiesisku varu jeb, kā izsakās Holandes valsts tiesību zinātnieks Krabe, kundzības varas vietā nostājas tiesību vara. Tādēļ tiesiskā valstī nav neviena subjekta, kurš stāvētu pāri tiesībām, nav nevienas varas, kura nebūtu no likuma noteikta, tātad ar likumu saistīta, no likuma ierobežota”.⁶

Šā raksta mērķis ir aplūkot Hugo Krabes idejas par tiesību suverenitāti ietekmi uz Latvijas tiesisko sistēmu. Lai sasniegtu šo mērķi, vispirms tiks raksturota Hugo Krabes tiesību ideja un pēc tam aplūkota tās recepcija Latvijas tiesiskajā sistēmā.

Hugo Krabes ideja

Hugo Krabes darbi par tiesību suverenitāti un modernas valsts ideju savulaik radīja rezonansi Eiropas mērogā. Viņa ideja par tiesību suverenitāti iedvesmoja Vīnes Universitātes profesoru Hansu Kelzenu (*Hans Kelsen*, 1881–1973) formulēt “tīro tiesību” mācību un valsti reducēt līdz tiesību sistēmai, kuru nosaka tiesiskās

² Plašāk sk.: Ījabs I. Politikas teorija: pirmie soļi. Rīga: Lasītava, 2017, 80.–86. lpp.

³ Sieyès E. J. What is the Third Estate? In: Sieyès E. Political Writings. Including the Debate between Sieyès and Tom Paine in 1791. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc., 2003, pp. 137–138.

⁴ Plašāk sk.: Endziņš A. Tiesiskais valsts. Jurista Vārds, 2022, Nr. 7 (1221), 72.–73. lpp.

⁵ Krabbe H. Die Lehre der Rechtssouveranitat. Beitrag zur Staatslehre. Groningen: Verlag von J. B. Wolters, 1906.

⁶ Linde A. Tiesiskās apziņas izkopšana armijā. Militārais apskats, 1932, Nr. 1, 46. lpp.

sistēmas pamatnorma.⁷ Hugo Krabe vēl pirms Hansa Kelzena “atmet duālismu starp valsts varu un tiesībām līdzšinējā valsts teorijā un grib nodibināt monismu, kas izpaustos vienīgi tiesību varas atzīšanā”.⁸

Mūsdienās Hugo Krabe – salīdzinot ar Hansu Kelzenu vai profesoru Karlu Šmitu (*Carl Schmitt*, 1888–1985) – ir salīdzinoši piemirsts, un viņa darbi vēl nav piedzīvojuši savu renesansi. Lai gan būtu jāteic, ka tiesību suverenitātes ideja tiesību teorijā un valstszinātnē šobrīd varētu būt tik aktuāla kā vēl nekad iepriekš.

Neliberālās demokrātijas aktualizējušas spriedzi starp politiku un tiesībām, valsts suverēno varu un tiesiskas valsts principiem.⁹ Pēc tiesiskas valsts idejas – cilvēka un dažādu mazākumu tiesību aizsardzības un varas padotības likumam un tiesībām – ziedu laikiem aizvadītā gadsimta deviņdesmitajos gados šajā gadsimtā var konstatēt zināmu regresu šajā jomā. Atkāpšanās no tiesiskas valsts principiem neliberālās demokrātijās tiek pamatotas ar suverēna gribu. Ja tautas vairākums politiski izlēmis kādu jautājumu, ne tiesības, ne kāds tiesību piemērotājs nevar stāties pretī suverēna gribai. Neliberālās demokrātijas pretstata tautas suverenitāti un tiesisku valsti, prioritāti piešķirot tautas suverenitātei.¹⁰

Patiešām, ja suverenitāte raksturo augstāko valsts varu, kurai ir tiesības uz pēdējo vārdu un galīgu valsts dzīves jautājumu izlemšanu, tad suverēns savā gribā nevar tikt ierobežots.

Vienlaikus – tiesiska valsts prasa respektēt mazākumu, katra cilvēka tiesības un nosaka valsts varas padotību likumam un tiesībām. Valsts vara ir padota likumam un tiesībām – tāda ir likuma varas, tiesiskas valsts loģika. Ikvienam valsts varas orgānam, arī suverēnam, tiesiskā valstī ir jāievēro likums un tiesības. Tādā ziņā tiesiskas valsts ideja ir izaicinājums klasiskai suverenitātes doktrīnai.

Pat Apvienotajā Karalistē, kur nepārprotami atzīts, ka nevis karalis ir likums, bet likums ir karalis,¹¹ līdz galam nav atrisināta pretruna starp parlamenta suverenitāti un likuma varu.¹² Ja parlaments kļūtu patvaļīgs un pārkāptu likuma varu, diez vai ir efektīvi līdzekļi suverēna savaldīšanai.

XX gadsimta sākumā profesors Hugo Krabe piedāvāja oriģinālu risinājumu šai problēmai. Viņš attīstīja ideju par tiesību suverenitāti.¹³

Hugo Krabe uzsvēra, ka valsts ir tiesībās balstīta kopība un līdz ar to tiesību uzdevums ir valsts varas ierobežošana, lai garantētu sabiedrības locekļu tiesības un brīvības. Modernā valstī suverenitāte vairs nav ekstra legāla, pāri tiesībām stāvoša

⁷ Stella G. Precursors of the Pure Theory of Law: Hugo Krabbe. In: *Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World. Tome 1: Language Areas*. Enrico Pattaro and Corrado Roversi (eds). Dordrecht: Springer Netherlands, 2016, pp. 65–71.

⁸ Dišlers K. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1932, 80. lpp.

⁹ Plašāk sk.: Sajó A. *Ruling by Cheating: Governance in Illiberal Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 119–123.

¹¹ Bingham T. *The Rule of Law*. London: Allen Lane, 2010, pp. 4–8.

¹² Plašāk sk.: Dicey A. W. *Introduction to the study of the Law of the Constitution*. London: Macmillan and Co, 1889.

¹³ Krabbe H. 1906.

vara, bet gan tiek atvasināta no spēkā esošajām tiesībām. Suverenitāte tiek ielikta tiesību ietvaros, nevis paliek ārpus un pāri tiesībām.

Tiesību suverenitātes ideja nozīmē, ka suverēns – valsts, kāds valsts varas orgāns vai tauta – vairs nav pāri tiesībām esošs un tiesības nosakošs. Hugo Krabes ieskatā, tieši pretēji – tiesiskā valstī spēkā esošās tiesības nosaka valsts varas leģitimitāti un robežas un visi valsts varas orgāni, arī tauta, ir padoti likumam un tiesībām.¹⁴

Faktiski Hugo Krabes ideja nozīmēja tiesiskās valsts nostiprināšanu, novēršot duālismu starp tiesisku valsti un suverēna varu. Viņš “nokritizē un atmet līdzšinējā valsts teorijā valdošo mācību par valsts varas juridisku neierobežotību, citiem vārdiem, mācību par valsts varas suverenitāti un nostāda tai pretim mācību par tiesību suverenitāti”.¹⁵ Patiešām, vairs neviens nav pāri likumam un tiesībām un visiem ir vienlīdz saistošas spēkā esošās tiesības. Pat monarham vai tautai kā suverēnam jāpakļaujas tiesiskās valsts prasībām. “Modernā jurisprudence un sevišķi valststiesību zinātne ir stādījusi par savu speciālo uzdevumu noskaidrot tiesību īsto dabu, celt tās pienācīgā godā, likt bezpersonisko tiesību varu personiskās valdnieka vai valsts (fiziskās vai juridiskās personas) varas vietā.”¹⁶

Tiesību suverenitātes ideja ir kritizēta. Ar to politiskajā teoloģijā cieņpilni polemizēja Karls Šmits. Viņš tiesību suverenitātē saskatīja problēmu, ka tiesības nevar pārvaldīt efektīvi izņēmuma apstākļos, proti, ārkārtējos gadījumus, kuri nav regulēti ar tiesību normām.¹⁷ Pats Karls Šmits par suverēnu uzskatīja to valsts varas orgānu, kurš var rīkoties izņēmuma apstākļos, kad tiesībās ir robs un tās klusē.¹⁸

Savukārt Latvijas Universitātes asociētais profesors Ivars Ījabs tiesību suverenitātē saskatījis faktisku suverenitātes nodošanu tiesību piemērotājiem. Tautas gribas un likumdevēja politiskā procesa nozīmīgumu atvietotu tiesību piemērošana tiesas spriešanā. “Beigu beigās ideja par konstitūciju kā suverēnu no jauna noved pie konkrētām personām. To, kas tieši rakstīts konstitūcijā, lemj orgāns, kas šo konstitūciju interpretē, proti, konstitucionālā tiesa.”¹⁹ Tādā ziņā viņam var piekrist, ka tiesības iztulko konstitūciju ir būtisks suverenitātes elements. Tas, kurš galīgi un saistoši iztulko konstitūciju, lielā mērā izlemj būtiskākos tiesiskās sistēmas jautājumus, tuvinoties Karla Šmita definētajam suverēnam.²⁰ Ar atsauci uz Grieķijas melnajiem pulkvežiem šādā kontekstā varētu būt konstruēta norāde uz sarkanajiem tiesnešiem konstitucionālajās tiesās.²¹

Vienlaikus vēsture apstiprina, ka konstitucionālās tiesas nekļūst visvarenas un tiesnešu valsts nav izveidojusies. Visiem, arī konstitucionālajām tiesām, ir

¹⁴ Krabbe H. *The Modern Idea of State*. Leiden: Martinus Nijhoff, 1922, pp. 34–44.

¹⁵ Dišlers K. 1932, 80. lpp.

¹⁶ Turpat, 75. lpp.

¹⁷ Schmitt C. *Political Theology*. Chicago and London: Chicago University Press, 1985, pp. 21–25.

¹⁸ *Ibid.*, pp. 5–9.

¹⁹ Ījabs I. 2017, 83. lpp.

²⁰ Pleps J. *Satversmes iztulkošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 52.–56. lpp.

²¹ Piemēram: Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 589.–598. lpp.

saistoša konstitūcija. Un tiesiskā valstī visi, arī konstitucionālās tiesas tiesneši, ir padoti likumam un tiesībām.²²

Hugo Krabes idejas būtība bijusi nevis suverenitātes atdošana tiesībām, bet gan tās kā politiska faktora likvidēšana tiesiskā valstī. Ar tiesību suverenitātes ideju tiek izslēgta atsevišķa valsts varas orgāna vai personas pretenzija kļūt par suverēnu. Tiesiskas valsts konsekvence ir reāla varas dalīšana starp dažādiem valsts varas orgāniem un viena varas centra neesamība. Nevienam nevar kļūt par karali, jo nevienam nav tik daudz varas. Savukārt pārējie valsts varas orgāni ir apveltīti ar pietiekamām pilnvarām, lai novērstu potenciālo varas uzurpāciju un tiesiskas valsts atcelšanu. Nevienam nav pāri citiem stāvošs, un neviena griba nav pāri likumam un tiesībām.

Idejas recepcija Latvijas tiesiskajā sistēmā

Hugo Krabes tiesību suverenitātes ideja pēc starpkaru perioda tiesību teorijā un valstszinātnē ir piemirsta. Tomēr pārsteidzošā kārtā tieši Latvijas tiesiskajā sistēmā ir notikusi spēcīga Hugo Krabes tiesību suverenitātes idejas recepcija. To noteikusi Latvijas Universitātes profesora Kārļa Dišlera (1878–1954) intelektuālā ietekme Latvijas tiesiskajā sistēmā. Hugo Krabes redzējums ļoti tuvu saskanēja ar paša Kārļa Dišlera tiesiskas valsts izpratni. Kārlis Dišlers norādes uz tiesību suverenitāti ietvēra savās mācību grāmatās,²³ un tiesību suverenitāte ar tiešu norādi uz Hugo Krabi joprojām tiek apgūta Latvijas konstitucionālajās tiesībās.²⁴

Kārlis Dišlers visos savos valststiesību darbos īpaši izcēla, ka moderna demokrātiska valsts ir tiesiska valsts.²⁵ Tas nozīmē, ka pati valsts, kā arī visi valsts varas orgāni ir padoti likumam un tiesībām. Tas bija Kārlim Dišleram principiāli svarīgi. “Lai valsts pilnīgi konsekventi varētu tikt atzīta par tiesisku, viņā nedrīkst būt neviena subjekta, kurš stāvētu pāri tiesībām, nedrīkst būt varas, kura nebūtu no likuma noteikta, tātad ar likumu saistīta, no likuma ierobežota. [...] augstākā vara valstī piederētu bezpersoniskām objektīvām tiesību normām, bet nevis kādam tiesību subjektam, vienalga, lai šis subjekts būtu fiziska vai juridiska persona.”²⁶ Kārlis Dišlers nepieļāva ideju, ka parlaments, prezidents vai tautas vairākums varētu kļūt patvaļīgi vai rīkoties pretēji likumam un tiesībām. Viņa izpratnē visa valsts varas darbība notika tiesiskas valsts principu ietvaros. “Ja demokrātiskā

²² Plašāk sk.: Osipova S. Tiesiska valsts vai “tiesnešu valsts”. Jurista Vārds, 2016, Nr. 27 (930), 12.–15. lpp.

²³ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša izdevums, 1925, 14.–15. lpp.; Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930, 25.–27. lpp.

²⁴ Sk. arī: Grigore-Bāra E., Kovaļevska A., Liepa L., Levits E., Mits M., Rezevska D., Rozenvalds J., Sniedzīte G. Satversmes 1. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 188.–189. lpp.

²⁵ Piemēram: Dišlers K. 1925, 67. lpp.

²⁶ Turpat, 13.–14. lpp.

tiesiskā valstī runājam par tautai piederošo suverēno varu valsts iekšienē, tad jāsaprot, ka šī vara suverēna tikai idejā, bet ne praktikā, un arī ne teorijā viņa tāda vairs nav. Bet īstā, reālā suverēnā vara valstī pēc modernās valsts teorijas pieder tiesībām, objektīvām tiesību normām, likumiem, jo visi tiesību subjekti valstī ir padoti šiem likumiem un visi konkrētie valsts varas akti tiek izdoti uz likumu pamata un saskaņā ar likumiem.”²⁷

Kārlis Dišlers tiesiskas valsts ideju īpaši izvērtā savā doktora disertācijā par tautu pašnoteikšanās principa saturu.²⁸ Šajā darbā viņš pievērsis īpašu uzmanību valsts varas ierobežošanai ar tiesībām.²⁹ Šajā ziņā noderīga bija Hugo Krabes tiesību suverenitātes ideja,³⁰ kuru Kārlis Dišlers aplūkoja pēc tautas suverenitātes idejas³¹ ar uzsvāru, ka tieši tiesību suverenitāte atspoguļo jaunāko valststiesību attīstības tendenci. Tiesību suverenitātes ideja ļauj valsts varu izskaidrot un pamatot kā tiesisku parādību, kas pakārtota tiesību regulatīvajai iedarbībai.³²

Tiesību suverenitātes ideju savā praksē akceptēja arī Latvijas Senāts. Latvijas Senāta Apvienotā sapulce 1929. gada 15. marta spriedumā, skaidrojot jautājumu par suverēno valsts varas orgānu, nonāca pie secinājuma, ka Latvijas valsts iekārtā tāda nav, jo visi valsts varas orgāni ir padoti likumam un tiesībām. Tie “pēc Latvijas Republikas Satversmes būtības ir nevis ārpus likuma stāvoši (suverēni) orgāni, bet gan tie darbojas likuma (Satversmes) robežās un padoti likumam (Satversmei), kamdēļ tie uzskatāmi vienīgi par valsts varas augstākiem orgāniem, bet nevis par tādiem orgāniem, kuri stāvētu pāri tiesībām, kas nepieciešams elements suverēnās varas jēdzienam”.³³

Atbilstoši šim Latvijas Senāta skaidrojumam arī tauta, pilsoņu kopums, ir padota likumam un tiesībām. Savukārt attiecīgais secinājums Latvijas Senātam ļāva pievienoties moderno valststiesību atziņām, ka suverēnā vara Latvijā faktiski pieder likumam, respektīvi, tiesībām.³⁴ Latvijas Senāts atspoguļojis tiesiskai valstij atbilstošu suverenitātes izpratni, sasaistot visus valsts varas orgānus ar pienākumu ievērot likumu un tiesības. Latvijas Senāta secinājums, ka suverēnā vara pieder “likumam, resp., tiesībām”, bija loģiska konsekvence secinājumam, ka visi valsts varas orgāni ir padoti likumam un tiesībām. Proti, ja visi ir padoti likumam un tiesībām, tad neviens no valsts varas orgāniem vairs nav suverēns. Suverenitāte, atrašanās pāri visiem valsts varas orgāniem, ir tieši likumam un tiesībām.³⁵

²⁷ Piemēram: Dišlers K. 1925, 15. lpp.

²⁸ Dišlers K. 1932.

²⁹ Turpat, 40.–54. lpp.

³⁰ Turpat, 68.–83. lpp.

³¹ Turpat, 55.–68. lpp.

³² Turpat, 4. lpp.

³³ Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 15.03.1929. spriedums. Grām.: Senāts lasa Satversmi. Satversme Senāta atziņās. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2022, 14. lpp.

³⁴ Turpat.

³⁵ Plašāk sk.: Priekulis J., Pleps J. Latvijas Senāta atziņas par Latvijas Republikas Satversmi: tiesu prakses apkopojums (1918–1940). Grām.: Senāts lasa Satversmi. Satversme Senāta atziņās. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2022, 14.–16. lpp.

Tiesību suverenitātes ideja neizslēdz tautas suverenitāti, jo tāda ir bijusi pašas tautas griba, veidojot demokrātisku tiesisku valsti.³⁶ Pašnoteicoties, proti, izveidojot demokrātisku tiesisku valsti un nosakot konstitūciju, tauta tajā sevi ir tiesiski pašierobežojusi. Kā norādījusi Satversmes tiesa, “jau pieņemot Satversmi, Latvijas tautas suverēnā griba tika izteikta Satversmes ievadā: “Latvijas tauta savā brīvi vēlēta Satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts Satversmi.” Tādējādi Satversmes ievads apliecina to, ka Latvijas tauta ir apņēmusies izmantot savu suverēno valsts varu tikai atbilstoši Satversmes normām un tajā noteiktajā kārtībā”.³⁷ Konstitūcija ir saistoša arī pašai tautai. Tauta var lemt tikai konstitūcijā noteiktajā kārtībā, par konstitūcijā pieļautajiem jautājumiem un ievērojot konstitūcijā noteiktos ierobežojumus. Referendums (tautas nobalsošana) un pilsoņu vairākuma gribas izteikums neatrodas ārpus likuma un tiesībām, bet ir tiesiski regulēta darbība. Kā paredz Latvijas Republikas Satversmes³⁸ 64. pants, likumdošanas tiesības tautai pieder Satversmē paredzētā kārtībā un apmēros.

Tiesību suverenitātes idejas ietekme Latvijas tiesiskajā sistēmā konstatējama vairākos līmeņos.

Pirmkārt, tiesiskas valsts princips ir fundamentāla Latvijas valstiskuma pamatvērtība,³⁹ kas nosaka valsts konstitucionālo identitāti.⁴⁰

Pat pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma, kad atcēla demokrātiju, parlamentārismu un pamattiesības, tiesiskas valsts ideja bija svarīga. Kārlis Dišlers tolaik rakstīja, ka autoritārā vadoņa valsts ir tiesiskas valsts augstāka forma.⁴¹ Tiesiskas valsts princips bija viens no Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma pamatprincipiem.⁴² Tiesiska valsts jeb taisnības valsts, kā to tolaik devēja,⁴³ Kārlim Ulmanim personiski bija ļoti svarīga, jo viņš pats Latvijas Republikas proklamēšanas aktā 1918. gada 18. novembrī bija solījis, ka Latvija būs taisnības valsts.⁴⁴

³⁶ Plašāk sk.: Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: Daigas Rezevskas izdevums, 2015, 42.–44. lpp.

³⁷ Satversmes tiesas 12.02.2014. spriedums lietā Nr. 2013-05-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/192098-par-likuma-par-tautas-nobalsosanu-un-likumu-ierosinasanu-22panta-otra-teikuma-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1pantam> [aplūkots 04.12.2023.]. Sprieduma 11. punkts.

³⁸ Latvijas Republikas Satversme. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> [aplūkots 04.12.2023.].

³⁹ Satversmes tiesas 07.04.2009. spriedums lietā Nr. 2008-35-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/190439-par-likuma-par-lisabonas-ligumu-ar-ko-groza-ligumu-par-eiropas-savienibu-un-eiropas-kopienas-dibinasanas-ligumu-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-101pantam> [aplūkots 04.12.2023.]. Sprieduma 17. punkts.

⁴⁰ Plašāk sk.: Osipova S. Tiesiskums: politisks vai juridisks jēdziens? Grām.: Inovāciju juridiskais nodrošinājums. Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 257.–267. lpp.

⁴¹ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Administratīvo tiesību kursa vispārīgā daļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 43.–44. lpp.

⁴² Plašāk sk.: Pleps J. Autoritāras valsts izpratne un pamatprincipi: Kārļa Ulmaņa režīms. Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 74.–75. lpp.

⁴³ Apsītis H. Tiesnesis (Dažas pārdomas). Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 1, 956. lpp.

⁴⁴ Svinīga Latvijas neatkarības proklamēšana 18. novembrī 1918. gadā. Grām.: Latvijas Tautas padome. I. puse. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1920, 9. lpp.

Otrkārt, tiesiskas valsts atjaunošana bija būtiska prasība Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā pēc valsts okupācijas. Nacionālā pretošanās kustība abām okupācijas varām prasīja atjaunot demokrātiju, Satversmi un tiesisku valsti. Tā bija principiāla prasība. Kā rakstīja senators Mintauts Čakste, “visi grib redzēt nākotnes Latviju kā valsti, kurā valda likums un tiesības, un nevis “vadoņi un patvarības””.⁴⁵

Trimdas debatēs tieši Latvijas neatkarības idejas ideologs Miķelis Valters atgādināja par tiesību suverenitāti. “Šis valsts attīstības process augstāko pakāpi sasniedzis modernā tiesiskā valstī, kurā cilvēka personīgās varas vietā stājas bezpersonīga tiesību vara. [...] M. Valtera doma par valsti ir doma par tiesisku valsti, kurā valda tiesību un nevis atsevišķu cilvēku vara. Pati valsts vara balstās uz tiesībām un bezpersonificējas, sadaloties starp valsts institūcijām. Katra valsts institūcija, sākot ar visaugstāko un beidzot ar vizzemāko, balstās uz un ir padota tiesībām.”⁴⁶

Treškārt, pēc neatkarības atjaunošanas tiesiskas valsts ideja ir pašsaprotama Latvijas tiesiskās sistēmas aksioma.⁴⁷ Latvijas tiesiskajā sistēmā ir atzīta valsts varas padotība ne tikai likumam, bet arī tiesībām. Demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējie tiesību principi ir Latvijas tiesiskas sistēmas pamats un vienlaikus īstas tiesību normas ar augstāko juridisko spēku, kas vienlīdzīgi ierobežo kā likumdevēju, tā tiesību piemērotāju.⁴⁸ Likumdevēja tiesības var būt spēkā un iedarbīgas tiktāl, ciktāl tās ir taisnīgas un atbilstošas vispārējiem tiesību principiem.

Šie Latvijas tiesiskās sistēmas pamatpostulāti faktiski norāda uz Hugo Krabes tiesību suverenitātes ideju – likumdevējs un pat pilsoņu kopums, tauta, nav ārpus likuma un tiesībām un nevar kļūt tirānisks. Tiesību piemērotāji kontrolē un nodrošina visu likumu atbilstību Satversmei. Kā Satversmes tiesa atzinusi, neviena konstitucionālā institūcija, arī tauta pati, realizējot sev piešķirtās pilnvaras, nav tiesīga pārkāpt Satversmi.⁴⁹

Latvijas pilsoņu kopums, tauta, referendumā (tautas nobalsošanā) nevar lemt pretēji likumam un tiesībām un ignorēt tiesiskas valsts principu prasības. Ja tiesiskas valsts principi tiek pārkāpti, nav šķēršļu pārbaudīt šāda likuma konstitucionalitāti un to atzīt par Satversmei neatbilstošu. Kā Satversmes tiesa norādījusi, Latvijas valsts balstās uz noteiktām pamatvērtībām, kuras nevar aizskart un ir pienākums garantēt. Starp šīm pamatvērtībām ir pamattiesības un pamatbrīvības, demokrātija, valsts un tautas suverenitāte, varas dalīšana un tiesību vara (tiesiska valsts).⁵⁰ Līdz ar to likums un tiesības ir saistošas ikvienai valsts varas

⁴⁵ M. Č. [Čakste M.] Sūtnis Dr. M. Valters apmeklēja Zviedriju. Latvju Ziņas, 1949, Nr. 57, 1. lpp.

⁴⁶ Turpat.

⁴⁷ Plašāk sk.: Endziņš A. 2022, 72.–73. lpp.

⁴⁸ Plašāk sk.: Rezevska D. 2015.

⁴⁹ Satversmes tiesas 19.12.2012. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253569-par-tiesvedibas-izbeigšanu-lieta-nr-2012-03-01> [aplūkots 04.12.2023.]. Lēmuma 18.3. punkts.

⁵⁰ Satversmes tiesas 07.04.2009. spriedums lietā Nr. 2008-35-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/190439-par-likuma-par-lisabonas-ligumu-ar-ko-groza-ligumu-par-eiropas-savienibu-un-eiropas-kopienas-dibinasanas-ligumu-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-101pantam> [aplūkots 04.12.2023.]. Sprieduma 17. punkts.

institūcijai, kā to atzinusi Satversmes tiesa, arī likumdevējam pašam – kā Saeimai, tā arī tautai, Latvijas pilsoņu kopumam.⁵¹

Kopsavilkums

1. Tiesiskas valsts princips prasa visas valsts varas orgānu, arī tautas pašas kā suverēna, padotību likumam un tiesībām.
2. Tiesiskā valstī arī suverēns nav ārpus un pāri likumam un tiesībām, bet pastāv demokrātiskas tiesiskas valsts vispārējo tiesību principu un konstitūcijas ietvaros.
3. Jebkurš politisks suverēns vairs nav suverēns tiesiskā valstī, jo ir padots likumam un tiesībām. Demokrātiskā tiesiskā valstī tautas suverenitāte transformējas tiesību suverenitātē, tautai kā suverēnam sevi saistot ar tiesiskas valsts principu.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Apsītis H. Tiesnesis (Dažas pārdomas). Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 1.
2. Bingham T. The Rule of Law. London: Allen Lane, 2010.
3. Dicey A. W. Introduction to the study of the Law of the Constitution. London: Macmillan and Co, 1889.
4. Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Administratīvo tiesību kursa vispārīgā daļa. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938.
5. Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930.
6. Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša izdevums, 1925.
7. Dišlers K. Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1932.
8. Endziņš A. Tiesiska valsts. Jurista Vārds, 2022, Nr. 7 (1221).
9. Grigore-Bāra E., Kovaļevska A., Liepa L., Levits E., Mits M., Rezevska D., Rozenvalds J., Sniedzīte G. Satversmes 1. pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014.
10. Ījabs I. Politikas teorija: pirmie soļi. Rīga: Lasītava, 2017.
11. Krabbe H. Die Lehre der Rechtssouveranitat. Beitrag zur Staatslehre. Groningen: Verlag von J. B. Wolters, 1906.
12. Krabbe H. The Modern Idea of State. Leiden: Martinus Nijhoff, 1922.

⁵¹ Satversmes tiesas 01.10.1999. spriedums lietā Nr. 03-05(99). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/16157-par-saeimas-1999-gada-29-aprila-lemuma-par-telekomunikaciju-tarifu-padomi-1-punkta-un-4-punkta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-un-57-pantam-un-citiem-likumiem> [aplūkots 04.12.2023.]. Secinājumu daļas 1. punkts.

13. Linde A. Tiesiskās apziņas izkopšana armijā. Militārais apskats, 1932, Nr. 1.
14. M. Č. [Čakste M.] Sūtņis Dr. M. Valters apmeklēja Zviedriju. Latvju Ziņas, 1949, Nr. 57.
15. Osipova S. Tiesiska valsts vai "tiesnešu valsts". Jurista Vārds, 2016, Nr. 27 (930).
16. Osipova S. Tiesiskums: politisks vai juridisks jēdziens? Grām.: Inovāciju juridiskais nodrošinājums. Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
17. Pleps J. Autoritāras valsts izpratne un pamatprincipi: Kārļa Ulmaņa režīms. Grām.: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika. Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
18. Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.
19. Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
20. Priekulis J., Pleps J. Latvijas Senāta atziņas par Latvijas Republikas Satversmi: tiesu prakses apkopojums (1918–1940). Grām.: Senāts lasa Satversmi. Satversme Senāta atziņās. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2022.
21. Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: Daigas Rezevskas izdevums, 2015.
22. Sajó A. Ruling by Cheating: Governance in Illiberal Democracy. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
23. Schmitt C. Political Theology. Chicago and London: Chicago University Press, 1985.
24. Sieyès E. J. What is the Third Estate? In: Sieyès E. Political Writings. Including the Debate between Sieyès and Tom Paine in 1791. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc., 2003.
25. Stella G. Precursors of the Pure Theory of Law: Hugo Krabbe. In: Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World. Tome 1: Language Areas. Enrico Pattaro and Corrado Roversi (eds). Dordrecht: Springer Netherlands, 2016.

Normatīvie akti

26. Latvijas Republikas Satversme. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> [aplūkots 04.12.2023.].

Tiesu prakse

27. Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 15.03.1929. spriedums. Grām.: Senāts lasa Satversmi. Satversme Senāta atziņās. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2022.
28. Satversmes tiesas 01.10.1999. spriedums lietā Nr. 03-05(99). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/16157-par-saeimas-1999-gada-29-aprila-lemuma-par-telekomunikaciju-tarifupadomi-1-punkta-un-4-punkta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1-un-57-pantam-un-citiem-likumiem> [aplūkots 04.12.2023.].
29. Satversmes tiesas 07.04.2009. spriedums lietā Nr. 2008-35-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/190439-par-likuma-par-lisabonas-ligumu-ar-ko-groza-ligumu-par-eiropas-savienibu-un-eiropas-kopienas-dibinasanas-ligumu-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-101pantam> [aplūkots 04.12.2023.].
30. Satversmes tiesas 19.12.2012. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253569-par-tiesvedibas-izbeigsanu-lieta-nr-2012-03-01> [aplūkots 04.12.2023.].

31. Satversmes tiesas 12.02.2014. spriedums lietā Nr. 2013-05-01. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/192098-par-likuma-par-tautas-nobalsosanu-un-likumu-ierosinasanu-22panta-otra-teikuma-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-1pantam> [aplūkots 04.12.2023.].

Citi materiāli

32. Svinīga Latvijas neatkarības proklamēšana 18. novembrī 1918. gadā. Grām.: Latvijas Tautas padome. I. puse. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1920.
33. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Report on the Rule of Law, adopted 25–26 March 2011. Pieejams: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e) [aplūkots 04.12.2023.].

Laura Ratniece, PhD, MA

Groningenas Universitātes Juridiskās fakultātes docente

JĒDZIENA “KONTAKTSTUNDA” INTERPRETĀCIJA UN TĀS IETEKME UZ MĀCĪBU METOŽU IZVĒLI

INTERPRETATION OF “CONTACT HOUR” CONCEPT AND ITS IMPLICATIONS ON THE CHOICE OF TEACHING METHODS

Atslēgvārdi: kontaktstunda, tieša saskarsme, mācību metodes

Key words: contact hour, direct communication, teaching methods

Summary

Article 1.7 of the Republic of Latvia Law on Higher Education Institutions provides a definition for the concept of a “contact hour”. Among the main elements thereof is the requirement to have a direct communication of academic staff and students. This article explores the interpretation of the concept of a contact hour, and outlining its possible implications on the choice of teaching methods. The main conclusion is that the requirement to have a direct communication of academic staff and students might restrict the choice of teaching methods.

Ievads

Ministru kabineta 2014. gada 13. maija noteikumu Nr. 240 “Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu” 9. un 19. pants paredz, ka pilna laika bakalaura studiju programmās no kopējā programmas apjoma (izņemot praksei un bakalaura darba izstrādei paredzēto apjomu) vismaz 40% jābūt kontaktstundām; maģistra studiju programmās – vismaz 30% (izņemot praksei un maģistra darba izstrādei paredzēto apjomu) jābūt kontaktstundām.¹ Viens no galvenajiem

---

¹ Ministru kabineta 2014. gada 13. maija noteikumi Nr. 240 “Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/266187-noteikumi-par-valsts-akademiskas-izglitibas-standartu> [aplūkots 01.12.2023.].

iemesliem, kāpēc šāds regulējums attiecībā uz minimālo kontaktstundu skaitu tika pieņemts, bija studentu prasība nodrošināt kvalitatīvu izglītību, proti, lai augstskolām būtu pienākums nodrošināt nodarbības un tās netiktu aizstātas ar individuālo darbu bibliotēkā.² Kontaktstundas definīcija Augstskolu likumā³ ir jau kopš 2000. gada 26. decembra. Augstskolu likuma 1. panta 7. punkts paredz, ka kontaktstunda ir “akadēmiskā personāla un studējošo tieša saskarsme, kura tiek īstenota studiju programmas mērķu un uzdevumu sasniegšanai atbilstoši studiju programmas plānam un kuras ilgums ir viena akadēmiskā stunda”. Līdz šim brīdim šī norma nav tikusi grozīta, un tātād šāds kontaktstundas jēdziena definējums ir spēkā jau vairāk nekā 20 gadus.

Iepriekš minētās tiesību normas ir saistošas augstskolām un akadēmiskajam personālam, un tās faktiski sniedz regulējumu tam, kā ir organizējami studiju kursi, proti, cik daudz ir jābūt kontaktstundām, cik gara ir viena kontaktstunda un kādi ir kritēriji, lai akadēmisko stundu varētu uzskatīt par kontaktstundu. Tas, ko šīs normas tieši neregulē, ir – kādas mācību metodes akadēmiskais personāls var izmantot kontaktstundas laikā.⁴

Lai gan nav pieejami precīzi dati par to, cik daudz un kādas tieši mācību metodes akadēmiskais personāls izvēlas un lieto Latvijas augstskolās, tomēr, saskaņā ar šā raksta autore personīgo darba pieredzi un novērojumiem, lekcija varētu būt dominējošā metode. Ievērojot to, ka lekcija ne vienmēr ir efektīvākā mācību metode,⁵ kā arī to, ka pastāv ļoti daudz dažādu citu mācību metožu, ir nepieciešams pētīt, kā tieši akadēmiskais personāls izvēlas mācību metodes un kādi ierobežojumi pastāv, kas varētu ietekmēt šo izvēli. Šis ir plašs jautājums, kuru nevar apskatīt šajā rakstā. Līdz ar to šis raksts koncentrēsies tikai uz to, vai un kā Latvijā spēkā esošais tiesiskais regulējums varētu ietekmēt mācību metožu izvēli. Proti, šā raksta mērķis ir aplūkot Augstskolu likuma 1. panta 7. punktā paredzētās kontaktstundas jēdziena definīcijas interpretāciju un noskaidrot, vai un

² Ministru kabineta noteikumu projekta “Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu” anotācija. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40300977> [aplūkots 04.12.2023.]. Sk. arī, piemēram, LSM.lv 2013. gada 19. februārī publicēto rakstu “LSA: Jānosaka minimālais lekciju skaits augstskolās”. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/lisa-janosaka-minimalais-lekciju-skaitis-augstskolas.a51907/> [aplūkots 02.12.2023.]; Latvijas Studentu apvienības interneta mājaslapā 2013. gada 19. februārī publicēto rakstu “Latvijas Studentu apvienība izvirza priekšlikumu noteikt minimālo akadēmisko kontaktstundu skaitu pilna laika studijām”. Pieejams: <https://www.lsa.lv/latvijas-studentu-apvieniba-izvirza-priekslikumu-noteikt-minimalo-akademisko-kontaktstundu-skaitu-pilna-laika-studijam/> [aplūkots 02.12.2023.].

³ Augstskolu likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/37967-augstskolu-likums> [aplūkots 03.12.2023.].

⁴ Augstskolu likuma 6. panta ceturtdaļa paredz, ka “Akadēmiskais personāls ir tiesīgs izvēlēties mācību metodes”. Šis tiesības izriet no akadēmiskās brīvības principa. Tajā pašā laikā jānorāda, ka šīs tiesības nav absolūtas un akadēmiskajam personālam, izvēloties mācību metodes, jāievēro, piemēram, kontaktstundu daudzuma prasība, kopējais darba apjoms, kas izriet no kredītpunktu skaita, kā arī kontaktstundas definīcija. Šie faktori, it īpaši kontaktstundas definīcija, ietekmē to, kādas mācību metodes ir iespējams izvēlēties.

⁵ Sk., piemēram, Pulliam L. The Lecture: Are We Receiving Discredited Teaching Methods? The Phi Delta Kappan 44, No. 8 (1963), pp. 382–385; DiCarlo S. E. Too much content, not enough thinking, and too little FUN! Advances in Psychology Education 33, No. 4, 2009, pp. 257–264.

kā tā ietekmē mācību metožu izvēli. Ievērojot raksta robežas, raksts galvenokārt koncentrējas uz vienu no kontaktstundas jēdziena galvenajiem elementiem – tiešas saskarsmes – interpretāciju, jo tai ir vislielākā ietekme uz mācību metožu izvēli. Raksta noslēgumā tiek piedāvāti galvenie secinājumi un priekšlikumi.

1. Jēdziena “tieša saskarsme” interpretācija⁶

Augstskolu likumā nav ietverta jēdziena “tieša saskarsme” definīcija. Šis ir atvērta jēdziens (ģenerālklausula), kuru ir nepieciešams interpretēt, izmantojot tiesību normu interpretācijas metodes. Tāpat arī, lai noskaidrotu šī jēdziena saturu, nepieciešams apskatīt dažādus zinātniskos avotus.

Tiesību normas interpretācijai jā sākas ar vārdu jēgu, kuru ļauj noskaidrot gramatiskā interpretācijas metode.⁷ Latviešu literārās valodas vārdnīca jēdzienu “tiešs” skaidro kā “[t]āds, kas izpaužas, iedarbojas, ir konstatējams bez cita starpniecības [...]”, un attiecībā uz cilvēkiem – “[t]āds, ar kuru attiecībās (ar kādu, ar ko) nepastāv kāda cita starpniecība”.⁸ Savukārt jēdziens “saskarsme” tiek definēts kā “Cilvēku, to grupu mijiedarbība, kam raksturīga informācijas apmaiņa, savstarpēji regulēta rīcība, emocionāla ietekme”.⁹ Tātad “tieša saskarsme” starp akadēmisko personālu un studējošajiem varētu nozīmēt tādu mijiedarbību vai komunikāciju, kas ir personīga un notiek bez citām personām kā starpniekiem. Šeit gan jānorāda, ka vārdnīcas sniegtās definīcijas nav juridiski saistošas un nevar tikt izmantotas, lai noteiktu jēdzienu juridisko nozīmi.¹⁰

Apskatot dažādus zinātniskos avotus, var secināt, ka vienojošais jēdziena “tieša saskarsme” skaidrojumu elements ir komunikācija.¹¹ Tā, piemēram, profesore Irēna Žogla ir norādījusi, ka “Saskarsme un sadarbība mācībās tiek uzsvērtā kā nosacījums sabiedriski nozīmīgu zināšanu un prasmju apguvei. Tam atbilstošas mācīšanās formas – jautāšana, atbildēšana uz jautājumiem, diskusija”.¹² No šī skaidrojuma izriet, ka “tiešas saskarsmes” elements ir komunikācija. Komunikācijas jēdziens dažādos ar izglītību saistītos kontekstos sastopams vairāku autoru

⁶ Raksta autore izsaka pateicību *Mg. psych.*, *Mg. paed.* Ilutai Krūmiņai par palīdzību ar avotiem par jēdzienu “tieša saskarsme”.

⁷ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. Jānis Neimanis, 2004, 147.–149. lpp.

⁸ Sk. Latviešu literārās valodas vārdnīcas šķirli “tiešs”. Pieejams: <https://llvv.tezaurs.lv/tie%C5%A1s> [aplūkots 03.12.2023.].

⁹ Sk. Latviešu literārās valodas vārdnīcas šķirli “saskarsme”. Pieejams: <https://llvv.tezaurs.lv/saskarsme> [aplūkots 03.12.2023.].

¹⁰ Hobbs P. Defining the law: (Mis)using the dictionary to decide cases. *Discourse Studies* 13, No. 3, 2011, p. 328.

¹¹ Šeit gan jānorāda būtiska nianse saistībā ar avotu izmantošanu angļu valodā. Proti, oficiālajā Augstskolu likuma tulkojumā angļu valodā jēdziens “tieša saskarsme” ir tulkots kā *direct communication*, kas, iespējams, varētu vairāk atbilst jēdzienam “tieša komunikācija”, nevis “tieša saskarsme”. Līdz ar to, izmantojot avotus angļu valodā, ir kritiski jāizvērtē, vai to saturs atbilst Augstskolu likumā ietvertā jēdziena “tieša saskarsme” būtībai un mērķim.

¹² Žogla I. Didaktikas teorētiskie pamati. Rīga: RaKa, 2001, 196. lpp.

darbos,¹³ un tas apliecina komunikācijas nozīmi izglītībā. Autors Rūdolfs Beger (*Rudolf Beger*) tiešu komunikāciju ir aprakstījis kā personīgu (*face-to-face*) komunikāciju.¹⁴ Ja šo skaidrojumu piemēro tiešas saskarsmes jēdzienam kontaktstundas definīcijā, tad var secināt, ka akadēmiskajam personālam jābūt klātesošam un jānodrošina aktīva saziņa.

Saskarsmes jēdziena nozīmi, iespējams, varētu palīdzēt noskaidrot arī Civillikuma 181. pantā paredzētais “saskarsmes tiesības” jēdziens.¹⁵ Apskatot to, var secināt, ka jēdziens “saskarsme” ietver personiskas attiecības un tiešus kontaktus. Līdz ar to jēdziena “kontaktstunda” definīcijas kontekstā tas nozīmētu, ka jābūt tiešam kontaktam starp akadēmisko personālu un studējošajiem.

Piemērojot sistēmisko un teleoloģisko interpretācijas metodi, nozīmīgs avots ir jau minētie Ministru kabineta “Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu”. Lai gan tie tika pieņemti vairākus gadus pēc tam, kad jau bija spēkā esoša kontaktstundas jēdziena definīcija, tomēr šo noteikumu izstrādes materiālos netieši tiek atklāta kontaktstundas jēdziena būtība. Proti, noteikumu anotācijā minēts, ka šis regulējums “veicinās studiju programmu kvalitāti, kā arī dos iespēju studējošajiem pilnvērtīgāk izmantot attiecīgās augstskolas mācībspēkus studiju programmas apguvē”.¹⁶ No tā var secināt, ka kontaktstundas definīcija un tajā ietvertā tiešās saskarsmes prasība nepārprotami paredz personīgu un tiešu kontaktu un komunikāciju starp akadēmisko personālu un studējošajiem, lai studējošie varētu “pilnvērtīgāk izmantot attiecīgās augstskolas mācībspēkus studiju programmas apguvē”.

Ievērojot šā raksta robežas, vēsturiskā tiesību normu interpretācijas metode piemērota daļēji. Proti, izpētīts attiecīgais likumprojekts par grozījumiem Augstskolu likumā,¹⁷ ar kuru tika ieviesta kontaktstundas jēdziena definīcija, kā arī apskatīta konkrētās Saeimas sēdes stenogramma.¹⁸ Diemžēl šie avoti nesniedz detalizētu informāciju par to, kā tika izveidota kontaktstundas jēdziena definīcija. Līdz ar to šo pētījumu noteikti vajadzētu turpināt un paplašināt, piemēram, izmantojot empīriskās pētniecības metodes un intervējot definīcijas autorus.

¹³ Sk., piemēram, Houser M. L. Are We Violating Their Expectations? Instructor Communication Expectations of Traditional and Nontraditional Students. *Communication Quarterly* 53, No. 2, 2002, pp. 213–228. Bloju C. L., Stan R. V. Didactic Communication – Key Element for Any Successful Teaching Activity. *Procedia – Social and Behavioural Sciences* 76 (2013), pp. 105–109. Suciū L. The Role of Communication in Building Pedagogical Relationship. *Procedia – Social and Behavioural Sciences* 116 (2014), pp. 4000–4004.

¹⁴ Beger R. *Present-day corporate communication: a practice-oriented, state-of-the-art guide*. Singapore: Springer, 2018, p. 48.

¹⁵ Civillikums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums> [aplūkots 04.12.2023.].

¹⁶ Ministru kabineta noteikumu projekta “Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu” anotācija. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40300977> [aplūkots 04.12.2023.].

¹⁷ Grozījumi Augstskolu likumā – likumprojekts 3. lasījumam. Pieejams: https://www.saeima.lv/L_Saeima7/lasa-LP0462_3.htm [aplūkots 03.12.2023.].

¹⁸ Latvijas Republikas 7. Saeimas 2000. gada 23. novembra sēdes stenogramma. Pieejams: <https://www.saeima.lv/steno/2000/st2311.html> [aplūkots 03.12.2023.].

Apkopojot iepriekš minēto, secināms, ka prasība, lai būtu tieša saskarsme starp akadēmisko personālu un studējošajiem, faktiski paredz, lai kontaktstundā akadēmiskais personāls visu laiku būtu klātesošs un pieejams, kā arī lai būtu personīga un tieša komunikācija starp akadēmisko personālu un studējošajiem. Ja nav iespējams konstatēt tiešu saskarsmi starp akadēmisko personālu un studējošajiem, tad attiecīgais nodarbības laiks nav uzskatāms par kontaktstundu.

2. Ietekme uz mācību metožu izvēli

Ir pieejami daudzi avoti par mācību metodēm augstākajā izglītībā,¹⁹ kā arī, piemēram, tieši tiesību zinātnes studijās.²⁰ Pētnieki ir daudz rakstījuši par tādiem tematiem kā studentcentrēta izglītība (*student-centered teaching*), kā arī 21. gadsimta prasmju (*21st century skills*) ieviešana augstākajā izglītībā.²¹ Tāpat arī tādas metodes kā pieredzē balstīta mācīšanās²² (*experiential learning*) un uz problēmu risināšanu balstīta mācīšanās²³ (*problem-based learning*) tiek izmantotas dažādās studiju programmās, tai skaitā tiesību zinātņu studiju programmās.

Apskatot dažādas pieejamās mācību metožu klasifikācijas,²⁴ var secināt, ka mācību metodes varētu iedalīt tādās, kas ir centrētas uz studentiem, un tādās, kas ir centrētas uz pasniedzējiem. Tā, piemēram, lekcija ir uz pasniedzēju centrēta metode, turklāt tāda, kas nemaz vai arī tikai pavisam nedaudz attīsta 21. gadsimta prasmes. Savukārt pieredzē balstīta mācīšanās ir uz studentiem centrēta metode, kas var būtiski veicināt 21. gadsimta prasmju attīstību.

¹⁹ Sk., piemēram, Kozimor-King M., Chin J. C. (eds). *Learning from each other: refining the practice of teaching in higher education*. Oakland: University of California Press, 2018; Misseyanni A., Lytras M. D., Papadopoulou P., Marouli C. *Active Learning Strategies in Higher Education: Teaching for Leadership, Innovation and Creativity*. Bingley: Emerald Publishing Limited, 2018; Montgomery D. *Teaching for learning gain in higher education: developing self-regulated learners*. New York: Routledge, 2021; Ligorio M. B., Amenduni F. *Blended Learning and Teaching in Higher Education: An International Perspective*. Basel: Multidisciplinary Digital Publishing Institute, 2022.

²⁰ Sk., piemēram, rakstus žurnālā *The Law Teacher* (pieejami, piemēram, HeinOnline datubāzē).

²¹ Sk., piemēram, National Research Council (U. S.). *Committee on the Assessment of 21st Century Skills. Assessing 21st Century Skills*. Washington: National Academies Press, 2011; Care E., Griffin P. E., Wilson M. R. *Assessment and teaching of 21st century skills: research and applications*. Cham: Springer, 2018; Spooner E. *Interactive student centered learning: a cooperative approach to learning*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 2015.

²² Sk., piemēram, McDonald B. *Improving teaching and learning through experiential learning*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2020; Ka Yuk Chan C. *Assessment for experiential learning*. New York: Routledge, 2023.

²³ Sk., piemēram, rakstus žurnālā *The Journal of Problem Based Learning in Higher Education*. Steuer R., Miller D. *PBL Simplified 6 Steps to Move Project Based Learning from Idea to Reality*. La Vergne: Morgan James Publishing, 2022. Sk. arī Māstrihtas (*Maastricht*) Universitātes piemēru par uz problēmu risināšanu balstītas mācīšanās ieviešanu studiju procesā. Pieejams: <https://www.maastrichtuniversity.nl/education/why-um/problem-based-learning> [aplūkots 21.11.2023.].

²⁴ Sk., piemēram, Mohiuddin K., Islam M. A., Sharif M., Nur S., Talukder M. S., Alghobiri M. A. *Enumeration of Potential Teaching Methods in Higher Education: A Cross-Disciplinary Study*. Education Research International, 2020, pp. 1–17; Bourner T. *Teaching Methods for Learning Outcomes*. Education + Training 39, No. 9, 1997, p. 347.

Izvērtējot jēdziena “kontaktstunda” interpretāciju, secināms, ka kontaktstundā varētu būt grūti vai pat neiespējami izmantot tādas mācību metodes, kas ir vairāk uz studentiem centrētas. Galvenais iemesls tam ir prasība, lai būtu tieša saskarsme starp akadēmisko personālu un studējošajiem. Proti, tās mācību metodes, kas ir vairāk uz studentiem centrētas, bieži paredz lielāku autonomiju studentiem un mazāku akadēmiskā personāla iesaisti. Tā, piemēram, uz problēmu risināšanu balstīta mācīšanās var tikt organizēta arī tā, ka tajā ir minimāla pasniedzēja iesaiste un nav nepārtrauktas tiešās saskarsmes nodarbībā.²⁵ Līdz ar to saskaņā ar šobrīd spēkā esošo regulējumu Latvijas augstākās izglītības iestādēs kontaktstundu laikā uz problēmu risināšanu balstītu mācīšanos faktiski izmantot nevar.

Tāpat arī praktiskajās nodarbībās (semināros) nav iespējams izmantot tādas mācību uzdevumus kā, piemēram, darbs grupās, kad studējošie, lai izpildītu uzdevumus, kontaktstundas laikā dotos, piemēram, uz bibliotēku. Šādā veidā netiktu izpildīta tiešās saskarsmes prasība, kā arī tas būtu pretrunā mērķim, kā dēļ tika pieņemts regulējums par minimālo kontaktstundu daudzumu.

Vēl viens aspekts, kas ietekmē mācību metožu izvēli, ir kontaktstundas definīcijā iekļautā prasība, ka tiešai saskarsmei jābūt starp akadēmisko personālu un studējošajiem, lai konkrētais laiks varētu tikt uzskatīts par kontaktstundu. Saskaņā ar Augstskolu likuma 27. panta pirmo daļu akadēmisko personālu veido profesori, asociētie profesori, docenti, lektori, vadošie pētnieki, pētnieki un asistenti. Savukārt no Augstskolu likuma 40. panta pirmās un otrās daļas izriet, ka var būt arī viesprofesori, asociētie viesprofesori, viesdocenti, vieslektori un viesasistenti. Tādējādi var secināt, ka personai, kura atrodas tiešā saskarsmē ar studējošajiem, jāpārstāv kāda no iepriekš minētajām akadēmiskā personāla kategorijām, lai šīs personas saskarsme ar studējošajiem varētu tikt uzskatīta par kontaktstundu.

Izvērtējot esošo regulējumu, iespējams identificēt vismaz divas problēmsituācijas. Pirmkārt, studiju kursā esošo kontaktstundu laikā varētu būt neiespējami aicināt viesus, piemēram, nozares pārstāvjus, kuri varētu dalīties savā pieredzē ar studentiem. Otrkārt, kontaktstundu laikā nav iespējams doties mācību ekskursijās, piemēram, uz valsts iestādēm vai uzņēmumiem. Iemesls šiem ierobežojumiem ir tāds, ka šādu aktivitāšu laikā, visticamāk, nav tiešās saskarsmes starp akadēmisko personālu un studējošajiem. Saskaņā ar šobrīd spēkā esošo regulējumu saskarsme ir starp studējošajiem un uzaicināto viesi vai iestādes darbinieku, kurš vada mācību ekskursiju. Fakts, ka akadēmiskā personāla pārstāvis šādas mācību aktivitātes laikā atrodas auditorijā un arī klausās uzaicinātā viesā stāstījumu vai arī piedalās mācību ekskursijā un klausās ekskursijas vadītāja stāstījumu, nevar tikt uzskatīts par tiešu saskarsmi starp akadēmisko personālu un studējošajiem.

Šādas mācību aktivitātes var, protams, organizēt papildus noteiktajām kontaktstundām. Šādā gadījumā jāievēro kopējais darba apjoms studiju kursā un fakts, ka studējošajiem jābūt pietiekamam laikam individuālām studijām. Proti, laiks, kas tiek pavadīts šādās mācību aktivitātēs, ir ieskaitāms kopējā darba apjomā.

²⁵ Sk., piemēram, Holgaard J. E. An Introduction to Problem-Based Learning in Higher Education. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2021, pp. 85–90.

Apkopojot iepriekš minēto, secināms, ka šobrīd spēkā esošā kontaktstundas definīcija ierobežo akadēmiskā personāla iespējas izvēlēties mācību metodes un galvenais iemesls tam ir definīcijā paredzētā prasība, lai būtu tieša saskarsme starp akadēmisko personālu un studējošajiem.

Kopsavilkums

1. Augstskolu likuma 6. panta ceturrtā daļa paredz, ka akadēmiskais personāls ir tiesīgs izvēlēties mācību metodes. Šis akadēmiskā personāla tiesības ir daļa no akadēmiskās brīvības principa. Izvēloties mācību metodes, kuras paredzēts izmantot kontaktstundas laikā, jāievēro, lai tās nodrošinātu tiešu saskarsmi starp akadēmiskā personāla pārstāvi un studējošajiem, jo pretējā gadījumā attiecīgā nodarbība var netikt uzskatīta par kontaktstundu.
2. Interpretējot Augstskolu likuma 1. panta 7. punktā lietoto jēdzienu "tieša saskarsme", var izmantot arī mērķi, kura dēļ Ministru kabineta 2014. gada 13. maija noteikumos Nr. 240 "Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu" ir noteikts minimālais kontaktstundu daudzums bakalaura un maģistra studiju programmās. No tā var secināt, ka kontaktstundas definīcija un tajā ietvertā tiešās saskarsmes prasība tiešā veidā paredz personīgu un tiešu kontaktu un komunikāciju starp akadēmisko personālu un studējošajiem.
3. Interpretējot Augstskolu likuma 1. panta 7. punktā noteikto "kontaktstundas" definīciju, secināms, ka tādas nodarbības, kurās nav akadēmiskā personāla tiešās saskarsmes ar studējošajiem, jo centrālā loma nodarbības laikā ir personai, kas nepieder pie akadēmiskā personāla (piemēram, mācību ekskursijas uz dažādām institūcijām, kuras vada attiecīgās institūcijas pārstāvji, tikšanās ar nozaru pārstāvjiem u. tml.), nebūtu uzskatāmas par kontaktstundām.
4. Jēdziena "kontaktstunda" pašreizējā definīcija ierobežo akadēmiskā personāla iespējas izvēlēties mūsdienīgas mācību metodes (piemēram, uz problēmu risināšanu balstītu mācīšanos), jo tās ne vienmēr paredz tiešu saskarsmi starp akadēmisko personālu un studējošajiem. Līdz ar to saskaņā ar pašreizējo regulējumu obligāti nepieciešamais kontaktstundu skaits ne vienmēr var tikt izmantots visefektīvākajā veidā.
5. Būtu lietderīgi apsvērt grozījumus Augstskolu likuma 1. panta 7. punktā, jēdzienu "tieša saskarsme" aizstājot, piemēram, ar jēdzienu "sadarbība". Jēdziens "sadarbība" būtu daudz plašāk interpretējams nekā "tieša saskarsme", un tas ļautu akadēmiskajam personālam kontaktstundas ietvaros izmantot vairāk mācību metožu, tai skaitā tādas metodes, kas paredz mazāku akadēmiskā personāla tiešu iesaisti un kas sniedz lielāku autonomiju studējošajiem.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Beger R. Present-day corporate communication: a practice-oriented, state-of-the-art guide. Singapore: Springer, 2018.
2. Bloju C. L., Stan R. V. Didactic Communication – Key Element for Any Successful Teaching Activity. *Procedia – Social and Behavioural Sciences* 76, 2013.
3. Bourner T. Teaching Methods for Learning Outcomes. *Education + Training* 39, No. 9, 1997.
4. Care E., Griffin P. E., Wilson M. R. Assessment and teaching of 21st century skills: research and applications. Cham: Springer, 2018.
5. DiCarlo S. E. Too much content, not enough thinking, and too little FUN! *Advances in Psychology Education* 33, No. 4, 2009.
6. Hobbs P. Defining the law: (Mis)using the dictionary to decide cases. *Discourse Studies* 13, No. 3, 2011.
7. Holgaard J. E. An Introduction to Problem-Based Learning in Higher Education. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2021.
8. Houser M. L. Are We Violating Their Expectations? Instructor Communication Expectations of Traditional and Nontraditional Students. *Communication Quarterly* 53, No. 2, 2002.
9. Ka Yuk Chan C. Assessment for experiential learning. New York: Routledge, 2023.
10. Kozimor-King M., Chin J. C. (eds). Learning from each other: refining the practice of teaching in higher education. Oakland: University of California Press, 2018.
11. Ligorio M. B., Amenduni F. Blended Learning and Teaching in Higher Education: An International Perspective. Basel: Multidisciplinary Digital Publishing Institute, 2022.
12. McDonald B. Improving teaching and learning through experiential learning. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2020.
13. Misseyanni A., Lytras M. D., Papadopoulou P., Marouli C. Active Learning Strategies in Higher Education: Teaching for Leadership, Innovation and Creativity. Bingley: Emerald Publishing Limited, 2018.
14. Mohiuddin K., Islam M. A., Sharif M., Nur S., Talukder M. S., Alghobiri M. A. Enumeration of Potential Teaching Methods in Higher Education: A Cross-Disciplinary Study. *Education Research International*, 2020.
15. Montgomery D. Teaching for learning gain in higher education: developing self-regulated learners. New York: Routledge, 2021.
16. National Research Council (U. S.). Committee on the Assessment of 21st Century Skills. *Assessing 21st Century Skills*. Washington: National Academies Press, 2011.
17. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. Jānis Neimanis, 2004.
18. Spooner E. Interactive student centered learning: a cooperative approach to learning. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 2015.
19. Steuer R., Miller D. PBL Simplified 6 Steps to Move Project Based Learning from Idea to Reality. La Vergne: Morgan James Publishing, 2022.
20. Suci L. The Role of Communication in Building Pedagogical Relationship. *Procedia – Social and Behavioural Sciences* 116, 2014.
21. Žogla I. Didaktikas teorētiskie pamati. Rīga: RaKa, 2001.

Citi materiāli

22. Augstskolu likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/37967-augstskolu-likums> [aplūkots 03.12.2023.].
23. Civillikums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums> [aplūkots 04.12.2023.].
24. Ministru kabineta 2014. gada 13. maija noteikumi Nr. 240 "Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/266187-noteikumi-par-valsts-akademiskas-izglitibas-standartu> [aplūkots 01.12.2023.].
25. Grozījumi Augstskolu likumā – likumprojekts 3. lasījumam. Pieejams: https://www.saeima.lv/L_Saeima7/lasa-LP0462_3.htm [aplūkots 03.12.2023.].
26. Latviešu literārās valodas vārdnīcas šķirklis "saskarsme". Pieejams: <https://llvv.tezaurs.lv/saskarsme> [aplūkots 03.12.2023.].
27. Latviešu literārās valodas vārdnīcas šķirklis "tiešs". Pieejams: <https://llvv.tezaurs.lv/tie%C5%A1s> [aplūkots 03.12.2023.].
28. Latvijas Republikas 7. Saeimas 2000. gada 23. novembra sēdes stenogramma. Pieejams: <https://www.saeima.lv/steno/2000/st2311.html> [aplūkots 03.12.2023.].
29. Latvijas Studentu apvienība, 19.02.2013., "Latvijas Studentu apvienība izvirza priekšlikumu noteikt minimālo akadēmisko kontaktstundu skaitu pilna laika studijām". Pieejams: <https://www.lsa.lv/latvijas-studentu-apvieniba-izvirza-priekslikumu-noteikt-minimalo-akademisko-kontaktstundu-skaitu-pilna-laika-studijam/> [aplūkots 02.12.2023.].
30. LSM.lv, 19.02.2013., "LSA: Jānosaka minimālais lekciju skaits augstskolās". Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/lisa-janosaka-minimalais-lekciju-skaita-augstskolas.a51907/> [aplūkots 02.12.2023.].
31. Māstrihtas Universitātes informācija par uz problēmu risināšanu balstītu mācīšanos. Pieejams: <https://www.maastrichtuniversity.nl/education/why-um/problem-based-learning> [aplūkots 21.11.2023.].
32. Ministru kabineta noteikumu projekta "Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu" anotācija. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40300977> [aplūkots 04.12.2023.].
33. "The Journal of Problem Based Learning in Higher Education". Pieejams: <https://journals.aau.dk/index.php/pbl/about> [aplūkots 04.12.2023.].
34. "The Law Teacher". Pieejams: <https://www.tandfonline.com/action/journalInformation?journalCode=ralt20> [aplūkots 04.12.2023.].

Anita Rodiņa, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asoc. profesore

NĀKOTNĒ SAGAI DĀMS AIZSKĀRUMS KONSTITUCIONĀLAJĀ SŪDZĪBĀ: ATTĪSTĪBA, SATURS, PROBLEMĀTIKA

VIOLATION OF THE FUNDAMENTAL RIGHTS IN CONSTITUTIONAL COMPLAINT: DEVELOPMENT, CONTENT, PROBLEMS

Atslēgvārdi: konstitucionālā sūdzība, aizskārums, nākotnē sagaidāms aizskārums

Key words: constitutional complaint, violation, future violation

Summary

The article analyses violation of fundamental rights, focusing on one of its forms – future violation.

It is explained that a constitutional complaint where a future violation is determined must be regarded as an exception. The basic form of violation in a constitutional complaint is an existing violation.

The author concludes that the essence of the future violation is to create opportunities for the protection of rights for those who have an active and real interest in it. Future violation should be examined in the context of the concept of an active defender of fundamental rights.

It is noted that in cases where the contested norm does not allow a person to obtain a legal status which he or she wishes to obtain, the violation usually is an existing one. It is argued and explained, using recent case law, that in the Constitutional Court's process it is possible to reassess the form of the violation – from future to existing one. However, in such a situation, proceedings can be terminated, if other requirements of the constitutional complaint are not met. Article also points out that if the situation requires decisions to be taken now which have negative consequences for a person, in spite of the fact that the contested norm which contains the restriction will come into force after several years, in such a situation a violation may be an existing one. In other words, not in all the situations when the challenged norm is not into effect, a violation will always be expected in the future.

Ievads

Aizskārums ir vissarežģītākā konstitucionālās sūdzības sastāvdaļa. Tā pareiza atrašana (konstruēšana) ir priekšnoteikums veiksmei (sākotnēji – lietas ierosināšanai un pēcāk arī lietas izskatīšanai, taisot spriedumu) Satversmes tiesā.

Satversmes tiesas praksē nākotnē sagaidāms aizskārums ir joprojām atzīta aizskāruma forma. Tas nozīmē, ka pieteikuma iesniedzēji pieteikumos identificē savu pamattiesību aizskārumu kā nākotnē sagaidāmu, ko atzīst tālāk arī Satversmes tiesa. Tomēr jāņem vērā, ka Satversmes tiesas process nemitīgi attīstās. Tāpat tas pieļauj iespēju Satversmes tiesai tālākās procesa stadijās pārvērtēt (mainīt) aizskāruma formu no sākotnēji pieteikuma izskatīšanas stadijā konstatētās. Tāpat, it īpaši pēdējā gadā, Satversmes tiesa ir taisījusi nolēmumus, kas iezīmē šīs aizskāruma formas attīstības perspektīvu. Šo visu minēto iemeslu dēļ ir nepieciešams zināt un arī analizēt jaunākās Satversmes tiesas atziņas, kas arī ir šī raksta mērķis.

1. Nākotnē sagaidāma aizskāruma attīstība un saturs jeb nedaudz teorijas

Pamattiesību aizskārums ir konstitucionālās sūdzības “mugurkauls”. Ja nav aizskāruma, nav arī konstitucionālās sūdzības. Tieši aizskārums ir tas, kas nošķir konstitucionālo sūdzību no *actio popularis* – pieteikuma, ko konstitucionālā tiesā, bet ne Latvijā var iesniegt persona.¹ Pamattiesību aizskāruma prasības ievērošana izriet no Satversmes tiesas likuma 19.² panta pirmās daļas.²

Pamattiesību aizskārums pieteikuma iesniedzējam vienmēr rada negatīvas sekas, kas var izpausties visdažādākos veidos, piemēram, kā liegums ieņemt kādu amatu, kā pienākums maksāt nodokli vai nodevu, kā valsts pozitīvā pienākuma neizpildīšana. Salīdzinājumam – arī pašvaldības domes pieteikuma gadījumā aizskārums rada kādas nelabvēlīgas sekas konkrētajai pašvaldībai.³

Aizskārums konstitucionālā sūdzībā nozīmē, ka apstrīdētā tiesību norma neatbilst Satversmē iekļautajai cilvēka pamattiesībai. Satversmes tiesas judikatūrā ir nostiprinājusies atziņa, ka pamattiesību aizskārums ir konstatējams, ievērojot loģiskus un savstarpēji saistītus kritērijus. Visupirms ir jāsaprot, vai Satversmē ir ietvertas konkrētas pamattiesības, proti, vai apstrīdētā norma ietilpst konkrēto pamattiesību tvērumā.⁴ Tas nozīmē to, ka persona nevar sagaidīt un prasīt tādu aizsardzību, ko nemaz Satversme neparedz. Tālāk ir jākonstatē, ka tieši apstrīdētā

¹ Skatīt vairāk: Kokott J., Kaspar M. Ensuring Constitutional Efficacy. In: Comparative Constitutional Law. Rosenfeld M., Sajo A. (eds). Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 811–813.

² Satversmes tiesas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996, Nr. 103.

³ Satversmes tiesas 16.04.2008. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2007-21-01. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 62, 5. p.

⁴ Satversmes tiesas 09.02.2023. spriedums lietā Nr. 2020-33-01. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 30, 27. p.

norma personai aizskar Satversmē ietvertās pamattiesības jeb rada negatīvas sekas.⁵ Lai nepazustu personas un apstrīdētās tiesību normas saskare, aizskārumam vienmēr it jābūt konkrētam, tiešam. Tas nozīmē, ka apstrīdētā tiesību norma tieši un nepastarpināti attiecas uz pieteikuma iesniedzēju.⁶ Šī prasība attiecas arī uz nākotnē sagaidāmu aizskārumu.⁷ Secīgi atbilstoši Satversmes tiesas judikatūrai ir jāsaprot, vai aizskārumš ir esošs (piemēram, ja norma ir piemērota) vai arī “pastāv apstākļu kopums, kas prasa, lai lieta tiktu izskatīta “šobrīd””.⁸ No šīs pēdējās konstrukcijas ir izdarīts secinājums arī par nākotnē sagaidāma aizskāruma iespējamību Satversmes tiesas procesā. Taču, ņemot vērā, ka personas un apstrīdētās tiesību normas saskare nākotnē sagaidāmā aizskārumā attālinās, ir jābūt argumentiem vai “apstākļu kopumam”, kas pamato to, ka lieta ir jāskata jau tagad. Pretējā gadījumā persona varētu sagaidīt esošu aizskārumu. Citiem vārdiem – ir jāsaprot, kādēļ šis konkrētais tiesību jautājums būtu jārisina tieši tagad, bet ne vēlāk.

Satversmes tiesas judikatūra liecina, ka, identificējot vai argumentējot nākotnē sagaidāmu aizskārumu, tiek ņemti vērā divi kumulatīvi kritēriji.

Judikatūrā skaidrots, ka nākotnē sagaidāms aizskārumš ir tad, ja pastāv pamatota un ticama iespējamība, ka persona izjutīs apstrīdētās normas negatīvās sekas (piemēram, tai tā tiks piemērota).⁹ Autores ieskatā, šādā gadījumā ir jābūt simts procentu jeb pilnīgai pārliecībai, ka apstrīdētā tiesību norma tiks attiecināta uz personu. Var arī teikt, ka nav šaubu, ka apstrīdētā norma personai radīs negatīvas sekas.

Otrs kritērijs, kas jāpierāda, ir saistīts ar normas radīto negatīvo ietekmi, proti, ir jāpierāda, ka apstrīdētās normas attiecināšana uz personu varētu radīt nelabvēlīgas – būtiskas un neatgriezeniskas – sekas konstitucionālās sūdzības iesniedzējam.¹⁰ Šie abi kritēriji ir loģiski, jo, ja jau personai no apstrīdētās tiesību normas negatīvās sekas ir iestājušās, tad tas būs esošs aizskārumš. Turklāt galvenā doma, kas ir nākotnē sagaidāmā aizskāruma gadījumā, ir nepieļaut šādu negatīvu – būtisku un neatgriezenisku – seku reālu iestāšanos.

⁵ Satversmes tiesas 23.02.2023. spriedums lietā Nr. 2022-03-01. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 41; Satversmes tiesas 23.11.2016. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2016-02-01. Latvijas Vēstnesis, 2016, Nr. 230, 5. p.

⁶ Satversmes tiesas 11.11.2002. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2002-07-01. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 165, 3. p.; Satversmes tiesas 18.02.2010. spriedums lietā Nr. 2009-74-01. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 30, 12. p.; Satversmes tiesas 23.05.2022. spriedums lietā Nr. 2021-18-01. Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 101, 229. p.; Satversmes tiesas 27.10.2022. spriedums lietā Nr. 2021-31-0103. Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 211, 25. p.

⁷ Satversmes tiesas 10.05.2013. spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis, 2013, Nr. 90, 22. p.

⁸ Satversmes tiesas 22.06.2010. spriedums lietā Nr. 2009-111-01. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 100, 10. p.

⁹ Satversmes tiesas 08.02.2010. spriedums lietā Nr. 2009-74-01. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 30, 12.1. p.; Satversmes tiesas 21.12.2015. spriedums lietā Nr. 2015-03-01. Latvijas Vēstnesis, 2015, Nr. 251, 18. p.

¹⁰ Satversmes tiesas 05.04.2013. spriedums lietā Nr. 2012-20-03. Latvijas Vēstnesis, 2013, Nr. 67, 6. p.; Satversmes tiesas 29.06.2018. spriedums lietā Nr. 2017-25-01. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 130, 15. p.

Vēlreiz jāuzsver, ka nākotnē sagaidāms aizskārums ir iespējams tikai tad, ja tiesību norma nav piemērota pieteikuma iesniedzējam. Ja persona ir izmantojusi tiesību aizsardzības līdzekļus (tas nozīmē, ka ir bijis individuāls tiesību akts, kurā apstrīdētā tiesību norma ir piemērota), aizskārums nevar būt nākotnē sagaidāms. Tiesību normas piemērošana vienmēr rada esošu aizskārumu. Jāakcentē, ka esošs un nākotnē sagaidāms aizskārums ir divas dažādas savstarpēji izslēdzošas aizskāruma formas. Nevar būt tā, ka aizskārums personai ir vienlaikus gan esošs, gan nākotnē sagaidāms.¹¹

Ja pamattiesību aizskārums ir nākotnē sagaidāms, tad atbilstoši līdzšinējai Satversmes tiesas judikatūrai personai nav jāievēro subsidiaritātes princips un arī termiņš.¹² Taču vienlaikus var rasties jautājums par to, vai termiņa neesamība nākotnē sagaidāma aizskāruma gadījumā vienmēr sasniedz to mērķi, kāds ir šīs aizskāruma formas pamatā.

Nākotnē sagaidāma aizskāruma gadījumā persona vienmēr pati ir ieinteresēta nepieļaut minēto nelabvēlīgo seku iestāšanos. Tieši šī iemesla dēļ sagaidāms, ka persona nekavējoties – brīdī, kad ir iestājušies tādi apstākļi, kas ļauj konstatēt nākotnē sagaidāmu pamattiesību aizskārumu, – vērsīsies ar pieteikumu Satversmes tiesā. Šāds secinājums atbilst aktīvā pamattiesību aizsargātāja konceptam, atbilstoši kuram persona, kas patiesi ir ieinteresēta savu pamattiesību aizsardzībā, vienmēr aktīvi rikojas.¹³ Jebkāda vilcināšanās vērsties ar pieteikumu Satversmes tiesā nākotnē sagaidāma aizskāruma gadījumā var liecināt, ka persona nemaz nav ieinteresēta nepieļaut šo seku iestāšanos. Nākotnē sagaidāma aizskāruma konstrukcija personai nevar radīt kādas privilēģijas vai iespēju “aizslēpties aiz tiesībām” un tādējādi baudīt labumus. Taču jāuzsver, ka šādu kritēriju Satversmes tiesas judikatūra neparedz.

2. Problemātika jeb daži piemērošanas aspekti

Tādi gadījumi, kad lieta Satversmes tiesā tiek ierosināta, konstatējot nākotnē sagaidāmu aizskārumu, nav retums. Laikā, kad raksta autore izstrādāja savu disertāciju un izvirzīja tēzi par šādas aizskāruma formas iespēju, prātā tika paturēts, ka gadījumiem, kad tiek ierosināta lieta, ja aizskārums ir nākotnē sagaidāms, vajadzētu būt ar izņēmuma raksturu.

Nākotnē sagaidāma aizskāruma atzišana demonstrē, ka Satversmes tiesa ir atvērta un personai nebūt nav nepieciešams patiesi piedzīvot negatīvas sekas,

¹¹ Nereti pieteikuma iesniedzēji norāda un sniedz argumentus par to, ka vienā faktiskajā situācijā pamattiesību aizskārums ir gan esošs, gan nākotnē sagaidāms, atstājot izvēles iespējas tiesai. Šādu pieeju Satversmes tiesas likums neparedz. Sk.: Satversmes tiesas 14.06.2022. rīcības sēdes lēmums. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesas arhīvā.

¹² Satversmes tiesas 10.05.2013. spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis, 2013, Nr. 90, 22.4. p.

¹³ Rodiņa A. Aktīvā pamattiesību aizsargātāja koncepts konstitucionālajā tiesvedībā. Gada zinātniskā konference. Tēzes. Rīga: RSU, 2015, 373. lpp.

lai tā varētu aizsargāt savas pamattiesības. Tā, aplūkojot 2023. gadā ierosinātās lietas Satversmes tiesā, secināms, ka nākotnē sagaidāms aizskārums atzīts 15 ierosinātās lietās no 46 ierosinātām lietām kopumā. Te gan jāpaskaidro, ka četros no pieteikumiem (visi pēcāk apvienoti vienā lietā¹⁴) ir apstrīdēts regulējums, kas paredz Krievijas pilsoņiem jauna tiesiskā statusa iegūšanu kontekstā ar latviešu valodas zināšanu esību.¹⁵ Bet pārējās 11 lietās apstrīdēts regulējums, kas paredz vispārējās izglītības apguvi latviešu valodā mazākumtautībām.¹⁶

Vienlaikus gan Satversmes tiesai, gan arī pieteikuma iesniedzējam ir konsekventi jāievēro šīs aizskāruma formas raksturīgie kritēriji, izvairoties no atkāpēm, un pieteikuma iesniedzējam – no kļūdainām nākotnē sagaidāma aizskāruma konstrukcijām.

2.1. Ja tiesību norma aizliedz

Novērots, ka gadījumos, kad persona apstrīd tiesību normu, kas liedz tai iegūt kādu tiesisko statusu, piemēram, būt par politiskās partijas biedru, līdzdarboties arodbiedrībā, tiek uzskatīts, ka šādos gadījumos aizskārums ir nākotnē sagaidāms. Varētu būt, ka šāds uzskats ir veidojies arī tādēļ, ka vienā no procesuāli visinteresantākajām lietām Satversmes tiesas vēsturē personas pamattiesību aizskārums tika novērtēts kā potenciāls, jo apstrīdētā norma liedza personai kļūt par politiskās partijas biedru.¹⁷ Šeit jāatgādina, ka potenciāls aizskārums

¹⁴ Tas izriet no Satversmes tiesas mājaslapā esošās informācijas, kā arī atspoguļots lietas Nr. 2023-04-0106 materiālos, kas publiski nav pieejami.

¹⁵ Satversmes tiesas 23.02.2023. rīcības sēdes lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-04-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-04-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]); Satversmes tiesas 4. kolēģijas 01.03.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-05-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-05-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]); Satversmes tiesas 4. kolēģijas 06.03.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-06-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-06-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]); Satversmes tiesas 2. kolēģijas 08.03.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-07-0106_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-07-0106_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).

¹⁶ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2. kolēģijas 19.05.2023. lēmumu par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-15-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-15-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]); Satversmes tiesas 4. kolēģijas 19.05.2023. lēmumu par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-17-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-17-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]); Satversmes tiesas 3. kolēģijas 22.05.2023. lēmumu par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-24-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-24-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]). Visas ierosinātās lietas ir apvienotas lietā Nr. 2023-15-01.

¹⁷ Satversmes tiesas 10.05.2013. spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis, 2013, Nr. 90, 23.1.p.

nav nākotnē sagaidāms aizskārums.¹⁸ Taču šajā lietā skaidri tika iezīmēts, ka aizskārums, Satversmes tiesas ieskatā, nebija esošs.

Taču, ja persona vēlas iegūt kādu statusu un norma to liedz, turklāt, ja šāds liegums ir bijis spēkā jau ilgāku laiku, tad ir tikai loģisks secinājums, ka aizskārums ir esošs, jo normas kaitīgās sekas ir personai jau šobrīd – tā nevar iegūt to tiesisko statusu, kuru tā vēlas. Protams, ka izaicinoši personai šādā gadījumā ir pierādīt, ka aizskārums ir radies tieši tagad jeb ka tieši “šobrīd” jeb “tagad” ir tas brīdis, kad aizskārums ir. Tad ir jāizmanto visi iespējamie argumenti, jo, pirmkārt, tas ir paša pieteikuma iesniedzēja pienākums sniegt pieteikamus pierādījumus un argumentus tam, ka personas pamattiesības ir aizskartas,¹⁹ un, otrkārt, ja persona ir patiesi ieinteresēta savu pamattiesību aizsardzībā, tad atrast argumentus nevarētu būt problemātiski. Piemēram, persona H pārliecināja Satversmes tiesu, ka norma, kas tai liedza būt par tiesnesi, radīja tās pamattiesību aizskārumu konkrētā brīdī.²⁰

Jāņem vērā, ka tad, kad aizskārums ir esošs un persona Satversmes tiesā apstrīd tādu tiesību normu, kas tai šobrīd rada aizskārumu *per se* jeb bez tiesību normas piemērošanas, tai ir jāievēro arī termiņš pieteikuma iesniegšanai. Tieši šā iemesla dēļ ir būtiski pareizi konstatēt aizskāruma brīdi – to brīdi, kad tad personai radās negatīvās sekas jeb kad tad persona konstatēja normas negatīvo ietekmi. Aizskāruma brīdim ir jābūt pārbaudāmam, reālam, neizdomātam. Nebūtu pareizi teikt, ka aizskārums šādos gadījumos vienmēr tiek radīts tad, kad apstrīdētā tiesību norma stājas spēkā. Persona Satversmes tiesā var apstrīdēt arī tādu tiesību normu, kas ir bijusi spēkā vairākus gadus, turklāt persona arī ir pakļāvusies normas prasībām, bet kādu apsvērumu dēļ, kādu izmaiņu dēļ persona izjūt no apstrīdētās tiesību normas izrietošās negatīvās sekas jeb aizskārumu tieši šajā brīdī.

Nākotnē sagaidāms aizskārums gadījumos, kad apstrīdētā tiesību norma liedz iegūt kādu tiesisko statusu, varētu būt teorētiski iespējams tad, ja persona, piemēram, apgalvo, ka tikai nākotnē (kaut kad, pēc kāda laika) tā vēlēšies iegūt šo konkrēto statusu. Te gan jāatzīst, ka šādā gadījumā diezgan liels izaicinājums pieteikuma iesniedzējam būtu izpildīt visus nākotnē sagaidāma aizskāruma kritērijus.

¹⁸ Lai arī šī raksta mērķis nav skaidrot potenciāla aizskāruma saturu un piemērošanu Satversmes tiesas procesā, autore norāda, ka vēl 2020. gadā tika atzīts, ka aizskārums ir potenciāls un lieta tika ierosināta. Satversmes tiesas spriedumā aizskāruma forma netika pārvērtēta. Satversmes tiesas 1. kolēģijas 09.09.2020. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/09/2020-49-03_Lemums_par_ierosinasanu-1.pdf#search=2020-49-01 [aplūkots 07.12.2023.]; sal. ar Satversmes tiesas 21.05.2021. spriedumu lietā Nr. 2020-49-01. Latvijas Vēstnesis, 2021, Nr. 103.

¹⁹ Satversmes tiesas 27.10.2022. spriedums lietā Nr. 2021-31-0103. Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 211, 24. p.

²⁰ Satversmes tiesas 4. kolēģijas 15.10.2021. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2021/10/2021-41-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search= [aplūkots 07.12.2023.].

2.2. Satversmes tiesa pārvērtē aizskāruma formu

Kā tas atzīts Satversmes tiesas judikatūrā, pēc lietas ierosināšanas tālākās Satversmes tiesas procesa stadijās tiesa var izdarīt citus secinājumus arī par aizskāruma formu.²¹ Ja pieteikuma izskatīšanas stadijā kolēģijai, lemjot par lietas ierosināšanu, rodas šaubas par aizskāruma esamību, tad minētais jautājums tiek izlemts lietas sagatavošanas un izskatīšanas gaitā.²² Tas izriet no tā, ka lietas sagatavošanas laikā tiek iegūti papildu materiāli, kas var novest pie kolēģijas lēmuma pārvērtēšanas.²³ Turklāt jāņem vērā, ka lēmumu tālākās Satversmes tiesas procesa stadijās pieņem tiesa – tas sastāvs, kas skata lietu: parasti visi Satversmes tiesas tiesneši, kurus nekavē kādi objektīvi apstākļi.

Viena no pēdējo gadu judikatūrā, iespējams, visnegaidītākā aizskāruma formas pārvērtēšana ir atrodama lietā, kurā tika vērtēta Latvijas Republikas Advokatūras likuma 16. panta 3. punkta atbilstība Satversmes 106. panta pirmajam teikumam, kas paredz, ka Zvērinātu advokātu padome no zvērinātu advokātu skaita izslēdz personas, pret kurām kriminālprocess par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu izbeigts uz nereabilitējoša pamata.²⁴

Par “negaidītu” aizskāruma formas pārvērtējumu to var uzskatīt tādēļ, ka tipiskā gadījumā, ja lēmums par personas tiesiskā statusa izmaiņām (šajā gadījumā – amata zaudēšana) ir jāpieņem kādai institūcijai, šajā gadījumā – Latvijas Zvērinātu advokātu padomei, tad būtu secināms, ka aizskārums var rasties ar padomes lēmuma pieņemšanu par personas izslēgšanu. Citiem vārdiem, tiesību normas piemērošanas akts būtu tas, kas radītu pamattiesību aizskārumu. Ņemot vērā, ka persona vēl nebija izslēgta no zvērinātu advokātu skaita, tā savā konstitucionālajā sūdzībā bija izteikusi argumentus par nākotnē sagaidāmu aizskārumu, ko vērā ņēma arī kolēģija, kas ierosināja lietu.²⁵

Tomēr Satversmes tiesa, skatot lietu, šādai aizskāruma konstrukcijai nepiekrita. Proti, Satversmes tiesas ieskatā, Advokatūras likuma 16. pantā iekļautie tiesiskie pamati, kuriem iestājoties personu izslēdz no advokātu skaita, ir dažādi. Var būt gadījumi, kad tieši padomes lēmums ir izšķirošs, lai secinātu, ka persona neatbilst Advokatūras likuma prasībām, bet – ir arī tādi gadījumi, kad padomes lēmums nerada tiesisku ietekmi uz personas pamattiesībām. Proti, pamattiesību aizskārums var tikt konstatēts arī gadījumos, kad tiesību normas tiesiskās sekas

²¹ Satversmes tiesas 11.11.2008. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2008-24-03. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 178, 6. p.

²² Satversmes tiesas 15.04.2010. spriedums lietā Nr. 2009-88-01. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 62, 6. p.

²³ Satversmes tiesas 06.10.2015. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2014-35-03. Latvijas Vēstnesis, 2015, Nr. 197, 13. p.; Satversmes tiesas 18.04.2019. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2018-13-03. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 80, 12. p.; Satversmes tiesas 07.05.2020. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2019-21-01. Latvijas Vēstnesis, 2020, Nr. 89, 11. p.

²⁴ Satversmes tiesas 30.05.2023. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2022-19-01. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 104.

²⁵ Satversmes tiesas 4. kolēģijas 02.06.2022. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2022/06/2022-19-01_lemums_par_ierosinasanu-1.pdf#search=2022-19-01 [aplūkots 07.12.2023.].

pašas par sevi ietiecas personas pamattiesībās un nav nepieciešams tiesību piemērošanas akts, lai panāktu tiesību normā noteikto tiesisko seku iedarbību uz personu.²⁶ Ņemot vērā šo dažādību, Satversmes tiesa secināja, ka lietā apstrīdētā norma zvērīnātam advokātam rada tiešas tiesiskas sekas ar tajā minētā tiesiskā pamata iestāšanās – ar brīdi, kad stājas spēkā lēmums par kriminālprocesa par tiša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu izbeigšanu uz nereabilitējoša pamata. Turklāt padomes lēmums šajā gadījumā nevarētu radīt citas tiesiskās sekas, jo tā nevar pārvērtēt to, ka kriminālprocess ir izbeigts uz nereabilitējoša pamata. Ņemot vērā šādu loģiku, tiesa secināja, ka tiesisks šķērslis būt par zvērīnātu advokātu personai radās jau tad, kad stājas spēkā lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu. Tas savukārt nozīmēja to, ka personai radītais nodarbošanās tiesību ierobežojums jau bija radies (kādu laiku atpakaļ) un tas nevarēja būt nākotnē sagaidāms, jo aizskārums rašanās (neatbilstība advokātam noteiktajām prasībām), Satversmes tiesas ieskatā, nebija saistāma ar padomes lēmumu par izslēgšanu no zvērīnātu advokātu skaita.²⁷

Ja nākotnē sagaidāms aizskārums tiek pārkvalificēts par esošu aizskārums, tad, pirmkārt, tālāk arī jārisina jautājums par subsidiaritātes principa ievērošanu un, otrkārt, jāizdara secinājumi par termiņa ievērošanu. Izdarītie secinājumi var arī novest pie tiesvedības izbeigšanas, jo šādas tiesības tiesai ir atbilstošas Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 3. punktam. Izskatāmajā lietā Satversmes tiesa secināja, ka personai nebija citu tiesību aizsardzības līdzekļu, kurus tā būtu varējusi izmantot, bet – tai tomēr bija jāievēro termiņš pieteikuma iesniegšanai (6 mēneši no aizskārums brīža), kas šajā gadījumā nebija ievērots. Ja termiņš konstitucionālās sūdzības iesniegšanai nav ievērots, tad tas ir pamats tiesvedības izbeigšanai.²⁸

Šis prakses piemērs vēl jo vairāk norāda, cik svarīgi ir pareizi atrast aizskārums formu konstitucionālajā sūdzībā, jo tiesvedības izbeigšana acīmredzami liedza personai sasniegt to mērķi, kādēļ tā vērsās Satversmes tiesā.

2.3. Ja normas negatīvā iedarbība iestāsies pēc vairākiem gadiem

Skaidrojot nākotnē sagaidāmu aizskārums, Satversmes tiesa (kolēģija) norādījusi, ka nākotnē sagaidāms aizskārums ir tāds, kas neizbēgami iestāsies pēc kāda noteikta laika, piemēram, izsludināta likums spēkā stāšanās, noteikta vecums sasniegšana u. c.²⁹ Tomēr ne visos gadījumos, arī tad, ja ir skaidri redzams,

²⁶ Satversmes tiesas 30.05.2023. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2022-19-01. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 104, 13.1. p.

²⁷ Satversmes tiesas 30.05.2023. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2022-19-01. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 104, 13.4. p.

²⁸ Salīdzināšanai var izmantot arī citu Satversmes tiesas lēmumu par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2020-52-01, kad persona bija nokavējusi termiņu dažas minūtes. Satversmes tiesas 28.05.2021. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2020-52-01. Latvijas Vēstnesis, 2021, Nr. 103.

²⁹ Satversmes tiesas 2. kolēģijas 04.02.2015. lēmums par atteikšanos ierosināt lietu. Npublicēts, pieejams Satversmes tiesas arhīvā.

ka attiecīgā norma spēkā stāties kādā konkrētā brīdī uz priekšu, aizskārums automātiski varētu identificēt kā nākotnē sagaidāmu. Ja personai jau šobrīd – arī līdz tam konkrētam brīdim, kad iestāsies reālas negatīvas sekas, – ir jāveic kādas konkrētas darbības, kas attiecīgi ir ar negatīvu ietekmi, tad nevarētu uzskatīt, ka aizskārums ir nākotnē sagaidāms.

Tā, piemēram, 2023. gadā Satversmes tiesa ierosināja trīs lietas,³⁰ kurās komersanti Satversmes tiesā apstrīdēja tiesību normas, kas aizliedz lauksaimniecības dzīvnieku audzēšanu un turēšanu, ja audzēšanas vai turēšanas vienīgais vai galvenais nolūks ir kažokādu ieguve.³¹ Likumdevējs ir paredzējis, ka šis aizliegums spēkā stāties 2028. gada 1. janvārī. Satversmes tiesas kolēģijas secināja: lai gan aizliegums (audzēt dzīvniekus) iestāsies ar 2028. gada 1. janvāri, tomēr jau šobrīd personām ir jāpārorientē sava komercdarbība un jāpielāgojas apstrīdēto normu prasībām.³² Ja jau šobrīd personas izjūt apstrīdētās tiesību normas negatīvo ietekmi, tad tas nozīmē tikai to, ka aizskārums ir esošs, kas arī tika konstatēts minētajos trijos pieteikumos. Taču, ja šādā situācijā aizskārums ir esošs, tad personai ir jāievēro gan subsidiaritātes prasības, gan arī termiņš pieteikuma iesniegšanai – 6 mēneši no aizskāruma brīža, kas šajā konkrētajā gadījumā bija 2022. gada 17. oktobris, kad normatīvais akts, kurā bija paredzēts minētais aizliegums, stājās spēkā.

Viedam Satversmes tiesas procesa vērotājam varētu rasties jautājums par to, vai šajā situācijā Satversmes tiesa nav atkāpusies no nākotnē sagaidāma aizskāruma formas. Te jāatzīst, ka vienmēr nozīme ir pašu pieteikuma iesniedzēju argumentācijai, ko, protams, pēcāk vienmēr novērtē Satversmes tiesa. Tāpat arī pēc šo kolēģiju lēmumu pieņemšanas ir ierosinātas lietas, kurās joprojām Satversmes tiesa konstatē nākotnē sagaidāmu aizskārums.

³⁰ Apstrīdētās normas – Dzīvnieku aizsardzības likuma 13.¹ pants – paredz, ka lauksaimniecības dzīvnieku audzēšana un turēšana ir aizliegta, ja audzēšanas vai turēšanas vienīgais vai galvenais nolūks ir kažokādu ieguve, bet šī likuma pārejas noteikumu 22. punkts noteic, ka likuma 13.¹ pants stājas spēkā 2028. gada 1. janvārī. Grozījumi Dzīvnieku aizsardzības likumā. Latvijas Vēstnesis, 2020, Nr. 191A.

³¹ Visas lietas vēlāk ir apvienotas vienā lietā – sk.: Satversmes tiesas tiesneša 29.06.2023. lēmums par lietu apvienošanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023_09_01_lemums_lietu_apvienosana.pdf#search=

³² Satversmes tiesas 3. kolēģijas 23.03.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-09-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search= [aplūkots 07.12.2023.]; Satversmes tiesas 1. kolēģijas 06.04.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/04/2023-11-0106_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search= [aplūkots 07.12.2023.]; Satversmes tiesas 4. kolēģijas 09.05.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-14-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search= [aplūkots 07.12.2023.].

Kopsavilkums

Pamattiesību aizskārums ir viena no konstitucionālās sūdzības sastāvdaļām – tās mugurkauls. Ja nav aizskāruma, nav arī pašas konstitucionālās sūdzības.

Satversmes tiesas judikatūra ir iedibinājusi, ja konstitucionālajā sūdzībā aizskārums ir nākotnē sagaidāms, tad personai nav jāievēro subsidiaritātes princips un arī termiņš. Taču var arī rasties jautājums par to, vai termiņa neesamība nākotnē sagaidāma aizskāruma gadījumā vienmēr sasniedz to mērķi, kāds ir šis aizskāruma formas pamatā.

Nākotnē sagaidāma aizskāruma būtība ir radīt tiesību aizsardzības iespējas personām, kuras ir aktīvas un patiesi ieinteresētas savu pamattiesību aizsardzībā. Jeb nākotnē sagaidāms aizskārums ir aplūkojams kontekstā ar aktīvā pamattiesību aizsargātāja konceptu. Nākotnē sagaidāma aizskāruma izmantošana personai nevar radīt kādas privilēģijas vai iespēju “aizslēpties aiz tiesībām” un tādējādi baudīt labumus.

Konstitucionālā sūdzība, kurā ir konstatējams nākotnē sagaidāms aizskārums, ir jāuzlūko kā izņēmums. Pamata aizskāruma forma konstitucionālajā sūdzībā vienmēr ir esošs aizskārums. Prakse liecina, ka konstitucionālās sūdzības, kurās aizskārums ir nākotnē sagaidāms, nemaz nav retums.

Gadījumos, kad apstrīdētā tiesību norma liedz iegūt kādu tiesisko statusu, ko persona vēlas iegūt tagad, aizskārums ir esošs.

Satversmes tiesas procesā iespējams pārvērtēt aizskāruma formu. Ja nākotnē sagaidāms aizskārums tiek pārkvalificēts par esošu, tad ir jābūt ievērotām arī citām konstitucionālās sūdzības prasībām – subsidiaritātes principam un termiņam, kas savukārt nav jāievēro, ja aizskārums ir nākotnē sagaidāms.

Ja jau šobrīd apstrīdētā norma, pat neraugoties, ka tajā paredzētais aizliegums stāties spēkā pēc vairākiem gadiem, liek pieņemt lēmumus, kas rada personai negatīvas sekas, tad aizskārums ir nevis nākotnē sagaidāms, bet gan esošs.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Kokott J., Kaspar M. Ensuring Constitutional Efficacy. In: Comparative Constitutional Law. Rosenfeld M., Sajo A. (eds). Oxford: Oxford University Press, 2012.
2. Rodiņa A. Aktīvā pamattiesību aizsargātāja koncepts konstitucionālajā tiesvedībā. Gada zinātniskā konference. Tēzes. Rīga: RSU, 2015.

Tiesas prakse

3. Satversmes tiesas 23.02.2023. spriedums lietā Nr. 2022-03-01. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 41.
4. Satversmes tiesas 09.02.2023. spriedums lietā Nr. 2020-33-01. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 30.

5. Satversmes tiesas 27.10.2022. spriedums lietā Nr. 2021-31-0103. Latvijas Vēstnesis, 2020, Nr. 211.
6. Satversmes tiesas 23.05.2022. spriedums lietā Nr. 2021-18-01. Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 10.
7. Satversmes tiesas 27.05.2021. spriedums lietā Nr. 2020-49-01. Latvijas Vēstnesis, 2021, Nr. 103.
8. Satversmes tiesas 29.06.2018. spriedums lietā Nr. 2017-25-01. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 130.
9. Satversmes tiesas 21.12.2015. spriedums lietā Nr. 2015-03-01. Latvijas Vēstnesis, 2015, Nr. 251.
10. Satversmes tiesas 10.05.2013. spriedums lietā Nr. 2012-16-01. Latvijas Vēstnesis, 2013, Nr. 90.
11. Satversmes tiesas 05.04.2013. spriedums lietā Nr. 2012-20-03. Latvijas Vēstnesis, 2013, Nr. 67.
12. Satversmes tiesas 22.06.2010. spriedums lietā Nr. 2009-111-01. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 100.
13. Satversmes tiesas 15.04.2010. spriedums lietā Nr. 2009-88-01. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 62, 6. p.
14. Satversmes tiesas 18.02.2010. spriedums lietā Nr. 2009-74-01. Latvijas Vēstnesis, 2010, Nr. 30.
15. Satversmes tiesas 30.05.2023. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2022-19-01. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 104.
16. Satversmes tiesas 28.05.2021. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2020-52-01. Latvijas Vēstnesis, 2021, Nr. 103.
17. Satversmes tiesas 07.05.2020. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2019-21-01. Latvijas Vēstnesis, 2020, Nr. 89, 11. p.
18. Satversmes tiesas 18.04.2019. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2018-13-03. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 80, 12. p.
19. Satversmes tiesas 23.11.2016. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2016-02-01. Latvijas Vēstnesis, 2016, Nr. 230.
20. Satversmes tiesas 06.10.2015. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2014-35-03. Latvijas Vēstnesis, 2015, Nr. 197, 13. p.
21. Satversmes tiesas 11.11.2008. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2008-24-03. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 178, 6. p.
22. Satversmes tiesas 16.04.2008. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2007-21-01. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 62.
23. Satversmes tiesas 11.11.2002. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2002-07-01. Latvijas Vēstnesis, 2002, Nr. 165.
24. Satversmes tiesas 28.02.2023. rīcības sēdes lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-04-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplūkots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-04-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplūkots 07.12.2023.])
25. Satversmes tiesas 14.06.2022. rīcības sēdes lēmums. Nepublicēts, pieejams Satversmes tiesas arhīvā.

26. Satversmes tiesas 3. kolēģijas 22.05.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-24-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-24-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).
27. Satversmes tiesas 2. kolēģijas 19.05.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-15-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-15-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).
28. Satversmes tiesas 4. kolēģijas 19.05.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-17-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-17-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).
29. Satversmes tiesas 4. kolēģijas 09.05.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-14-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/05/2023-14-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).
30. Satversmes tiesas 1. kolēģijas 06.04.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/04/2023-11-0106_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/04/2023-11-0106_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).
31. Satversmes tiesas 3. kolēģijas 23.03.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-09-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-09-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).
32. Satversmes tiesas 2. kolēģijas 08.03.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-07-0106_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-07-0106_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).
33. Satversmes tiesas 4. kolēģijas 06.03.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-06-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-06-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).
34. Satversmes tiesas 4. kolēģijas 01.03.2023. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-05-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023-05-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.]).
35. Satversmes tiesas 4. kolēģijas 02.06.2022. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2022/06/2022-19-01_lemums_par_ierosinasanu-1.pdf#search=2022-19-01 [aplukots 07.12.2023.].
36. Satversmes tiesas 4. kolēģijas 2021. gada 15. oktobra lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2021/10/2021-41-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=\[aplukots 07.12.2023.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2021/10/2021-41-01_lemums_par_ierosinasanu.pdf#search=[aplukots%2007.12.2023.])
37. Satversmes tiesas 1. kolēģijas 09.09.2020. lēmums par lietas ierosināšanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/09/2020-49-03_Lemums_par_ierosinasanu-1.pdf#search=2020-49-01 [aplukots 07.12.2023.].

38. Satversmes tiesas 2. kolēģijas 04.02.2015. lēmums par atteikšanos ierosināt lietu. Npublicēts, pieejams Satversmes tiesas arhīvā.
39. Satversmes tiesas tiesneša 29.06.2023. lēmums par lietu apvienošanu. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2023/03/2023_09_01_lemums_lietu_apvienosana.pdf#search= [aplūkots 07.12.2023.].

Normatīvie akti

40. Satversmes tiesas likums. Latvijas Vēstnesis, 1996, Nr. 103.
41. Grozījumi Dzīvnieku aizsardzības likumā. Latvijas Vēstnesis, 2022, Nr. 191A.

Marju Luts-Sootak, *Dr. iur.*, Professor
University of Tartu, Faculty of Law, Estonia

LIMITS OF RIGHTS AND WARRANTIES IN CRIMINAL PROCEDURES CAUSED BY THE STATE OF EMERGENCY – ESTONIAN EXPERIENCE FROM THE WAR OF INDEPENDENCE¹

TIESĪBU UN GARANTIJU ROBEŽAS ĀRKĀRTĒJĀS SITUĀCIJAS IZRAISĪTAJOS KRIMINĀLPROCESOS – IGAUNIJAS BRĪVĪBAS KARĀ GŪTĀ PIEREDZE

Keywords: Estonia, War of Independence (1918–1920), courts martial, field courts, military justice, criminal procedure

Atslēgvārdi: Igaunija, Neatkarības karš (1918–1920), kara tiesas, lauka kara tiesas, militārā tiesa, kriminālprocess

Summary

The Provisional Government of the Republic of Estonia in November 1918 had barely begun to build up the statehood and its legal order, when Bolshevik Russia attacked Estonia. In this state of war, field courts were established as a form of extraordinary military justice. This article examines their legal framework, particularly the rules governing the court procedures. The practice of field courts was more repressive than what would have been allowed by the Military Justice Codes that were in force at the time. This repressive trend was further intensified by the individual actions of the Estonian military leadership, aiming to maintain order and security in the country.

---

¹ The research and writing of this article were supported by the Estonian Research Council, grant PRG 969. The article is dedicated to the memory of my dear student and colleague Marin Sedman (1985–2021). Our initial plan was to write on the topic in co-authorship.

Kopsavilkums

Igaunijas Republikas Pagaidu valdība 1918. gada novembrī tikko bija sākusi veidot valstiskumu un tiesisko iekārtu, kad boļševistiskā Krievija uzbruka Igaunijai. Šajā kara stāvokli lauka kara tiesas tika izveidotas kā ārkārtas militārās tiesas forma. Šajā rakstā aplūkots to tiesiskais regulējums, jo īpaši noteikumi, kas reglamentē tiesas procesus. Lauka kara tiesu prakse bija represīvāka, nekā to pieļautu tajā laikā spēkā esošie militārie normatīvie akti. Šo represīvo tendenci vēl vairāk pastiprināja Igaunijas militārās vadības individuālās darbības, kuru mērķis bija uzturēt kārtību un drošību valstī.

Introduction

The Estonian War of Independence began with the invasion of the Bolshevik Russian Red Army on 28 November 1918. In response to the invasion, the Estonian government had to declare the “Law of War” (Estonian: *sojaseadus*) on 29 November 1918, alongside with mobilization.² The official declaration was brief, as “Law of War” did not necessitate a lengthy explanation, given the general familiarity with the Martial Law of the Russian Empire. The imperial Russian law included three types of emergency situations, with Martial Law being the strictest of them and to be applied in times of war.³

Historians and legal scholars have extensively documented the unprecedented violence during the civil wars and wars of independence in the countries of the former Russian Empire after World War I.⁴ It is by now well-established knowledge that the Bolsheviks, following the Cheka model, established administrative commissions to combat counterrevolution and special tribunals also in the Baltic countries. These had the authority to impose penalties without conducting any legal proceedings, such as gathering evidence, presenting evidence, and hearing witness testimonies.

Nevertheless, significantly less research has been conducted on the courts of the opposing side, at least as far as Estonia is concerned. The focus of this

² Sõjaseadus ja mobilisatsioon välja kuulutatud. Ajutise Valitsuse otsus [Martial law and mobilization have been declared. A decision of the Provisional Government]. Riigi Teataja [State Gazette] (hereinafter: RT) 1918, 3 (30.11.1918).

³ Lindmets J., Luts-Sootak M., Siimets-Gross H. Imperial Russian Rules on the State of Emergency in the Estonian Republic. In: International Scientific Conference “New Legal Reality: Challenges and Perspectives”, Vol. II. Riga: University of Latvia, 2022, pp. 37–39.

⁴ E. g. the articles written by Taavi Minnik (Estonia), Aldis Minins (Latvia) and Česlovas Laurinavičius (Lithuania) in the special Issue “War, Revolution and Terror in the Baltic States and Finland after the Great War” of Journal of Baltic Studies, No. 46, 2015, No. 1; in addition for Estonia also Minnik T. Der Teufelskreis der Gewalt: Terror und Repressionen in Estland, 1917–1919. Forschungen zur baltischen Geschichte 6, 2011, p. 120–141; for Finland Kekkonen J. Judicial repression after the civil wars in Finland (1918) and in Spain (1936–1939). In: Lappalainen M., Hirvonen P. (eds). Crime and Control in Europe from the past to the present. Helsinki: Hakapaino, 1999, pp. 87–111; *idem*. Judicial repression during and after the Finnish (1918) and Spanish (1936–1939) civil wars. In: De Koster M., Leuwers H., Luyten D., Rousseaux X. (eds). Justice in wartime and revolutions, Europe 1795–1950. Brussels, Belgium: State Archives, 2012, pp. 57–72.

article is therefore on the practice of lower-instance military justice on the side of the Estonian Government. Estonia's case is unique and deserves special attention. Unlike in Lithuania and Latvia, where summary executions (the so-called *Standrecht*) were prevalent,⁵ the Estonian Provisional Government implemented a more or less rule-based military justice. More specifically, this article draws on existing empirical research⁶ to present the military justice procedure and practices of courts martial, particularly the Field Courts as extraordinary military courts. The procedure and practices of the higher-instance ordinary military court, i. e. Military District Court, have not yet been researched. Marin Sedman had published an article on the Supreme Court of Estonia as a highest military court.⁷

1. The initial legal framework for the proceedings of courts martial

It is the current scholarly consensus that extraordinary martial courts, commonly known as Field Courts, were established based on the decree of the Provisional Government on the Establishment of Field Courts on 5 December 1918.⁸ However, already a very early government announcement from 29 November explicitly warned that “all those, who obstruct the formation of the Estonian Defence Forces, who fail to fulfil their official duties in this regard, who do not appear when called under the flag, who do not provide the required supplies to the authorities, who maliciously act against national defence, who fail to fulfil their duties in military units, who incite civil war, and who attempt or incite the overthrow of the Republic of Estonia or encourage such actions, shall be handed over to military courts.”⁹ This threat extended not only to military personnel but to “all those, who ...”.

However, the announcement did not specify that a Field Court could sentence someone to death. This matter was clarified by the 5 December decree on the Establishment of Field Courts. According to §7, field courts could sentence accused individuals, depending on the gravity of the crime, to imprisonment, forced labour, or death. The inclusion of the death penalty was quite extraordinary

---

⁵ Minnik T. The Establishment of “Drumhead” Courts Martial and their Actions in the Estonian War of Independence 1918–1919. *Juridiskä zinätne*, No. 7, 2014, p. 100.

⁶ I mean the quoted articles and other writings of Taavi Minnik and the – partially still unpublished – research of Marin Sedman.

⁷ Sedman M. Sojakohtud ja Riigikohtu roll sõjakohtute süsteemis Eesti Vabariigi esimesel iseseisvusperioodil [Military courts and the role of Supreme Court in the system of military justice in the first period of independence of the Republic of Estonia]. *Juridica* 2019, No. 9, pp. 642–654.

⁸ Ajutise Valitsuse määrus väljakohtute asutamise kohta [Decree of the Provisional Government on the Establishment of Field Courts]. *RT* 1918, No. 6.

⁹ Teadku seda kõik! Ajutine valitsus [For general knowledge! The Provisional Government]. *RT* 1918, No. 4 (29.11.1918).

in the general framework of valid penal law because the sources of ordinary penal law – the Old Penal Code (1845) and New Penal Code (1903) of the Russian Empire¹⁰ – did not provide for the death penalty, except for certain crimes against the monarch or for high treason. As an independent democratic republic, Estonia did not have a monarch, making the death penalty nearly impossible in the practice of ordinary courts.

Despite the severity of the penalties, the government's decree was vague in stipulating *corpora delicti*. For example, anyone who “in any way, works against the Republic of Estonia or in favour of the enemies of the state, that is, those who, by being in communication and connection with them, provide assistance in any way; all those who attempt to obstruct military activities, such as movement, communication, etc. in any way” or all spreaders of harmful rumours against the Republic of Estonia should be put on trial (§5). While it is conceivable that each of the listed activities could be linked to the military domain,¹¹ the decree also subjected all murderers, arsonists, robbers, thieves and rapists – without differentiation between military and non-military persons – to the field courts.

The threatening of being subjected to field courts was also included in several of the so-called compulsory orders or daily directives, whether from the Supreme Commander of the Armed Forces or the Head of Internal Security. For instance, the daily directive from the Head of Internal Security dated 28 December 1918, threatened field court action against anyone in unauthorized possession of weapons, ammunition, rockets, or similar.¹²

Following a large demonstration against the Temporary Government organized by the communists in Tallinn on 17 December 1918, a series of political actions were added, each carrying the threatening with the Field Court procedure. Despite the communists' denial, the government suspected them of planning

¹⁰ On the legal foundation of the continuing validity of the laws of the Russian Empire in the Republic of Estonia, especially regarding the various penal codes, see Sedman M. The historical experience of Estonia with the plurality of penal law acts. *Juridica International*, No. 17, 2010, pp. 227–235; Luts-Sootak M., Sedman M. Ambivalences of the Legality Principle in Penal Law of the Baltic Provinces in the Russian Empire (1710–1917). In: Martyn G. et al. (eds). *From the Judge's Arbitrium to the Legality Principle. Legislation as a Source of Law in Criminal Trials*. Berlin: Duncker and Humblot, 2013, pp. 317–349.

¹¹ The first known death penalty was sentenced by a Field Court on 16 December 1918 for espionage. Rosenthal R. Kord ja kohus. Eesti sojavejuhtkond Vabadossoja-aegses sise poliitikas [As it is the order of the day. The Estonian military leadership in the internal politics during the War of Independence]. Tallinn: Argo, 2019, p. 35.

¹² Sisemise kaitse ülema päevakäsk Nr. 16 [Daily directive of the Head of Internal Security No. 16]. RT 1919, 2 (13.1.1919). Sunduslik määrus Nr. 17. Täienduseks eelmistele määrustele alkohoolsete jookide müügi keelu asjus (sisekaiste ülemalt, 5. jaanuar 1919). [Compulsory Regulation No. 17. As an addition to the previous regulations regarding the prohibition of the sale of alcoholic beverages (from the Head of Internal Security, 5 January 1919)]. *Ibid.*, § 2 did not in any way concern alcoholic beverages but, under the threat of being brought before a Field Court, ordered that individuals who had left the Defense League must surrender their weapon, membership card, and armband within two days.

a coup.¹³ In any case, a series of gathering and free movement bans followed. On 17 December, the Temporary Government granted the Supreme Commander the right to use any means of his own choosing to maintain order and security. Major General Ernst Podder prohibited “any gatherings, including closed ones, assemblies in the streets and public places, delivering speeches in public places, carrying weapons without permission, firing in the streets without permission, and driving cars without permission”. Violators of the ban were threatened with field court proceedings.¹⁴ If anyone dared to resist or disobey the orders of the (military?) “keepers of the order” enforcing the gathering ban, it was threatened to “open the fire on them immediately.” Thus, even the *Standgericht* was by no means unknown in Estonia.

Regarding the procedure of the field courts, the government’s decree from 5 December 1918 stated only that the power to submit individuals to the field court was vested in the commander of the local regiment (§3). The part of the country free from Bolshevik rule was divided into the jurisdictions of six military regiments. The decisions of the courts had to be approved by the Minister of War (§4). This was said to have changed with the daily order from Supreme Commander Johan Laidoner dated 31 December 1918: according to this decisions had to be confirmed by the same regimental commander who had submitted the individual for trial and determined the court’s composition.¹⁵

The government regulation did not specify a deadline for conducting the proceedings, their duration, or the execution of the court’s decision. Only in the Supreme Commander’s order from 17 December 1918, for the defence of order and security can one find a deadline for the proceedings: for all violators of gathering and movement bans, the field court had to reach a decision on the same day.

T. Minnik asserts that “initially, the Provisional Government did not specify the legislative basis for the courts martial.”¹⁶ But in fact, there was no regulatory gap or “law-free space”: the Provisional Government had already enacted Preliminary Administrative Laws on 19 November 1918. The first of these, the Statute on Transition Time, mandated that “the legal regulations which were in force until 24 October 1917, within the borders of the present Estonian Republic, remain in force”.¹⁷ Consequently, all former laws applicable to courts martial, both substantive and procedural, were formally valid even before the establishment of the field courts.

¹³ Rosenthal R. 2019, pp. 35–37.

¹⁴ Teadaanded ja korraldused. Korra ja julgeoleku kaitseks [Announcements and orders. For the protection of order and security]. RT 1918, 8 (19.12.1918). This was followed by several other orders prohibiting gatherings: the Supreme Commanders daily directives No. 7 (RT 1918, 9) and No. 10 (RT 1918, 9).

¹⁵ Although this order was not published in the official State Gazette, it has been preserved in the archives. Rosenthal R. 2019, p. 40, q. 20.

¹⁶ Minnik T. 2014, p. 102.

¹⁷ Ajutised administratiivseadused [Preliminary Administrative Laws]. RT 1918, 1 (27.11.1918).

In subsequent Estonian legal literature, criticism was directed not only at the 5 December 1918 regulation due to the extremely vague definitions of punishable acts but also because the regulation remained silent on the procedural form to be used in the field courts.¹⁸ However, it is important to consider that Ferdinand Karlson's article from 1921 was polemical regarding the existing law and called for its reform. Just as the Provisional Government of Estonia did not find it necessary on 29 November 1918 to specify what the "Law of War" entailed, no separate prescription regarding the procedural form in field courts was deemed necessary. According to the law in force in the Russian Empire and, consequently, in the Republic of Estonia, the activities of field courts had to adhere to the same rules as regular military courts.

But very soon, the Estonian government realized that the general temporal cut-off – the legal system from Russian times as of 24 October 1917 – was not an acceptable one for military justice. During the period between the February and October revolutions in Russia, several changes had been made in this area, which were now considered potentially rather dangerous in the Estonian context. Firstly, it was felt that the selection of judges could not be left to military committees. Secondly, it was problematic that certain crimes, according to the regulations of the Russian Provisional Government, should have been tried by a jury.¹⁹ Unlike in the so-called internal provinces of Russia, no jury courts had been established for general criminal proceedings in Estonia, and there was no inclination to introduce them into military justice now.

As a result, the earlier redaction of the Russian military justice codes from the end of February 1917 was endorsed by a new decree of the Estonian Provisional Government on 9 January 1919: the Military Penal Code (*Voinski' ustav o nakazanijah*) and the Military Courts Code (*Ustav voenno-sudebnyj*).²⁰ Neither the Military Penal Code nor the Military Courts Code of the Russian Empire, in any of their redactions, were vague or included only general provisions. On the contrary: they were very detailed in their regulations. The problems arose in their practical implementation.

2. Some characteristics of the practice of field courts

T. Minnik, for instance, detailed the proceedings of the Field Courts of the 2nd Regiment of the Estonian Army, which passed 56 sentences in Tartu County

¹⁸ Karlson F. Meie sojakohtu reform [The reform of our military justice]. Oigus [The Law] 1921, No. 11/12, p. 189.

¹⁹ Ibid., p. 190.

²⁰ Marin Sedman has written a thorough analysis of the sources of military penal law and their characteristic differences compared to the so-called regular or general penal codes. See Sedman M. Military Penal Law – not only for Military Personnel: Developments in Estonian Penal Law after the First World War. In: Luts-Sootak M. et al. (eds). Unity and Plurality in the Legal History of the Baltic Sea Area. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012, p. 255–265.

in just five days, from 27 January to 31 January 1919, sentencing 20 individuals to death and acquitting only one.²¹ Marin Sedman investigated 232 records of the same regiment's field courts and found that out of the 96 men tried, 46 were sentenced to death, 8 to imprisonment, and 2 to forced labour. Although monetary fines should not have been within the jurisdiction of the field courts, one man was indeed punished with a fine. Thirty-three individuals were acquitted. In the case of women, the rate of acquittals was higher: 10 acquitted against 6 convicted; however, all six convicted women were sentenced to death.

While the picture might have been different under the jurisdiction of other regiments, these numbers alone suffice to characterize the practice of field courts as repressive. Minnik has also highlighted the fact that the courts exclusively referred to the general orders in the Estonian Provisional Government's decree on 5 December 1918, and not once to the military justice codes of the Russian Empire.²² The field courts were assembled *ad hoc* to preside over specific felony cases and were comprised of five officers. Minnik notes that "the courts martial were usually formed of junior or non-commissioned officers, who were ill-informed of the legal standards of court procedures".²³ In this context, he mentions the international standards of military justice, such as the Lieber Code, which was also considered a basis for Russian military justice codes. The young Estonian officers were likely unfamiliar with any of these.

3. Restrictions on procedural rights and freedoms in the first period of military justice by the field courts

As previously mentioned, the field courts were not permanent courts attached to the regiment but were formed *ad hoc* to preside over a specific felony case. This is why, in the preceding sub-chapter, I deliberately wrote about the Field Courts of the 2nd Regiment in the plural, not singular.

The presiding officer of the tribunal was the same regimental commander who initiated the trial. After the trial concluded with a sentence, the same individual – the commander of the regiment – decided on the question of further appeal of the decision to the Military District Court. However, the possibilities for the appeal court to review the decisions of field courts were extremely limited, as field courts did not record witness statements or any other procedural actions. Furthermore, field courts were not obligated to justify their decisions. During this

---

²¹ Minnik T. 2014, p. 102. A significant part of the field courts' practice cannot be studied because the records of military courts have been only partially preserved. The most detailed information is available regarding the legal practice of the 2nd Regiment.

²² Minnik T. 2014, p. 102.

²³ *Ibid.*

initial period, there was no provision for the accused to have any right to legal defence – exactly as it had been in the military justice of the Russian Empire.

By the end of the winter of 1919, when Estonian forces had overcome the initial shock and confusion and had begun their counter-offensive, the government found it necessary to improve regulation of the functioning of field courts. The reason why the government took action was the apparent incompetence of field courts in applying the valid military criminal law, and likely also rule of law considerations or an attempt to gain more support among the population. In many cases, field courts indeed judged civilians. According to Sedman's data, out of the 232 field court cases in the records of the 2nd Division staff, 92 or approximately 40% were cases of civilians being put on trial. Often, civilians were brought before field courts not for serious violent offences but rather for acts of political nature, and in many cases, for offenses like smuggling. The decision of whether to bring a civilian before a field court or rather refer their case to a general court, where the death penalty could not be imposed, was again made by the regimental commander.

4. New regulation of field courts in March 1919

The Provisional Government's decree on Field Courts dated 25 March 1919, eliminated the regiment commanders' authority to refer individuals in a field court – this responsibility now rested with the Supreme Commander of the Defence Forces through his directive of the day (§1). The decree also constrained the discretion of regiment commanders in initiating a trial: field courts were now competent only in cases where the crime was “obvious”. Otherwise, if the investigation required, the case was to be tried in a Military District Court.

The appointment of five judges to the field court – still the task of the regimental commander – had to be completed within a day of identifying the perpetrator (§5). The field court was mandated to conduct its trial within two days (§7). The trial was to be held behind closed doors, and the verdict was adopted by a simple majority of the court members, i.e., the five officers who normally did not possess any legal qualifications.

In contrast to the former Russian imperial law, which did not recognize the need for legal defence in military courts, the new Estonian law guaranteed the right to a defender. Having an aid was not mandatory, and the accused person was allowed to defend themselves (§9). However, the accused person could not choose their defender; the regiment commander could appoint not necessarily an attorney but any officer to this position.

The defender or the accused person, however, could not appeal the decision of the field court. This right was still reserved for the regiment commander. The attorney Karlson addressed this situation during the Estonian Jurists Days in April 1924, highlighting it as a violation of the principle of the independence of

the courts.²⁴ Although the war had ended by then, martial law was still in effect in many parts of the country, and field courts could still be convened if a regiment commander wished for it to happen.

If the regiment commander chose not to overrule and appeal the sentence of the field court, the sentence had to be carried out within 24 hours. In many cases, this meant execution, but Field Courts also sentenced individuals to forced labour or imprisonment.

In the case of an appeal, the Military District Court functioned as an ordinary military court, applying the norms of the Military Penal Code and following the rules of the Military Justice Code. However, when the Military District Court acted as the first-instance court, the same procedural rules applied as in the field courts: no procedural actions or witness statements were recorded, and the court was not required to justify its decision, and so on. A significant difference, however, was that since the Military District Court handled cases that were not “obvious”, i.e., where prior investigation was necessary, it was not limited to a two-day processing period.

Regardless, this more detailed regulation of field courts or the innovation of allowing the right to legal defence came too late for many – by that time, the majority of field court decisions had already been rendered.

5. Thought-provoking statistics

T. Minnik has compiled and compared the statistics of repression during the Bolshevik dictatorship and the War of Independence period in Estonia and Latvia.²⁵ The casualty count on both the red and white sides in Latvia was approximately equal, totalling around 2000 people. However, in Estonia, the events characterized by Minnik as “White Terror” – analogous to the portrayal in Soviet historiography²⁶ – resulted in even more casualties than the Bolshevik terror. The Bolsheviks killed up to 700 people, while the Estonian government forces killed up to 800, including 300 sentenced to death by the Field Courts. Furthermore, in addition to the more or less regulated proceedings of Field Courts, there were quite a few cases of *Standrecht* in Estonia. To some extent, “on-site executions” by military leaders were directly prescribed as means to gain control

²⁴ Karlson F. Sojakohtu korraldus [System of Military Justice] (23.4.1924). In: Erne J. (ed.). Oigusteadlaste päevad 1922–1940. Protokollid [Lawyer’s Days 1922–1940. Minutes]. Tallinn: Eesti Juristide Liit, 2008, p. 91.

²⁵ Minnik T. 2014, pp. 100–104.

²⁶ F.i. Vihalem P. Valge terror Eestis aastail 1918–1919 [The White Terror in Estonia in the Years 1918–1919]. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1961.

over the mobilization-resistant or pro-Bolshevik population.²⁷ The proportion of civilians among those killed was remarkably high – 60 percent.

For political reasons and to rectify miscarriages of justice, the Constituent Assembly of Estonia passed on 3 May 1919, the Amnesty Act.²⁸ Among those granted amnesty were individuals who had been sentenced to death and executed in miscarriages of justice. However, the subsequent amnesty did not restore their lives. Hence, the Estonian endeavour to administer military justice in a rule-based manner cannot be deemed successful – the political and social context seemed to have prevailed over the legal principles.

Conclusions

1. In the Republic of Estonia, there was no situation of legal vacuum situation – when the Provisional Government could start exercising its power in November 1918, it reverted to the legal basis that was in force before 24 October 1917.
2. In the field of military justice, it proved expedient to go even further back in time and return to the laws that were in effect before the changes following the February Revolution.
3. The rules of martial law that were in effect in Estonia after the invasion of Bolshevik Russia were the same as those previously in the Russian Empire.
4. The relatively firm and clear legal foundation, however, did not guarantee that it was followed in the practice of military courts – the members of field courts simply were not familiar with the existing laws of the Russian Empire.
5. The Estonian Provisional Government's establishment of simpler and clearer rules for the proceedings of field courts, as well as the granting of the right to legal defence, came too late. Significant damage had already been done, and lives taken could not be restored even by one of the first legal acts of the Constituent Assembly that convened in April 1919: the Amnesty Act.

BIBLIOGRAPHY

Literature

1. Karlson F. Meie sojakohtu reform [Reform of our military justice]. Oigus [The Law] 1921, No. 11/12.

²⁷ Rosenthal R. 2019, pp. 35–47 provides quite a few examples of the implementation of these extraordinary measures. According to military leaders themselves, such measures were not only deemed necessary but also contributed to the intended goal – rallying the men to fight the enemy and minimising the internal chaos.

²⁸ Asutava Kogu poolt 3. mail 1919 a. vastuvõetud seadus. Amnestia seadus [The law passed by the Constituent Assembly on 3 May 1919. Amnesty Act]. RT 1919, 30–31, 74.

2. Karlson F. Sojakohtu korraldus [System of Military Justice] (23.4.1924). In: Erne J. (ed.). Oigusteadlaste päevad 1922–1940. Protokollid [Lawyer Days 1922–1940. Minutes]. Tallinn: Eesti Juristide Liit, 2008.
3. Kekkonen J. Judicial repression after the civil wars in Finland (1918) and in Spain (1936–1939). In: Lappalainen M., Hirvonen P. (eds). Crime and Control in Europe from the past to the present. Helsinki: Hakapaino, 1999.
4. Kekkonen J. Judicial repression during and after the Finnish (1918) and Spanish (1936–1939) civil wars. In: De Koster M., Leuwers H., Luyten D., Rousseaux X. (eds). Justice in wartime and revolutions, Europe 1795–1950. Brussels: State Archives, 2012.
5. Laurinavičius Č. On Political Terror during the Soviet Expansion into Lithuania, 1918–1919. Journal of Baltic Studies, Vol. 46, 2015, No. 1.
6. Lindmets J., Luts-Sootak M., Siimets-Gross H. Imperial Russian Rules on the State of Emergency in the Estonian Republic. In: International Scientific Conference “New Legal Reality: Challenges and Perspectives”, Vol. II. Riga: University of Latvia, 2022.
7. Luts-Sootak M., Sedman M. Ambivalences of the Legality Principle in Penal Law of the Baltic Provinces in the Russian Empire (1710–1917). In: Martyn G., Musson A., Pihlajamäki H. (eds.). From the Judge’s *Arbitrium* to the Legality Principle. Legislation as a Source of Law in Criminal Trials. Berlin: Duncker and Humblot, 2013.
8. Minins A. Latvia, 1918–1920: Struggle for Freedom or Civil War? Journal of Baltic Studies, No. 46, 2015.
9. Minnik T. Der Teufelskreis der Gewalt: Terror und Repressionen in Estland, 1917–1919. Forschungen zur baltischen Geschichte, No. 6, 2011.
10. Minnik T. The Establishment of “Drumhead” Courts Martial and their Actions in the Estonian War of Independence 1918–1919. Juridiskā zinātne/Law, No. 7, 2014.
11. Minnik T. The Cycle of Terror in Estonia, 1917–1919: on its Preconditions and Major Stages. Journal of Baltic Studies 46, 2015, No. 1.
12. Rosenthal R. Kord ja kohus. Eesti sojavejuhtkond Vabadussoja-aegses sisepoliitikas [As it is the order of the day. The Estonian military leadership in the internal politics during the War of Independence]. Tallinn: Argo, 2019.
13. Sedman M. The historical experience of Estonia with the plurality of penal law acts. Juridica International, No. 17, 2010.
14. Sedman M. Military Penal Law – not only for Military Personnel: Developments in Estonian Penal Law after the First World War. In: Luts-Sootak M., Osipova S., Schafer F. L. (eds). Unity and Plurality in the Legal History of the Baltic Sea Area. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012.
15. Sedman M. Sojakohtud ja Riigikohtu roll sojakohtute susteemis Eesti Vabariigi esimesel iseseisvusperioodil [Military courts and the role of Supreme Court in the system of military justice in the first period of independence of the Republic of Estonia]. Juridica 2019, No. 9.
16. Vihalem P. Valge terror Eestis aastail 1918–1919 [The White Terror in Estonia in the Years 1918–1919]. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1961.

Legal acts

17. Ajutised administratiivseadused [Preliminary Administrative Laws]. RT 1918, No. 1 (27.11.1918).
18. Teadku seda kõik! Ajutine valitsus [For knowledge to everyone! Provisional Government]. RT 1918, No. 4 (29.11.1918).

19. Sojaseadus ja mobilisatsioon välja kuulutatud. Ajutise Valitsuse otsus [State of defence and mobilization have been declared. Decision of the Provisional Government of Estonian Republic]. RT 1918, No. 3 (30.11.1918).
20. Ajutise Valitsuse maarus valjakohtute asutamise kohta [Decree of the Provisional Government on the Establishing of Field Courts]. RT 1918, No. 6 (11.12.1918).
21. Teadaanded ja korraldused. Korra ja julgeoleku kaitseks [Announcements and orders. For the protection of order and security]. RT 1918, No. 8 (19.12.1918).
22. Sojavae ulemjuhataja paevakask Nr. 7 [Supreme Commander's daily directive No. 7]. RT 1918, No. 9 (24.12.1918).
23. Sojavae ulemjuhataja paevakask Nr. 10 [Supreme Commander's daily directive No. 10]. RT 1918, No. 9 (24.12.1918).
24. Sisemise kaitse ulema paevakask Nr. 16 [Daily directive of the Head of Internal Security No. 16]. RT 1919, No. 2 (13.1.1919).
25. Sunduslik määrus Nr. 17. Täienduseks eelmistele määrustele alkoholsete jookide müügikeelu asjus (sisekaitse ülemalt, 5. jaanuar 1919). [Compulsory Regulation No. 17. As an addition to the previous regulations regarding the prohibition of the sale of alcoholic beverages (from the Head of Internal Security, January 5, 1919)]. RT 1919, No. 2 (13.1.1919).
26. Ajutise Valitsuse maarus. Sojavaekohtud [Decree of Provisional Government. Military Courts]. RT 1919, No. 2 (13.1.1919).
27. Ajutise Valitsuse poolt 25. martsil 1919. a. vastuvoetud maarus. Maarus valjakohtute ule [Decree of the Provisional Government from the 25th of March 1919. Decree concerning Field Courts]. RT 1919, No. 19, 47 (29.3.1919).
28. Asutava Kogu poolt 3. mail 1919 a. vastuvoetud seadus. Amnestia seadus [Law passed by the Constituent Assembly on 3 May 1919. Amnesty Act]. RT 1919, No. 30–31, 74.

Elīna Zivtiņa, *Mg. iur.*

Latvijas Universitāte

PROSTITŪCIJAS NOTEIKUMU PĀRKĀPŠANA KĀ SABIEDRISKĀS KĀRTĪBAS TRAUCĒŠANA

VIOLATION OF PROSTITUTION REGULATIONS AS A DISTURBANCE OF PUBLIC ORDER

Atslēgvārdi: prostitūcija, tiesiskā regulējuma izstrāde, sodīšana, administratīvā pārkāpuma process

Key words: prostitution, regulations, legislative drafting, penalties, administrative offence proceedings

Summary

This article tackles Latvia's approach to industry regulation, touching upon its historical origins and evaluating the current legislation. Despite regulatory efforts, which commenced in 2015, a thorough framework is absent since 2020. The article stresses the necessity of legal clarity, questions the application of penalties linked to public order disturbance to industry-related offenses.

Ievads

Eiropas Savienības dalībvalstis nav spējušas vienoties par vienādu politiku attiecībā uz prostitūcijas nozares regulēšanu. Kamēr dažas valstis redz prostitūciju kā sociāli akceptējamu arodu, tikmēr citas uzskata, ka prostitūcija būtu aizliedzama. Dažviet pastāv viedoklis, ka prostitūcijas pakalpojumu sniedzēji ir cilvēktirdzniecības un seksuālas ekspluatācijas upuri. Savukārt citur atzīts, ka prostitūcija pastāvēs neatkarīgi no tā, vai tā tiks atļauta vai aizliegta, tāpēc šis

valstis ir izvēlējušās akceptēt šā rūpala pastāvēšanu, vienlaikus nosakot dažādus ierobežojumus.¹

Ievērojot gadu laikā radušās diskusijas un centienus jauna nozares regulējuma izstrādē, nozīmīgs ir jautājums par pašreizējo prostitūcijas regulējumu Latvijā un iespējamo atbildību par tā neievērošanu. Raksta mērķis ir noskaidrot, vai spēkā esošā prostitūcijas regulējuma pārkāpšana ir kvalificējama kā sabiedriskās kārtības traucēšana. Šajā nolūkā rakstā apskatīts pašreizējais prostitūcijas regulējums Latvijā, sabiedriskās kārtības traucēšanas kā administratīvā pārkāpuma saturs un tā piemērošanas iespējamība prostitūcijas ierobežošanas noteikumu neievērošanas gadījumā.

1. Prostitūcijas regulējums Latvijā

Latvijā Ministru kabineta 2015. gada 28. jūlija sēdē² Iekšlietu ministrijai tika dots uzdevums sadarbībā ar Tieslietu ministriju, Veselības ministriju, Labklājības ministriju, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju, Tiesībsarga biroju un nevalstiskajām organizācijām izstrādāt likumprojektu prostitūcijas ierobežošanas jomā. Likumprojekta mērķis bija izveidot atbilstošu tiesisko regulējumu ierobežojumiem, kas nepieciešami prostitūcijā iesaistītajām personām, un nodrošināt Latvijas Republikas Satversmē (turpmāk – Satversme) noteikto pamattiesību ievērošanu.³

Kopš 2008. gada 26. janvāra nozari regulē Ministru kabineta 2008. gada 22. janvāra noteikumi Nr. 32 “Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi”⁴ (turpmāk – Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi). Noteikumi nosaka seksuālo pakalpojumu sniegšanas ierobežojumus. Attiecīgie noteikumi joprojām satur norādi, ka par šo noteikumu neievērošanu personas saucas pie atbildības administratīvo vai kriminālo atbildību reglamentējošajos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Taču kopš Administratīvās atbildības likuma spēkā stāšanās un Latvijas Administratīvo

¹ Vispazīstamākie ir t. s. Zviedrijas un Nīderlandes modeļi. Zviedrijas nostāja ir tāda, ka prostitūcija ir cilvēku ekspluatācijas forma. Ar Seksa pirkšanas aktu (zviedru val. – *Sexköpslagen*) Zviedrija cenšas mazināt pieprasījumu pēc prostitūcijas, paredzot, ka norēķināšanās par seksuālo pakalpojumu saņemšanu ir kriminalizēta. Vienlaikus pakalpojuma sniedzējiem kriminālatbildība neiestājas atbilstoši “upuru nesodišanas” konceptam. Savukārt Nīderlandes modelis paredz, ka jebkurai personai ir tiesības brīvi izvēlēties savu nodarbošanos un prostitūcija var būt viena no šādām izvēlēm. Ja persona ir attiecīgi reģistrējusi savu rūpala, valsts, piemēram, nodrošina šo personu sociālo aizsardzību. Šie modeļi nebūt nav izsmeļoši, taču noteikti savā starpā visatšķirīgākie.

² Meeting Protocol of the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia, Meeting Protocol No. 36, 28 July 2015, Section 17. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/protokols/?protokols=2015-07-28#17>. [aplūkots 26.10.2023.].

³ Annotation of the draft law Prostitution Restriction Act. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40435990> [aplūkots 26.10.2023.].

⁴ Regulations Regarding Restriction of Prostitution: Cabinet of Ministers Regulation No. 210. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/169772-regulations-regarding-restriction-of-prostitution> [aplūkots 10.10.2023.].

pārkāpumu kodeksa,⁵ kas paredzēja atbildību par Prostitūcijas ierobežošanas noteikumu pārkāpumiem, spēka zaudēšanas 2020. gada 1. jūlijā joprojām nav izstrādāts jauns administratīvās atbildības regulējums.

Vienlaikus gan jānorāda, ka Iekšlietu ministrija jau 2017. gadā izstrādāja likumprojektu “Prostitūcijas ierobežošanas likums” (turpmāk – Likumprojekts).⁶ Lai arī viedokļi par atbilstošāko regulējuma politikas modeli atšķirās, Likumprojekts principā saturēja Prostitūcijas ierobežošanas noteikumos esošo regulējumu, tas ir, paredzēja, ka prostitūcija Latvijā ir atļauta, bet ar ierobežojumiem.⁷ Likumprojekts atbalstu gan neguva. Vēlāk tika meklētas alternatīvas, lai 2020. gada 1. jūlijā varētu stāties spēkā nozares jaunais regulējums, taču līdz pat šodienai attiecīgā regulējuma nav. Tas savukārt nozīmē, ka par vairumu Prostitūcijas ierobežošanas noteikumos noteikto aizliegumu neievērošanu šobrīd nekādas tiesiskās sekas neiestāties.

Lai arī tiesību piemērotāji cenšas situāciju risināt, piemērojot sodus par sīko huligānismu (kopš 2023. gada – par sabiedriskās kārtības traucēšanu) atbilstoši Administratīvo sodu likuma par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā (turpmāk – ASL) 11. pantam, tomēr šāda prakse ir izbeidzama.

2. Pārkāpumu nošķiršana

Kopš Administratīvās atbildības likuma spēkā stāšanās 2020. gada 1. jūlijā Latvijas administratīvā pārkāpuma tiesībās vairs netiek vērtēta personas subjektīvā attieksme pret izdarīto pārkāpumu kā krimināltiesībās vai arī Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa spēkā esības laikā. Tā vietā šobrīd Administratīvās atbildības likuma 5. pantā ir nostiprināts vainojamības institūts. Proti, administratīvais pārkāpums ir tāds pārkāpums, kuru raksturo 1) personas prettiesiska, 2) vainojama rīcība (darbība vai bezdarbība), 3) par kuru likumā vai pašvaldību saistošajos noteikumos paredzēta administratīvā atbildība.⁸

Jebkurš pārkāpums aizskar noteiktas sabiedrības vai indivīda intereses vai pat vērtības. Turklāt attiecīgā darbība vai bezdarbība kontekstā ar aizskartajām interesēm vai vērtībām veido pārkāpuma kodolu. Vienlaikus, ja netiek konstatēta kāda no minētajām administratīvā pārkāpuma sastāva pazīmēm, nav pamata personu saukt pie administratīvās atbildības. Proti, trūkst Administratīvās atbildības likuma 9. pantā iekļautās pazīmes – “prettiesiskums”.

ASL 11. pants attiecas uz pārkāpumiem sabiedriskās kārtības jomā. Lai arī par sabiedriskās kārtības pārkāpumu visplašākajā izpratnē varētu uzskatīt

⁵ Latvian Administrative Violations Code. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/89648-latvijas-administrativo-parkapumu-kodekss> [aplūkots 26.10.2023.].

⁶ Draft law of Prostitution Restriction Act, VSS-946, TA-148. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40435990> [aplūkots 26.10.2023.].

⁷ Ibid.

⁸ Administratīvo pārkāpumu tiesības: administratīvās atbildības likuma skaidrojumi. Autoru kolektīvs E. Danovska un G. Kūtra zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 104., 105. lpp.

jebkuru tiesību normu pārkāpumu,⁹ ASL sabiedriskā kārtība ir lietota šaurā nozīmē. Proti, šeit tiek vērsta uzmanība uz konkrēta pārkāpuma novēršanu, kas apdraud sabiedrisko kārtību un drošību.¹⁰ Ar šo normu likumdevējs ir izdalījis sabiedriskās kārtības saturu, norādot, kādas pazīmes liecina par sabiedriskās kārtības traucēšanu sodošo tiesību izpratnē. Sabiedriskā kārtība tiek pārkāpta tad, kad tiek pārkāptas vispārpieņemtās uzvedības normas un traucēts personas miers, iestādes, komersanta vai citas institūcijas darbs vai tiek apdraudēta sava vai citu personu drošība.

Būtisks sodošo tiesību princips ir tiesiskā noteiktība. Personai ir jābūt skaidri saprotamam, par kādu darbību vai bezdarbību tā var tikt sodīta. ASL 11. panta gadījumā atsaukšanās uz sabiedrības priekšstatiem par sociālajām normām (“vispārpieņemtās uzvedības normas”) slēpj sevī risku patvaļīgai interpretācijai un nav savienojama ar tiesiskas valsts principiem.¹¹

Tiesu praksē jēdzienam “vispārpieņemtās uzvedības normas” pamatā vispār netiek pievērsta īpaša uzmanība. Tikai dažkārt var nojaust tā iespējamo izpratni tiesas skatījumā. Piemēram, tā varētu būt sabiedriskā vietā nepieļaujama,¹² nepieņemama,¹³ nepamatota¹⁴ vai nepārprotami bezkaunīga¹⁵ rīcība. Citviet tiesa norāda, ka personas rīcība pilnībā neatbilst sabiedrībā vispārpieņemtām uzvedības normām, kur liela nozīme ir cilvēku savstarpējai cieņai,¹⁶ sapratnei un iecietībai arī savstarpējo konfliktu risināšanā.¹⁷ Tāpat šo jēdzienu sasaista ar dažāda veida sociālajām normām, piemēram, vispārpieņemto tikumisko normu demonstratīvu ignorēšanu¹⁸ vai vispārpieņemto tikuma normu pārkāpumu.¹⁹ Pamatā šis atziņas ir izteiktas saistībā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 167. pantu,

⁹ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004, 24. lpp.

¹⁰ Kuzņecova K. Sabiedriskās kārtības un drošības teorētiskie un praktiskie aspekti globalizācijas apstākļos. Daugavpils, 2022, 66. lpp. Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2022/08/Kuznecova_Kristine_PD.pdf [aplūkots 23.11.2023.].

¹¹ Krauss D., Pastille K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 58. lpp.

¹² Judgment of Aizkraukle District Court of 4 September 2013 in Case No. 107013113. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/116665.pdf> [aplūkots 25.11.2023.].

¹³ Judgement of Zemgale District Court of 28 January 2021 in Case No. 1A73032520. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].

¹⁴ Judgement of Administrative Regional Court of 22 May 2008 in Case No. 139010107, Section 11. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].

¹⁵ Judgement of Riga District Court of 16 April 2021 in Case No. 1A33021821. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].

¹⁶ Judgement of Administrative Regional Court of 15 June 2009 in Case No. 1127141608, Section 12. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].

¹⁷ Judgement of Administrative Regional Court of 3 March 2008 in Case No. 120062306/05, Section 10. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].

¹⁸ Judgment of Tukums District Court of 9 September 2013 in Case No. 137012213. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].

¹⁹ Judgment of Administrative District Court of 10 December 2009 in Case No. 137012213, Section 12. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].

un rezultātā jūtama šajā pantā norādīto pazīmju “necieņa pret sabiedrību” un “bezkaunīga rīcība” ietekme.

Jēdzienu “vispārpieņemtās uzvedības normas” saista arī ar tikumisko normu demonstratīvu ignorēšanu, kas šķietami varētu ietvert prostitūcijas noteikumu pārkāpšanu (piemēram, ja pakalpojumu sniedz pie izglītības iestādēm vai baznīcām). Tomēr, lai arī prostitūcija kā nozare skar tikumības intereses un tikumība ir būtisks sabiedriskās kārtības nodrošināšanas instruments, ir jānošķir tikumība un sabiedriskā kārtība kā dažādas aizsargātās tiesiskās intereses.

Līdz 2013. gada 1. aprīlim Krimināllikuma 163. pants paredzēja atbildību par prostitūcijas noteikumu pārkāpšanu, ja tā izdarīta atkārtoti gada laikā. Arī šī panta spēkā esības laikā Krimināllikuma 231. pantā bija paredzēta atbildība par huligānismu, proti, par rupju sabiedriskā miera traucēšanu, kas izpaužas acīmredzamā necieņā pret sabiedrību vai bezkaunībā, ignorējot vispārpieņemtās uzvedības normas un traucējot cilvēku mieru, iestāžu vai uzņēmumu (uzņēmēj-sabiedrību), vai organizāciju darbu. Nodarījuma izpausmes galvenā atšķirība no ASL 11. pantā ietvertā pārkāpuma ir tikai attiecīgo darbību intensitāte un kaitīguma līmenis.

Kā redzams, Krimināllikuma aktuālajā un vēsturiskajā redakcijā huligānisms ir iekļauts Krimināllikuma 20. nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret vispārējo drošību un sabiedrisko kārtību”, savukārt prostitūcijas ierobežojošo noteikumu pārkāpums bija ietverts 16. nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību”. Tādējādi likumdevējs jau vēsturiski²⁰ ir noteicis, ka prostitūcija nav tādu pārkāpumu skaitā, kas primāri būtu vērsti uz sabiedriskās kārtības aizskārumu. Ievērojot minēto, ja likumdevējs atkal paredzēs sodu par prostitūcijas ierobežošanas noteikumu pārkāpumu, tad neatkarīgi no kriminālatbildības vai administratīvās atbildības izvēles tam jāparedz atsevišķa vieta tiesību sistēmā, nodalot no sabiedriskās kārtības pārkāpumiem.²¹

Papildus minētajai aizsargāto interešu atšķirībai Prostitūcijas ierobežošanas noteikumos ietvērto ierobežojumu pārkāpumi paši par sevi vairumā gadījumu nevar tikt uzskatīti par personas miera vai institūcijas darba traucējumu, kas ir neatņemama ASL 11. pantā ietvertā pārkāpuma pazīme. Prostitūcijas mērķis²² parasti ir peļņas vai citu labumu gūšana. Pakalpojumi tipiskā gadījumā nav

²⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 174.⁴ pants “Prostitūcijas ierobežošanas noteikumu pārkāpšana” savulaik bija ietverts nodaļā pie pārkāpumiem, kas apdraud sabiedrisko kārtību. Nav zināms šādas izvēles pamatojums (iespējams, citas atbilstošas nodaļas neesība), tomēr tiesu un iestāžu praksē kā šā pārkāpuma objektu norādīja arī sabiedrisko tikumību (sk., piemēram, Administratīvās rajona tiesas 15.02.2011. sprieduma lietā Nr. A42701109 9.3. punktu).

²¹ Šādu pieeju likumdevējs netieši apstiprināja ASL izstrādes laikā, neatbalstot atbildības par prostitūcijas ierobežošanas noteikumu pārkāpšanu iekļaušanu likumprojektā. Īpaša nozares regulējuma esība un šaubas par pārkāpuma piederību sabiedriskās kārtības jomai tika uzsvērtas Saeimas Juridiskās komisijas sēdē (Latvijas Republikas 13. Saeimas Juridiskās komisijas 2019. gada 27. novembra sēdes protokols Nr. 84. Pieejams: [https://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/32eb5e6aec2b4fbfc22584b90042e9a0/\\$FILE/PR_2019_11_27_10_00_JK.pdf](https://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/32eb5e6aec2b4fbfc22584b90042e9a0/$FILE/PR_2019_11_27_10_00_JK.pdf)).

²² Kopš Administratīvās atbildības likuma spēkā stāšanās administratīvā pārkāpuma tiesībās vairs netiek vērtēta vainas forma un t. s. subjektīvās puses pazīmes, tāpēc vārds “mērķis” šīs tēzes kontekstā netiek lietots kā subjektīvās puses pazīme krimināltiesiskajā izpratnē – autores piezīme.

vērsti uz to, lai traucētu citu cilvēku naktsmieru, spiestu pārtraukt citas personas atteikties no to likumīgām darbībām vai traucētu uzņēmumu darbu u. tml.²³

Ievērojot aizsargāto interešu atšķirību un nodarījuma izpausmi, Prostitūcijas ierobežošanas noteikumu pārkāpumi nevar tikt atzīti par sabiedriskās kārtības traucēšanu. ASL 11. pants nav izmantojams, lai aizpildītu tiesībspolitiskas izšķiršanās rezultātā radītas atšķirības no iepriekšējā regulējuma vai novērstu tiesību piemērotāju vai sabiedrības daļas ieskatā jebkuru nevēlamu parādību.

Kopsavilkums

1. 2020. gada 1. jūlijā spēku zaudēja Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, kas paredzēja atbildību par prostitūcijas ierobežošanas noteikumu pārkāpumiem. Līdz pat šai dienai nav izstrādāts regulējums, kas aizstātu iepriekšējo atbildības regulējumu.
2. Šobrīd tiesību piemērotāji cenšas nodrošināt prostitūciju regulējošo noteikumu ievērošanu, piemērojot administratīvo atbildību par sabiedriskās kārtības traucēšanu.
3. Prostitūcijas ierobežošanas noteikumu pārkāpums neatbilst sabiedriskās kārtības traucēšanas pazīmēm. Lai arī jebkurš pārkāpums aizskar noteiktas sabiedrības vai indivīda intereses vai pat vērtības, prostitūcijas kā pakalpojuma sniegšanas darbības netiek veiktas, lai traucētu sabiedrisko mieru un kārtību to šaurākajā nozīmē atbilstoši ASL 11. pantam.
4. Lai arī prostitūcija kā nozare skar tikumības intereses un tikumība ir būtisks sabiedriskās kārtības nodrošināšanas instruments, tomēr ir jānošķir tikumība un sabiedriskā kārtība kā patstāvīgas aizsargājamas tiesiskas intereses.
5. Administratīvais pārkāpums – sabiedriskās kārtības traucēšana – nav izmantojams, lai aizpildītu tiesībspolitiskas izšķiršanās rezultātā radītas atšķirības no iepriekšējā regulējuma vai novērstu sabiedrības vai tiesību piemērotāju ieskatā jebkuru nevēlamu parādību.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Administratīvo pārkāpumu tiesības: administratīvās atbildības likuma skaidrojumi. Autoru kolektīvs E. Danovska un G. Kūtra zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020.
2. Aronowitz A. To punish or not to punish: What works in the regulation of the prostitution market? In: Persak N., Vermeulen G. edit. Reframing prostitution. From Discourse to Description, From Moralisation to Normalisation? Antwerp: Maklu-Publishers, 2014.

²³ Šāda veida izpausmes parasti min, lai pamatotu sabiedriskā miera (sabiedriskās kārtības pamatelementa) traucēšanas esību (sk., piemēram, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 09.03.2007. spriedumu lietā Nr. SKA-61/2007).

3. Krauss D., Pastille K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002.
4. Kuzņecova K. Sabiedriskās kārtības un drošības teorētiskie un praktiskie aspekti globalizācijas apstākļos. 2022. Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2022/08/Kuznecova_Kristine_PD.pdf [aplūkots 23.11.2023.].
5. Lerner G. The Origin of Prostitution in Ancient Mesopotamia. In: Journal of Women in Culture and Society 1986, Vol. 11, No. 2.
6. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zvērināts advokāts Jānis Neimanis, 2004.
7. Tsoucalas G., Michaleas S. N., Androutsos G., Vlahos N., Karamanou M. Female prostitution, hygiene, and medicine in ancient Greece: a peculiar relationship. In: Arch Balk Med Union. 2021; Vol. 56(2). Pieejams: <https://doi.org/10.31688/ABMU.2021.56.2.12> [aplūkots 26.10.2023.].

Tiesu prakse

8. Judgement of Administrative Regional Court of 03.03.2008 in Case No. 120062306/05. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].
9. Judgement of Administrative Regional Court of 22 May 2008 in Case No. 139010107, Section 11. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].
10. Judgement of Administrative Regional Court of 15.06.2009. in Case No. 1127141608. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].
11. Judgment of Administrative District Court of 10 December 2009 in Case No. 137012213, Section 12. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].
12. Judgment of Aizkraukle District Court of 4 September 2013 in Case No. 107013113. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/116665.pdf> [aplūkots 25.11.2023.].
13. Judgement of Riga District Court of 16.04.2021. in Case No. 1A33021821. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].
14. Judgment of Tukums District Court of 9 September 2013 in Case No. 137012213. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].
15. Judgement of Zemgale District Court of 28 January 2021 in Case No. 1A73032520. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 25.11.2023.].

Tiesību akti

16. Annotation of the draft law Prostitution Restriction Act. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40435990> [aplūkots 26.10.2023.].
17. Meeting Protocol of the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia, Meeting Protocol No. 36, July 28, 2015, Section 17. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/mksedes/saraksts/protokols/?protokols=2015-07-28#17> [aplūkots 26.10.2023.].
18. Draft law of Prostitution Restriction Act, VSS-946, TA-148. Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40435990> [aplūkots 26.10.2023.].
19. Roller S. The World's Oldest Profession: Prostitution in Ancient Rome. Pieejams: <https://www.historyhit.com/the-worlds-oldest-profession-prostitution-in-ancient-rome/> [aplūkots 26.10.2023.].

2. SEKCIJA / SECTION 2

PRIVĀTĀS TIESĪBAS

PRIVATE LAW

Kaspars Balodis, *Dr. jur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors

PRETTIESISKI DARĪJUMI KOMERCTIESĪBĀS: CIVILLIKUMA 1415. PANTS UN KOMERCLIKUMS

UNLAWFUL TRANSACTIONS IN COMMERCIAL LAW: ARTICLE 1415 OF THE CIVIL LAW AND THE COMMERCIAL LAW

Atslēgvārdi: komersants, komercdarbība, prettiesiski darījumi, likumiskie aizliegumi

Key words: merchant, commercial activity, unlawful transactions, legal prohibitions

Summary

According to Article 1403 of the Civil Law of Latvia, a legal transaction is a performance of a permissible action aimed at establishing, changing or terminating legal relations. Article 1415 of the Civil Law stipulates that an impermissible or indecent action, the purpose of which is contrary to religion, laws or good morals, or which is intended to circumvent the law, may not be the subject-matter of a legal transaction; such transaction is void. The prohibition of unlawful transactions is a restriction of private autonomy. One of the main aims of the Commercial Law of Latvia is to ensure a wide private autonomy in commercial transactions. Nevertheless, there are quite a few provisions in the Commercial Law that prohibit certain transactions or activities, thereby making them unlawful and void in the sense of Article 1415 of the Civil Law. These restrictions found in the Commercial Law are introduced in order to maintain legal certainty in commercial activity and to ensure the interests of merchants and third persons taking part in commercial transactions.

Ievads

Kā norādīts Civillikuma (turpmāk arī – CL) 1403. pantā, tiesisks darījums ir atļautā kārtā izdarīta darbība tiesisku attiecību nodibināšanai, pārgrozīšanai vai izbeigšanai. Tātad tikai atļauta darbība, kas izdarīta, lai radītu tiesiskas sekas, ir tiesisks darījums. Tiesiskā iekārta atbilstoši universālam principam neatzīst

darījumus, kas ir pretrunā ar tiesību normās vai ļaunā apziņā nostiprinātiem uzskatiem par to, kāda tiesību subjektu rīcība ir uzskatāma par pieļaujamu. Līdz ar to tiesiska darījuma pretstats ir prettiesisks darījums, turklāt pēdējais nevar radīt tiesiskas sekas. Latvijas tiesību sistēmā galvenā norma, atbilstoši kurai nosakāms darījumu prettiesiskums, ir CL 1415. pants. Saskaņā ar minēto Civillikuma pantu neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem vai kura vērsta uz to, lai apietu likumu, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu; tāds darījums nav spēkā.

Viena no četrām CL 1415. pantā minētajām prettiesisku darījumu grupām ir labiem tikumiem pretēji darījumi. Labi tikumi ir ģenerālklauzula, kas atspoguļo sabiedrībā valdošo morāli. Tādēļ darījuma atbilstība labiem tikumiem ir nosakāma, katrā konkrētā gadījumā izvērtējot to, vai darbība, kas ir attiecīgā darījuma priekšmets, atbilst tam, kas sabiedrībā tiek uzskatīts par vispārēji pieņemamu un atļautu. Savukārt visus iespējamus darījumus, kas pretēji likumam, vienā pašā CL 1415. pantā nav iespējams norādīt, tādēļ konkrēti likumiskie aizliegumi ir atrodami citās Civillikuma normās vai citos likumos, tostarp Komerclikumā (turpmāk arī – KCL). Atbilstoši Komerclikuma mērķiem tā noteikumi ir domāti nevis privātautonomijas ierobežošanai, bet gan tās vispusīgai veicināšanai komerciālās apgrozības jomā. Tomēr Komerclikumā ir paliels skaits tādu normu, kuras CL 1415. panta izpratnē ir uzskatāmas par likumiskiem aizliegumiem un kurām pretēji darījumi tādēļ ir prettiesiski. Šajā rakstā, liekot uzsvāru uz likumam pretējiem darījumiem, nevis uz pārējām CL 1415. pantā minētajām prettiesisku darījumu grupām, tiks aplūkoti galvenie likumiskie aizliegumi, kas Komerclikumā ietverti, lai novērstu noteikta veida darījumus, kā arī raksturoti šo aizliegumu iemesli.

1. Darījumu aizliegumu vispārējs raksturojums komercētībā

Kā noteikts KCL 3. panta pirmajā daļā, komercdarbību regulē Komerclikums, Civillikums un citi likumi, kā arī Latvijas Republikai saistošās starptautisko tiesību normas. Līdz ar to CL 1415. pants kā darījumu prettiesiskuma noteikšanas un šādu darījumu spēkā esamības mēraukla attiecas arī uz komersantu kā komercdarbības subjektu noslēgtajiem darījumiem (plašākā nozīmē – uz visām darījumveida darbībām). Minētais vienlīdz attiecas arī uz paskaidrojošo CL 1592. panta noteikumu, saskaņā ar kuru neviens līgums, kas veicina kaut ko pretlikumīgu, netikumīgu vai negodīgu, nesaista. Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka CL 1592. pantā attiecībā uz līgumiem atkārtots un precizēts tas, kas jau noteikts CL 1415. pantā, un CL 1592. pants nepaplašina CL 1415. panta piemērošanas robežas.¹

¹ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Otrais izdevums. Rīga: Mans īpašums, 2000, 120. lpp.; Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 213. lpp.

Komerctiesības ir civiltiesību apakšnozare, kurā privātautonomija un no tās izrietošā līgumu brīvība ir plašākā nekā Civillikumā ietvertajās vispārējās civiltiesībās. Ņemot vērā to, ka Komerclikuma galvenais mērķis ir vienkāršot un paātrināt komerctiesisko apgrozību, kas iespējams, privātautonomiju paplašinot, nevis to nevajadzīgi ierobežojot, arī tiesību doktrīnā parasti tiek aplūkotas šā likuma sniegtās iespējas, nevis šajā likumā noteiktie aizliegumi. Likumiskie darījumu aizliegumi, kuru arī komerctiesībās ir samērā daudz, nereti paliek otrā plānā. Tomēr minētie aizliegumi Komerclikumā ir noteikti konkrētu mērķu sasniegšanas nolūkā, jo absolūta privātautonomija nepastāv arī komerctiesībās. Tādēļ attiecīgajām noteiktus darījumus aizliedzošajām Komerclikuma normām ir pievēršama uzmanība privātautonomijas ierobežojumu kontekstā.

Runa ir nevis par imperatīvām normām vispār, kādu Komerclikumā kā jebkurā citā likumā ir ne mazums, bet gan par absolūta rakstura aizliegumiem, kuru mērķis ir nepieļaut noteikta veida darījumus, tiesiskiem darījumiem līdzīgas darbības vai attiecīgo darbību kopumu. Proti, par likumiskiem aizliegumiem, kuriem pretēji darījumi nav spēkā, ir uzskatāmas nevis jebkādas tādas Komerclikuma normas, kurās norādīts, ko un kā vajag darīt, bet gan tādi likuma noteikumi, kas noteic, ko nedrīkst darīt. Attiecīgajās tiesību normās parasti lietoti vārdi “nav spēkā”, “nedrīkst”, “nevar”, “nav atļauts” un tamlīdzīgi. Nosakot darījuma neatbilstību likumam, ir jāveic attiecīgā darījuma priekšmetu veidojošās darbības (izņēmuma gadījumā – bezdarbības) tiesiskā kvalifikācija, turpretī darījuma dalībnieku motīvi, nākotnes nodomi vai ieceres, kas tos pamudinājuši noslēgt darījumu, nav pietiekams iemesls darījuma atzīšanai par likumam pretēju un tādēļ spēkā neesošu.²

Minētos aizliegumus, kuri sīkāk aplūkoti turpmāk, ir jānošķir no tādiem imperatīviem likuma noteikumiem, kas noteikti trešo personu interesēs un ir nevis vērsti uz komersanta darījumu novēršanu, bet gan nodrošina komersanta darījuma partneru paļaušanos uz to, ka komersantam vai viņa likumiskajam pārstāvim piemīt noteikts tiesību apjoms. Piemēram, saskaņā ar KCL 223. panta trešās daļas pirmo teikumu valdes pārstāvības tiesības attiecībā uz trešajām personām nedrīkst ierobežot. Minētais nenozīmē, ka iekšēji pārstāvības varas ierobežojumi, kurus sabiedrība noteikusi valdei, būtu prettiesiski un spēkā neesoši, tomēr tie darbosies tikai tiesiskajās attiecībās starp sabiedrību un tās likumisko pārstāvi – valdi, bet nebūs saistoši trešajām personām.

² Balodis K. Civillikuma 1415. pants un tā piemērošanas robežas. Grām.: Tiesību ierobežojumu pieļaujāmība un attaisnojamība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 46. lpp.

2. Komercdarbības izvēles ierobežojumi

Saskaņā ar KCL 4. panta otrajā daļā noteikto komersantam ir tiesības brīvi izvēlēties komercdarbības veidus, kas nav aizliegti ar likumu. Līdz ar to tāda uz peļņas gūšanu vērsta personas sistemātiska, patstāvīga darbība, ja tā ir aizliegta ar likumu, nevar tiesiskā ziņā tikt uzskatīta par komercdarbību. Absolūti spēkā neesoši parasti būs arī darījumi, kas noslēgti minētās aizliegtās un prettiesiskās komercdarbības ietvaros. Tiesību normas, kas nosaka komercdarbības aizliegumus, ir meklējamas nevis Komerclikumā, bet gan citos likumos.

Komerctiesību literatūrā kā aizliegtas komercdarbības piemērs ir minēta kodolieroču, ķīmisko, bioloģisko, bakterioloģisko, toksisko vai citu masveida iznīcināšanas ieroču izgatavošana, glabāšana, pārvietošana, lietošana vai izplatīšana, par ko Krimināllikuma 73. pantā ir noteikta kriminālatbildība, turklāt Latvija ir pievienojusies vairākām starptautiskām konvencijām, kuras nosaka masu iznīcināšanas ieroču izstrādāšanas un izgatavošanas aizliegumu.³

Tātad noziedīgi nodarījumi var izpausties arī tādu darījumu noslēgšanā, par kuriem Krimināllikumā (turpmāk arī – KL) noteikta kriminālatbildība. Attiecīgā norma Krimināllikumā līdz ar to var tikt uzskatāma par likumisko aizliegumu CL 1415. panta un KCL 3. panta otrās daļas izpratnē. KL 208. pants paredz kriminālatbildību par nodarbošanos ar uzņēmējdarbību, attiecībā uz kuru pastāv speciāls aizliegums. Senāts ir pamatoti atzinis, ka uzņēmējdarbība, kas veikta ar nelikumīgiem, mājas apstākļos izgatavotiem alkoholiskajiem dzērieniem un nezināmas izcelsmes spirtu, kas satur arī toksiskas un indīgas vielas, ir kvalificējama kā aizliegta uzņēmējdarbība KL 208. panta izpratnē, jo atļauju darbībai ar nelikumīgiem alkoholiskajiem dzērieniem valsts neizsniedz.⁴ Raugoties no Komerclikuma normatīvā regulējuma viedokļa, minētā aizliegtā uzņēmējdarbība, ja ar to nodarbojas komersants, ir atzīstama arī par KCL 3. panta otrās daļas pārkāpumu.

Par komercdarbības aizliegumu turpretī nav uzskatāma KCL 4. panta trešajā daļā noteiktā prasība saņemt atļauju (licenci) atsevišķu veidu komercdarbībai.⁵ Senāts ir atzinis, ka personu sistemātiska ekonomiskā darbība, realizējot par samaksu Latvijas teritorijā ievestās akcīzes preces – tabakas izstrādājumus un alkoholiskos dzērienus –, minēto uzņēmējdarbību neregistrējot un nesaņemot speciālās licences, ir atzīstama par uzņēmējdarbību bez reģistrēšanas un bez atļaujas (licences) KL 207. panta izpratnē.⁶ Tātad attiecīgas komercdarbības veikšana bez licences var būt pamats personas (komersanta) kriminālatbildībai

³ Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. A daļa. Komercdarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. panti). [B. v.]: SIA "A. Strupiņa juridiskais birojs", 2003, 36., 37. lpp.

⁴ Sk. Senāta 15.11.2013. lēmumu lietā Nr. SKK-371/2013. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].

⁵ Strupiņš A. 2003, 36. lpp.

⁶ Senāta 04.06.2019. lēmums lietā Nr. SKK-111/2019 5.1., 5.2. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].

vai noteiktos gadījumos – administratīvajai atbildībai, taču tā parasti neietekmēs noslēgto darījumu spēkā esamību.

KCL 4. panta otrās daļas vārdi “kas nav aizliegti ar likumu” ir atzīstami par būtiskāko normu Komerclikumā, kura komerc tiesībās konkrētīzē CL 1415. pantā noteikto likumam pretējo darījumu jēdzienu, jo valsts tiesiskā iekārta nevarētu atzīt par pieņemamu tādu situāciju, kurā tiktu atzīta nelikumīga komercdarbība un tās ietvaros noslēgti darījumi.

3. Firmas izvēles aizliegumu piemēri

Tā kā komersanta firmu izvēlas pats komersants, tad arī firmas izvēle kā darījumu veida darbība ir pakļauta likumā noteiktajiem ierobežojumiem, kuru pārkāpuma gadījumā firma ir pretēja likumam. Vairums Komerclikumā noteikto aizliegumu, kuri attiecas uz firmas izvēli, ir tik tieši un nepārprotami, ka to pārkāpums, ja šāda firma vispār tiktu pieteikta ierakstīšanai komerc reģistrā, būtu acīmredzams. Piemēram, saskaņā ar KCL 29. panta trešo daļu firmā nedrīkst ietvert vārdus “Latvijas Republika” un to tulkojumu svešvalodā. Tāpat firmā nedrīkst ietvert valsts vai pašvaldību institūciju (iestāžu) nosaukumus, kā arī vārdu “valsts” vai “pašvaldība” (KCL 29. panta piektā daļa).

Viens no firmas izvēli ierobežojošiem aizliedzošajiem noteikumiem KCL 29. panta pirmajā daļā ir ietvertā norma, ka firmā nedrīkst ietvert maldinošas ziņas par komerc tiesiskajā apgrozībā svarīgiem apstākļiem, it īpaši par komersanta vai komercdarbības veidu vai arī par komercdarbības apjomu. Minētā komerc tiesību norma ir atvasināta no firmas patiesuma principa. Kā uzsvērts Vācijas tiesību doktrīnā, tad firmas patiesuma princips izvirza prasību, lai firma kā komersanta nosaukums korekti atbilstu komersanta uzņēmuma situācijai.⁷

Ja komersants izvēlēties firmu, kura, iespējams, maldina komerc tiesiskās apgrozības dalībniekus, tad likuma pārkāpuma konstatēšana var prasīt padziļinātu izvērtējumu, jo KCL 29. panta pirmā daļa ir saturiski samērā ietilpīga. Kādā lietā, kas saistīta ar maldināšanas aizlieguma iespējamo pārkāpumu, Senāts piekrita pārsūdzētajā Administratīvās apgabaltiesas spriedumā sniegtajai KCL 29. panta pirmās daļas interpretācijai, atbilstoši kurai SIA *IKSpēdītor* nedrīkstēja mainīt firmu uz SIA *IK SPEDITOR*, neraugoties uz to, ka minētā Latvijas sabiedrība ar ierobežotu atbildību gribēja firmu pielāgot mātes sabiedrības – ārvalsts komersanta *IK SPEDITOR Group LLC* firmai.⁸ Izvēlētajā firmā, Senāta ieskatā, ietverti divi komersanta veida apzīmējumi, proti, sabiedrība ar ierobežotu atbildību un individuālais komersants, kas trešajai personai, sastopoties ar apzīmējumu *IK SPEDITOR* bez norādes uz sabiedrību ar ierobežotu atbildību kā komersanta veidu, varētu radīt maldīgu priekšstatu par komersanta veidu.

⁷ Lettl T. Handelsrecht. 4. Auflage. München: C. H. Beck, 2018, § 4 Rn. 35.

⁸ Senāta 12.02.2009. spriedums lietā Nr. SKA-26/2009. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].

Minētais Senāta spriedums atbilst Komerclikuma normu izpratnei sprieduma sastādīšanas laikā, kad kopš Komerclikuma stāšanās spēkā bija pagājuši vien septiņi gadi. Šobrīd minētā tiesiskā strīda risinājums, iespējams, būtu citāds un ne tik formāls, jo nebūtu pareizi Latvijas komercsabiedrībai, kas pieder ārzemju komersantam vai ir starptautiska koncerna sastāvdaļa, liegt pielāgot savu firmu mātes sabiedrības (koncerna valdošā uzņēmuma) firmas vārdiskajam formulējumam. Nevar piekrist 2009. gadā izdarītajam Senāta secinājumam, ka saprātīga trešā persona nespētu novērtēt, ka attiecīgais komersants ir sabiedrība ar ierobežotu atbildību, nevis individuālais komersants.

Kopumā var secināt, ka aizliegumi, kas ierobežo firmas izvēli, Komerclikumā ir paredzēti, lai sekmētu tiesisko drošību un noteiktību komerciesiskajā apgrozībā.

4. Likumiskie aizliegumi un to sekas Komerclikuma normās par personālsabiedrībām

Personālsabiedrību, proti, pilnsabiedrību un komandītsabiedrību, normatīvā regulējuma izpēte parāda, ka tajā ir ļoti maz tiesību normu, kurām pretēji sabiedrības biedru darījumi būtu atzīstami par spēkā neesošiem.

Viena no pilnsabiedrības biedru savstarpējās attiecības regulējošām tiesību normām, kurām pretējas vienošanās ir spēkā neesošas, ir KCL 86. panta pirmā daļa par biedru kontroles tiesībām. Saskaņā ar minēto Komerclikuma normu katrs sabiedrības biedrs jebkurā laikā var pārliecināties par sabiedrības lietu gaitu, ieskatīties sabiedrības grāmatvedības un citos dokumentos, kā arī izgatavot sev pārskatu par sabiedrības mantas stāvokli, bilanci un gada pārskatu. Kā norādīts KCL 86. panta otrajā daļā, tad vienošanās, kas ir pretēja šā panta pirmās daļas noteikumiem, nav spēkā. Savukārt saskaņā ar KCL 98. panta trešo daļu nav spēkā tāda sabiedrības biedru vienošanās, kas atceļ vai ierobežo biedra tiesības prasīt sabiedrības izbeigšanu svarīga iemesla dēļ.

Par likumisku aizliegumu CL 1415. panta izpratnē turpretī nav uzskatāms KCL 82. pantā noteiktais konkurences aizliegums, saskaņā ar kuru sabiedrības biedrs bez pārējo biedru piekrišanas nedrīkst slēgt darījumus sabiedrības komercdarbības nozarē vai būt personiski atbildīgs biedrs citā personālsabiedrībā, kura veic tādu pašu komercdarbību. Proti, konkurences aizlieguma pārkāpuma sekas ir nevis noslēgto darījumu spēkā neesamība, bet gan sabiedrības tiesības celt pret tās biedru prasību par zaudējumu atlīdzību vai attiecīgo darījumu atzīšanu par tādiem, kas noslēgti sabiedrības vārdā, un gūtā ienākumu prasījuma tiesību uz to nodošanu sabiedrībai (KCL 82. panta trešā daļa).

Likumisko aizliegumu nelielais skaits Komerclikuma noteikumos par personālsabiedrībām un biedru plašā privātautonomija ir saistīta ar minēto sabiedrību samērā brīvo un fleksiblo korporatīvās organizācijas un pārvaldības formu salīdzinājumā ar kapitālsabiedrībām. Minētie aizliegumi ir noteikti sabiedrības biedru interešu aizsardzībai.

5. Likumisko aizliegumu piemēri kapitālsabiedrību normatīvajā regulējumā

Komerclikuma normās par kapitālsabiedrībām ir daudz imperatīvu normu, kas nepieciešamas, lai radītu skaidru tiesisku ietvaru sabiedrības ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrības samērā stingrajai organizatoriskajai un pārvaldes struktūrai. Tādu imperatīvu tiesību normu, kas uzskatāmas par likumiskiem aizliegumiem CL 1415. panta izpratnē, arī kapitālsabiedrību normatīvajā regulējumā nav pārāk daudz, un esošie aizliegumi ir noteikti kādu svarīgu interešu aizsardzības nolūkā.

Saskaņā ar KCL 153. panta trešo daļu mantisko ieguldījumu nedrīkst izdarīt pa daļām. Mazkapitāla sabiedrība ar ierobežotu atbildību, proti, sabiedrība, kuras pamatkapitāls atbilstoši KCL 185.¹ pantam drīkst būt mazāks par 2800 *euro*, nedrīkst noteikt un izmaksāt ārkārtas dividendes (KCL 161.¹ panta devītā daļa).

Attiecībā uz pamatkapitālu norādāms, ka abas kapitālsabiedrības to nedrīkst samazināt zem likumā noteiktā minimālā līmeņa. Kā noteikts KCL 262. panta otrajā daļā, akciju sabiedrības pamatkapitālu nedrīkst samazināt zem likumā noteiktā apmēra, proti, zem 25 000 *euro*. Attiecībā uz sabiedrībām ar ierobežotu atbildību minētais aizliegums ir noteikts tādējādi, ka saskaņā ar KCL 185. pantu sabiedrības minimālais pamatkapitāla apmērs ir 2800 *euro*. Protams, pie KCL 185.¹ pantā minētajiem nosacījumiem ir iespējama arī iepriekš minētā mazkapitāla sabiedrība ar ierobežotu atbildību, tomēr ir apšaubāmi, vai mūsdienu ekonomiskajos apstākļos šāds sabiedrības ar ierobežotu atbildību veids ar samazinātu pamatkapitālu vispār būtu pieļaujams un saglabājams.

Atbilstoši KCL 182. panta trešajā daļā noteiktajam kapitālsabiedrība nedrīkst izmaksāt naudas līdzekļus dalībniekiem, ja sabiedrības pašu kapitāls pārskata gada noslēgšanas brīdī vai, ja pieņemts lēmums par ārkārtas dividenžu noteikšanu, – attiecīgā pārskata perioda beigās ir mazāks vai šādu izmaksu rezultātā kļūtu mazāks par sabiedrības pamatkapitāla apmēru; šis nosacījums neattiecas uz gadījumiem, kad sabiedrība tiek likvidēta. KCL 182. panta trešajā daļā ietvertā aizlieguma pamatā ir kapitāla saglabāšanas princips, atbilstoši kuram, kā norādīts Vācijas sabiedrību tiesību doktrīnā, pamatkapitāla segšanai nepieciešamajām mantiskajām vērtībām sabiedrības kreditoru interesēs ir jābūt sabiedrības rīcībā un tās nevar tikt izlietotas izmaksām dalībniekiem.⁹

Dalībnieku sapulces lēmuma pieņemšanai par sabiedrības prasības celšanu pret dibinātājiem, valdes vai padomes locekļiem vai revidentu statūtos nedrīkst noteikt lielāku balsu vairākumu par klātesošo dalībnieku vienkāršu balsu vairākumu (KCL 172. panta pirmā daļa).

Sabiedrība ar ierobežotu atbildību, kā noteikts KCL 192. panta pirmajā daļā, nedrīkst iegūt savas daļas, ja vien nepastāv likumā noteiktie izņēmumi, piemēram, mantošana, dalībnieka atteikšanās no savas daļas vai dalībnieka izslēgšana no

⁹ Schäfer C. Gesellschaftsrecht. 5. Auflage. München: C. H. Beck, 2018, § 35 Rn. 26.

sabiedrības. Arī akciju sabiedrība nedrīkst iegūt pati savas akcijas, ja nav likumā noteikto izņēmumu, piemēram, sabiedrība samazina pamatkapitālu, izņemot daļu akciju no apgrozības un tās dzēšot (KCL 240. p. 1. d.).

Kā redzams, tad Komerclikuma noteikumus par sabiedrību ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrību tādas tiesību normas, kas CL 1415. panta izpratnē atzīstamas par likumiskajiem aizliegumiem, ir ietvertas galvenokārt tādēļ, lai aizsargātu nevis dalībniekus (akcionārus) individuāli, bet gan pašu sabiedrību, respektīvi, tās mantisko substanci.

6. Likumiskie aizliegumi, kas attiecas uz komercdarījumiem

Komerclikuma komercdarījumu daļā ietvertu specifisku likumisko aizliegumu ir ļoti maz. Tas izskaidrojams ar to, ka uz komersantu noslēgtajiem darījumiem, tostarp līgumiem, kas regulēti Komerclikuma XXI sadaļā “Atsevišķu komercdarījumu veidu īpašie noteikumi”, attiecas arī vispārējie uz civiltiesiskiem darījumiem, tostarp līgumiem, attiecināmie likumiskie aizliegumi.

Likumiskie aizliegumi CL 1415. panta izpratnē ir, piemēram, tie komercdarījumu daļas noteikumi, kuri vienpusējos komercdarījumos neļauj komersantam noteiktus darījuma (līguma) izpildes paātrināšanai paredzētus tiesiskos līdzekļus izmantot pret otru līdzēju, ja pēdējais nav komersants. Saskaņā ar KCL 411. panta piekto daļu šā panta noteikumi par pircēja pienākumu komerciālajā pirkuma līgumā iespējami īsā laikā pārbaudīt precī un paziņot pārdevējam par tās trūkumiem nav piemērojami, ja pircējs nav komersants. Savukārt no KCL 399. panta pirmās daļas noteikumiem var secināt, ka komerciālās aizturējuma tiesības komercdarījumu attiecībās komersants nedrīkst izlietot pret otru pusi, ja tā nav komersants. Minētie aizliegumi, kuriem pretējas vienošanās līdz ar to nav spēkā, ir noteikti, lai komercdarījumos “saudzētu” to līdzēju, kurš nav komersants.

Tā kā komercdarījumi saskaņā ar KCL 388. pantu ir visi komersanta tiesiskie darījumi, kas saistīti ar komercdarbību, tad komercdarījumi ir arī tādi komersanta darījumi, kuru regulējums Komerclikumā atrodas ārpus komercdarījumu daļas. Viens no šādiem komercdarījumiem ir komercaģenta līgums, jo saskaņā ar KCL 45. un 46. pantu komercaģents ir komersants, kas uz komercaģenta līguma pamata ir pilnvarots citas personas (principāla) vārdā un labā pastāvīgi slēgt darījumus ar trešajām personām vai sagatavot to noslēgšanu.

Zīmīgi, ka Komerclikuma noteikumus par komercaģentu ir ietverti visai daudzi aizliegumi noslēgt noteikta satura vienošanās starp principālu un komercaģentu. Saskaņā ar KCL 47. panta ceturto daļu nav spēkā vienošanās, kas ir pretēja šajā Komerclikuma pantā noteiktajiem komercaģenta pienākumiem pret principālu. Tāpat atbilstoši KCL 48. panta trešajai daļai nav spēkā vienošanās, kas ir pretēja pārējās šā panta daļās minētajiem principāla pienākumiem pret komercaģentu. Nav spēkā arī principāla un komercaģenta vienošanās, kas salīdzinājumā ar KCL 51. panta noteikumiem pasliktina komercaģenta tiesības

prasīt provīziju (sk. KCL 51. panta piekto daļu). Kā noteiks KCL 57. panta otrās daļas pirmajā teikumā, nav spēkā arī vienošanās par īsākiem komercaģenta līguma uzteikuma termiņiem nekā šajā Komerclikuma pantā noteiktie.

Komerclikuma noteikumi par komercaģentu lielā mērā ir vērsti uz komercaģenta tiesiskā stāvokļa nodrošināšanu, ņemot vērā to, ka komercaģents kā pilnvarnieks ir pakļauts principāla norādījumiem. Tomēr atsevišķi Komerclikuma noteikumi, kas principāla un komercaģenta vienošanās pasludina par spēkā neesošām, ir diskutabli, jo komercaģents ir komersants, nevis, piemēram, darbinieks, kurš būtu īpaši aizsargājams kā līguma vājākā puse.

Apkopojot minēto, secināms, ka tādiem darījumu aizliegumiem, kas Komerclikumā noteikti attiecībā uz komercdarījumiem, ir izņēmuma raksturs un minēto ierobežojumu nav daudz, jo komercdarījumu regulējuma uzdevums ir privāt-autonomiju salīdzinājumā ar Civillikuma regulējumu vēl vairāk paplašināt, nevis sašaurināt.

Kopsavilkums

1. Komerclikumā ietvertie absolūtie darījumu un darījumam līdzīgu (darījumveida) darbību aizliegumi ir CL 1415. pantā minētā vispārējā likumam pretēju darījumu aizlieguma konkretizācija komerc tiesībās.
2. Kaut arī likumiskajiem aizliegumiem komerc tiesībās ir izņēmuma raksturs, Komerclikumā ir atrodams prāvs skaits privātautonomijas un līguma brīvības ierobežojumu, kas noteikti aizliegumu formā un nepieļauj noteikta veida darījumus. Minētie aizliegumi, kuru pārkāpuma sekas ir darījuma spēkā neesamība, ir ieviesti, lai nodrošinātu tiesisko noteiktību komercdarbībā un pasargātu komersantu, bet zināmos gadījumos – arī komercsabiedrību biedrus (dalībniekus) vai trešās personas no saimnieciski nelabvēlīgām sekām.
3. Komerclikumā noteiktie likumiskie aizliegumi jeb aizliegumi, kas tiem pretējas darbības padara par prettiesiskām CL 1415. panta izpratnē un absolūti spēkā neesošām, ir jānošķir no Komerclikumā ietvertiem relatīva rakstura ierobežojumiem, kad attiecīga darbība nav spēkā tikai pret trešajām personām. Pie pēdējiem visupirms pieder komersanta likumiskajiem vai līgumiskajiem pārstāvjiem noteikti iekšēji pārstāvības varas ierobežojumi.

BIBLIOGRĀFIJA

1. Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
2. Balodis K. Civillikuma 1415. pants un tā piemērošanas robežas. Grām.: Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojamība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023.

3. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Otrais izdevums. Rīga: Mans īpašums, 2000.
4. Lettl T. Handelsrecht. 4. Auflage. München: C. H. Beck, 2018.
5. Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. A daļa. Komercedarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. pants). [B. v.]: SIA "A. Strupiņa juridiskais birojs", 2003.
6. Schäfer C. Gesellschaftsrecht. 5. Auflage. München: C. H. Beck, 2018.

Tiesu prakse

7. Senāta 12.02.2009. spriedums lietā Nr. SKA-26/2009. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].
8. Senāta 15.11.2013. lēmums lietā Nr. SKK-371/2013. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].
9. Senāta 04.06.2019. lēmums lietā Nr. SKK-111/2019 5.1., 5.2. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 03.12.2023.].

Zanda Davida, *Dr. iur.*

Lecturer at the University of Latvia Faculty of Law

BURDEN OF PROOF IN LAW PROHIBITING UNFAIR COMMERCIAL PRACTICES

PIERĀDĪŠANAS PIENĀKUMS NEGODĪGAS KOMERCPRAKSES AIZLIEGUMA TIESĪBĀS

Key words: law prohibiting unfair commercial practices, burden of proof, consumer decision-making autonomy, digital market

Atslēgvārdi: negodīgas komercprakses aizlieguma tiesības, pierādīšanas pienākums, patērētāja lēmuma autonomija, digitālais tirgus

Summary

Directive on unfair commercial practices (UCPD) is based on the industrial economy, therefore, it has been formulated before the development of the Internet and digital economy, and still remains in force with no major changes since its adoption. As the main legal tool for protecting consumer decision-making autonomy, which is not substantially amended following the Fitness Check of consumer law that resulted in the adoption of Directive 2019/2161/EU, it is questionable whether the UCPD ensures an effective protection of consumer decision-making autonomy in the digital environment. This paper analyses the potential of the burden of proof model of the UCPD, in unfair commercial practices' controls in digital environment, before demonstrating how the UCPD could be modernised while preserving the balance between commercial interests and consumer rights to free decision. This could be done by putting the burden of proof on trader in complex cases of unfair commercial practice in digital environment, especially in cases when the consumer is in a significant digital asymmetry with the trader due to the trader's usage of algorithms or other complicated digital practices or business models.

Kopsavilkums

Negodīgas komercprakses direktīva (NKD) ir izstrādāta industriālās ekonomikas apstākļos un bez būtiskām izmaiņām joprojām ir spēkā. Līdz ar to interneta un digitālās ekonomikas attīstības radītie riski NKD izstādes procesā nav ņemti vērā. Šobrīd NKD ir nozīmīgs juridisks instruments patērētāju lēmumu autonomijas aizsardzībai, taču pastāv bažas, vai NKD spēj

nodrošināt efektīvu patērētāju lēmumu autonomijas aizsardzību arī digitālajā vidē. Šajā rakstā tiek analizēts NKD ietvertā negodīgas komercprakses pierādīšanas modeļa potenciāls un atbilstība digitālās vides realitātei, secinot, ka NKD būtu ieteicams modernizēt, vienlaikus saglabājot līdzsvaru starp komercprakses īstenotāju interesēm veikt komercdarbību un patērētāju tiesībām pieņemt brīvus un negatīvi neietekmētus lēmumus. To varētu izdarīt, uzliekot pierādījumu slogu komercprakses īstenotājiem sarežģītos iespējamās negodīgas komercprakses digitālajā vidē gadījumos, īpaši situācijās, kad patērētājs atrodas būtiskā digitālās asimetrijas stāvoklī algoritmu vai citu sarežģītu digitālo prakšu vai biznesa modeļu izmantošanas no komercprakses īstenotāja puses dēļ.

Introduction

The digitalisation of societies and markets has led to consumers facing unprecedented challenges, where one of the most complex issues is protecting consumer decision-making autonomy in the digital environment from unfair use of digital asymmetry by traders.¹ The studies show that traders widely use the advantages of digital asymmetry to make such unfair practices as dark patterns (also called deceptive patterns), personalised advertisements based on profiling of children and sensitive data, data-driven advertisements which use consumers' vulnerabilities (for example, consumers' data related to credits and gambling), manipulative and deceptive online interface design and recommender systems, etc.² Those practices have a destructive influence on consumer decision-making autonomy, nudging consumers to make a transactional decision that they would not have taken otherwise. The recently adopted EU regulations, such as Digital Services Act, Digital Markets Act, the European Commission (henceforth, EC) recently proposed the Proposal for Artificial Intelligence Act to introduce several important provisions aiming to protect consumer decision-making autonomy against certain unfair commercial practices in a digital environment. However, they are fragmented and relegate the consumer to a minor role, hence, they do not introduce a major transformation of the EU consumer law *acquis*. Moreover, they do not change the EU law's old system dominance of mandatory information requirements and average consumer benchmark. The practice shows that a new

¹ Davida Z. Consumer Decision-making Autonomy in Law Prohibiting Unfair Commercial Practices in the Digital Environment. Summary of Doctoral Thesis. Riga: University of Latvia, 2024.

² There are many studies of digital marketing practices that prove this point, for example, the most recent ones: Democratic Control Over Big Tech Business Models. Interim report from the Danish government's expert group on big tech. Copenhagen, July 2023. Available: <https://em.dk/aktuelt/udgivelser-og-aftaler/2023/jun/demokratisk-kontrol-med-tech-giganternes-forretningsmodeller> [viewed 28.11.2023.]; BEUC. Connected, but Unfairly Treated. Consumer Survey Results on the Fairness of the Online Environment. September 2023. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/BEUC-X-2023-113_Fairness_of_the_digital_environment_survey_results.pdf [viewed 28.11.2023.]; Guidelines on the Protection of the Online Consumer. Authority for Consumer & Markets, March 2023. Available: <https://www.acm.nl/en/publications/information-for-companies/acm-guideline/guidelines-protection-online-consumer> [viewed 28.11.2023.].

benchmark – digital vulnerability³ – comes to the fore in the digital market – consequently, this means the information paradigm failures. Thus, the current regulatory framework does not adequately react to the ongoing digitalization permeating the consumer market at large.

At present, the Unfair Commercial Practices Directive (henceforth, UCPD) is the main legal tool for protecting consumer decision-making autonomy against unfair practices, but it is not updated for digital economy and digital society, where a digital fairness is required.⁴ In light of the foregoing, this paper aims to evaluate, through the lens of consumer law, the efficacy of the UCPD in safeguarding consumer decision-making autonomy from unfair commercial practice in the digital environment. Importantly, the UCTD's regulatory framework has numerous legal aspects which could be used to strengthen the consumer's decision-making autonomy against the unfair use of digital asymmetry. However, this paper will exclusively focus on the burden of proof model in the UCPD, because the UCPD is based on principles, therefore conceptually it is flexible and future durable, whereas many problems in practice arise precisely because of ineffective enforcement of the material law prohibiting unfair commercial practices.⁵

The paper opens with an overview of the UCPD's contemporary relevance to digital economy and digital society in relationship between consumer and business. Particular attention will be given to the influence of the newly introduced EU law, addressing the issues of consumer decision-making autonomy – Digital Service Act, Proposal for Artificial Intelligence Act and others. Subsequently, the paper will highlight the burden of proof model as a shortcoming in the UCPD's protective framework, impeding the directive's potential to serve as an effective regulatory tool in the digital age. Finally, the paper will explore the potential solutions to the identified deficiency.

1. Where is the problem?

Intellectual design of the EU consumer acquis dates back to the 1962 Kennedy Declaration,⁶ where four consumer rights were identified – right to safety, right to

³ BEUC. EU Consumer Protection 2.0. Structural Asymmetries in Digital Consumer Markets. Brussels, March 2021, p. 14. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/beuc-x-2021-018_eu_consumer_protection_2.0.pdf [viewed 28.11.2023.].

⁴ European Commission. Call for Evidence for an Evaluation / Fitness Check. Fitness Check of EU consumer law on digital fairness. 17 May 2022. Available: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13413-Digitalais-taisnigums-ES-pateretaju-tiesibu-aktu-atbilstibas-parbaude_lv [viewed 28.11.2023.].

⁵ Willis L. Deception by Design. Legal Studies Paper, 2020, No. 2020-25, p. 190.

⁶ Micklitz H.-W. The Role of Standards in Future EU Digital Policy Legislation. A Consumer Perspective. Brussels: BEUC, 2023, pp. 15, 154. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/BEUC-X-2023-096_The_Role_of_Standards_in_Future_EU_Digital_Policy_Legislation.pdf [viewed 28.11.2023.]; Micklitz H.-W. presentation in BEUC workshop "Fairness by design – what future for digital consumer rights?" 08.11.2023, Brussels. Unpublished.

be informed, right to choose and right to be heard.⁷ Thus, the UCPD is based on the same principles – right to choose and to be informed, namely, right to take a decision based on information.⁸ Therefore, the mandatory information requirements dominate in the UCPD framework. However, the decade back, before the Internet revolution in the society, scholars drew attention to the aspect that the freedom of decision-making can in theory also be affected by advertising efforts that transport not information but emotions.⁹ The digitalization of the consumer market has made scholars' theoretical assumptions an everyday reality, because the fact that consumer is circumspect, observant and well informed¹⁰ will not always safeguard consumer's autonomy and protect the freedom of their choices in the marketplace. On the contrary, informational overload can lead to 'decision fatigue',¹¹ whereby overwhelmed users are prone to making less well-considered decisions that may, as a result, not align with their best interests.¹² Consequently, in contemporaneity the Court of Justice of the European Union (henceforth, CJEU) has settled the benchmark of an average consumer, who is used to assess unfair commercial practice,¹³ as not appropriated to digital reality. The studies show that the average consumer's ability to discern the use of unfair digital practices such as dark patterns, is rather limited and, even more concerning, consumers appear to accept the presence of unfair practices as part of their normal digital experience and have become accustomed to them.¹⁴

⁷ Kennedy John F. Excerpts from a Message to the Congress Protecting the Consumer Interest on Consumer Products, 15 March 1962. Available: <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/JFKWHA/1962/JFKWHA-080-003/JFKWHA-080-003> [viewed 28.11.2023.].

⁸ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No. 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive'). OJ L 149, 11.6.2005., Article 2 Point (k).

⁹ Reich N., Micklitz H.-W., Rott P. Tonner K. *European Consumer Law*. 2nd edition. Cambridge: Intersentia, 2014, p. 78.

¹⁰ CJEU judgement of 16 July 1998 in Case No. C-210/96 Gut Springenheide and Tusky, ECR I-4657, para. 31. Later, the concept of the average consumer formulated by the CJEU was included UCPD Recital 18.

¹¹ Busch K. Implementing Personalized Law: Personalized Disclosures in Consumer Law and Data Privacy Law. *University of Chicago Law Review*, Vol. 86, Iss. 2, Article 9, 2019, p. 322.; Vohs K. D., Baumeister R. F., Schmeichel B. J., Twenge J. M., Nelson N. M., Tice D. M. Making choices impairs subsequent self-control: A limited-resource account of decision making, self-regulation, and active initiative. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(5), 2008, pp. 883, 895–96.; Levav J., Heitmann M., Heitmann A., Iyengar S. S. Order in Product Customization Decisions: Evidence from Field Experiments, *Journal of Political Economy*, Vol. 118, No. 2, 2010, pp. 274, 296.

¹² Durovis M., Poon J. Consumer Vulnerability, Digital Fairness, and the European Rules on Unfair Contract Terms: What Can Be Learnt from the Case Law Against TikTok and Meta? *Journal of Consumer Policy*, 2023, p. 9.

¹³ Waddington L. Reflections on the Protection of 'Vulnerable' Consumers Under EU Law. *Maastricht Faculty of Law Working Paper No. 2013-2*, 2014, p. 5.

¹⁴ For example, European Commission. Behavioural study on unfair commercial practices in the digital environment: dark patterns and manipulative personalisation, Final report. April 2022, p. 6.

Legal science discussions increasingly consider the need of new benchmark. A new concept is created – ‘consumer digital vulnerability’ – where digital vulnerability is indicated as a universal state of defencelessness and susceptibility to (the exploitation of) power imbalances that are the result of the increasing automation of commerce, datafied consumer-seller relations, and the very architecture of digital marketplaces.¹⁵ Consumer digital vulnerability mostly results from digital asymmetry – the unequal position in digital environment between consumer and performer of commercial practice resulting from the use of data and technology.¹⁶ Digital asymmetry is not an unfair practice in itself,¹⁷ but it creates favourable conditions for the performer of commercial practice for easy, effective and imperceptible ways of using it unfairly in relation to the consumer. Moreover, the use of unfair digital asymmetry is difficult to identify and prove. Here, the model of burden of proof comes into play. Before analysing the UCPD’s model of burden of proof, it is useful to look at the EU regulation, especially to the new one, attempting to protect consumers’ decision-making autonomy in the digital environment from an unfair use of digital asymmetry.

2. Protection of consumer decision-making autonomy in the digital environment under EU regulation

In the last years, a variety of new acts in EU consumer law have been already adopted or presently are in the process of adoption, such as Digital Markets Act, Digital Services Act, Data Act,¹⁸ Artificial Intelligence Act, etc. However, what are the benefits for the consumers in the new digital market order?

The recently adopted EU regulations introduce several important provisions aiming to protect consumer decision-making autonomy against certain unfair commercial practices in a digital environment. The prohibitions against personalised advertisement based on profiling of children and sensitive data by providers of intermediary services are expressed in Article 28, Para. 2, and Article 26 Para. 3 of the Digital Services Act, as well as the prohibition against manipulative and deceptive online interface design, which is expressed in

---

¹⁵ Helberger N., Sax M., Strycharz J., Micklitz H.-W. Choice Architectures in the Digital Economy: Towards a New Understanding of Digital Vulnerability. *Journal of Consumer Policy*, 45, 2022, p. 175.

¹⁶ Davida Z. Chatbots by business vis-à-vis consumers: a new form of power and information asymmetry. In: *Globalization and its Socio-Economic Consequences 2021*. Zilina: SHS Web Conferences, Vol. 129, Article No. 05002, 2021, pp. 1–6.

¹⁷ BEUC. *EU Consumer Protection 2.0: Protecting fairness and consumer choice in a digital economy*, 2022, Ref: BEUC-X-2022-015, p. 4. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/beuc-x-2022-015_protecting_fairness_and_consumer_choice_in_a_digital_economy.pdf [viewed 28.11.2023.].

¹⁸ Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on harmonised rules on fair access to and use of data (Data Act), COM (2022) 68 final, 23.2.2022.

Article 25.¹⁹ The Digital Markets Act will prohibit gatekeepers from using self-preferencing practices (Article 6 Point 5), tying consumers (Article 5 Point 5 and 7) and tracking consumers without their proper consent (Article 5 Para.1(a), (b), (c) and (d)).²⁰ In addition, the European Commission recently proposed the Proposal for Artificial Intelligence Act, where Article 5 Para. 1(a) and (b) will prohibit artificial intelligence practices that have a significant potential of manipulating persons through subliminal techniques beyond their consciousness or exploiting vulnerabilities of specific vulnerable groups such as children or persons with disabilities to materially distort their behaviour in a manner that is likely to cause them or another person psychological or physical harm.²¹ The new regulation is welcome, but it is not sufficient to protect consumer decision-making autonomy in the digital environment due to the reasons that will be defined below.

Firstly, new regulations apply to certain subjects, i.e., the Digital Services Act applies to providers of intermediary services, the Digital Markets Act – to gatekeepers, and the Artificial Intelligence Act – to providers of artificial intelligence systems. Thus, the same protection is not guaranteed to consumers who are not interacting with certain subjects within the scope of the certain regulation, for example, protection of Digital Services Act will not cover traders selling goods through their own web shops or in an online game. Secondly, none of the three regulations integrates protection of the consumer decision-making autonomy as a standalone objective in a systemic manner. Thus, in the development of regulations, the risks created by the digital environment for consumer decision-making autonomy have not been seriously analysed and considered. Thirdly, with respect to consumers, the new regulations are fragmented, opaque and complicated, therefore, it will be difficult for consumers to use new law to protect their rights. Furthermore, the consumers cannot use the regulation directly in all cases, for example, the right to request a proof of the artificial intelligence practice conformity with the Artificial Intelligence Act is intended to be given to the national competent authority, and such rights are not intended for consumers.

In the fourth quarter of 2022, a public consultation was held on the Fitness Check of EU consumer law on digital fairness.²² The results showed that the majority of consumers had not taken any action to solve the problems they encountered

¹⁹ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). JO L 227, 27.10.2022.

²⁰ Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act). JO L 265, 12.10.2022.

²¹ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain legislative acts of the Union. COM(2021) 206 final, 21.4.2021.

²² European Commission. Call for Evidence for an Evaluation / Fitness Check. Fitness Check of EU consumer law on digital fairness. 17 May 2022. Available: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13413-Digitalais-taisnigums-ES-pateretaju-tiesibu-aktu-atabilstibas-parbaude_lv [viewed 28.11.2023.].

in the digital market and, at the same, time more than a half of respondents supported the idea of shifting the burden of proof of compliance with legal requirements onto the trader. This indicates that consumers do not feel sufficiently empowered to protect their decision-making autonomy in the digital environment by the current legal means. At the same time, the arguments advanced by the businesses against a reversal of the burden of proof are not sufficient. The main arguments named in this context were disproportional costs, especially for startups, small and medium businesses, an increase of frivolous claims and malicious litigation, and an assumption that a practice should not be presumed unfair for consumers simply because it is digital and complex.

The UCPD is best-suited for strengthened consumers' ability to protect their rights individually against an unfair use of digital asymmetry in all points for certain subjects, because the definition of the performer of commercial practice is wide and future-proof. It can apply to all the agents – traders, providers of intermediary services, gatekeepers, providers of artificial intelligence systems and others, because the UCPD eligibility depends on the assessment whether a certain subject is interacting with consumers for the purposes relating to his trade, business, craft, or profession, and also applies to anyone acting in the name of or on behalf of a trader. Moreover, the UCPD is horizontal, hence, a violation of another EU law may lead to a violation of the UCPD – i.e., unfair commercial practice. Consequently, it is useful to start the discussion about the shortcomings of burden of proof related to the protection of consumer rights with the UCPD analysis.

3. Burden of proof model as a shortcoming of the UCPD

Under the current Article 12 a) of UCPD, the burden of proof may be placed upon the trader by the court on a case-by-case basis, but it is not sufficient in digital reality due to the following reasons.

Firstly, it is a choice of the court, which can be influenced by various subjective factors, including the fact that the courts themselves may not understand the operating principles of digital business, for example, how the algorithms have worked in the specific case, and may not even identify an unfair use of digital asymmetry. Felix Methmann has emphasized that consumers and authorities can see what algorithms and consumer data are used by a business, nevertheless, proving what the algorithms are actually doing might be extremely difficult.²³ Thus, the seemingly public information about the use of algorithms may be contrary to their use in practice. Courts suffer from the same universal vulnerability.

---

²³ Felix Methmann as a representative of Verbraucherzentrale Bundesverband opinion in BEUC workshop "Fairness by design – what future for digital consumer rights?" 08.11.2023, Brussels. Unpublished.

Judges are not smarter than the parties before the court.²⁴ It is unreasonable to ask the consumer to be able to identify unfair algorithms and prove that they have unfairly influenced his transactional decision against his interests. Hence, the consumer will not always be able to point out these facts and indicate them to the court, therefore it is necessary to develop a regulation that facilitates the ability of the court and the consumer to understand, identify and obtain actual evidence about the operation of the complex digital practice.

Secondly, each national court needs to follow the national procedural law. The UCPD Recital 21 reads: “While it is for national law to determine the burden of proof, it is appropriate to enable courts and administrative authorities to require traders to produce evidence as to the accuracy of factual claims they have made.”²⁵ Consequently, the court’s request to the traders to produce an evidence as to the accuracy of factual claims they have made, depends on national law, national case-law and legal traditions. Thus, even though consumers are in the same factual circumstances, their opportunities to protect their consumer rights in court proceedings will differ depending on the legal system of the particular country. This goes against EU consumer laws, including the UCPD, which aims to equally protect all consumers from unfair commercial practices.²⁶ Moreover, the UCPD Recital 21 relate to traders’ obligation to produce evidence about accuracy of factual claims, but it does not solve the problem which arises, when the trader does not provide information at all and does not claim anything, for example, a trader does not provide any information explaining how the algorithms were used to profile consumer. Thus, one can agree with Peter Rott’s opinion that the courts of national states already have various legal instruments that can be used to achieve the aim of a fair trial (for example, standard of proof, right to disclose, explain and receive documents, even become acquainted with trade secrets),²⁷ whereas it is difficult to concur with another P. Rott’s opinion – that these instruments are currently sufficient for contemporary digital economy and ensuring equality of consumer protection in EU digital market.

---

²⁴ BEUC. EU Consumer Protection 2.0. Structural Asymmetries in Digital Consumer Markets. Brussels, March 2021, p. 77. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/beuc-x-2021-018_eu_consumer_protection_2.0.pdf [viewed 28.11.2023.].

²⁵ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council (‘Unfair Commercial Practices Directive’). OJ L 149, 11.6.2005., Recital 21.

²⁶ Ibid., Recital 4, 18 and others.

²⁷ Peter Rott as a representative of Carl von Ossietzky Universität Oldenburg opinion in BEUC workshop “Fairness by design – what future for digital consumer rights?” 08.11.2023, Brussels. Unpublished.

Thirdly, many EU Member States have a strong tradition of adversarial principle in the civil procedural law.²⁸ Therefore, the effectiveness of the UCPD's new Article 11a, which has been introduced by the EU Omnibus Directive²⁹ and contains individual remedies for consumers who suffer from unfair commercial practices, is doubtful. Under this new provision, the consumers harmed by unfair commercial practices should have access to proportionate and effective remedies, including a compensation for damage suffered and, where relevant, a price reduction or termination of the contract. The Dieselgate cases in Germany showed how difficult it was for the consumers to prove an unfair commercial practice.³⁰ It can be predicted that the cases of proving unfair commercial practices in the digital environment, for example, algorithms that consumers cannot understand, could be even more complicated than the Dieselgate cases, because the unfair commercial practice established in the Dieselgate cases was similar and applied to a wide number of consumers, whereas frequently an unfair commercial practice in the digital environment is personalized to one individual consumer.³¹

Fourthly, the legal history shows that shifting the burden of proof onto the stronger party is a reasonable and effective method. For example, Article 3, para. 3 of Directive 93/13/EEC has shifted the burden of proof regarding the existence of preformulated contract terms onto the supplier;³² in case of a conflict, the processor (user) of data must demonstrate that collection and processing of data has been lawful according to General Data Protection Regulation;³³ in discrimination and labour law, the burden of proof is placed on the stronger party. Practice shows that the aforementioned models of proof have

---

²⁸ Davida Z. Sacikstes princips un patērētājs [Adversarial Principle and Consumer]. In: Protecting values enshrined in Constitution: Perspectives of different fields of law. Collection of research papers of the 77th International Scientific Conference of the University of Latvia. Riga: University of Latvia Press, 2019, pp. 265–273; see also Davida Z. Consumer Decision-Making Autonomy in the Digital Environment: Towards a New Understanding of National Courts' Obligation to Assess Ex Officio Violations of Fair Commercial Practices. European Journal of Risk Regulation. Accepted, pending publication.

²⁹ Directive (EU) 2019/2161 on the better enforcement and modernisation of Union consumer protection rules (2019) OJ L 328/7.

³⁰ Alexander Ch. Unfair Commercial Practices and Individual Consumer Claims for Damages – The Transposition of Art. 11a UCP Directive in Germany and Austria. GRUR International, Vol. 72, Iss. 4, April 2023, pp. 327–336. See also BEUC. Seven Years of Dieselgate. A never-ending story, 2022. Ref: BEUC-X-2022-130. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/BEUC-X-2022-130_Dieselgate_7th_report.pdf [viewed 28.11.2023.].

³¹ Davida Z. Consumer Rights and Personalised Advertising: Risk of Exploiting Consumer Vulnerabilities. Socrates: Riga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law. Riga: RSU, No. 1 (16), 2020, pp. 76–86. Jablonowska A., Kuziemski M., Nowak A. M., Micklitz H.-W., Palka P., Sartor G. Consumer Law and Artificial Intelligence Challenges to the EU Consumer Law and Policy Stemming from the Business' Use of Artificial Intelligence. Final report of the ARTSY project, EUI Working Paper LAW 2018, No. 2018/11, Italy, p. 48.

³² Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts. OJ L 095, 21.04.1993.

³³ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). OJ L 119, 04.05.2016.

not caused significant legal obstacles or disproportionate costs for the stronger party, on the contrary, the common legal climate of the sectors has only gained.

4. The way forward

This paper proposes, as a way to combat the UCPD's current deficiencies, to change a burden of proof model in the UCPD (namely, in cases of digital asymmetry and where there are reasonable suspicions of the existence of a violation the burden of proof should be placed on the performer of commercial practices – an obligation to prove that the commercial practice used by the performer is fair³⁴), offering specific legal aspects which must be addressed. The burden of proof should be placed upon the performer of commercial practices in complex cases, especially where there are perceived indications of digital asymmetry between a consumer and a business. For example, personalisation practice must be recognised as a complex case, because it creates significant risks for consumer decision-making autonomy. A consumer does not know how their data is used. If a trader does not disclose it, a consumer does not have a choice, and any capacity to detect it. A consumer must be able to detect personalisation by himself and take a free decision. Hence, only a trader can prove that his personalisation has been fair. Likewise, the cases concerning an age-appropriate digital design³⁵ – the trader should prove that his online age verification methods are appropriate and effective to avoid children using his digital content if it is not intended or appropriate for children. Digital design by default must be safe for everyone, hence, the algorithms in default should be in favour for consumer, excluding the usage of addictive, behaviour or dark patterns, not employing attention traps which include creating a pressure on the consumer to remain in the digital platform as long as possible.

The complex cases just described are not exclusive, but only mark the most pressing problem situations at present. Therefore, this discussion should be continued. Updating the UCPD to modernizing the burden of proof would represent an important initial step toward enhancing the effective enforcement of rules that prohibit unfair commercial practices.

³⁴ Davida Z., 2023. See also Davida Z. Patērētāja lēmuma autonomijas ievērošana digitālajā vidē: pierādīšanas pienākums [Respecting the Consumer Decision-Making autonomy in the Digital Environment: Burden of Proof]. In: Admissibility and Justifiability of Restrictions of Rights in a Democratic State Governed by the Rule of Law. Article collection in legal science, The 81st International Scientific Conference of the University of Latvia. Riga: The University of Latvia Press, 2023, pp. 167–173; Davida Z. Consumer Decision-making Autonomy in the Digital Environment: Towards a New Understanding of National Courts' Obligation to Assess Ex Officio Violations of Fair Commercial Practices. *European Journal of Risk Regulation*. Accepted, pending publication.

³⁵ European Parliament. Online age verification methods for children, 2023. Available: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/739350/EPRS_ATA\(2023\)739350_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/739350/EPRS_ATA(2023)739350_EN.pdf) [viewed 28.11.2023.]. See also TikTok fined 345 million euros over handling of children's data in Europe. Reuters, 16.09.2023. Available: <https://www.reuters.com/technology/tiktok-fined-345-million-euros-over-handling-childrens-data-europe-2023-09-15/> [viewed 28.11.2023.].

Conclusions

1. The UCPD is based on mandatory information requirements and benchmark of an average consumer. It is not suitable for the contemporary digital economy and society, because consumers are overloaded with information and the average consumer benchmark has changed toward consumer's digital vulnerability. This means that each one of us can become vulnerable in the digital environment and be nudged by means of unfair practices, because a consumer can be addressed individually and personally in the particularly well-chosen time, when the consumer is most vulnerable.
2. The recently adopted EU regulations, for example, the Digital Services Act, the Digital Markets Act and the Artificial Intelligence Act are fragmented (because they apply to certain subjects) and relegate the consumer to a minor role (because none of the three regulations integrates protection of the consumer decision-making autonomy as a standalone objective in a systemic manner), consequently, the new regulation will not make a major change to the EU consumer law *acquis*.
3. The UCPD is the best-suited for strengthened consumers' ability to protect their rights against an unfair use of digital asymmetry, because it is based on principles, thus, conceptually it is flexible and future durable, but many problems in practice arise precisely because of an ineffective enforcement of the material law prohibiting unfair commercial practices. Hence, it is necessary to review the burden of proof model as one of the enforcement tools in the UCPD.
4. Under UCPD, the burden of proof may be placed on the trader by the court on a case-by-case basis, but it is not enough in digital reality, because 1) it is a discretion of the court, which can be influenced by various subjective factors; 2) each national court is compelled to follow the national procedural law, therefore, a consumer will not have an equal protection and procedural rights in all EU Member States; 3) many EU Member States have a strong adversarial principle tradition in the civil procedural law, which is unfavourable to the weaker party, mostly to consumers; 4) the legal history shows that shifting the burden of proof upon the stronger party is a reasonable and effective method.
5. The burden of proof in the UCPD should be placed upon the performer of commercial practices in complex cases, especially where there are indications of digital asymmetry between consumer and business. These cases are related to personalisation practice, online age verification methods, safe digital design – that means no unfavourable algorithmic defaults, no usage of addictive, behaviour or dark patterns, and no attention traps, including creating pressure for the consumer to remain in the digital platform as long as possible.

BIBLIOGRAPHY

Literature

1. Alexander Ch. Unfair Commercial Practices and Individual Consumer Claims for Damages – The Transposition of Art. 11a UCP Directive in Germany and Austria. GRUR International, Vol. 72, Iss. 4, April 2023.
2. Busch K. Implementing Personalized Law: Personalized Disclosures in Consumer Law and Data Privacy Law. University of Chicago Law Review, Vol. 86, Iss. 2, Article 9, 2019.
3. Davida Z. Chatbots by business vis-à-vis consumers: a new form of power and information asymmetry. In: Globalization and its Socio-Economic Consequences 2021. Zilina: SHS Web Conferences, Vol. 129, Article No. 05002, 2021.
4. Davida Z. Consumer Decision-making Autonomy in Law Prohibiting Unfair Commercial Practices in the Digital Environment. Summary of Doctoral Thesis. Riga: University of Latvia, 2024.
5. Davida Z. Consumer Decision-making Autonomy in the Digital Environment: Towards a New Understanding of National Courts' Obligation to Assess Ex Officio Violations of Fair Commercial Practices. European Journal of Risk Regulation. Accepted, pending publication.
6. Davida Z. Consumer Rights and Personalised Advertising: Risk of Exploiting Consumer Vulnerabilities. Socrates: Riga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law. Riga: RSU, No. 1 (16), 2020.
7. Davida Z. Patērētāja lēmuma autonomijas ievērošana digitālajā vidē: pierādīšanas pienākums [Respecting the Consumer Decision-making autonomy in the Digital Environment: Burden of Proof]. In: Admissibility and Justifiability of Restrictions of Rights in a Democratic State Governed by the Rule of Law. Article Collection in Legal Science, The 81st International Scientific Conference of the University of Latvia. Riga: The University of Latvia Press, 2023.
8. Davida Z. Sacikstes princips un patērētājs [Adversarial Principle and Consumer]. In: Protecting values enshrined in Constitution: perspectives of different fields of law. Collection of research papers of the 77th International Scientific Conference of the University of Latvia. Riga: University of Latvia Press, 2019.
9. Durovis M., Poon J. Consumer Vulnerability, Digital Fairness, and the European Rules on Unfair Contract Terms: What Can Be Learnt from the Case Law Against TikTok and Meta? Journal of Consumer Policy, 2023.
10. Helberger N., Sax M., Strycharz J., Micklitz H.-W. Choice Architectures in the Digital Economy: Towards a New Understanding of Digital Vulnerability. Journal of Consumer Policy, 2022.
11. Jabłowska A., Kuziemski M., Nowak A. M., Micklitz H.-W., Palka P., Sartor G. Consumer Law and Artificial Intelligence Challenges to the EU Consumer Law and Policy Stemming from the Business' Use of Artificial Intelligence. Final report of the ARTSY project, EUI Working Paper LAW 2018, No. 2018/11, Italy.
12. Levav J., Heitmann M., Heitmann A., Iyengar S. S. Order in Product Customization Decisions: Evidence from Field Experiments, Journal of Political Economy, Vol. 118, No. 2, 2010.
13. Micklitz H.-W. The Role of Standards in Future EU Digital Policy Legislation. A Consumer Perspective. Brussels: BEUC, 2023. Available: <https://www.beuc.eu/sites/>

default/files/publications/BEUC-X-2023-096_The_Role_of_Standards_in_Future_EU_Digital_Policy_Legislation.pdf [viewed 28.11.2023.].

14. Reich N., Micklitz H.-W., Rott P. Tonner K. *European Consumer Law*. 2nd edition. Cambridge: Intersentia, 2014.
15. Vohs K. D., Baumeister R. F., Schmeichel B. J., Twenge J. M., Nelson N. M., Tice D. M. Making choices impairs subsequent self-control: A limited-resource account of decision making, self-regulation, and active initiative. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(5), 2008.
16. Waddington L. Reflections on the Protection of 'Vulnerable' Consumers Under EU Law. Maastricht Faculty of Law Working Paper No. 2013-2, 2014.
17. Willis L. Deception by Design. *Legal Studies Paper*, No. 2020-25, 2020.

Normative acts

18. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act). JO L 265, 12.10.2022.
19. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). JO L 227, 27.10.2022.
20. Directive (EU) 2019/2161 on the better enforcement and modernisation of Union consumer protection rules (2019) OJ L 328/7.
21. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). OJ L 119, 04.05.2016.
22. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive'). OJ L 149, 11.6.2005.
23. Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts. OJ L 095, 21.04.1993.

Court practice

24. CJEU judgement of 16 July 1998 in Case No. C-210/96 Gut Springenheide and Tusky, ECRI-4657.

Other materials

25. BEUC. Connected, but Unfairly Treated. Consumer Survey Results on the Fairness of the Online Environment. September 2023. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/BEUC-X-2023-113_Fairness_of_the_digital_environment_survey_results.pdf [viewed 28.11.2023.].

26. BEUC. EU Consumer Protection 2.0. Structural Asymmetries in Digital Consumer Markets. Brussels, March 2021, p. 77. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/beuc-x-2021-018_eu_consumer_protection_2.0.pdf [viewed 28.11.2023.].
27. BEUC. EU Consumer Protection 2.0: Protecting fairness and consumer choice in a digital economy, 2022, Ref: BEUC-X-2022-015. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/beuc-x-2022-015_protecting_fairness_and_consumer_choice_in_a_digital_economy.pdf [viewed 28.11.2023.].
28. BEUC. SEVEN YEARS OF DIESELGATE. A never-ending story, 2022, Ref: BEUC-X-2022-130. Available: https://www.beuc.eu/sites/default/files/publications/BEUC-X-2022-130_Dieselgate_7th_report.pdf [viewed 28.11.2023.].
29. Democratic Control Over Big Tech Business Models. Interim report from the Danish government's expert group on big tech. Copenhagen, July 2023. Available: <https://em.dk/aktuelt/udgivelser-og-aftaler/2023/jun/demokratisk-kontrol-med-tech-giganternes-forretningsmodeller> [viewed 28.11.2023.].
30. European Commission. Behavioural study on unfair commercial practices in the digital environment: dark patterns and manipulative personalisation. Final report. April 2022.
31. European Commission. Call for Evidence for an Evaluation / Fitness Check. Fitness Check of EU consumer law on digital fairness. 17 May 2022. Available: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13413-Digitalais-tainigungs-ES-pateretaju-tiesibu-aktu-atbilstibas-parbaude_lv [viewed 28.11.2023.].
32. European Parliament. Online age verification methods for children, 2023. Available: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/739350/EPRS_ATA\(2023\)739350_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/739350/EPRS_ATA(2023)739350_EN.pdf) [viewed 28.11.2023.].
33. Felix Methmann as representative of Verbraucherzentrale Bundesverband opinion in BEUC workshop "Fairness by design – what future for digital consumer rights?" 08.11.2023., Brussels. Unpublished.
34. Guidelines on the Protection of the Online Consumer. Authority for Consumer & Markets, March 2023. Available: <https://www.acm.nl/en/publications/information-for-companies/acm-guideline/guidelines-protection-online-consumer> [viewed 28.11.2023.].
35. Kennedy John F. Excerpts from a Message to the Congress Protecting the Consumer Interest on Consumer Products, 15 March 1962. Available: <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/JFKWHA/1962/JFKWHA-080-003/JFKWHA-080-003> [viewed 28.11.2023.].
36. Micklitz H.-W. presentation in BEUC workshop "Fairness by design – what future for digital consumer rights?" 08.11.2023, Brussels. Unpublished.
37. Peter Rott as representative of Carl von Ossietzky Universität Oldenburg opinion in BEUC workshop "Fairness by design – what future for digital consumer rights?" 08.11.2023, Brussels. Unpublished.
38. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts. COM(2021) 206 final, 21.4.2021.
39. Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on harmonised rules on fair access to and use of data (Data Act), COM (2022) 68 final, 23.2.2022.
40. TikTok fined 345 million euros over handling of children's data in Europe. Reuters, 16.09.2023. Available: <https://www.reuters.com/technology/tiktok-fined-345-million-euros-over-handling-childrens-data-europe-2023-09-15/> [viewed 28.11.2023.].

Aleksandrs Fillers, *Dr. iur., LL.M.*

Rīgas Juridiskās Augstskolas asociētais profesors
Latvijas Universitātes pasniedzējs

UZŅĒMUMA LĪGUMA ĪPATNĪBAS

PECULIARITIES OF THE WORK-PERFORMANCE CONTRACT

Atslēgvārdi: uzņēmuma līgums, nejaušs šķērslis, izpildījuma risks, samaksas risks

Key words: work-performance (provision of services), *cas fortuit*, performance risk, payment risk

Summary

The work-performance (provision of services) contract is a contract of broad application. As the economy becomes increasingly focused on services, the importance of this contract grows. However, in the Latvian Civil Law (CL) this contract is regulated in few provisions. Moreover, the regulatory regime is incomplete, lacks clarity and precision. In the article, the author discusses two specific issues where the CL's rules applying to this contract are imprecise or hard to justify. Firstly, the author shows that the CL contains an imprecise definition of the work-performance contract. Secondly, the author criticizes the division of the risk in the contract, more specifically in the case of *cas fortuit* the CL allows the contractor (service provider) to claim the remuneration for the order that was not performed. In the author's view, such a rule should be limited to circumstances when the commissioning party has prevented the contractor from performing its obligations.

Ievads

Uzņēmuma līgums ir viens no svarīgākajiem civiltiesiskajiem līgumiem, ko var uzskatīt par pamatlīgumu dažāda veida pakalpojumiem. Nav arī noslēpums, ka mūsdienu ekonomikā pakalpojumu loma nemitīgi aug. Turpretim Latvijas Republikas Civillikumā (CL) lielāka uzmanība tiek pievērsta “lietu ekonomikai”, proti, tādiem līgumiem, kuru objekts ir lieta (piem., pirkums vai noma). Uzņēmuma

līgumam CL ir veltīti vien 17 panti;¹ daudz vairāk pantu ir veltīts pirkumam vai normai. Turklāt liela daļa šo pantu attiecas uz tādiem uzņēmuma līgumiem, kuros pakalpojuma jeb, kā CL to dēvē, “pasūtījuma” būtība ir ķermeniskas lietas radīšana vai apstrādāšana. Cita veida pakalpojumi, šķiet, maz interesē CL. Lai gan patiesībā uzņēmuma līgums var tikt noslēgts arī citos gadījumos, piemēram, kad kāds par atbildību gatavo novērtējumu, ziņojumu, vada pasākumu, lasa lekciju utt.

Pirmskara juridiskajā literatūrā tika apgalvots, ka CL noteikumi par uzņēmuma līgumu esot “teksta ziņā pareizāki, skaidrāki un precīzāki, nekā vecajā civillikumā”.² Protams, viss tiek iepazīts salīdzinājumā. Taču kopumā šādi apgalvojumi drīzāk liecina, cik neprecīzas un nepilnīgas bijušas attiecīgās Baltijas vietējo likumu kopojuma (BVLK) normas. Manā skatījumā CL nav tālu ticis no sava priekšgājēja kvalitātes. CL normās ietvertais regulējums vēl aizvien ir bieži neprecīzs un ne līdz galam skaidrs, bet būtiskāk ir tas, ka tas ir ļoti trūcīgs – tajā ir liels skaits nozīmīgu robu.

Daudzus no tiem varētu aizpildīt tiesu prakse, atvasinot dažādus konkrētus tiesiskus risinājumus no CL vispārīgiem principiem un doktrīnas atziņām. Piemēram, CL nekur nenosaka, kādā termiņā uzņēmējam būtu jāsāk un jāveic pasūtījums, ja par termiņu nav bijusi noruna. No CL 1653. p. izriet, ka gadījumā, ja līgumā nav noteikts termiņš pasūtījuma izpildei, uzņēmēja nokavējums varētu iestāties tikai pēc tam, kad tam tiks atgādināts par viņa saistību. Taču nebūtu reālistiski uzskatīt, ka uzņēmējs vienmēr varēs uzsākt pasūtījuma izpildi tajā pašā brīdī, kad tas ir saņēmis atgādinājumu. Vēl absurdāk būtu sagaidīt, ka uzņēmējs varēs nekavējoties pabeigt pasūtījumu. Iedomāsimies situāciju, kurā puses ir noslēgušas līgumu, saskaņā ar kuru uzņēmējam ir jāveic kādi kosmētiski remontdarbi. Ja uzņēmējs dzīvo tālu no objekta, kurā remontdarbi ir jāveic, tad, iespējams, nebūtu saprātīgi sagaidīt, ka tas varēs sākt darbus tajā pašā dienā, kad ir saņēmis atgādinājumu. Ja remontdarbi ir laikietilpīgi, tad uzņēmējam būs nepieciešams zināms laiks, lai tos pabeigtu. Principā šo problēmu varētu mēģināt risināt, izmantojot CL 1830. p., kurā ir noteikts, ka gadījumā, ja no pašas saistības rakstura izriet, ka ir nepieciešams pagarināt izpildes termiņu,³ tad parādnieks var par to vienoties ar kreditoru, bet, ja puses nevar labprātīgi vienoties, tad termiņu noteiks tiesa.⁴

¹ Lēvensons Z. Uzņēmuma līgums. Rīga: Rota, 1938, 7. lpp.

² Turpat, 8. lpp.

³ CL 1830. p. atsauc uz 1829. p. norāda, ka tajā ir runa tieši par gadījumiem, kad saistības puses nav vienojušās par termiņu un kreditors var prasīt izpildījumu katrā laikā. Tātad pastāv terminoloģiska neprecizitāte. CL 1830. p. ir runa par termiņa pagarināšanu, lai gan tas tiek attiecināts uz tādām saistībām, kurām nav noteikts termiņš. Pareizāk būtu teikt, ka CL 1830. p. dod tiesai tiesības noteikt termiņu tādi saistībai, kurā puses nav vienojušās par termiņu (nevis par termiņa pagarināšanu).

⁴ Digestās, kas minētas kā avoti BVLK 3507. p. (tagad CL 1830. p.), tiek tieši apskatīts piemērs, kad celtniekam ir nepieciešams saprātīgs laiks, lai izpildītu savu saistību. Vienlaikus acimredzams, ka šis Digestas ir balstītas pieņēmumā, ka šādu termiņu trešā persona (tiesa) var noteikt nekavējoties, kas neatbilst mūsdienu situācijai. BVLK 3507. p. avotu uzskaitījums ir atrodams: Nol'ken A. M. Svod grazhdanskikh zakononii gubernii Pribaltiiskih (Chast' III). Petrograd: Izdanie Juridicheskogo knizhnogo sklada "Pravo", 1915, c. 672. Norādīto Digestu (XLV, 1, 137, §§ 2–4) teksts pieejams: The Enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XLV. Pieejams: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D45_Scott.htm#I [aplūkots: 19.01.2024.].

Tomēr diez vai mūsdienās šo normu varētu piemērot burtiski. No parādnieka nevar prasīt vērsties tiesā, lai iepriekš tiktu noteikts izpildes termiņš, jo tas aizņemtu nesamērīgi daudz laika⁵ un resursu. Drīzāk no šīs normas varētu atvasināt principu, ka uzņēmējam ir jāuzsāk darbs un tas jāpabeidz saprātīgā termiņā, ņemot vērā konkrētās saistības raksturu. Bet nokavējums iestāsies tad, kad uzņēmējs neiekļausies šajos termiņos, nevis uzreiz pēc atgādinājuma.

CL uzņēmuma līguma regulējumā var atrast daudzus citus robus. Viens īpaši būtisks robs attiecas uz pasūtījuma kvalitāti. CL vispārīgi noteic, ka pasūtījums ir jāizpilda saskaņā ar līgumu (CL 2213. p.). Citviet CL īpaši piemin situāciju, kad pasūtījums ir izpildīts slikti (CL 2217. p. 2. d.; 2221. p.). Taču vienlaikus CL tomēr nesatur skaidrus un objektīvus kritērijus, kas ļautu izvērtēt, vai pasūtījums ir izpildīts kvalitatīvi, ja kvalitātes standarti nav detalizēti aprakstīti līgumā.⁶ Jau pirmskara doktrīnā *de lege ferenda* tika izvirzīts jautājums, vai šādām situācijām nebūtu jāpiemēro CL normas par atbildību par trūkumiem, ja pasūtījums ir saistīts ar ķermeniskas lietas izgatavošanu vai apstrādi.⁷ Tādā gadījumā būtu piemērojami vismaz nedaudz izvērstāki kvalitātes kritēriji (CL 1613. p.). Bet līdz ar to uzņēmuma līgumam tiktu piemēroti arī īpašie tiesību aizsardzības līdzekļi (sk.: CL 1620. p.). Šis jautājums ir plašāka pētījuma vērts.

Ņemot vērā raksta nelielo apjomu, mans mērķis būtu koncentrēties uz citiem jautājumiem. Pirmkārt, uz CL uzņēmuma līguma definīcijas atbilstību līguma būtībai. Otrkārt, uz savdabīgu riska regulējumu uzņēmuma līgumos. Treškārt, uz CL regulējumu gadījumā, ja pasūtījuma izpildes neiespējamības vai neatbilstošas kvalitātes cēlonis bija pasūtītāja paša rīcība (vai tās trūkums).

1. Uzņēmuma līguma definīcijas trūkumi

Jau uzņēmuma līguma definīcijā ir atrodama kāda īpatnība. Liekas pašsaprotami, ka līguma definīcija ietver visas nepieciešamās un pietiekošās līguma pazīmes. Tomēr CL 2212. p. tā tas nav. Šajā normā ir noteikts, ka “[a]r uzņēmuma līgumu viena puse uzņemas izpildīt otrai par zināmu atlīdzību *ar saviem darba rīkiem un ierīcēm* (autora slīpraksts) kādu pasūtījumu, izgatavot kādu lietu vai izvest galā kādu pasākumu”. Šī definīcija ietver to, ko es dēvēšu par “darba rīku” klauzulu, kas rada iespaidu, ka uzņēmējam vienmēr ir jāizpilda pasūtījums ar saviem darba

⁵ Ņemot vērā tiesvedībai nepieciešamo laiku, tiesas noteiktais termiņš gandrīz neizbēgami būs nesaprātīgs, jo tam būs jāpieskaita arī laiks, kas pavadīts tiesvedībā. Tāpēc risinājums, kurā saprātīgs termiņš ir iepriekš jānosaka tiesai, diez vai būtu kreditora interesēs.

⁶ Sal. – Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 1998, 531. lpp.

⁷ Lēvensons Z. 1938, 26.–27. lpp.

rīkiem un ierīcēm.⁸ Savukārt līgums, saskaņā ar kuru pasūtītājs apņemas gādāt darba rīkus un ierīces, nebūtu uzskatāms par uzņēmuma līgumu.

Tomēr tā tas nav. “Darba rīku” klauzula nebija atrodama BVLK.⁹ Kad BVLK reformas rezultātā tika izstrādāts CL, klauzula tika pievienota līguma definīcijai, lai novērstu neskaidrības par to, vai uzņēmējs var prasīt atlīdzību no pasūtītāja sakarā ar darba rīku un ierīču iegādi.¹⁰ Šo neskaidrību puses var novērst arī pašas, par izdevumu sadalījumu tieši vienojoties līgumā! Tātad “darba rīku” klauzula nemaz nav patiesa līguma definīcijas daļa. Tā ir dispozitīva norma, kas noteic, ka pēc noklusējuma tieši uzņēmējam ir jāiegādājas darba rīki un ierīces. Patiesībā šai normai vajadzētu būt ietvertai nevis definīcijā, bet gan apakšnodaļā par uzņēmēja pienākumiem.

Apstāklim, ka tieši uzņēmējam ir pienākums gādāt darba rīkus un ierīces, ir nozīme, iztulkojot citas CL normas. Saskaņā ar CL 2228. p. bez samaksas uzņēmējam jādabū arī to izdevumu atlīdzība, kuri viņam bijuši jātaisa pasūtījuma izpildīšanai, ja vien tie nav jau ieskaitīti noligtā maksā. Tātad, ja puses nav vienojušās citādi, tiek uzskatīts, ka atlīdzināmie izdevumi neaptver izdevumus sakarā ar darba rīku un ierīču iegādi vai remontu.

Papildus var minēt, ka, manā ieskatā, var būt arī tādas situācijas, kad arī pēc noklusējuma “darba rīku” klauzula nebūtu piemērojama. Tādi var būt gadījumi, kad vispusīgs pušu gribas izvērtējums norāda, ka “darba rīku” klauzula neatbilst pušu gribai. Pat tad, ja šāda atkāpe no minētās klauzulas nav izteikta tieši.

Iedomāsimies šādu situāciju: kāda augstskola pasūta par atlīdzību kādam nozares speciālistam nolasīt lekciju. Ir norunāts, ka šis lektors sagatavos arī lekcijas slaidus. Vai šādā gadījumā būtu sagaidāms, ka tieši lektors nodrošinās, ka augstskolas telpās būs uzstādīts projektors slaidrādei? Diez vai tāds risinājums atbilstu pušu gribai. Drīzāk atbilstoši pušu gribai, kuru ietekmē gan sabiedrībā pastāvošās paražas šajā jomā, gan nesamērīgās izmaksas un apgrūtinājumi, kas nāktu līdzī šādam uzņēmēja pienākumam, šāds pienākums gulstas uz pasūtītāju, kura telpās tiks lasīta lekcija. Citiem vārdiem, manā skatījumā varētu būt arī gadījumi, kad ir iespējama pušu *implicita* atkāpšanās no CL 2212. p. “darba rīku” klauzulas.

⁸ Piemēram, šādu iespaidu rada vecāka juridiskā literatūra. Sk., piemēram, Torgāns K. Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības un komentāri pie Civillikuma Saistību tiesības daļas nodaļām. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1996, 302. lpp. Jau vēlākā komentārā tiek izteiktas šaubas, vai “darba rīku” klauzula ir neatņemama uzņēmuma līguma daļa. Sk.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.), 1998, 525. lpp.

⁹ Civillikumi. Sast. Būmanis A., Ēlerss H., Lauva J. Rīga: Valters un Rapa, 1935, 572. lpp.

¹⁰ Lēvensons Z. 1938, 8.–9. lpp.

2. Īpatnējais riska sadalījums uzņēmuma līgumā

Pretēji teorijām, kas ir tikušas attīstītas literatūrā, CL normās ir pastāvīgi uzsvērtā vaina kā līgumtiesiskās atbildības priekšnosacījums.¹¹ Par to var viegli pārliecināties, apskatot dažas CL līgumtiesību normas. Piemēram, CL 2136. p. paredz, ka gadījumā, ja nomnieks¹² nevar lietot viņam nodoto lietu, bet šāds šķērslis ir radies nejauši, tad iznomātājam nav pienākuma atlīdzināt zaudējumus, bet tam ir pienākums vienīgi mazināt nomas maksu. Līdzīgs princips izpaužas arī uzņēmuma līguma regulējumā. CL 2218. p. tieši norādīts, ka uzņēmējs atbild par zaudējumiem, kas cēlušies viņa vainas dēļ. Bet pirmskara Senāts ir pat īpaši uzsvēris, ka uzņēmējam nav atbildības bez vainas.¹³

Šķietama pretruna ar šo principu ir atrodamā CL 2220. p., kurā ir noteikts, ka, “[j]a uzņēmējam nodotā lieta iet bojā, nozūd vai sabojājas nepārvaramas varas dēļ, tad viņš par to neatbild, izņemot gadījumu, kad viņš noteikti uzņēmis risku, kā arī 2215. pantā norādīto gadījumu”. Varētu rasties jautājums, vai tad uzņēmējs atbild arī par nejaušību gadījumā, kad to nevar kvalificēt kā nepārvaramu varu? Atbilde uz šo jautājumu jau ir sniegta pirmskara praksē, kurā Senāts skaidri norādījis, ka pēc BVLK 4237. un 4239. p. (tagad CL 2218. un 2220. p.) uzņēmējs neatbild par nejaušību.¹⁴ Citiem vārdiem, CL 2220. p. jēdziens “nepārvarama vara” ir saprotams kā jebkura nejaušība.¹⁵ Šāds risinājums ir saskanīgs gan ar CL 2218. p., gan vispārīgo CL vainas principu, gan CL 2224.–2274. panta būtību. Tātad uzņēmējs neatbild par zaudējumiem, ja tā rīcība nav saistīta ar vainu (vismaz vieglu neuzmanību¹⁶). Šeit gan ir jānorāda, ka vainas saturs var būt atkarīgs no konkrētā līguma apstākļiem. Piemēram, uzņēmējs, kurš ir apņēmis izpildīt pasūtījumu divu mēnešu laikā, pēc būtības nevar vēlāk norādīt, ka viņam trūkst spēju vai zināšanu, lai pasūtījumu izpildītu tik īsā termiņā.¹⁷

Tomēr vienkārša atbilde, ka uzņēmējs neatbild par līguma neizpildi, ja tā bijusi nejauša, īsti neizsmēļ visas tiesiskās sekas, kas var rasties sakarā ar neizpildi. Šajā kontekstā ir svarīgi nošķirt divus riska veidus. Viens ir izpildījuma risks, proti, vai uzņēmējam ir jāsniedz izpildījums, neskatoties uz nejaušu šķērslī, kas praksē

¹¹ Sk., piemēram, Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Jurista Vārds, 2005, Nr. 20 (375).

¹² Šajā rakstā termini “noma”, “nomnieks” un “iznomātājs” aptver arī terminus “īre”, “īrnieks” un “izīrētājs”.

¹³ Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. XV sēj. Sastādījuši Konradi F. un A. Valters. Rīga: Tieslietu Ministrijas izdevums, 1939, 86. lpp.

¹⁴ Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. XIII sēj. Sastādījuši Konradi F. un A. Valters. Rīga: Tieslietu Ministrijas izdevums, 1936–1937, 291. lpp.

¹⁵ Sal.: Lēvensons Z. 1938, 35. lpp.

¹⁶ Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem: Turpinājums līdz 1926. gada jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums. II sēj. Sastādījuši Konradi F. un A. Valters. Rīga: autoru izdevums, 1926, 56. lpp.

¹⁷ Sk. salīdzinājumu ar Vācijas tiesībām. Markesinis B., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract. A Comparative Treatise. Second Edition. Oxford: Hart Publishing, 2006, p. 448.

drīzāk izpaustos zaudējumu atlīdzībā^{18?19} Atbilde uz šo jautājumu izriet jau no iepriekš minētā CL vainas modeļa – principā uzņēmējam ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ja ir konstatējams vainojams līguma pārkāpums. Tātad uzņēmējs neenes izpildījuma risku.

Šajā sakarā ir jāvērs uzmanība arī uz CL 2220. p. Tajā ir īpaši uzsvērta atbildības neesamība vienā konkrētā gadījumā – kad uzņēmējam nodotā lieta ir gājusi bojā, sabojājusies vai nozudusi bez uzņēmēja vainas. Šo normu saista arī ar to, ka lietas īpašnieks – šajā gadījumā pasūtītājs – nes bojāejas risku.²⁰ Tomēr patiesībā šis risinājums atspoguļo principu, ka uzņēmējs neenes izpildījuma risku. Tāpēc CL 2220. p. ietvertā atsauce uz CL 2215. p. ir neveiksmīga.

Saskaņā ar CL 2215. p., “[j]a uzņēmējam atļauts viņam doto materiālu atvietot ar citu tādas pašas šķiras un tāda paša labuma materiālu, tad līgums atzīstams par uzņēmuma līgumu, un uzņēmējs, atvietojot viņam doto materiālu, kļūst par tā īpašnieku”. Gadījumā, kad uzņēmējam ir atļauts atvietot pasūtītāja materiālu ar savu materiālu un tas iet bojā bez uzņēmēja vainas, kādā veidā īsti izpaužas uzņēmēja atbildība? Vai uzņēmējam būtu jāizmanto nodotais materiāls, lai vēlreiz mēģinātu izpildīt pasūtījumu? Es dotu negatīvu atbildi. Materiāla atvietošana nav bijusi uzņēmēja patvaļā, bet gan izrietēja no vienošanās ar pasūtītāju (vai vienpusējas atļaujas). Tātad par šo darbību uzņēmēju nevarētu “sodīt”. Visdrīzāk šādā līgumā uzņēmējs jau sākotnēji atsavinātu pasūtītāja materiālu vai to izmantotu citiem darbiem. Noteikti, ka uzņēmējam nebūtu pienākuma to glabāt gadījumam, ja atvietotais materiāls ietu bojā.

Tādēļ gadījumā, ja atvietotais materiāls iet bojā bez uzņēmēja vainas, uzņēmējam nebūtu pienākums to atkal atvietot ar sākotnējo materiālu vai segt pasūtītāja zaudējumus. Drīzāk CL 2220. p. būtu jāsaprot tā, ka šajā gadījumā uzņēmējs vienkārši zaudētu sev piederošu lietu (materiālu), bet citādi viņa atbildība neatšķirsies no parastās uzņēmēja atbildības.²¹ Tātad uz uzņēmēja pleciem gulstas nevis līguma izpildījuma risks, bet tikai īpašnieka risks par lietu.²² Protams, ka visos gadījumos – ne tikai CL 2215. p. minētajā gadījumā par lietas bojāeju, bojāšanos un nozaudēšanu – puses var vienoties par to, ka uzņēmējs pilnībā uzņemas izpildījuma risku.²³ Proti, uzņēmējs var garantēt pasūtītājam, ka darbs tiks izpildīts, lai kādi šķēršļi arī nerastos. Taču tam ir nepieciešama īpaša vienošanās.

¹⁸ Piemēram, gadījumā, ja pasūtījums vairs vispār nevar tikt izpildīts vai arī tas ir izpildīts, bet izpildījums neatbilst līgumam.

¹⁹ “Izpildījuma riska” definīcija ņemta no: Thévenoz L., Werro F. (eds.). *Commentaire Romand: Code des obligations I*. Bâle: Helbing, 2012, p. 2311.

²⁰ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.), 1998, 532. lpp.; Lēvensons Z. 1938, 35. lpp.

²¹ Pretējs risinājums padarītu CL 2215. p. vienošanos par materiāla atvietošanu īpaši neizdevīgu uzņēmējam.

²² Šādā gadījumā arī samaksas risks būtu sadalāms pēc CL 2227. p. principa – atlīdzība tikai pasūtītāja iedzīvošanās apmērā.

²³ CL 1774. p. 2. teikuma beigās.

Taču ir jānošķir arī otrs riska veids – “samaksas risks” –, proti, vai pasūtītājam ir jāmaksā par neizpildītu vai neatbilstoši izpildītu pasūtījumu?²⁴ Uzņēmuma līgums tiek parasti raksturots kā tāds, kurā pasūtītājs vēlas iegūt konkrētu rezultātu un nepietiek ar to, ka uzņēmējs ir veicis zināmu darbu. Citiem vārdiem, uzņēmuma līgums ir uzskatāms par tādu līgumu, kurā uzņēmējs apņemas sasniegt konkrētu rezultātu. Taču, kā jau tika norādīts, tad attiecībā uz izpildījuma risku CL šis princips netiek iedzīvināts tādā veidā, ka uzņēmējs būtu atbildīgs par visiem gadījumiem, kad pasūtījums nav izpildīts. Tomēr, lai izvērtētu minētā raksturojuma patiesumu, vēl svarīgāk ir apskatīt “samaksas riska” sadalījumu. Tieši attiecībā uz samaksas riska sadalījumu CL ir ticis kritizēts par šķietamu nespēju nodalīt uzņēmuma līgumu no darba līguma jeb, citiem vārdiem, līguma, kura mērķis ir rezultāts, no līguma, kura mērķis ir darbs.²⁵

CL normas par samaksas risku var tik sadalītas divās grupās: risks sakarā ar patiesi nejausiem šķēršļiem un risks sakarā ar pasūtītāja rīcību. Šajā nodaļā tiks apskatīta tikai pirmā grupa. Uz to attiecas trīs panti, un katram no tiem ir savas īpatnības, kuras nav viegli apvienot kādā sistēmā.

Prima facie liktos, ka jautājums par samaksas risku var tikt atrisināts bez īpašām normām, jo CL jau ietver vispārīgu normu. CL 1774. p. 2. teikumā ir noteikts, ka, “ja nejaušs šķērslis kavē kādu izpildīt uzņemto saistību, jāatzīst, it kā viņš būtu to izpildījis, ja vien viņš līgumā nav uzņēmies nejaušības risku”. Šai normai vajadzētu būt tālejošām sekām. Proti, ja viena līguma puse līgumu nevar izpildīt sakarā ar nejausu šķērslī, tad būtu jāpieņem, ka tā to ir izpildījusi.²⁶ Tātad nebūtu piemērojams CL 1591. p. ietvertais *exceptio non adimpleti contractus*. Veidotās situācija, kad uzņēmējs, kurš nejaušības dēļ nebūtu izpildījis pasūtījumu, varētu prasīt pilnu samaksu.²⁷

Tomēr CL normas par uzņēmuma līgumu nesakrīt ar CL 1774. p. 2. teikumā ietverto principu. CL 2224. p. noteic, ka, “[j]a apstrādāšanai nodota lieta vai tas, kas no tās izgatavots, iet bojā bez uzņēmēja vainas pēc tam, kad darbs jau pabeigts, bet vēl pirms nodošanas, tad norunātā maksa tomēr ir jāsamaksā, ja vien pasūtījums nav izpildīts tādā kārtā, ka būtu bijis pilnīgs pamats atteikties darbu pieņemt”. Pirmajā brīdī liekas, ka šī norma pilnībā sakrīt ar CL 1774. p. 2. teikuma ideju – darbs nav nodots, bet uzņēmējam ir tiesības uz pilnu samaksu. Taču patiesībā tas tā nav. CL 2224. p. patiesām ir grūti savienojams ar uzņēmuma līguma pamatideju, jo ļauj

²⁴ Šī jēdziena definīcija ņemta no: Thévenoz L., Werro F. (eds.), 2012, p. 2311.

²⁵ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.), 1998, 533. lpp.; Lēvensons Z. 1938, 36.–37. lpp.

²⁶ Piemēram, šis princips tiek īstenots CL 1421. p.: “[j]a alternatīvā saistībā abi priekšmeti nejausi iet bojā, tad parādnieks pavisam tiek atsvabināts no sava pienākuma izpildīšanas, nezaudējot ar to tomēr tiesību prasīt no kreditora, lai tas izpilda savu pretpienākumu. [...]” Taču visdrīzāk šī norma ir vispārinājums no pirkuma līguma un tādēļ ir balstīta pieņēmumā, ka pirkuma līgumā risks pāriet uz pircēju jau līguma noslēgšanas brīdī. Tādēļ abu līguma objektu bojāejas gadījumā pārdevējam ir tiesības prasīt pretizpildījumu.

²⁷ Sal.: Lēvensons Z. 1938, 37. lpp.

uzņēmējam saņemt samaksu par darbu, nevis tā rezultātu.²⁸ Citās kontinentālās tiesību sistēmās riska sadalījums būtu citāds: ja arī uzņēmējs neatbildētu par zaudējumiem, viņam arī nebūtu tiesību prasīt samaksu.²⁹ Taču, lai gan CL neiet šo ceļu, tas arī neprezumē, ka uzņēmējs būtu nodevis pasūtījumu, kā tas izrietētu no 1774. p. 2. teikuma, bet uzskata, ka uzņēmējam ir jāsaņem samaksa, jo tas ir veicis visu nepieciešamo darbu.

Kad viss darbs, kas bija jāveic pēc līguma, nav veikts, tad arī zūd uzņēmēja tiesības uz pilnu atlīdzību. To labi ilustrē 2226. p. Šīs normas pirmajā teikumā ir noteikts, ka, “[j]a darba izpildīšana kļuvusi neiespējama, ejot bojā attiecīgam darba priekšmetam bez līdzēju vainas, tad pienākums par to samaksāt atkrit”. Savukārt CL 2226. p. otrajā teikumā tiek norādīts – “[b]et ja darbs jau bijis uzsākts, tad uzņēmējam jādabū atlīdzība par savām pūlēm un izdevumiem”. Šis pants ir problemātisks, jo atkal liek maksāt par darbu, nevis rezultātu; lai arī no šī darba pasūtītājam nav nekāda labuma.³⁰ Vienlaikus tas ir pretrunā ar CL 1774. p. 2. teikumu, jo neparedz uzņēmējam tiesības saņemt pilnu samaksu neatkarīgi no ieguldītā darba.

Jānorāda, ka Erdmans skaidroja, ka CL 2226. p. samaksa neesot jāsaprot kā līguma maksa, bet drīzāk kā vidējā tirgus cena attiecīgajam darbam.³¹ Šis apgalvojums neliekas īpaši pretrunīgs, vienīgi nav saprotams, vai tad arī CL 2224. p. kontekstā būtu runa nevis par līguma maksu, bet objektīvu ieguldītā darba tirgus vērtību?

Vēl viena līdzīga norma ir CL 2227. p., kas noteic, ka, “[j]a uzņēmēju kavē izpildīt darbu slimība vai citas viņam gadījušās nejaušības, tad viņš var prasīt samaksu tikai par to, ko viņš jau padarījis, un tikai tādā mērā, kādā tas nācis par labu pasūtītājam”. Mūsdienu tiesību literatūrā ir izteikts viedoklis, ka tai skaitā caur šo normu “Civillikums, aizsargājot slimīgo vai citādi neveiksmīgo uzņēmēju, nosaka, ka viņš var prasīt samaksu par jau padarīto”.³² Tomēr īstenībā CL 2227. p.

²⁸ 19. gs. praksē tika attīstīta doma, ka CL 2224. un 2226. p. atbilstošās BVLK normas nebija piemērojamas, ja bojā gāja vai sabojājās tikai daļa no lietas. Piemēram, kad uzņēmējam bija pienākums izgatavot ērģeles, bet kādas tās detaļas bija sabojājis mitrums, tad attiecīgās normas nebija piemērojamas. Man šāds risinājums neliekas pārliecinošs, jo risks par izpildījumu negulstas uz uzņēmēju arī tad, ja lieta tikai sabojājas – CL 2220. p. Tādā gadījumā nav nekāda iemesla nepiemērot arī CL 2224. un 2226. p. attiecībā uz samaksas risku un liegt uzņēmējam tiesības prasīt samaksu par padarīto darbu. Protams, *de lege ferenda* uzņēmējam vispār nebūtu jābūt tiesībām prasīt samaksu, izņemot, ja tieši pasūtītāja rīcības dēļ pasūtījums nav atbilstoši izpildīts.

²⁹ Šāds risinājums, piemēram, ir atrodamšs Šveices Saistību tiesību kodeksa 376. p. Pieejams: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en [aplūkots 01.12.2023.]. To var atrast arī Francijas Civillikodeksa 1788. un 1790. pantā. Pieejams: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006150293/#LEGISCTA000006150293 [aplūkots 01.12.2023.].

³⁰ Protams, ka arī gadījumā, ja samaksas risks būtu sadalīts par labu pasūtītājam, šādā situācijā būtu cietusī puse – uzņēmējs, kurš nesaņemtu samaksu par darbu. Taču šāds riska sadalījums būtu atbilstošāks uzņēmuma līguma būtībai, ka uzņēmējam ir jāsasniedz darba rezultāts, nevis tikai jāveic darbs tā sasniegšanai.

³¹ Jerdman K. *Objazatel'stvennoe Pravo Gubernii Pribaltiiskih*. Rīga: Izdanie pochetnogo mirovogo sud'i F. Je. Kamkina, 1908, c. 469.

³² Torgāns K. *Saistību tiesības*. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 373. lpp.

šādas tiesības nedod, jo pēc būtības šī norma atspoguļo netaisnas iedzīvošanās principu, piemēram, ja daļējs izpildījums ir palielinājis lietas vērtību, tad uzņēmējs varētu saņemt attiecīgu atlīdzību. Šāda atlīdzība būs būtiski atšķirīga no abstraktas maksas par darbu, kas ir minēta jau iepriekš apskatītajos pantos.

Komentējot šo normu, Erdmans ir norādījis, ka šajā gadījumā uzņēmējam ir vienlaikus pienākums segt pasūtītājam nodarītos zaudējumus.³³ Šādai interpretācijai, protams, nevar piekrist. No CL normām nekādā veidā nevar secināt, ka uzņēmējam, kura rīcību kavē nejaušība,³⁴ būtu pienākums segt jebkādus zaudējumus. Jau minētajā CL 2218. p. ir skaidri noteikts, ka uzņēmējs atbild par vainu. Kopumā CL 2227. p. nevarētu tikt uzskatīts par īpaši pretrunīgu normu, jo tā nemaz nepārnes samaksas risku uz pasūtītāju, bet vienīgi ļauj uzņēmējam novērst pasūtītāja netaisnu iedzīvošanos. Pēc būtības šī norma vienkārši ilustrē CL ietvertu vainas modeli.

Salīdzinot visas trīs normas, rodas sajūta, ka CL patiesībā nav izveidota iekšēji nepretrunīga sistēma attiecībā uz samaksas risku. Pirmkārt, CL speciālās normas nav saskaņotas ar 1774. p. 2. teikumu. Otrkārt, CL šķietami atvasina no principa, ka īpašnieks nes risku par lietas bojāeju (lat. *res perit domino* vai *casum sentit dominus*), tādus risinājumus, kas no tā nevar izrietēt. Manā skatījumā no šī principa nav iespējams izsecināt, ka uzņēmējam būtu jāsaņem samaksa par tādu darbu, kas nekādā veidā nav nācis par labu pasūtītājam, tā iemesla dēļ, ka lieta ir nejauši gājusi bojā. No tā var izsecināt tikai to, ka uzņēmējs neatbild par zaudējumiem, kas radušies, lietai ejot bojā.

Treškārt, likumdevējam bija jāizvēlas viens no diviem modeļiem: vai nu CL 774. p. 2. teikuma modelis – visos gadījumos, kad ir nejaušs šķērslis, uzņēmējam ir tiesības uz pilnu samaksu, vai arī – šādu tiesību uzņēmējam nav un ir vienīgi pašsaprotamais prasījums no netaisnas iedzīvošanās.

Ceturtkārt, ņemot vērā plašas uzņēmēja tiesības uz samaksu, Lēvensons bija norādījis, ka likumdevējs ir uzskatījis uzņēmēju par līguma vājāko pusi un tādēļ piešķīris īpašu aizsardzību.³⁵ Šīs tēzes pareizība nav acīmredzama. Kā jau minēts, tad nejauša šķēršļa gadījumā CL nav paredzējis uzņēmējam vispārīgu tiesību prasīt samaksu (CL 2227. p.) arī tad, ja uzņēmējs ir faktiski ieguldījis savu darbu. Šāda tiesība tiek saistīta tikai ar lietas bojāeju, bojāšanos un nozušanu. Tāpēc drīzāk CL autori ir piešķīruši uzņēmējam šādas tiesības, tikai balstoties uz neprecīzu *casum sentit dominus* principa izpratni. Bet savukārt attiecībā uz izpildījuma risku CL vienkārši iedzīvina vainas modeli.

³³ Jerdman K. Objazatel'stvennoe Pravo Gubernii Pribaltiiskih. Riga: Izdanie pochetnogo mirovogo sud'i F. Je. Kamkina, 1908, c. 70.

³⁴ Uz to, ka CL 2227. p. ir runa par nejaušu šķērslī CL 1774. p. izpratnē, norāda BVLK 4249. p. (tagad CL 2227. p.) avots, kurā šāda "nejaušība" ir kuģa, kas veica kravas pārvadājumu, nogrimšana. BVLK 4249. p. avotu uzskaitījums ir atrodams: Nol'ken A. M., 1915, c. 827. Attiecīgās Digestas (XIX, 2, 15, § 6) teksts pieejams: The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XIX. Pieejams: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D19_Scott.htm#II [aplūkots 19.01.2024.].

³⁵ Lēvensons Z. 1938, 37. lpp.

3. Nejauša šķēršļa īpašais gadījums: pasūtītāja rīcība

Iepriekšējā nodaļā es vērsu lasītāja uzmanību, ka CL 1774. p. 2. teikuma princips netiek realizēts attiecībā uz uzņēmuma līgumu. Pat tad, kad CL ļauj uzņēmējam prasīt samaksu, nesniedzot pretim izpildījumu, atlīdzība tiek maksāta par faktiski padarītu darbu. Un arī tad tikai gadījumā, kad nejaušs šķērslis ir bijis saistīts ar pasūtītājam piederošo lietu (vai materiālu). Tātad attiecībā uz uzņēmuma līgumu CL neseko principam, ka līguma neizpilde saistībā ar nejaušu šķērslī būtu pielīdzināma saistības izpildei.

Tomēr, šķiet, ka starp CL normām, kas veltītas uzņēmuma līgumam, var atrast tādu, kas iedzīvina CL 1774. p. 2. teikuma principu. 19. gs. Baltijas tiesu praksē tika norādīts, ka šī norma ir piemērojama arī tajos gadījumos, kad kreditora rīcība ir liegusi parādniekam izpildīt saistību.³⁶ Un tā saskan ar CL 2225. p., kurā ir noteikts, ka, “[j]a darbs vēl nemaz nav bijis uzsākts vai vismaz vēl nav bijis pabeigts, bet uzņēmējs bijis gatavs to padarīt, un kavēklis tā padarīšanai radies no pasūtītāja puses, tad uzņēmējam tomēr jādabū pilnīga samaksa. Bet šī samaksa ir samazināma, ja uzņēmējs citādā kārtā izlietojis savā labā laiku, ko viņš ieguvus nepadarot nolīgto darbu”.

Patiesībā CL 1774. p. 2. teikuma piemērošana liekas patiešām attaisnojama tieši tajos gadījumos, kad kreditora rīcība ir traucējusi parādniekam saistību izpildīt. Kreditora radīts šķērslis nav “vienkāršs” nejaušs šķērslis. Parasta nejaušība ir ārējs apstāklis, kas atbrīvo parādnieku no pienākuma pildīt saistību, tādējādi nostādot kreditoru situācijā, kurā tas nesaņems sagaidāmo izpildījumu. Ja neizpildes avots ir pats kreditors, tad, protams, nekādas ekspektācijas tam nevarētu būt; turklāt kreditora rīcība, ar kuru tas ir licis šķērslī parādnieka izpildījumam, bet vēlāk prasa šo izpildījumu, ir pretēja labai ticībai.³⁷

CL 2225. p. pilnvērtīgi soda kreditoru: uzņēmējs ne tika neatbild par zaudējumiem, bet kreditoram (pasūtītājam) ir jāizpilda sava saistība tā, it kā parādnieks būtu sniedzis izpildījumu. Šādu pieeju var atrast arī citās CL normās gadījumos, kad tieši kreditora rīcība liedz parādniekam saistību izpildīt. Piemēram, CL 1985. p. 2. teikumā ir paredzēts, ka norunātā atlīdzība par glabājumu ir maksājama arī tad, ja glabājuma devējs paņem glabājumā nodoto lietu atpakaļ pirms norunātā laika notecējuma. Savukārt CL 2144. p. ir noteikts, ka, “ja nomnieks [...] patvaļīgi atteicas no nomas [...] pirms līgumā noteiktā laika, tad no viņa var tūlīn prasīt visas nomas [...] naudas samaksu. Bet ja nomas priekšlaicīgai izbeigšanai bijis likumīgs pamats, tad nomas [...] maksa kaut gan arī tūlīn jāsamaksā, bet tikai par patieso nomas [...] laiku”. Visbeidzot, CL 2146. p. ir paredzēts, ka “[n]omas [...] maksa jāsamaksā pilnīgi, kaut arī nomnieks [...] aiz paša vainas nebūtu izlietojis

³⁶ Bukovskij V. Svod” grazhdanskikh zakononij gubernij Pribaltijskih. Tom” II. Riga: Tipografija G. Gempel’ i Ko., 1914, c. 1392.

³⁷ Sal. ar līdzīgu atziņu, kas izteikta saistībā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem 80. pantu. Kröll S., Mistelis L., Perales Viscasillas P. (eds.). UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG): A Commentary. 2nd ed. München: C. H. Beck, 2018, p. 1080.

visus nomātā [...] priekšmeta labumus, ja vien iznomātājs [...] nav šo priekšmetu no jauna iznomājis [...] citam; šādā gadījumā nomniekam [...] jāsedz tikai varbūtējais iztrūkums”.

Visās minētajās normās ir ietverts viens princips: ja kreditors pats pārkāpj līgumu, neļaujot parādniekam pilnībā izpildīt savu līguma daļu, tad viņam ir pienākums izpildīt savējo. Izņēmums, protams, kā labi ilustrē CL 2144. p. 2. teikums, ir gadījumos, ja kreditoram ir bijušas tiesības rīkoties tādā veidā, kas liedza parādniekam izpildīt savu saistību. Šie principi var tikt attiecināti arī uz citiem līgumiem.

Neskaidra tomēr paliek CL 2225. p. 2. teikuma nozīme, ko varētu dēvēt par “ieskaita” klauzulu. Proti, pusei, kas līgumu vairs nevar izpildīt, tiek piešķirtas tiesības prasīt izpildījumu no līguma otrās puses, bet prasījuma apmērā tiek ieskaitīts tas labums, ko pirmā puse ir ieguvusi no tā, ka tai nebija nepieciešamības pildīt savu līgumisko pienākumu. Kā redzams, tad līdzīga klauzula nav ietverta citos pantos, kas saistīti ar kreditora radītu šķērsli, izņemot CL 2146. p. Piemēram, CL 2144. p. nav paredzēts nomas maksas samazinājums, ja iznomātājam ir izdevies iznomāt īpašumu citam nomniekam. Tomēr doktrīnā jau ir ticis norādīts, ka no lietas apstākļiem izriet, vai iznomātājam ir pienākums saglabāt lietu pieejamu nomniekam.³⁸ Ja nomnieks skaidri atteicies no nomas objekta lietošanas, tad iznomātājs to var iznomāt citai personai, taču tam būs pienākums ieskaitīt no jaunā nomnieka iegūto nomas maksu sākotnējā nomnieka nomas maksas parādā.³⁹ Tātad CL 2146. p. un 2225. p. atrodamās “ieskaita” klauzulas pēc analogijas piemērojamas līdzīgos gadījumos, kad par šķērsli līguma izpildei ir kalpojusi kreditora rīcība, tai skaitā arī CL 2144. p. minētajā gadījumā.

No šīm nomas līguma normām un to interpretācijas es varu izdarīt secinājumu, ka arī CL 2225. p. 2. teikums atspoguļo vispārīgu CL principu. Ja parādnieks nevarēja izpildīt saistību kreditora rīcības dēļ, tad tas var prasīt pretizpildījumu. Tomēr vienlaikus CL sistēmā šāds pretizpildījums tiek pielīdzināts kaitejuma atlīdzībai un tiek mazināts, ja parādnieks ir spējis izmantot savu laiku vai piederošo aktīvu citādā veidā.⁴⁰

Kopsavilkums

1. CL regulējuma īpatnība attiecībā uz uzņēmuma līgumu slēpjas jau tajā, ka CL ir atrodama neprecīza līguma definīcija. Lai arī CL definē uzņēmuma līgumu kā tādu, kurā uzņēmējs izpilda pasūtījumu *ar saviem darba rīkiem un ierīcēm*, patiesībā šī piebilde neraksturo pašu līgumu un ir dispozitīva.

³⁸ Bukovskij V. 1914, c. 1761.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Tā kā runa ir par plašu CL principu, tad pēc analogijas tas būtu piemērojams arī CL 1985. p. 2. teikumā minētajā gadījumā. Proti, glabātājam ir tiesības saņemt atlīdzību par visu glabājuma termiņu, ja vien viņš nav izmantojis vietu, kas ir atbrīvojusies, tādā veidā, ka šādai izmantošanai var piedēvēt kādu mantisku vērtību. Šī vērtība tad būtu jāieskaita glabātāja prasījumā.

2. CL vispārīgi pasludina, ka, ja nejaušs šķērslis kavē kādu izpildīt uzņemto saistību, jāatzīst, it kā viņš būtu to izpildījis. Tomēr piemēri no uzņēmuma līguma rāda, ka CL neseko šai atziņai konkrētu līgumu kontekstā. Drīzāk šī atziņa tiek vismaz daļēji attiecināta uz īpašiem nejaušības gadījumiem, kad parādnieks nespēj izpildīt savu saistību, jo to izdarīt traucē kreditors.
3. Uzņēmuma līguma konstrukcija CL ir balstīta vainas principā. Tāpēc ir tikai loģiski, ka uzņēmējs neatbild par līguma pārkāpumu, ja tā pamatā ir nejaušs šķērslis. Proti, izpildījuma risku nes pasūtītājs. Tomēr CL regulējums attiecībā uz samaksas riska sadalījumu nešķiet pamatots. Vispārīgi CL paredz, ka nejaušības gadījumā samaksas risku nes uzņēmējs un var prasīt atlīdzību no pasūtītāja tikai netaisnas iedzīvošanās apmērā. Taču CL nepamatoti noteic, ka gadījumos, ja nejaušība izpaužas lietas bojāejā, tad samaksas risks pāriet uz pasūtītāju. Riskam, ko īpašnieks nes par savu lietu, nav tieša sakara ar samaksas risku. Samaksas riskam arī šajā gadījumā būtu jāgulstas uz uzņēmēja pleciem.

BIBLIOGRĀFIJA

Tiesību literatūra

1. Kröll S., Mistelis L., Perales Viscasillas P. (eds.). UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG): A Commentary. 2nd ed. München: C. H. Beck, 2018.
2. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 1998.
3. Lēvensons Z. Uzņēmuma līgums. Rīga: Rota, 1938.
4. Markesinis B., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract. A Comparative Treatise. 2nd ed., Oxford: Hart Publishing, 2006.
5. Thévenoz L., Werro F. (eds.). Commentaire Romand: Code des obligations I. Bâle: Helbing, 2012.
6. Torgāns K. Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības un komentāri pie Civillikuma Saistību tiesības daļas nodaļām. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1996.
7. Torgāns K. Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.
8. Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Jurista Vārds, 2005, Nr. 20 (375).
9. Bukovskij V. Svod” grazhdanskih zakononij gubernij Pribaltijskih. Tom” II. Rīga: Tipografija G. Gempel’ i Ko., 1914.
10. Jerdman K. Objazatel’stvennoe Pravo Guberniĭ Pribaltiĭskih. Rīga: Izdanie pochetnogo mirovogo sud’i F. Je. Kamkina, 1908.
11. Nol’ken A. M. Svod grazhdanskih zakoneniĭ guberniĭ Pribaltiĭskih (Chast’ III). Petrograd: Izdanie Juridicheskogo knizhnogo sklada “Pravo”, 1915.

Tiesu prakse

12. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem: Turpinājums līdz 1926. gada jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums. II sēj. Sastādījuši Konradi F. un A. Valters. Rīga: autoru izdevums, 1926.
13. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. XIII sēj. Sastādījuši Konradi F. un A. Valters. Rīga: Tieslietu Ministrijas izdevums, 1936–1937.
14. Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. XV sēj. Sastādījuši Konradi F. un A. Valters. Rīga: Tieslietu Ministrijas izdevums, 1939.

Citi materiāli

15. Civillikumi. Sast. Būmanis A., Ēlerss H., Lauva J. Rīga: Valters un Rapa, 1935.
16. Francijas Civillkodekss. Pieejams: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006150293/#LEGISCTA000006150293 [aplūkots 01.12.2023.].
17. Šveices Saistību tiesību kodekss. Pieejams: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en [aplūkots 01.12.2023.].
18. The Enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XIX. Pieejams: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D19_Scott.htm#II [aplūkots 19.01.2024.].
19. The Enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XLV. Pieejams: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D45_Scott.htm#I [aplūkots 19.01.2024.].

Aleksandrs Fillers, *Dr. iur., LL.M.*

Associate Professor at the Riga Graduate School of Law

Visiting lecturer at the University of Latvia

PROPOSAL FOR THE REGULATION IN MATTERS OF PARENTHOOD: A CRITICAL OVERVIEW OF JURISDICTIONAL AND CONFLICT-OF-LAWS RULES

PRIEKŠLIKUMS REGULAI VECĀKU STĀVOKĻA JAUTĀJUMOS: KRITISKS JURISDIKCIJAS UN KOLĪZIJU NORMU PĀRSKATS

Key words: parenthood, jurisdiction, conflict of laws, adoption, surrogacy, same-sex couple parenthood

Atslēgvārdi: vecāku stāvoklis, jurisdikcija, kolīziju normas, adopcija, surogācija, viendzimuma pāru vecāku stāvoklis

Summary

In 2022, the European Commission (EC) published the Proposal for a Council Regulation on jurisdiction, applicable law, recognition of decisions, and acceptance of authentic instruments in matters of parenthood and on the creation of a European Certificate of Parenthood. Its main objective is to ensure that same-sex couples receive recognition of parenthood. The article offers a concise critical overview of the two aspects of this Proposal – jurisdictional and conflict-of-laws rules. In particular, the author observes that the Proposal suffers from the mismatch between its particular focus on rainbow families and a much broader scope. While its rules are advantageous for surrogacy arrangements and rainbow families, the authors of the Proposal have seemingly forgotten that according to its scope, the Proposal covers certain forms of adoption and paternity disputes that may arise years after the child's birth. Jurisdictional rules and conflict-of-laws rules found in the Proposal are less suitable for these types of "parenthood matters". Nonetheless, overall, even if these technical deficiencies were to be solved, the Proposal's future seems grim as it takes a definitive stance on the divisive issues of same-sex parenthood and surrogacy arrangements.

Kopsavilkums

2022. gadā Eiropas Komisija (EK) publicēja priekšlikumu Padomes regulai par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un publisku aktu akceptēšanu vecāku stāvokļa lietās un par Eiropas vecāku stāvokļa apliecības izveidi. Tās galvenais mērķis ir nodrošināt, ka vecāku statuss tiek atzīts arī viendzimuma pāriem. Rakstā sniegts īss kritisks pārskats par diviem šā priekšlikuma aspektiem – jurisdikcijas un koliziju normām. Jo īpaši autors norāda, ka priekšlikumā ir saskatāma neatbilstība starp tā īpašo koncentrēšanos uz varavīksnes ģimenēm un plašo tvērumu. Lai gan priekšlikuma noteikumi ir izdevīgi ģimenēm, kas vēlas izmantot sugāciju, un varavīksnes ģimenēm, priekšlikuma autori, šķiet, ir aizmirsuši, ka, ņemot vērā priekšlikuma tvērumu, tas attieksies uz dažāda veida adopcijas un paternitātes strīdiem, kas var rasties vairākus gadus pēc bērna piedzimšanas. Priekšlikumā ietvertās jurisdikcijas un koliziju normas ir mazāk piemērotas šāda veida “vecāku stāvokļa lietām”. Tomēr kopumā, pat ja šie tehniskie trūkumi tiktu novērsti, priekšlikuma nākotne šķiet drūma, jo tajā ir pausta viennozīmīga nostāja pretrunīgajos jautājumos par vecāku stāvokli viendzimuma pāros un sugācijas gadījumos.

Introduction

Since the moment the European Union (EU) acquired the competence to legislate on issues of private international law (PIL), the European Commission (EC) has actively exercised that competence. As a result, in 2023, it can be observed that the entire branches of PIL are covered by EU rules. For instance, the law of obligations is almost entirely covered by the Brussels Ibis Regulation (jurisdiction and recognition and enforcement of decisions) and Rome I and Rome II Regulations (conflict of laws). PIL rules have been likewise unified in areas of law of succession (Succession Regulation) and maintenance (Maintenance Regulation).

However, the most problematic area for the EU PIL is international family law.¹ Foremostly, because Article 81(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union states that, in order to adopt PIL rules concerning family law, it is necessary to achieve unanimity within the Council of the European Union.² This throws the EU legislator back to the traditional international law principle – no binding rules without everyone consenting.

This requirement is a serious obstacle to the development of the EU PIL concerning family law. Only a fraction of family law PIL is unified within the EU. Most specifically, Brussels IIter Regulation unifies rules on jurisdiction

¹ Fulchiron H. La proposition de règlement européen sur la filiation: coup de maître ou coup d'épée dans l'eau? *Journal du droit international*, N°4, 2023, p. 1172.

² Cf., Beilfuss C. G., Pretelli I. Recognition of Status Filiationis Within the EU and Beyond: The Proposal for a European Regulation on Filiation Matters – Overview and Analysis. *Yearbook of Private International Law*, Vol. 24, 2022/2023, p. 279. The unanimity does not include Denmark, since it is not bound by instruments covered by Art. 81 of the Treaty on the Functioning of the European Union. Similarly, it does not include Ireland, unless Ireland uses its opt-in right to participate in the adoption and application of the instrument. In that case, its vote counts. See further: Tryfonidou A. Cross-Border Recognition of Parenthood in the EU: Comments on the Commission proposal of 7 December. *ERA Forum*, Vol. 24, 2023, pp. 159–160.

and recognition and enforcement of decisions for legal separation or marriage annulment and parental responsibility. Three other family law instruments are not binding on all EU Member States but were adopted within the framework of enhanced cooperation by those states that were willing to do so. Pursuant to Art. 20 of the Treaty on European Union, a legal instrument can be adopted using the framework of enhanced cooperation if at least nine Member States are willing to be bound by that legal instrument. Currently, three family law instruments have been adopted using this framework: the Rome III Regulation (conflict-of-laws rules for divorce and legal separation)³, Regulation 2016/110 containing PIL rules for matrimonial property regime, and Regulation 2016/1104 containing PIL rules for the property consequences of registered partnerships.⁴

This leads to a paradox: the EU has abstained from adopting PIL rules for areas of law to which other areas of law, already covered by EU PIL (e.g., succession, maintenance, divorce, and matrimonial property) are subordinated – conclusion and validity of marriage and parenthood.⁵ The reason for the inability to achieve unanimity within the Council is plain and simple – both institutions are deeply rooted in the fabric of society.⁶ It is at this level that the societies in Europe are not homogenous.⁷ For instance, while for some EU Member States, the so-called “rainbow families” (same-sex families) are a symbol of their development, for others – a sign of an imminent decay of traditional values. Moreover, this is not the only divisive question. Similarly controversial is the question of surrogate parenthood.⁸

Nevertheless, the president of the EC Ursula von der Leyen has stated: “If you are a parent in one country, you are a parent in all countries.”⁹ Building on that idea, the EC developed the Proposal for a Council Regulation on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition of Decisions and Acceptance of Authentic Instruments in Relation to Parenthood and the Creation of a European Certificate of Parenthood (Proposal).¹⁰ The Proposal is not yet adopted as a Regulation in the EU. It has four main parts: 1) jurisdictional rules; 2) conflict-of-laws rules; 3) rules on recognition of parenthood created in other Member States; 4) rules on

---

³ Carneloup S. (ed.). *The Rome III Regulation. A Commentary on the Law Applicable to Divorce and Legal Separation*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2020, pp. 9–10.

⁴ Viarengo I., Franzina P. (eds). *The EU Regulations on the Property Regimes of International Couples. A Commentary*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2020, p. 1.

⁵ Fulchiron H. 2023, p. 1172.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, p. 1173.

⁸ *Ibid.*

⁹ Von der Leyen U. *State of the Union 2020. Annual address by the President of the European Commission*. Available: https://state-of-the-union.ec.europa.eu/state-union-2020_en [viewed 16.04.2024.].

¹⁰ COM (2022) 695 final. See <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022PC0695> [viewed: 07.04.2024.].

the functioning of the European Certificate of Parenthood.¹¹ Due to the limited size of the paper, the author will focus only on the first two parts of the Proposal – jurisdictional and conflict-of-laws rules.

1. A few general observations

When reading the Proposal, it becomes obvious that the Proposal has been tailored for a very specific situation – the establishment of parenthood by rainbow families.¹² The Proposal is meant to fill in the gap that has emerged after the V.M.A. judgment rendered by the CJEU in 2021.¹³ Therein, the CJEU required a Member State to recognize the parenthood established in another Member State, even if in that latter Member State the child had two mothers – the biological mother and her same-sex spouse. However, understanding the sensitivity and divisiveness of the topic, the Court showed much restraint. It did not impose upon Member States an obligation to recognize parenthood for all purposes, e.g., succession, maintenance obligations, family name, etc. The CJEU limited the recognition to EU law on free movement. In other words, for the purposes of movement within the EU, such parenthood had to be recognized.

The Proposal is aimed at filling that gap and achieving full recognition of parenthood. More specifically, it is aimed at helping rainbow families – most notably, unions between two women, even if the language of the Proposal is extremely neutral and does not mention same-sex couple parenthood or surrogacy.¹⁴ However, its narrow focus on rainbow families creates certain problems. The V.M.A. fact-pattern deals with the so-called “*fait accompli*” situation.¹⁵ Two persons of the same sex live together as a family. If both are women, then most likely one of them becomes a biological mother of a child using a sperm donor. Immediately after the child is born, the other spouse or partner wants to secure parenthood over the child. However, not all cases of parenthood are alike. In some of them, it is impossible to talk about the “*fait accompli*” situation – for instance, an adoption of a child who for a longer time has been placed in a state institution (i.e., foster care).

The scope of the Proposal is not limited to a V.M.A.-type scenario for rainbow families but applies to almost all situations when parenthood has to be established or is contested. True, the Proposal does not apply to “intercountry adoptions” where the child and the adoptive parent or parents have their habitual residence

¹¹ Legendre R. Éclairages sur... À propos de la proposition de Règlement européen en matière de filiation. *Revue critique de droit international privé*, 2023 (electronic version), para. 2.

¹² Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, pp. 276–277.

¹³ CJEU judgement of 14 December 2021 in C490/20 V.M.A. v Stolichna obshtina, rayon ‘Pancharevo’.

¹⁴ Fulchiron H. 2023, p. 1175; Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, p. 279.

¹⁵ Cf., Beilfuss C. G. La proposition de Règlement européen en matière de filiation: analyse liminaire. *RTD Eur.* 2023 (electronic version), Section II (A).

in different states.¹⁶ The purpose of this exclusion “is explained by the desire not to contribute to the circumvention of the rules of said Convention, which was designed to respect the rights of the child and avoid abusive practices.”¹⁷ However, this means that other forms of international adoption are covered.¹⁸ For instance, the adoption of a child by the adoptive parent(s) having a different nationality.¹⁹ Similarly, the Proposal concerns contesting parenthood (or, more typically, paternity), for instance, to avoid payment of maintenance. In both situations, the legal issue in question might occur months or years after the birth of the child. This should leave a mark on the jurisdictional rules; however, the EC has focused on the rainbow family scenario, failing to create special rules for these situations.

2. Overview of jurisdictional rules

As stated above, in this article the author focuses on two parts of the Proposal: jurisdictional rules and conflict-of-laws rules. Concerning the first category, it is important to mention that they would apply to any institution exercising judicial function (Art. 4(4)).

The core jurisdictional rules are provided in Art. 6, which seems inspired by Art. 3 of the Brussels IIter Regulation, offering multiple alternative fora.²⁰ These fora do not establish any hierarchy,²¹ which some scholars see as a shortcoming.²² In particular, because Recital 39 underlines: “[...] where possible jurisdiction should lie with the Member State of the habitual residence of the child.” The same Recital continues with an indication that alternative fora are made available “in order to facilitate the child’s access to justice”. However, one could pose a legitimate question of how a child’s access to justice is facilitated if a person considered to be the father may initiate proceedings contesting paternity in the state of his own nationality.

Art. 6 offers a potpourri of jurisdictional grounds: the habitual residence of the child; the nationality of the child; the habitual residence of the respondent; the habitual residence of either parent or the nationality of either parent. All these connecting factors must be present at the moment when the court is seized.²³ Art. 6 also contains one connecting factor that is not linked to the moment when the proceedings are commenced: the place of the birth of the child. Obviously,

---

¹⁶ Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, pp. 290–291.

¹⁷ *Ibid.*, p. 291.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Oldenburger M. Europäische Elternschaft – Ist eine Harmonisierung möglich? *NZFam* 2023, S. 634.

²¹ Legendre R. 2023 (electronic version), para. 3.

²² Cf., Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, p. 294.

²³ As expressly stated in Art. 6.

in practice, the existence of multiple alternative fora does not mean multiple litigation; this risk is curtailed by the *lis pendens* rules (Art. 14).

The large number of connecting factors is based on a desire of the EC to ensure that the child and the person claiming the parenthood could be able to find the convenient forum to establish the parenthood.²⁴ At first glance, it does not seem particularly relevant since all fora would be subject to the same conflict-of-laws rules. However, firstly, at least *prima facie*, Art. 17 leaves some discretion to courts in case the main conflict-of-laws rule establishes parenthood of only one person.²⁵ Secondly, Recital 30 specifies that each Member State court should apply its own conflict-of-laws rules to preliminary questions, such as “the existence, validity or recognition of a marriage or a relationship deemed by the law applicable to it as having comparable effects” to the degree this is not affected by EU rights of free movement. For instance, due to the diversity of national conflict-of-laws rules, different fora might have divergent views on whether same-sex marriage is valid, while the validity of the marriage might be a precondition for granting the status of a parent under the applicable law. The lack of unified conflict-of-laws rules for these preliminary questions has been characterized as a shortcoming of the Proposal.²⁶ Meanwhile, the introduction of unified conflict-of-laws rules for preliminary questions would have been just another nail in the coffin of the Proposal – intruding into the delicate issue of validity of marriages and partnerships. Thirdly, each state has its principle of public policy that may block the application of a specific foreign rule under the Proposal (Art. 22). For example, if there is a risk that a judge in one Member State would not apply *lex causae* rule that recognizes parenthood created via a contract with a biological mother, based on its public policy, then the intended parent might prefer to choose a friendlier forum.

At the same time, the catalogue approach of Art. 6 can be criticized. For instance, let us imagine a ten-year-old child and a person who wants to adopt him/her, and has the nationality of another Member State. It seems that under the Proposal, any Member State mentioned in Art. 6 will be able to decide on the requirements for adoption and then also assess contestation of adoption, for example, by a biological parent. The problem seems that only the Member State where the child and the potential adoptive parent reside is closely related to the legal situation. The state of birth of the child might have hardly any interest in the child, to the same as the state of nationality of the potential parent. Moreover, in all cases where it is possible, the Proposal mandates Member States to allow children below the age of 18 to express their views (Art. 15). The physical distance between different Member States might be an obstacle for the child to do so. Moreover, the existence of such a catalogue inevitably means that most of

²⁴ Fulchiron H. 2023, p. 1177.

²⁵ Discussed in Section 5 of this Article.

²⁶ Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, p. 290.

these courts will apply foreign law – reducing certainty in outcome and making dispute resolution more expensive.²⁷

Jurisdictional grounds are not exhausted by Art. 6. Art. 7 provides a subsidiary ground for jurisdiction. In case when it is impossible to establish jurisdiction of any Member State under Art. 6, “the courts of the Member State where the child is present shall have jurisdiction.” It seems that, in some cases, most notably, involving adoption longer time after birth, this connecting factor should have been the initial and the unique one, to ensure that the Member State that is best aware of the child’s actual conditions is in charge of the adoption.

Art. 8 states: “[w]here no court of a Member State has jurisdiction pursuant to Arts 6 or 7, jurisdiction shall be determined, in each Member State, by the laws of that Member State.” The problem with this provision is that it seems rather difficult to imagine those situations when the broad list of jurisdictions under Arts 6–7 would fail to establish jurisdiction.²⁸ Finally, under Art. 9, a Member State court can hear the case also in those cases when it does not have jurisdiction pursuant to Arts 6–8, but proceedings cannot be reasonably brought in a third state with which the dispute is closely connected; while the dispute must also have a sufficient connection with the Member State in question.

3. Overview of conflict-of-laws rules

Proposal contains a set of conflict-of-laws rules that must answer the question which law will determine whether a person is a parent of a child. The purpose of the unified conflict-of-laws rules is to minimize the risk of contradictory decisions.²⁹ These conflict-of-laws rules are found in Art. 17.

Art. 17(1) is the central conflict-of-laws rule that applies “both to the establishment of filiation by operation of law at the time of birth, and to adoptions, voluntary acknowledgments of parenthood and disputes concerning parentage that may arise during a person’s life.”³⁰ Pursuant to that rule, the status of a parent is determined by the law of the state of the habitual residence of the person giving birth at the time of birth, in other words, the habitual residence of a biological mother. Scholars observe that such a connecting factor might be unique.³¹ Art. 17(1) also provides a subsidiary rule – “where the habitual residence of the person giving birth at the time of birth cannot be determined, the law of the State of birth of the child.”

²⁷ Cf., Oldenburger M. 2023, S. 634.

²⁸ Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, p. 295.

²⁹ Luku H. Free Movement, Children’s Rights and National Identity in the EU Parenthood Proposal. Yearbook of Private International Law, Vol. 24, 2022/2023, p. 350.

³⁰ Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, p. 296.

³¹ Ibid., p. 297.

These rules have a few interesting characteristics. Firstly, the EC has seemingly chosen connecting factors that are particularly beneficial to surrogacy arrangements.³² A woman, who agrees to give birth, will usually live in the state where such an arrangement is valid.³³ Thus, the status of the parent will be granted to the intended parent(s). Secondly, Art. 17(1) grants certain discretion to the biological mother in changing the habitual residence prior to or during the pregnancy, hence, to change the applicable law.³⁴ For instance, in the situation of a married rainbow couple consisting of two women, the spouse that is pregnant can, before or during the pregnancy period, move to a state that attributes the parenthood not to the donor of the sperm, but rather to her spouse. While some worry that this opens the door to abuse of law (*fraude à la loi*),³⁵ most likely the EC does not regard this situation to be undesirable, since it favours the establishment of same-sex couple parenthood.

In the author's opinion, this situation should be regarded from the child's and family's perspective. The author supports the idea that in the scenario of dual motherhood, there is nothing condemnable in the fact that the biological mother exercises her right to free movement within the EU (or even going to a third state) to benefit from a legal regime that will ensure that a *de facto* family is also treated as a legal family.

Thirdly, the broad scope of the Proposal affects the assessment of its principal conflict-of-laws rules. The habitual residence of a mother or the place of birth of a child might be appropriate connecting factors for same-sex couples, where the other spouse (partner) would claim parenthood immediately after the birth of a child. Less clear is its suitability in other instances. For example, when a paternity claim is brought years after the birth of the child,³⁶ or when the issue in question is an adoption of a child for years residing in a state that was not the state of habitual residence of his/her biological mother during the birth, or his/her state of birth.

Art. 17(2) of the Proposal contains two additional conflict-of-laws rules. Art. 17(2) provides that "Notwithstanding paragraph 1, where the applicable law pursuant to paragraph 1 results in the establishment of parenthood as regards only one parent, the law of the State of nationality of that parent or of the second parent, or the law of the State of birth of the child, may apply to the establishment of parenthood as regards the second parent." These additional rules are aimed at dual motherhood cases – in most cases, the applicable law, determined via Art. 17(1), will attribute the motherhood to the biological mother according to the rule *mater semper certa est*.³⁷ However, the attribution of the parenthood to the other mother will be subject to the general rules of Art. 17(1) and alternative rules in

³² Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, p. 297.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ E.g., Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

Art. 17(2). Thus, the attribution of parenthood to the second parent (mother) will also be possible based on the nationality of the first parent (biological mother), the second parent, or the place of birth. The final connecting factor is irrelevant if the subsidiary connecting factor has already been employed under Art. 17(1).

Currently, Art. 17(2) is inadequately drafted. It does not require Member States to apply these additional connecting factors but rather states that they “may” do so.³⁸ On the one hand, this seems to be a strange retreat from the EC position of strongly favouring rainbow family parenthood. It poses a question: why not impose these conflict-of-laws rules on national courts if their objective is to benefit rainbow families? On the other hand, the dispositive nature of Art. 17(2) undermines the transparency and predictability of conflict-of-laws rules in the Proposal.³⁹ In fact, it undermines the idea that parenthood should be established in the same manner in all Member States.

States that oppose same-sex couple parenthood or surrogacy arrangements seem to be able to curtail the effects of applying foreign law, employing the public policy exemption of Art. 22(1). The provision stipulates that “the application of a provision of the law of any State specified by this Regulation may be refused only if such application is manifestly incompatible with the public policy (*ordre public*) of the forum.” However, application of Art. 22(1) is restricted by Art. 22(2) stating that the public policy exemption may be used only “in observance of the fundamental rights and principles laid down in the Charter, in particular Art. 21 thereof on the right to non-discrimination.” The primary intention behind this restriction is rather obvious – to prevent the application of the public policy exemption if the forum wants to oppose rainbow family parenthood. Such an opposition will fall under the rubric of discrimination based on sex or sexual orientation – prohibited by Art. 21 of the Charter of Fundamental Rights of the EU. In other words, the EC wants to cut all the paths of retreat for the Member States when the rainbow family parenthood is at stake.

Similarly, the Member States that would like to avoid acceptance of the parenthood of the intended parents in case of surrogacy might want to use Art. 21(1) to neutralize *lex causae* embracing such parenthood. However, here again, the use of public policy exemption may be curtailed by Art. 24(2) of the Charter stating that “[i]n all actions relating to children, whether taken by public authorities or private institutions, the child’s best interests must be a primary consideration.”⁴⁰ Although, all in all, it seems that Art. 21(2) of the Proposal with its reference to the Charter is more advantageous to rainbow families as Art. 21 of the Charter is more straightforward than Art. 24(2).

³⁸ Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, p. 298.

³⁹ Recital 50 of the Proposal states “This Regulation should provide legal certainty and predictability by providing common rules on the law applicable to the establishment of parenthood in cross-border situations. [...]”.

⁴⁰ See Legendre R. 2023 (electronic version), para. 4.

4. The future of the proposal

The idea that a parent in one state is a parent everywhere seems laudable. One could even wonder how, in a modern society, it could be otherwise. How could a child have different parents in different states? Yet, this is the reality, and it needs to be amended. Meanwhile, the prospects of the Proposal are not that sunny. It is caught between the rock and the hard place. In this article, the author has pointed out a few weak points of the Proposal's jurisdictional and conflict-of-laws rules. There are certainly others. Many of them are technical and arise from the narrow focus of the Proposal that does not fit well with its very broad scope of application. However, the major problems are political. Many Eastern European Member States desperately try to oppose same-sex marriage, partnership, and, of course, parenthood by same-sex couples.⁴¹ They will feel threatened, as the Proposal does a lot to "outlaw" their approach. The Western Member States often are appalled by surrogacy arrangements, as they seem to commercialize childbearing, might be seen as abusive to surrogate mothers, and contradict the rights of the child to know his/her biological parent(s) and preserve a legal connection with such biological parent(s).⁴² Being attacked from two directions, it is not that easy to see a positive fate for the Proposal.⁴³

In principle, there are three routes. Firstly, the Proposal does not stand the legislative challenge and does not get adopted.⁴⁴ Rather, it remains in a drawer until such time as the Member States are ready for it – but the risk remains that it will stay there for decades.

Secondly, the selected few Member States could use the enhanced cooperation framework and adopt the Proposal among themselves, giving other Member States an opportunity to join later. This option is not impossible but carries its own challenges. On the one hand, as the author has indicated, there are two major division lines: same-sex couple parenthood and surrogacy. Mostly each of them is problematic for different groups of Member States. Hence, the Member States that do not oppose to same-sex relations, in principle, and could be more enthusiastic about the Proposal, might yet be resistant to adopt it due to its permissive effects on surrogacy. Thus, it is not clear whether a sufficient number of Member States would be willing to adopt the Proposal. On the other hand, the enhanced cooperation framework somewhat betrays the very idea behind the Proposal – a parent in one Member State is a parent everywhere. For instance, if only the Member States that in general do not see much of a problem with rainbow family parenthood, adopt the Proposal, then the elephant in the room with recognition of such parenthood in other Member States would remain. Nonetheless, this might be the best option; the Proposal would start to function, and one could hope that other Member States

---

⁴¹ Cf., Beilfuss C. G., Pretelli I. 2022/2023, p. 279.

⁴² Cf., *Ibid.*

⁴³ Tryfonidou A. 2023, p. 160.

⁴⁴ *Ibid.*, pp. 160–161.

join gradually. Nevertheless, in the author's opinion, even for the purposes of enhanced cooperation, the provisions of the Proposal must be critically reviewed and often improved. The more successful and efficient will be its provisions, the higher the chance of attracting other Member States in future.

Thirdly, the Proposal could be amended and watered down during the legislative process to achieve a compromise acceptable to all Member States.⁴⁵ This might be a technically good solution – having a unified system of PIL that, nevertheless, is flexible enough to accept different ideologies among the Member States. However, the main objective of the Proposal might be betrayed. Most likely, a parent in one Member State will still risk remaining a parent therein and not elsewhere.

Conclusions

1. The Proposal is a bold attempt by the EC to ensure greater protection for rainbow families in matters of parenthood. For this reason, Art. 6 of the Proposal offers multiple competent fora to deal with parenthood matters without providing any hierarchy between them. The multitude of alternatives is aimed, foremostly, at rainbow families, allowing them to choose the Member State that is the most favourable to same-sex parenthood. However, the scope of the Proposal extends beyond rainbow families, and multiple alternatives of Art. 6 might be ill-suited for other types of parenthood matters like adoptions or parenthood disputes taking place years after the child's birth.
2. The principal conflict-of-laws rules are clearly favourable to surrogacy arrangements, while Art. 17(2) adds additional conflict-of-laws rules that can be used to favour parenthood in rainbow families. However, Art. 17(2) is drafted ambiguously due to its dispositive language. Such a deficiency should be improved during the legislative process.
3. However, the grand problems of the Proposal are its biases. The Proposal supports rainbow families and surrogacy. Its conflict-of-laws rules are particularly supportive of surrogacy. However, while the interaction between its conflict-of-laws rules and the restriction of the public policy exception helps rainbow families, it necessarily creates antagonism between the EC and the Member States – between those who support surrogacy but oppose same-sex couple parenthood and those who oppose surrogacy. As a result, the future of the Proposal is unclear. Still, the very existence of its text can be a basis for a discussion on how to unify PIL rules in matters of parenthood. If this Proposal does not succeed, hopefully, there will be a better one with a higher chance of success.

---

⁴⁵ Tryfonidou A. 2023, pp. 160–161.

BIBLIOGRAPHY

Literature

1. Beilfuss C. G. La proposition de Règlement européen en matière de filiation: analyse liminaire. RTD Eur, 2023 (electronic version).
2. Beilfuss C. G., Pretelli I. Recognition of *Status Filiationis* Within the EU and Beyond: The Proposal for a European Regulation on Filiation Matters – Overview and Analysis. Yearbook of Private International Law, Vol. 24, 2022/2023.
3. Carneloup S. (ed.). The Rome III Regulation. A Commentary on the Law Applicable to Divorce and Legal Separation. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2020.
4. Fulchiron H. La proposition de règlement européen sur la filiation: coup de maître ou coup d'épée dans l'eau? Journal du droit international, N° 4, 2023.
5. Legendre R. Éclairages sur... À propos de la proposition de Règlement européen en matière de filiation. Revue critique de droit international privé, 2023 (electronic version).
6. Luku H. Free Movement, Children's Rights and National Identity in the EU Parenthood Proposal. Yearbook of Private International Law, Vol. 24, 2022/2023.
7. Oldenburger M. Europäische Elternschaft – Ist eine Harmonisierung möglich? NZFam 2023.
8. Tryfonidou A. Cross-border Recognition of Parenthood in the EU: Comments on the Commission proposal of 7 December. ERA Forum, Vol. 24, 2023.
9. Viarengo I., Franzina P. (eds). The EU Regulations on the Property Regimes of International Couples. A Commentary. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2020.

Court practice

10. CJEU judgement of 14 December 2021 in C490/20 V.M.A. v Stolichna obshtina, rayon 'Pancharevo'.

Other materials

11. Proposal for a Council Regulation on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition of Decisions and Acceptance of Authentic Instruments in Relation to Parenthood and the Creation of a European Certificate of Parenthood, COM (2022) 695 final. Available: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0695> [viewed 01.12.2023.].
12. Von der Leyen U. State of the Union 2020. Annual address by the President of the European Commission. Available: https://state-of-the-union.ec.europa.eu/state-union-2020_en [viewed 16.04.2024.].

Erlens Kalniņš, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents

NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA SADALĪŠANA DZĪVOKĻU ĪPAŠUMOS, IZBEIDZOT KOPĪPAŠUMU AR TIESAS SPRIEDUMU

DIVIDING OF IMMOVABLE PROPERTY INTO SEPARATE RESIDENTIAL PROPERTIES THROUGH A COURT-ORDERED TERMINATION OF JOINT OWNERSHIP

Atslēgvārdi: kopīpašuma izbeigšana, nekustamā īpašuma sadalīšana dzīvokļu īpašumos, jaunizveidojamo dzīvokļu īpašumu atbilstība kopīpašnieku domājamām daļām un līdzšinējai dalītas lietošanas kārtībai

Key words: termination of joint ownership, division of the immovable property into residential properties, the conformity of the newly created residential properties with the undivided shares of the joint owners and the existing arrangements of divided use

Summary

The article explores the type of division outlined in Paragraph 5 of the first part of Section 1075 of the Civil Code, specifically addressing the division of shared immovable property into separate residential properties. It delves into the rationale behind introducing this division form and outlines the conditions for its implementation. Drawing parallels between the division into residential properties and divisions into actual shares (as per Paragraph 1 of the first part of Section 1075 of the Civil Code), the article aims to offer solutions to various challenges associated with this new division format.

Ievads

[1] 2022. gada 1. maijā stājās spēkā 2022. gada 3. februāra likums “Grozījumi Civillikumā”,¹ ar ko reformēts Civillikuma (turpmāk – CL) 1074. un 1075. pantā ietvertais kopīpašuma izbeigšanas ar dališanu pamatregulējums.

Reformējot kopīpašuma izbeigšanas regulējumu, pirmkārt, CL 1074. pants ir papildināts ar otro daļu, kas paredz jaunu likumisku dališanas ierobežojumu (proti, ja kopīgā lieta ir “nekustams īpašums, kurā ietilpst ēka ar dzīvojamām telpām”, tad tāds kopīpašnieks, kurš ieguvis domājamo daļu darījumtiesiskā ceļā, var prasīt kopīpašuma dališanu agrāk nekā piecus gadus no īpašuma tiesības nostiprināšanas zemesgrāmatā vienīgi tad, ja viņam ir “svarīgs iemesls”). Otrkārt, CL ir papildināts ar jaunu 1074.¹ pantu, kas regulē tāda kopīpašnieka izslēgšanu no kopīpašnieku kopības, kurš, “ļauņprātīgi izlietojot savas tiesības vai nepildot pienākumus kā krietnam un rūpīgam saimniekam, rada pārējiem kopīpašniekiem vai trešām personām būtisku kaitējumu”. Treškārt, jaunā redakcijā ir izteikts CL 1075. pants, būtiski paplašinot tiesas kompetenci kopīpašnieku strīdā par kopīpašuma izbeigšanu ar dališanu un ieviešot vairākus jaunus dališanas veidus, tostarp kā vienu no dališanas veidiem paredzot “nekustamā īpašuma, kurā ietilpst ēka ar dzīvojamām telpām, sadališanu dzīvokļu īpašumos” (CL 1075. panta pirmās daļas 5. punkts).²

Šī raksta uzdevums ir aplūkot jaunā dališanas veida, t. i., nekustamā īpašuma sadališanas dzīvokļu īpašumos ar tiesas spriedumu, ieviešanas iemeslus, tā piemērošanas priekšnoteikumus un atsevišķus ar šo dališanas veidu saistītos problemātiskos aspektus.

1. Jaunā dališanas veida ieviešanas iemesli

[2] Līdzšinējā CL 1075. panta redakcijā, kas bija spēkā līdz 2022. gada 30. aprīlim, nebija paredzēta tiesas kompetence izbeigt kopīpašumu vienīgi daļēji. Tāpēc strīda gadījumā kopīpašniekiem bija jārēķinās ar to, ka tiesa principā var izraudzīties tikai vienu no trijiem minētajā pantā izsmēļoši uzskaitītajiem dališanas veidiem un nav pilnvarota piemērot tādu dališanas veidu, kas nav paredzēts šajā normā. Turklāt visi trīs dališanas veidi bija vērsti uz kopīpašuma izbeigšanu pilnībā, t. i., 1) kopīgās lietas reāla sadališana un attiecīgo reālo daļu piespriešana katram no kopīpašniekiem, 2) visas kopīgās lietas atdošana (piespriešana) vienam kopīpašniekam ar viņa pienākumu izmaksāt pārējiem kopīpašniekiem viņu domājamās daļas naudā vai arī 3) visas kopīgās lietas pārdošana (izsolē) un no

¹ Grozījumi Civillikumā: LV likums. Pieņemts 03.02.2022. [01.05.2022. red.].

² Par kopīpašuma izbeigšanas tiesiskā regulējuma reformu sk. plašāk: Kalniņš E. Kopīpašuma izbeigšanas tiesiskais regulējums un tā reforma Latvijā. Grām.: Privāttiesību teorija un prakse. Otrā grāmata. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2023, 23.–127. lpp.; Kalniņš E. Regulation on Terminating Joint Ownership and Reform Thereof in Latvia. Journal of the University of Latvia. Law, 2023, No. 16, pp. 212–225.

pārdošanas ieņemtās naudas summas sadalīšana starp kopīpašniekiem atbilstoši viņu domājamām daļām. Citiem vārdiem, ikviens no minētajiem dališanas veidiem bija vērsts uz to, lai vairākām personām kopīgi piederošā īpašuma tiesība uz konkrēto lietu dališanas rezultātā nonāktu vienas personas individuālā pierībā.³

Līdz ar to arī kopīgā nekustamā īpašuma sadalīšana dzīvokļu īpašumos (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma⁴ 6. pantu) netika uzskatīta par “dališanu” CL 1074. un 1075. panta izpratnē. Šāda juridiskā pozīcija savulaik tika pamatota ar to, ka, sadalot nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos, CL 1067.–1075. pantā regulētais “dalītais” kopīpašums tiek nevis izbeigts, bet gan pārvērsts par “kvalificēto” kopīpašumu, jo dzīvokļu īpašnieku starpā tāpat pastāv kopīpašuma attiecības.⁵ Proti, katram dzīvokļa īpašniekam pieder noteikta domājamā daļa no visiem dzīvokļu īpašniekiem kopīgi piederošās īpašuma tiesības uz “kopīpašumā esošo daļu” (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 4. un 5. pantu). Vienlaikus attiecīgā “kopīpašuma domājamā daļa” ir juridiski nedalāmi saistīta ar konkrēto “atsevišķo īpašumu” (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 3. pantu), un abi minētie elementi veido konkrētā dzīvokļa īpašuma – kā patstāvīga nekustamā īpašuma – sastāvu (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 2. panta otro daļu).

Tāpēc atbilstoši CL 1075. pantam (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2022. gada 30. aprīlim) tiesa nebija kompetenta izšķirt kopīpašnieku starpā radušos strīdu par kopīpašuma izbeigšanu, nospriežot sadalīt strīdus nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos.⁶

[3] Līdzšinējā tiesu praksē nav tikusi arī akceptēta tiesas iespēja, piemērojot CL 1. pantā nostiprināto labas ticības principu, atkāpties no CL 1075. panta (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2022. gada 30. aprīlim) striktā regulējuma un ar spriedumu sadalīt kopīgo nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos tad, ja strīdus nekustamais īpašums nav reāli dalāms, taču to ir iespējams sadalīt dzīvokļu īpašumos (par ko Valsts zemes dienests ir sniedzis pozitīvu atzinumu) un ja konkrētā gadījuma īpašajos apstākļos abu pārējo CL 1075. pantā paredzēto dališanas veidu piemērošana novestu pie acīmredzami netaisnīga rezultāta (konkrētajā gadījumā viens no kopīpašniekiem (komersants), rīkojoties pretēji labai ticībai, bija pieprasījis izbeigt kopīpašumu un pārdot kopīgo namīpašumu izsolē, kā rezultātā pārējie kopīpašnieki (fiziskas personas) varētu zaudēt savu

³ Sk.: Kalniņš E. Kopīpašuma izbeigšanas tiesiskais regulējums un tā reforma Latvijā. 2023, 48.–50. lpp.

⁴ Dzīvokļa īpašuma likums: LV likums. Pieņemts 28.10.2010. [03.05.2022. red.].

⁵ Sk.: Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 275. lpp.; Senāta 17.12.2019. spriedums lietā Nr. SKC-259/2019 (C04169414), 7.5. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.]

⁶ Sk., piemēram: Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 14.10.2013. spriedums lietā Nr. C04224109, 13.2. punkts; Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 20.06.2016. spriedums lietā Nr. C31187908, 13.5. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.]; sk. arī: Neilands R. Atsevišķi kopīpašuma problēmjautājumi un to iespējamie risinājumi. Jurista Vārds, 2020, Nr. 04 (1114).

līdzšinējo mājokli, lai gan Valsts zemes dienests bija sniedzis pozitīvu atzinumu par iespēju konkrēto namīpašumu sadalīt dzīvokļu īpašumos).⁷

Tajā pašā laikā Senāts savā 2019. gada 17. decembra blakus lēmumā lietā Nr. SKC-259/2019 (C04169414) atzina, ka CL 1075. pants “neparedz mūsdienu apstākļiem atbilstošus kopīpašuma izbeigšanas veidus”, vienlaikus vēršot likumdevēja uzmanību uz nepieciešamību pilnveidot esošo kopīpašuma izbeigšanas regulējumu “atbilstoši mūsdienu situācijai”, tostarp kā vienu no dalīšanas veidiem paredzot kopīpašumā esošas dzīvojamās mājas sadalīšanu dzīvokļu īpašumos.⁸

Rezultātā galvenais iemesls tam, kāpēc kopīpašuma izbeigšanas regulējums ticis papildināts ar jaunu likumisku dalīšanas ierobežojumu (sk. CL 1074. panta otro daļu), kā arī ar vairākiem jauniem dalīšanas veidiem (sk. CL 1075. panta pirmās daļas 2., 3. un 5. punktu), ir pēdējos gados arvien plašāk piekoptā prakse, kad komersanti, peļņas gūšanas nolūkā iegādājoties domājamās daļas par salīdzinoši zemu cenu, vēlāk piedāvā pārējiem kopīpašniekiem šīs daļas atpirkt par augstāku cenu (lai tiesā netiktu celta kopīpašuma izbeigšanas prasība) vai arī drīz pēc domājamo daļu iegādes ceļā tiesā prasību par kopīpašuma izbeigšanu, lūdzot tiesu pārdot izsolē visu kopīgo nekustamo īpašumu un no pārdošanas ieņemto naudas summu sadalot starp kopīpašniekiem (tādējādi tiek izbeigtas kopīpašuma attiecības, kurās līdzšinējo dalībnieku starpā, iespējams, nav bijis domstarpību, un, zaudējot savu līdzšinējo mājokli, viņi ir spiesti nodoties jaunai mājvietas meklēšanai).⁹

Tāpēc ar likuma grozījumiem tiesai piešķirtā kompetence “sadalīt dzīvokļu īpašumos nekustamo īpašumu, kurā ietilpst ēka ar dzīvojamām telpām” (CL 1075. panta pirmās daļas 5. punkts), pirmām kārtām domāta daudzdzīvokļu māju kopīpašnieku tiesību un pamatoto interešu aizsardzībai pret tādu vienu vai vairāku kopīpašnieku negodprātīgu rīcību, pieprasot kopīpašuma izbeigšanu, kas tiek īstenota peļņas gūšanas nolūkā un ignorējot citu kopīpašnieku pamatotās un aizsargājamās intereses.

Vienlaikus jāņem vērā, ka šis jaunais dalīšanas veids nav domāts tikai tam, lai “apkarotu” kopīpašnieku negodprātīgu rīcību. Tā, piemēram, sadalīšana dzīvokļu īpašumos ir ļoti piemērots risinājums tad, ja reāli nedalāma namīpašuma kopīpašnieki ir vienisprātis, ka viņu mantotais “dzimtas īpašums” nekādā gadījumā nedrīkst pilnībā vai daļēji nonākt trešās personas īpašumā, taču neviens no viņiem nav ar mieru izstāties no kopīpašuma pret atlīdzību naudā vai palielināt savu daļu

⁷ Sk.: Senāta 17.12.2019. spriedums lietā Nr. SKC-259/2019 (C04169414), 3.3., 7.4. un 7.5. punkts; Senāta 17.12.2019. blakus lēmums lietā Nr. SKC-259/2019 (C04169414), 2.19. un 10. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.].

⁸ Sk.: Senāta 17.12.2019. blakus lēmums lietā Nr. SKC-259/2019 (C04169414), 9. un 10. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.].

⁹ Likumprojekta Nr. 906/Lp13 “Grozījumi Civillikumā” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/123C10880FD85CA5C2258663003A0CEF?OpenDocument#B> [aplūkots 07.12.2023.].

kopīpašumā, turklāt kopīpašnieki nespēj vienoties arī par visiem pieņemamu variantu, kā tieši jaunizveidojamie dzīvokļu īpašumi būtu sadalāmi viņu starpā.¹⁰

2. Jaunā dališanas veida normatīvais regulējums un tā piemērošanas galvenais priekšnoteikums

[4] CL 1075. panta pirmās daļas 5. punktā paredzēts, ka tad, ja kopīpašnieki nevar vienoties par dališanas veidu, “tiesa, raugoties pēc dalāmā priekšmeta īpašībām un lietas apstākļiem, [citstarp] noteic sadalīt dzīvokļu īpašumos nekustamo īpašumu, kurā ietilpst ēka ar dzīvojamām telpām”. Tādējādi Dzīvokļa īpašuma likuma 6. panta pirmās daļas izpratnē ar “tiesas spriedumu” kā dzīvokļa īpašuma “izveidošanas pamatu” tagad ir saprotams ne tikai tiesas spriedums strīdā par tāda darījuma izpildīšanu, kurā paredzēta nekustamā īpašuma sadalīšana dzīvokļu īpašumos, bet arī tiesas spriedums, ar ko izspriesta lieta par kopīpašuma izbeigšanu ar dališanu.

[4.1] Turklāt – līdzās minētajam vispārīgajam noteikumam – CL 1075. panta otrās daļas 1. teikumā noteikts, ka tad, “ja kopīpašums ir nekustams īpašums, kurā ietilpst ēka ar dzīvojamām telpām, un nav iespējams piespriest katram no kopīpašniekiem reālas daļas, tiesa pēc iespējas nosaka nekustamā īpašuma sadali dzīvokļu īpašumos, tostarp gadījumā, kad kāds kopīpašnieks dališanas rezultātā neiegūst dzīvokļa īpašumu, bet saņem savas daļas atlīdzinājumu naudā”. No šī formulējuma visupirms izriet, ka reāli nedalāma nekustamā īpašuma sadalīšanai dzīvokļu īpašumos ir zināma prioritāte pār citiem dališanas veidiem. Tajā pašā laikā CL 1075. panta otrās daļas 2. teikumā paredzēts, ka “tiesa var noteikt arī citu kopīpašuma sadales veidu, ja tas vairāk atbilst kopīpašnieku interesēm vai ir citādi piemērotāks, raugoties pēc lietas apstākļiem”.

Jāpiebilst, ka likumprojekta “Grozījumi Civillikumā” sākotnējā redakcijā daudz uzskatāmāk bija akcentēta sadalīšanas dzīvokļu īpašumos prioritāte pār citiem dališanas veidiem: “Ja kopīpašuma priekšmetā ietilpst dzīvojamā māja, tad, kopīpašumu dalot, priekšroka dodama dzīvojamās mājas sadalīšanai dzīvokļu īpašumos, atlīdzinot naudā kopīpašuma daļu tam kopīpašniekam, kurš neiegūst dzīvokļa īpašumu. Citus kopīpašuma dališanas veidus piemēro tikai tad, ja sadale dzīvokļu īpašumos nav iespējama.”¹¹ Taču, lai gan sākotnēji iecerētā prioritāte CL 1075. panta otrās daļas galīgajā redakcijā ir tikusi mikstināta, likumdevējs tomēr nav atkāpies no cita jau sākotnēji iecerētā noteikuma, ka nekustamā īpašuma sadalīšana dzīvokļu īpašumos ir iespējama arī tad, ja tās rezultātā kāds no kopīpašniekiem neiegūst dzīvokļa īpašumu.

¹⁰ Sk.: Kalniņš E. Kopīpašuma izbeigšanas tiesiskais regulējums un tā reforma Latvijā. 2023, 92.–93. lpp.; Kalniņš E. Regulation on Terminating Joint Ownership and Reform Thereof in Latvia. 2023, pp. 219–220.

¹¹ Likumprojekts Nr. 906/Lp13 “Grozījumi Civillikumā”. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/123C10880FD85CASC2258663003A0CEF?OpenDocument#B> [aplūkots 07.12.2023.].

[4.2] No salīdzinošo tiesību viedokļa jānorāda, ka līdzīgs kopīpašuma izbeigšanas (dališanas) veids – apbūvēta nekustamā īpašuma sadalīšana dzīvokļu īpašumos – ir paredzēts Austrijas tiesībās. Proti, saskaņā ar Austrijas Dzīvokļu īpašuma likuma¹² 3. paragrāfa pirmās daļas 1. punktu dzīvokļa īpašums var tikt nodibināts, pamatojoties uz tiesas spriedumu tiesvedībā par kopīpašnieku kopības izbeigšanu.

Kā atzīts Austrijas tiesu praksē un tiesību doktrīnā, šim dališanas veidam, ja konkrētā gadījuma apstākļos tas ir iespējams un lietderīgs, ir priekšroka salīdzinājumā ar pārējiem diviem dališanas veidiem, t. i., kopīgās lietas reālo dališanu un civilo dališanu (respektīvi, lietas pārdošanu un saņemtās naudas summas sadalīšanu starp kopīpašniekiem), un nekustamā īpašuma sadalīšanai dzīvokļu īpašumos attiecīgi piemērojami reālās dališanas pamatnoteikumi. Turklāt šādas dališanas īstenošanai nepieciešams, lai katrs kopīpašnieks saņemtu viņa domājamai daļai atbilstošu objektu ar aptuveni līdzīgām īpašībām,¹³ respektīvi, lai būtu iespējams izveidot kopīpašnieku skaitam atbilstošus un pietiekami piemērotus dzīvokļa īpašuma objektus.¹⁴

[5] Ņemot vērā to, ka nekustamā īpašuma sadalīšanai dzīvokļu īpašumos ir zināma līdzība ar nekustamā īpašuma sadalīšanu reālās daļās (sk. CL 1075. panta pirmās daļas 1. punktu), uz sadalīšanu dzīvokļu īpašumos ir attiecināmi vairāki reālās dališanas pamatnoteikumi, no kuriem galvenais ir kopīgās lietas “juridiska dalāmība”.

[5.1] Proti, ja reālās dališanas galvenais priekšnoteikums ir kopīgās lietas juridiska dalāmība reālās daļās (sk. CL 847. pantu), tad CL 1075. panta pirmās daļas 5. punktā paredzētā dališanas veida piemērošanas galvenais priekšnoteikums ir juridiska iespēja sadalīt kopīgo nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos. Tāpēc CL 1075. panta pirmās daļas 5. punktā un šī panta otrajā daļā lietotais apzīmējums “nekustamais īpašums, kurā ietilpst ēka ar dzīvojamām telpām”, ir jāiztulko un jāpiemēro kopsakarā ar Dzīvokļa īpašuma likuma regulējumu, jo tieši šis speciālais likums paredz, kādus nekustamos īpašumus ir iespējams sadalīt dzīvokļu īpašumos.

Kā noteikts Dzīvokļa īpašuma likuma 2. panta pirmajā daļā, “dzīvokļa īpašums ir dzīvojamā mājā tiesiski nodalīts patstāvīgs nekustamais īpašums”, un “par dzīvojamo māju šā likuma izpratnē uzskatāma ēka, kas Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā [turpmāk – Kadastra informācijas sistēmā]

¹² Bundesgesetz über das Wohnungseigentum (Wohnungseigentumsgesetz). Pieejams: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001921> [aplūkots 07.12.2023.].

¹³ Sk.: Iro G. Sachenrecht. 6. Aufl. Wien: Verlag Österreich, 2016, Rz 5/24, 5/30, 5/32.

¹⁴ Sk.: Binder M. Sachenrecht. Wien: Verlag Österreich, 2003, Rz 5/17; Koziol H., Bydliński P., Bollenberger R. (Hrsg.) Kurzkommentar zum ABGB. 5. Aufl. Wien: Verlag Österreich, 2017, § 843, Rz 1, 3.

reģistrēta kā dzīvojamā māja”.¹⁵ Turklāt saskaņā ar Dzīvokļa īpašuma likuma 6. panta otro daļu dzīvokļu īpašumos iespējams sadalīt vienīgi “ekspluatācijā nodotu dzīvojamo māju” (kopā ar tai piederīgajām palīgekām, būvēm un attiecīgo zemesgabalu), un šādi jāsadala “visa dzīvojamā māja”.

Taču likumprojekta anotācijā un juridiskajā literatūrā paustais viedoklis, ka CL 1075. panta pirmās daļas 5. punktā paredzētais dalīšanas veids principā attiecas vienīgi uz tādām dzīvojamām mājām (ar attiecīgo zemesgabalu vai bez tā), kurās saskaņā ar Kadastra informācijas sistēmas datiem ir vairāk nekā viens dzīvoklis,¹⁶ ir par šauru. Tas tāpēc, ka – līdzās Dzīvokļa īpašuma likuma 2. panta pirmajai daļai – jāņem vērā arī šā likuma pārejas noteikumu 5. punkta norma, ka līdz attiecīga speciālā regulējuma spēkā stāšanās brīdim Dzīvokļa īpašuma likuma noteikumi “piemērojami arī Kadastra informācijas sistēmā reģistrētām nedzīvojamām ēkām – biroju ēkām, kā arī citām nedzīvojamām ēkām ar vismaz trīs izbūvētiem dzīvokļiem, ja tajās izveidotas telpu grupas, kas atbilst šā likuma 3. panta pirmajai daļai”. Savukārt Dzīvokļa īpašuma likuma 3. panta pirmajā daļā noteikts, ka ikviena dzīvokļa īpašuma sastāvā ietilpstošais “atsevišķais īpašums ir dzīvojamā mājā esošs būvnieciski norobežots un funkcionāli nošķirts dzīvoklis, neapdzīvojamā telpa vai mākslinieka darbnīca, kura kā dzīvojamā vai nedzīvojamā telpu grupa reģistrēta Kadastra informācijas sistēmā”.

Tādējādi CL 1075. panta pirmās daļas 5. punktā paredzētais dalīšanas veids attiecas ne tikai uz tādām ēkām, kuras Kadastra informācijas sistēmā reģistrētas kā “dzīvojamās mājas” un kurās ir vairāk nekā viena telpu grupa, bet arī uz tādām Kadastra informācijas sistēmā reģistrētām nedzīvojamām ēkām, kurās izveidotas būvnieciski norobežotas un funkcionāli nošķirtas dzīvojamo vai nedzīvojamo telpu grupas, t. i., uz šādām biroju ēkām, kā arī citām nedzīvojamām ēkām ar vismaz trīs izbūvētiem dzīvokļiem.

[5.2] Kadastra objektu formēšanu, tostarp dzīvokļu īpašumu kā jaunu nekustamo īpašumu veidošanu un reģistrēšanu Kadastra informācijas sistēmā, veic Valsts zemes dienests (sk. Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma¹⁷ 10., 12. un 51. pantu). Turklāt Valsts zemes dienests ir kompetents aprēķināt, pārrēķināt (aktualizēt) un reģistrēt Kadastra informācijas sistēmā katra dzīvokļa īpašuma sastāvā ietilpstošo kopīpašuma domājamo daļu atbilstoši Kadastra informācijas sistēmā reģistrētajiem aktuālajiem būves datiem (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 5. panta ceturto daļu).

¹⁵ Atbilstoši būvju klasifikācijai ēka uzskatāma par dzīvojamo māju jau tad, ja vismaz 50% no ēkas galvenā lietošanas veida aprēķinā izmantojamo telpu grupu platības aizņem dzīvojamo telpu grupas (sk. Ministru kabineta 2018. gada 12. jūnija noteikumu Nr. 326 “Būvju klasifikācijas noteikumi” [15.06.2018. red.] 8. punktu), proti, bez dzīvokļiem (dzīvojamo telpu grupām) dzīvojamā mājā var būt (un parasti ir) arī nedzīvojamo telpu grupas.

¹⁶ Sk.: Kalniņš E. Kopīpašuma izbeigšanas tiesiskais regulējums un tā reforma Latvijā. 2023, 111.–112. lpp.; Kalniņš E. Regulation on Terminating Joint Ownership and Reform Thereof in Latvia. 2023, p. 222.

¹⁷ Nekustamā īpašuma valsts kadastra likums: LV likums. Pieņemts 01.12.2005. [01.12.2022. red.].

Tāpēc kā izšķirošs pierādījums tam, ka konkrēto nekustamo īpašumu iespējams sadalīt vismaz divos dzīvokļu īpašumos, kalpo Valsts zemes dienesta sniegts atzinums par tādas sadalīšanas iespēju (praksē to dēvē kā “atzinumu par iesakāmo domājamo daļu aprēķinu”). Turklāt šādu atzinumu Valsts zemes dienests ir tiesīgs sagatavot un izsniegt arī “pēc viena kopīpašnieka pieprasījuma” (sk. Ministru kabineta 2012. gada 10. aprīļa noteikumu Nr. 263 “Kadastra objekta reģistrācijas un kadastra datu aktualizācijas noteikumi”¹⁸ 59. punktu).

Valsts zemes dienesta atzinumā norāda konkrēto nekustamo īpašumu identificējošo informāciju, tostarp dzīvokļu īpašumos sadalāmās ēkas “lietderīgo platību” (atbilstoši tai tiek noteikts visu kopīpašuma domājamo daļu kopskaits), un ieteicamo sadalījumu domājamās daļās, attiecībā uz katru jaunizveidojamo dzīvokļa īpašumu norādot 1) konkrētās telpu grupas kadastra apzīmējumu, adresi (ja tāda ir) un šīs telpu grupas kopējo platību, 2) kopīpašuma domājamās daļas apmēru (ko veido konkrētās telpu grupas kopējās platības attiecība pret visas ēkas lietderīgo platību) un 3) izmantošanas veidu (“dzīvoklis”, “nedzīvojamā telpa” vai “mākslinieka darbnīca”).

Ja tiesa ir nospriedusi sadalīt nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos, tad sprieduma rezolutīvajā daļā, balstoties uz Valsts zemes dienesta atzinumā ietvertu informāciju, ir norādāmas ziņas, kas identificē katru jaunizveidoto dzīvokļa īpašumu. Vienlaikus tomēr jāņem vērā, ka Valsts zemes dienesta atzinumā norādītajam kopīpašuma domājamo daļu apmēram ir vienīgi informatīvs raksturs un šis apmērs var mainīties (ja, piemēram, starplaikā kāds no kopīpašniekiem, veicot būvdarbus, ir samazinājis vai palielinājis kādas telpu grupas kopējo platību). Tāpēc nav izslēgts, ka pēc tiesas sprieduma spēkā stāšanās Valsts zemes dienestam var rasties pamats pārreķināt (aktualizēt) katra ar spriedumu izveidotā dzīvokļa īpašuma sastāvā ietilpstošo kopīpašuma domājamo daļu atbilstoši Kadastra informācijas sistēmā reģistrētajiem aktuālajiem būves datiem (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 5. panta ceturto daļu).

[5.3] Ja tiesdibības gaitā kāds no kopīpašniekiem ir norādījis uz nepieciešamību sadalīt kopīgo nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos un arī, tiesas ieskatā, šāds dalīšanas veids konkrētā gadījuma apstākļos pirmšķietami varētu būt vispiemērotākais, taču neviens no kopīpašniekiem nav sagādājis un iesniedzis tiesai iepriekš minēto Valsts zemes dienesta atzinumu, tiesai jārikojas atbilstoši Civilprocesa likuma¹⁹ 93. panta ceturtajai daļai un jāizpilda “norādīšanas jeb izskaidrošanas pienākums”, kura galvenais mērķis ir novērst t. s. “pārsteiguma sprieduma” risku.²⁰

Proti, šādā situācijā tiesas pienākums ir paziņot pusēm, ka lietā nav iesniegti pierādījumi par iespēju sadalīt strīdus nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos,

¹⁸ Kadastra objekta reģistrācijas un kadastra datu aktualizācijas noteikumi: Ministru kabineta 2012. gada 10. aprīļa noteikumi Nr. 263 [22.03.2023. red.].

¹⁹ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [01.12.2023. red.].

²⁰ Par šī pienākuma izpratni sk. plašāk: Gulbis R. Tiesneša norādīšanas pienākuma izpratne no nozīme civilprocesā. Jurista Vārds, 2022, Nr. 41 (1255).

norādot, ka par šādu pierādījumu kalpo attiecīgs Valsts zemes dienesta atzinums, kā arī nepieciešamības gadījumā nosakot termiņu minētā pierādījuma iesniegšanai, vienlaikus izskaidrojot tiesiskās sekas (t. i., cita CL 1075. panta pirmajā daļā paredzēta dališanas veida noteikšana ar tiesas spriedumu), kādas iestāsies, ja šāds papildu pierādījums netiks iesniegts.

3. Jaunizveidojamo dzīvokļu īpašumu atbilstība kopīpašnieku domājamām daļām un līdzšinējai dalītas lietošanas kārtībai

[6] Kā jau norādīts iepriekš, nekustamā īpašuma sadalīšanai dzīvokļu īpašumos ir zināma līdzība ar nekustamā īpašuma sadalīšanu reālās daļās, tāpēc uz sadalīšanu dzīvokļu īpašumos ir attiecināmi vairāki reālās dališanas pamatnoteikumi (sk. šā raksta 5. punktu).

[6.1] Atbilstoši vienam no šādiem pamatnoteikumiem, kas izriet no CL 1069. panta pirmās daļas un 1075. panta pirmās daļas 1. punkta sistēmiskā kopsakara un jēgas, kopīgās lietas reālas dališanas rezultātā tiesas noteiktajām reālajām daļām principā jāatbilst kopīpašnieku domājamām daļām (to vērtībai). Tādējādi arī CL 1075. panta pirmās daļas 5. punktā paredzētās dališanas rezultātā izveidotajiem dzīvokļu īpašumiem pēc vispārīgā principa jāatbilst kopīpašnieku skaitam un viņu domājamām daļām (to vērtībai). Vienlaikus jāņem vērā, ka šāda precīza dališana ne vienmēr ir praktiski īstenojama. Tāpēc – kā atzīts juridiskajā literatūrā un tiesu praksē – ir pieļaujams sadalīt kopīgo nekustamo īpašumu arī tādās reālās daļās, kas vērtības ziņā precīzi neatbilst kopīpašnieku domājamām daļām, vienlaikus piedzenot no lielākas reālās daļas ieguvēja atbilstošu atlīdzību naudā par labu tam, kurš saņēmis vērtības ziņā mazāku reālo daļu salīdzinājumā ar viņam piederošo domājamo daļu²¹ (minētās atlīdzības apmērs nosakāms atbilstoši kopīgā nekustamā īpašuma tirgus vērtībai laikā, kad pēc būtības tiek izskatīta civillieta par kopīpašuma izbeigšanu).²²

Tamlīdzīgs risinājums ir pieļaujams, arī sadalot strīdus nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos. Proti, ir pieļaujams sadalīt nekustamo īpašumu arī tādās dzīvokļu īpašumos, kuri precīzi neatbilst kopīpašnieku domājamām daļām (to vērtībai), vienlaikus piedzenot no lielāka dzīvokļa īpašuma ieguvēja atbilstošu atlīdzību naudā par labu tam, kurš saņēmis vērtības ziņā mazāku dzīvokļa īpašumu (salīdzinājumā ar viņam piederošo domājamo daļu). Tādējādi tam kopīpašniekam, kurš uzskata, ka viņam pienākas šāds izlīdzinājums no viena vai vairākiem citiem kopīpašniekiem, tiesvedības gaitā ir aktīvi jāgādā par to, lai tiesa varētu apspriest un nepieciešamības gadījumā arī pozitīvi izlemt šādu jautājumu ar spriedumu. Tāpēc ieinteresētā kopīpašnieka uzdevums ir jau laikus iesniegt tiesai

²¹ Sk.: Grūtups A., Kalniņš E. 2002, 279. lpp.; Senāta 21.02.2019. spriedums lietā Nr. SKC-33/2019 (C19046014), 9.2. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.].

²² Sk.: Kalniņš E. Kopīpašuma izbeigšanas tiesiskais regulējums un tā reforma Latvijā. 2023, 55.–56. lpp.

ne tikai ticamus pierādījumus par visa strīdus nekustamā īpašuma un attiecīgo jaunizveidojamo dzīvokļu īpašumu tirgus vērtību, bet arī skaidru un saprotamu piedzenamās summas aprēķinu.

[6.2] Nosakot reālo dališanu (sk. CL 1075. panta pirmās daļas 1. punktu), tiesai pēc iespējas jāņem vērā, kādas daļas jau atsevišķi lieto katrs no kopīpašniekiem, ja viņu starpā ir noteikta kopīgā nekustamā īpašuma dalīta lietošana (sk. CL 1070. panta pirmo daļu), tādējādi vērtējot arī to, kuram no kopīpašniekiem ir pamatotāka interese saņemt vienu vai otru reāli atdalīto daļu (attiecīgajam kopīpašniekam šādas intereses esība ir jāpierāda). Arī, sadalot strīdus nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos, tiesai pēc iespējas jāņem vērā, kuras tieši telpu grupas atsevišķi jau lieto katrs no kopīpašniekiem, jo parasti tādu kopīpašnieku starpā, kuru nekustamā īpašuma sastāvā ietilpst dzīvojamā māja vai nedzīvojamā ēka, ar līgumu vai tiesas spriedumu ir noteikta kopīgā nekustamā īpašuma dalīta lietošana.²³

Kaut arī likumā nav tieši paredzēta šāda iespēja, Senāta praksē atzīts, ka zemesgrāmatā ir iespējams nostiprināt kopīpašumā esoša nekustamā īpašuma dalītas lietošanas kārtību, jo šāda kārtība ir saistīta ar īpašuma tiesību uz nekustamu īpašumu un saprotama kā kopīpašniekiem kopīgi piederošās īpašuma tiesības aprobežojums, turklāt zemesgrāmatā nostiprinātā dalītas lietošanas kārtība ir saistoša visām trešajām personām, un ar to var rēķināties, izšķiroties par konkrēto domājamo daļu iegādi.²⁴ No minētā izriet, ka arī strīdā par kopīpašuma izbeigšanu un nekustamā īpašuma sadališanu dzīvokļu īpašumos kopīpašnieki var rēķināties ar to, ka tiesa ņems vērā zemesgrāmatā nostiprināto dalītas lietošanas kārtību. Savukārt tad, ja kopīpašnieku starpā noteiktā dalītas lietošanas kārtība zemesgrāmatā nav nostiprināta, ieinteresētajam kopīpašniekam ir jāpierāda šādas lietošanas kārtības esība un saturs. Turklāt gan vienā, gan otrā gadījumā ieinteresētajam kopīpašniekam skaidri jāpauž tiesai sava vēlme iegūt tieši to jaunizveidojamo dzīvokļa īpašumu, kura sastāvā iekļaujamo dzīvojamo vai nedzīvojamo telpu grupu konkrētais kopīpašnieks jau lieto atsevišķi no pārējiem kopīpašniekiem.

Kopīpašnieku starpā noteiktās dalītas lietošanas kārtības (sk. CL 1070. panta pirmo daļu) vērā ņemšana vienlaikus nozīmē arī secinājumu izdarīšanu par to, kuram kopīpašniekam ir pamatotāka interese saņemt vienu vai otru jaunizveidojamo dzīvokļa īpašumu. Parasti tas kopīpašnieks, kura atsevišķā lietošanā ir nodots konkrēts dzīvoklis vai nedzīvojamā telpa, primāri gādā tieši par šīs telpu grupas uzturēšanu labā kārtībā un tās uzlabošanu, izdarot atbilstošus ieguldījumus. Tāpēc, piespriežot jaunizveidojamo dzīvokļa īpašumu tam

²³ Sk.: Kalniņš E. Kopīpašuma izbeigšanas tiesiskais regulējums un tā reforma Latvijā. 2023, 56.–57., 113.–114. lpp.

²⁴ Sk.: Senāta 02.11.2011. lēmums lietā Nr. SKC-781/2011 (C01161910), 10.–14. punkts; Senāta 05.12.2012. lēmums lietā Nr. SKC-1800/2012 (C01161910), 10. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.]; Senāta 29.05.2020. spriedums lietā Nr. SKC-103/2020 (C30428315), 8. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].

kopīpašniekam, kurš līdz tam ir atsevišķi lietojis attiecīgo telpu grupu, būtībā tiek ņemti vērā arī konkrētā kopīpašnieka izdarītie ieguldījumi viņa atsevišķā lietošanā nodotajā daļā, kas atbilst nepieciešamībai izraudzīties tādu dalīšanas risinājumu, kas konkrētā gadījuma apstākļos ir vispiemērotākais un vistaisnīgākais.²⁵

[7] Visbiežot – atšķirībā no Austrijas tiesībām (sk. šā raksta 4.2 punktu) – CL 1075. panta otrās daļas 1. teikumā ir tieši paredzēta tiesas iespēja sadalīt strīdus nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos pat tad, ja kāds no kopīpašniekiem (piemēram, nelielās domājamās daļas vai citu iemeslu dēļ) šādas dalīšanas rezultātā neiegūst attiecīgu dzīvokļa īpašumu un ir spiests samierināties ar viņa domājamās daļas atlīdzinājumu naudā. Kā skaidrots likumprojekta anotācijā, šāda dalīšanas risinājuma tipisks piemērs ir situācija, kad viena kopīpašnieka atsevišķā lietošanā ir nodoti neizbūvēti bēniņi vai pagrabtelpas, kas pēc vispārīgā principa ietilpst “kopīpašumā esošajā daļā” (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 4. panta pirmās daļas 1. punktu), jo šādas koplietošanas telpas, kuras konkrētajam kopīpašniekam varētu būt arī nodotas atsevišķā lietošanā, principā nevar tikt iekļautas jaunizveidojama dzīvokļa īpašuma sastāvā kā “atsevišķais īpašums” vai tā daļa (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 3. pantu).²⁶

Minētais risinājums patiesībā nozīmē divu dalīšanas veidu kombinēšanu, jo līdzās sadalīšanai dzīvokļu īpašumos (sk. CL 1075. panta pirmās daļas 5. punktu) notiek arī “daļas atdošana vienam vai vairākiem kopīpašniekiem ar pienākumu atlīdzināt daļu naudā” (sk. CL 1075. panta pirmās daļas 2. punktu). Tāpēc, nosakot piedzenamā atlīdzinājuma apmēru, tiesai jārikojas atbilstoši līdzšinējā praksē akceptētajiem atlīdzības noteikšanas kritērijiem, proti, par pamatu jāņem strīdus nekustamā īpašuma tirgus vērtība laikā, kad pēc būtības tiek izskatīta civillietā par kopīpašuma izbeigšanu,²⁷ un attiecīgajam kopīpašniekam pienākošā atlīdzinājuma apmērs jānosaka atbilstoši viņa domājamās daļas lielumam, t. i., kā šai domājamai daļai atbilstoša daļa no visa strīdus nekustamā īpašuma tirgus vērtības.²⁸

Praksē problemātisks var būt jautājums, no kura konkrēti ir piedzenama tiesas noteiktā atlīdzinājuma summa par labu tam kopīpašniekam, kurš neiegūst dzīvokļa īpašumu (sk. CL 1075. panta otrās daļas 1. teikumu). Atkarībā no konkrētā gadījuma apstākļiem atlīdzinājums naudā var tikt piedzīts no viena, vairākiem vai visiem pārējiem kopīpašniekiem, kuri dalīšanas rezultātā ir ieguvuši dzīvokļu īpašumus, tostarp uz tā kopīpašnieka domājamās daļas rēķina, kuram jāsamierinās ar atlīdzinājumu naudā. Citiem vārdiem, atbilstošs atlīdzinājums būtu piedzenams

²⁵ Sal.: Senāta 26.10.2021. rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKC-1120/2021 (C71259319), 3.1. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].

²⁶ Likumprojekta Nr. 906/Lp13 “Grozījumi Civillikumā” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/123C10880FD85CA5C2258663003A0CEF?OpenDocument#B> [aplūkots 07.12.2023.].

²⁷ Sal.: Senāta 15.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-263/2017 (C04205509), 9. punkts; Senāta 02.12.2021. spriedums lietā Nr. SKC-84/2021 (C04306814), 7.1. punkts; Senāta 05.01.2023. spriedums lietā Nr. SKC-116/2023 (C68383320), 8.1. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].

²⁸ Sal.: Senāta 30.03.2017. spriedums lietā Nr. SKC-105/2017 (C04344910), 12.2. un 12.3. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].

no tā kopīpašnieka, kurš, iegūstot dzīvokļa īpašumu, ir guvis labumu arī uz dzīvokļa īpašumu nesaņēmušā kopīpašnieka domājamās daļas rēķina. Ja, piemēram, viena kopīpašnieka atsevišķā lietošanā ir tikuši nodoti neizbūvēti bēniņi, kas pēc vispārīgā principa ietilpst “kopīpašumā esošajā daļā” kā koplietošanas telpas (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 4. panta pirmās daļas 1. punktu), tad, sadalot nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos, šim kopīpašniekam šādā gadījumā būtu jāsamierinās ar viņa domājamās daļas atlīdzinājumu naudā, kas būtu piedzenams no pārējiem, t. i., dzīvokļu īpašumus ieguvušajiem, kopīpašniekiem atbilstoši viņu iegūto “kopīpašuma domājamo daļu” apmēram (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 5. panta pirmo daļu).

Kopsavilkums

1. CL 1075. panta pirmās daļas 5. punktā paredzētais dališanas veids – “nekustamā īpašuma, kurā ietilpst ēka ar dzīvojamām telpām, sadalīšana dzīvokļu īpašumos” – attiecas ne tikai uz tādām ēkām, kuras Kadastra informācijas sistēmā reģistrētas kā “dzīvojamās mājas” un kurās ir vairāk nekā viena telpu grupa, bet arī uz tādām Kadastra informācijas sistēmā reģistrētām nedzīvojamām ēkām, kurās izveidotas būvnieciski norobežotas un funkcionāli nošķirtas dzīvojamo vai nedzīvojamo telpu grupas, t. i., uz šādām biroju ēkām, kā arī citām nedzīvojamām ēkām ar vismaz trīs izbūvētiem dzīvokļiem (sk. Dzīvokļa īpašuma likuma 2. panta pirmo daļu un šā likuma pārejas noteikumu 5. punktu).
2. Ja tiesvedības gaitā kāds no kopīpašniekiem ir norādījis uz nepieciešamību sadalīt kopīgo nekustamo īpašumu dzīvokļu īpašumos un arī, tiesas ieskatā, šāds dališanas veids konkrētā gadījuma apstākļos pirmšķietami varētu būt vispiemērotākais, taču strīda puses nesper nepieciešamos soļus, lai tiesa varētu noteikt šādu risinājumu ar spriedumu, tiesai jārikojas atbilstoši Civilprocesa likuma 93. panta ceturtajai daļai un jānorāda pusēm uz attiecīga Valsts zemes dienesta atzinuma kā pierādījuma izšķirošo nozīmi, kā arī jāizskaidro tiesiskās sekas (t. i., cita CL 1075. panta pirmajā daļā paredzēta dališanas veida noteikšana ar tiesas spriedumu), kādas iestāsies, ja šāds papildu pierādījums netiks iesniegts.
3. Uz nekustamā īpašuma sadalīšanu dzīvokļu īpašumos ir attiecināmi vairāki reālās dališanas (sk. CL 1075. panta pirmās daļas 1. punktu) pamatnoteikumi, proti, jaunizveidojamiem dzīvokļu īpašumiem pēc vispārīgā principa jāatbilst kopīpašnieku skaitam un viņu domājamām daļām (to vērtībai), turklāt šie dzīvokļu īpašumi sadalāmi starp kopīpašniekiem pēc iespējas atbilstoši viņu starpā noteiktajai strīdus nekustamā īpašuma dalītas lietošanas kārtībai. Vienlaikus ir pieļaujams sadalīt nekustamo īpašumu arī tādos dzīvokļu īpašumos, kuri precīzi neatbilst visu kopīpašnieku domājamām daļām (to vērtībai) vai pat visu kopīpašnieku skaitam, vienlaikus piedzenot atbilstošu

atlīdzību naudā par labu tam kopīpašniekam, kurš saņēmis vērtības ziņā mazāku dzīvokļa īpašumu (salīdzinājumā ar viņam piederošo domājamo daļu) vai kurš vispār ir spiests samierināties ar viņa domājamās daļas atlīdzinājumu naudā (sk. CL 1075. panta pirmās daļas 1. teikumu).

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Binder M. Sachenrecht. Wien: Verlag Österreich, 2003.
2. Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
3. Gulbis R. Tiesneša norādīšanas pienākuma izpratne un nozīme civilprocesā. Jurista Vārds, 2022, Nr. 41 (1255).
4. Iro G. Sachenrecht. 6. Aufl. Wien: Verlag Österreich, 2016.
5. Kalniņš E. Kopīpašuma izbeigšanas tiesiskais regulējums un tā reforma Latvijā. Grām.: Privāttiesību teorija un prakse. Otrā grāmata. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2023.
6. Kalniņš E. Regulation on Terminating Joint Ownership and Reform Thereof in Latvia. Journal of the University of Latvia. Law, 2023, No. 16, pp. 212–225.
7. Koziol H., Bydlinski P., Bollenberger R. (Hrsg.) Kurzkomentar zum ABGB. 5. Aufl. Wien: Verlag Österreich, 2017.
8. Neilands R. Atsevišķi kopīpašuma problēmjaucājumi un to iespējamie risinājumi. Jurista Vārds, 2020, Nr. 04 (1114).

Tiesu prakse

9. Senāta 02.11.2011. lēmums lietā Nr. SKC-781/2011 (C01161910). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.].
10. Senāta 05.12.2012. lēmums lietā Nr. SKC-1800/2012 (C01161910). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.].
11. Senāta 30.03.2017. spriedums lietā Nr. SKC-105/2017 (C04344910). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].
12. Senāta 15.11.2017. spriedums lietā Nr. SKC-263/2017 (C04205509). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].
13. Senāta 21.02.2019. spriedums lietā Nr. SKC-33/2019 (C19046014). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.].
14. Senāta 17.12.2019. spriedums lietā Nr. SKC-259/2019 (C04169414). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.].
15. Senāta 17.12.2019. blakus lēmums lietā Nr. SKC-259/2019 (C04169414). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs> [aplūkots 07.12.2023.].
16. Senāta 29.05.2020. spriedums lietā Nr. SKC-103/2020 (C30428315). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].
17. Senāta 26.10.2021. rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKC-1120/2021 (C71259319). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].

18. Senāta 02.12.2021. spriedums lietā Nr. SKC-84/2021 (C04306814). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].
19. Senāta 05.01.2023. spriedums lietā Nr. SKC-116/2023 (C68383320). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].
20. Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 14.10.2013. spriedums lietā Nr. C04224109. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].
21. Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 20.06.2016. spriedums lietā Nr. C31187908. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 07.12.2023.].

Citi materiāli

22. Likumprojekts Nr. 906/Lp13 "Grozījumi Civillikumā" un anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/123C10880FD85CA5C2258663003A0CEF?OpenDocument#B> [aplūkots 07.12.2023.].

Reinis Odiņš, *Mg. iur.*

Latvijas Universitāte

IEROBEŽOJUMI PRASĪBĀM, KAS IZRIET NO SOLIDĀRAJĀM SAISTĪBĀM

RESTRICTIONS ON CLAIMS ARISING FROM JOINT AND SEVERAL OBLIGATIONS

Atslēgvārdi: *res judicata*, civilprocess, prasījuma priekšmets, solidāra saistība

Key words: *res judicata*, civil procedure, object of the claim, joint and several obligation

Summary

The aim is to ascertain how *res judicata* principle constricts claims against the jointly and severally liable debtors. The scope and origins of the *res judicata* principle, as well as the concept and nature of a divisible claim are discussed. Article 1670 of the Civil Law of Latvia contains not only the *res judicata* but also the *id quod interest* principle. *Res judicata* is not applicable to partial actions for the rest of the debt under Article 1683 of Civil Law of Latvia, since there is no identity of claim object with previous action.

Ievads

Civillikuma¹ 1670. panta pirmajā teikumā ir ietverta solidāras saistības definīcija un arī tās ierobežojums: “Par nedalītu jeb solidāru prasījums vai saistība atzīstami tad, kad no vairākiem kreditoriem katrs var prasīt visu priekšmetu, vai kad no vairākiem parādniekiem katram ir pienākums visu izpildīt, pie kam tomēr priekšmetu var prasīt un tas jāizpilda tikai vienu reizi.” Šķietami šis liegums varētu būt saistīts ar *res judicata* principu, proti, ka nav atļauts vērsties atkārtoti tiesā par vienu un to pašu priekšmetu. Vienlaikus saskaņā ar Civillikuma 1683. pantu

---

¹ Latvijas Republikas Civillikums. Valdības Vēstnesis, 1937, Nr. 41.

kreditors var pēc sava ieskata prasīt tikai daļu no saistības izpildījuma, ja prasījuma priekšmets ir dalāms, un tikai tāpēc, ka prasījis tikai daļu, kreditors nezaudē savas tiesības uz visu prasījumu, bet gan pārējo var prasīt pat arī no tā kopparādnieka, no kura agrāk prasījis tikai daļu. Līdz ar to raksta mērķis ir noskaidrot, cik lielā mērā prasības, kas izriet no solidārajām saistībām, ir ierobežotas ar *res judicata* principu.

1. Dažādās *res judicata* izpratnes un kopīgā izcelsme

Saskaņā ar prof. V. Bukovska uzskatiem *res judicata* principa piemērošana iespējama tikai tur, kur ir ne vien prāvnieku un strīda priekšmeta, bet arī prasības pamata identitāte. Lai prasību varētu uzskatīt par pilnīgi identisku ar jau izspriestu prasību, ir nepieciešama: a) prāvnieku identitāte abās prasībās, kaut arī viņu tiesību pēcnācēju personās; b) strīdīga objekta identitāte un c) abu prasību pamatu identitāte.² Kā izriet no iepriekš minētā, ar *res judicata* principu tiek saprasta ieruna, ka celtā prasība ir tā pati, ko tiesa jau reiz izskatījusi, un tāpēc prasība nav pieļaujama.³ Tas saistāms ar sprieduma likumīgā spēkā stāšanos, proti, likumīgais spēks ir šķērslis jaunas prasības celšanai, kas identiska jau izskatītai prasībai.⁴ Vācijas tiesību doktrīnā precizē, ka ar to ir domāts tieši nevis sprieduma formālais tiesiskais spēks, bet gan materiālais tiesiskais spēks.⁵ Respektīvi, saskaņā ar Vācijas Civilprocesa likuma (*Zivilprozessordnung*) 322. pantu spriedumiem ir tiesisks spēks tikai tiktāl, ciktāl spriedumā ir izspriests prasījums, kas izteikts prasībā vai pretprasībā.⁶ Attiecīgi tiek pieļautas arī secīgas prasības par daļu no prasījuma (*Teilklage*).⁷ Savukārt angloamerikāņu tiesībās *res judicata* princips ir plašāks, piemēram, Anglijā un Kanādā saskaņā ar *res judicata* principu tiek atzīts, ka sprieduma likumīgais spēks aptver ne tikai izspriestos prasījumus, bet arī tos tiesību jautājumus, kuriem vajadzēja tikt apspriestiem konkrētajā tiesvedībā un kurus puses, ievērojot saprātīgu rūpību, būtu jādūdz izskatīt.⁸ Aizliegta atkārtota vērsšanās, ja starp celto prasību un jau izskatītu prasību ir prasības pamatu

² Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 437. lpp.

³ Bukovskis V. 1933, 315. lpp.

⁴ Bukovskis V. 1933, 437. lpp.

⁵ Schwannecke L. Zeit für einen autonomen Rechtskraftsbegriff? Bucerius Law Journal, 2020, Heft 2, S. 154.

⁶ Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781), die zuletzt durch Artikel 6 des Gesetzes vom 8. Oktober 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 272) geändert worden ist. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/BJNR005330950.html> [aplūkots 04.12.2023.].

⁷ Sk.: Odiņš R. Ieskats personas tiesībās celt prasību par materiāltiesiskajiem prasījumiem daļās. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 100. Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 158.–165. lpp.

⁸ Sinai Y. Reconsidering res judicata: a comparative perspective. Duke Journal of Comparative and International Law, 2011, Vol. 21, p. 358.

identitāte.⁹ Lai arī pastāv būtiskas atšķirības izpratnēs, *res judicata* ir vispāratzīts starptautisko tiesību princips.¹⁰

Neatkarīgi no izpratnes atšķirībām vēsturiskās saknes principam ir visdrīzāk meklējamas kanoniskajās tiesībās. Kanoniskajās tiesībās lietots termins *imponere silentium* ('likt ciest klusu') un vēlāk *absolvere ab impetitione*.¹¹ Tiesību doktrīnā norādīts, ka šie termini būtībā no mūsdienu juristu viedokļa atkarībā no lietojuma konteksta nozīmē prasības nepieļaujamību vai arī vispārīgi *res judicata* spēku.¹² Sākotnēji *imponere silentium* bija paredzēts kā sods par noziegumiem, kas pastrādāti verbāli, lai novērstu to atkārtotu pastrādāšanu, bet vēlāk *imponere silentium* pārauga kanoniskā procesa sastāvdaļu, lai galīgi izslēgtu turpmākus strīdus kādā jautājumā.¹³ Atbilstoši kanonisko tiesību pētījumam šādi formulējumi, iespējams, to veiksmīguma dēļ bez īpašas argumentācijas tika vēlāk pārņemti laicīgajās tiesās.¹⁴

2. Solidārās saistības *res judicata* principa ietekmē

Civillikuma 1670. pantā norādīts, ka "Par nedalītu jeb solidāru prasījums vai saistība atzīstami tad, [...] kad no vairākiem parādniekiem katram ir pienākums visu izpildīt, pie kam tomēr priekšmetu var prasīt un tas jāizpilda tikai vienu reizi". No Civillikuma 1670. panta priekšteča (Baltijas Vietējo likuma kopojuma 3332. panta) skaidrojumiem izriet, ka vārdi "var prasīt" saprotami kā procesuāla darbība, jo vāciski tur un citos pantos lietots jēdziens *Klage*.¹⁵ Arī mūsdienu judikatūrā attiecībā uz Civillikuma 2171. un 2172. panta ievadvārdiem – "Nomnieks vai īrnieks var bez otras puses piekrišanas prasīt līguma atcelšanu" un "Iznomātājs vai izīrētājs var bez otras puses piekrišanas prasīt līguma atcelšanu" – skaidrots, ka ar to domāta prasības celšana, nevis darbības ārpus tiesas.¹⁶ Līdz ar to varētu līdzīgi spriest, ka Civillikuma 1670. pantā lietotie vārdi ir domāti kā prasības celšana. Tas savukārt nozīmē, ka šis pants arī atspoguļo procesuālo principu – *res judicata*.

Taču vienlaikus Civillikuma 1683. pantā ir paredzēts, ka kreditors var atkārtoti vērsties pret parādnieku, ja agrāk prasījis tikai daļu. Analogisks šim pantam ir

⁹ Sinai Y. 2011, p. 358.

¹⁰ Cheng B. *General Principles of Law: As Applied by International Courts and Tribunals*. New York: Cambridge University Press, 2006, p. 372.

¹¹ Moury F. *Silentium perpetuum et absolutio ab impetitione*. L'expression de la sentence définitive et de la requête irrecevable dans la procédure canonique des XII e et XIII e siècles. *Bulletin of Medieval Canon Law*, Volume 31, 2014, p. 145.

¹² Moury F. 2014, p. 145.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Shtakel'berg H. A. *Sbornik reshenij: grazhdanskogo kassacionnogo i obshhego sobranija 1-go i kassacionnyh departamentov byvshego pravitel'stujushhego senata raz'jasnjajushhij zakonopolozhenija dejstvujushhie v zapadnoj Latvii i v Jestonii*. Rīga: Jurist", 1932, s. 396.

¹⁶ Augstākās tiesas 22.09.2021. spriedums lietā Nr. SKC-875/2021, ECLI:LV:AT:2021:0916. C30756619.11.S, 7.4–7.5. punkts.

Baltijas Vietējo likuma kopojuma 3345. pants, kura komentāros norādīts, ka no šī panta var it kā atvasināt kreditora tiesības arī pēc prasības celšanas pret vienu kopparādnieku celt arī prasību pret otru kopparādnieku, proti, viņam ir tiesības vienlaikus prasīt izpildījumu no vairākiem kopparādniekiem atsevišķi un turklāt no katra attiecībā uz visu priekšmetu.¹⁷

Kā norāda profesori V. Bukovskis un K. Erdmans, kreditoram nav pienākuma vispirms sagaidīt rezultātu procesos pret pārējiem kreditoriem.¹⁸ Vienlaikus profesors V. Bukovskis norādījis, ka vācu zemju tiesu praksē, analizējot kopīgās tiesības jeb romiešu pandektu tiesības, šīs tiesības vienlaikus celt prasību pret vairākiem parādniekiem ir strīdīgas.¹⁹ No profesora V. Bukovska citētās vācu zemju tiesu prakses izriet, ka spriedumam pret vienu parādnieku ir negatīva *res judicata* ietekme uz pārējiem kopparādniekiem, proti, ja prasību noraida, tad tā noder pārējiem kopparādniekiem kā ieruna par *res judicata*. Ja vairākas prasības vienlaikus, tad, kamēr tiek izskatīta pirmā prasība, apturama tiesvedība pārējās celtajās prasībās.²⁰

Turklāt spēkā stājies spriedums par solidāru saistību nāk par labu arī citiem kopparādniekiem un dod viņiem tiesības izteikt *res judicata* ierunu, proti, ja ar spriedumu noraidīta prasība, tad spriedums par parāda neesību darbojas tāpat kā izpildījums kreditoram. Taču šī kaut kad nākotnē varbūtējā ieruna nevar būt šķērslis procesam.²¹ Vienlaikus pāragra prasīšana no visiem noved pie liekiem apvienojamiem procesiem, un turklāt ir acīmredzama par daudz paprasīšana, t. i., viena un tā paša parāda prasīšana.²² Austrijas tiesību doktrīnā jau sen trāpīgi norādīts, ka solidāru attiecību gadījumā katrs no parādniekiem prasītājam ir parādā visā kopumā; bet šo izpildījumu prasītājs var prasīt nevis tik reižu, cik daudz ir parādnieku, bet gan tikai vienu reizi, jo mantiskā interese (*id quod interest*) visos gadījumos ir viena un tā pati. Un, ja šī atlīdzināšana ir vienu reizi izpildīta, tad mantiskā starpība (interese) ir arī izpildīta no citu parādnieku puses. Citādi kreditors saņemtu divas reizes vienu un to pašu izpildījumu.²³ Kā izriet no profesora V. Sinaiska skaidrojumiem, tad ar jēdzienu “interese” zinātniski

¹⁷ Buenger J. Commentar zu dem vierten Buch des Liv-, Est- und Curändischen Privatrechts. Riga: Commissions-Verlag von N. Kymmell, 1889, S. 190.

¹⁸ Bukovskij V. (sost.) Svod' grazhdanskijh" uzakonenij gubernij Pribaltijskijh" (s" prodolzheniem" 1912–1914 g.g. i s" raz"jasnenijami) v" 2 tomah". T. II., soderzhashhij Pravo trebovanij. Riga: G. Gempel' i Ko, 1914, s. 1383, 6).

¹⁹ Bukovskij V. 1914, s.1383, b).

²⁰ J. A. Seuffert's Archiv für Entscheidungen der obersten Gerichte in den deutschen Staaten. Zwölfter Band. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1859, S. 15–16.

²¹ J. A. Seuffert's Archiv für Entscheidungen der obersten Gerichte in den deutschen Staaten. Neunzehnter Band. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1866, S. 42.

²² J. A. Seuffert's Archiv für Entscheidungen der obersten Gerichte in den deutschen Staaten. Zwanzigster Band. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1867, S. 41–42.

²³ Mages A. Die Gesamtschuldverhältnisse des österreichischen Rechtes. Wien: Verlag der G. J. Manz'schen Buchhandlung, 1872, S. 194.

saprotama starpība starp cietušā iepriekšējo un vēlāko mantisko stāvokli, ja tas izriet no parādnieka darbības vai bezdarbības neizpildīšanas.²⁴

Nemot vērā iepriekš minēto divu identisku izpildīšanas priekšmetu, lai gan runa ir par vienu izpildīšanas priekšmetu, prasīšana un izpildīšana neatbilst solidarās saistības būtībai, kas noteikta Civillikuma 1670. pantā, un novestu pie iedzīvošanās uz parādnieku rēķina. Līdz ar to prasības celšana pret katru kopparādnieku atsevišķi par visu priekšmetu var būt pretēja *res judicata* un netaisnas iedzīvošanās aizliegumam.

Taču iepriekš minētais saskaņā ar Civillikuma 1683. pantu nav šķērslis kreditoram celt prasību tiesā tikai par daļu prasījuma, ja šī prasījuma priekšmets ir dalāms, un nebūt aprobežotam savās tiesībās atkārtoti vērsties pret vienu un to pašu kopparādnieku, no kura prasījais tikai daļu. Piemēram, ja kreditoram ir prasījums par 10 000 *euro* samaksu pret kopparādniekiem, tad kreditors ir tiesīgs celt vispirms prasību par 5000 *euro* piedziņu pret vienu kopparādnieku un pēc šīs lietas izskatīšanas atkārtoti vērsties par atlikušā parāda piedziņu pret to pašu kopparādnieku. Citiem vārdiem, kreditoram ir paredzētas tiesības vācu tiesību izpratnē *Teilklage*²⁵ jeb secīgas prasības par daļu no prasījuma. Šādu tiesību pastāvēšana arī pamatojama Latvijas tiesībās, risinot jautājumus: kā šādā veidā celtas prasības ietekmē *res judicata* princips un vai naudas prasījums ir dalāms prasījuma priekšmets.

Prasījuma priekšmets ir dalāms visos prasījumos, kuros izpildījuma priekšmets ir naudas samaksa. Minētais izriet no Civillikuma 1425. un 1426. panta noteiktā, proti, “[...] nevienu nevar piespiest apmierināties tikai ar kādas saistības daļas izpildījumu, pat arī tad, ja tās priekšmets ir dalāms”, un – “Ja nedalāmā saistībā saistītai pusei neizpildīšanas dēļ piespriež atlīdzināt pretējai pusei zaudējumus, tad šo atlīdzību var dot arī pa daļām; [...]”. Vispārzināms, ka zaudējumu atlīdzība tiek noteikta naudā. Arī doktrīnā norādīts, ka jebkura saistība, kuras priekšmetu, t. i., izpildījumu, var sadalīt dažādos vienveidīgos izpildījumos pa daļām, ir dalāma.²⁶ Nav šaubu, ka naudas samaksas prasījumi bez šaubām ir tādi, kurus var sadalīt dažādos vienveidīgos izpildījumos pa daļām. No tā izriet, ka ikviens prasījums, kura priekšmets ir nauda, ir dalāms.

Ārvalstīs atzīts, ka gadījumā, kad celta prasība par atsevišķām zaudējumu atlīdzības pozīcijām, tad spriedums par šīm atsevišķām zaudējumu atlīdzības pozīcijām nesaista attiecībā uz atlikušajām pozīcijām, par kurām vēl taisāms spriedums, jo pirmais spriedums nav vērtējis prasījuma esību kā tādu kopumā.²⁷

²⁴ Sinaiskis V. Latvijas Civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 141. lpp.

²⁵ Sk.: Odiņš R. 2022, 158.–165. lpp.

²⁶ Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Vierter Band. Obligationenrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1894, S. 13.

²⁷ Šveices Federālās tiesas (Schweizerisches Bundesgericht) 23.03.2021. spriedums lietā Nr. 4A_449/2020, 6.4.3. punkts. Pieejams: http://relevancy.bger.ch/php/clir/http/index.php?highlight_docid=atf%3A%2F%2F147-III-345%3Ade&lang=de&type=show_document [aplūkots 04.12.2023.].

Turpretim senākos avotos, pamatojot to ar pandektu tiesību teoriju, izvirzīts viedoklis: ja kreditors prasībā iekļāvis tikai daļas prasījumu pret visiem kopparādniekiem, tad viņš ir atteicies no solidārās atbildības. Taču, ja prasījums par daļu no parāda izvirzīts tikai pret vienu kopparādnieku, tad tiesības uz solidāro atbildību nav zudušas.²⁸

Diskutabla ir šādas atziņas pareizība, jo atteikumam no prasījuma atbilstoši Civillikuma 1862. pantam jābūt skaidri izteiktam atšķirībā no vienošanās, kura saskaņā ar Civillikuma 1863. pantu var tikt arī noslēgta, izsakot gribu klusējo. Ievērojot mūsdienu izpratni par *res judicata* principu, minētā pandektu tiesību doktrīnas atziņa būtu attiecināma tikai uz tiem gadījumiem, kad solidāras saistības kreditors nav atklāti paudis, ka vērsies pret atbildētāju vai atbildētājiem tikai par daļu no prasījuma un radījis iespaidu par visu tiesību izlietošanu. Šādā gadījumā ir runa par slēptu prasību par daļu no prasījuma jeb tā saukto *verdeckte Teilklage*.²⁹ Tiesiskās sekas šādos gadījumos saskaņā ar Vācijas Federatīvās tiesas (*Bundesgerichtshof*) judikatūru ir tādas, ka sprieduma likumīgais spēks skar arī vēl to dalāmā prasījuma daļu, par kuru netika celta prasība, kā arī attiecībā uz citiem prasījumiem no tā paša prasības pamata.³⁰

Šādā kontekstā pamatotāka ir diskusija par to, ja atbilstoši Civillikuma 1683. pantam kreditors ir veiksmīgi prasījis tikai daļu no prasījuma, tad vēlāk, ceļot atkārtotu prasību pret citu kopparādnieku, nebūtu nosakāms *res judicata* efekts spriedumam prasībā par atlikušo parādu. Kā norādīts doktrīnā, tas neatbilstu viņu attiecību ar kreditoru patstāvīgumam un radītu iespēju kreditoram ļaunprātīgi izmantot situāciju, ceļot prasību pret mazāk aizsargāties spējīgu parādnieku.³¹ Var arī piekrist, ka *res judicata* nebūtu attiecināms, taču nevis minēto iemeslu dēļ, bet tāpēc, ka atšķiras prasību priekšmets, jo neizpildās viens no trīs kritērijiem, lai varētu atsaukties uz *res judicata*, proti, nepastāv strīdīgo objektu identitāte.³² Lai arī runa prasības par naudas piedziņu dalāmu prasījumu gadījumā ir runa par, piemēram, 500 *euro* no 1000 *euro* materiāltiesiskā prasījuma, tomēr tas nenozīmē, ka prasības priekšmets ir tiesības uz visiem 1000 *euro*, bet gan 500 *euro*, jo pēc savas rakstura to atļauj prasījuma dalāmība. Līdz ar to Civillikuma 1683. pantā noteiktais ir saskaņā ar procesuālo *res judicata* principu.

²⁸ Buenger J. 1889, S. 190.

²⁹ Odiņš R. 2022, 160. lpp.

³⁰ Vācijas Federālās tiesas (*Bundesgerichtshof*) 09.04.1997. spriedums lietā Nr. IV ZR 113/96. Pieejams: https://lorenz.userweb.mwn.de/urteile/bghz135_178.htm [aplūkots 04.12.2023.].

³¹ Bukovskij V. 1914, s. 1333, v).

³² Bukovskis V. 1933, 437. lpp.

Kopsavilkums

1. *Res judicata* principa saknes, iespējams, meklējamas kanoniskajās tiesībās. Mūsdienās *res judicata* princips tiek atzīts par starptautisku principu. Par to liecina arī šī principa atzīšana par starptautisko tiesību principu starptautiskajās tiesās.
2. Civillikuma 1670. pantā paredzētās tiesības prasīt izpildīt prasījuma priekšmetu tikai vienu reizi ir saprotamas kā tieši procesuāla darbība – prasības celšana. Tiesībās prasīt priekšmetu tikai vienu reizi no procesuālā viedokļa ir saskatāma *res judicata* principa izpausme. Turpretim tiesību saņemt izpildījumu tikai vienu reizi gadījumā ir runa nevis par *res judicata* principu, bet gan par mantiskas intereses (*id quod interest*) vienādību. Lai gan solidārā prasībā ir vairāki parādnieki, tiem ir viens izpildīšanas priekšmets. Divu identisku izpildīšanas priekšmetu, lai gan runa ir par vienu izpildīšanas priekšmetu, prasīšana un izpildīšana neatbilst solidārās saistības būtībai un novestu pie iedzīvošanās uz parādnieku rēķina.
3. Jebkura saistība, kuras priekšmetu, t. i., izpildījumu, var sadalīt dažādos vienveidīgos izpildījumos pa daļām, ir dalāma. Naudas prasījumi bez šaubām ir tādi, kurus var sadalīt dažādos vienveidīgos izpildījumos pa daļām.
4. Ja atbilstoši Civillikuma 1683. pantam kreditors ir veiksmīgi prasījis tikai daļu no prasījuma, tad vēlāk, ceļot atkārtotu prasību pret citu kopparādnieku, nebūtu nosakāms *res judicata* efekts spriedumam prasībā par atlikušo parādu. Vienlaikus Civillikuma 1683. pantā noteiktais nav pretrunā ar *res judicata* principu.
5. Ievērojot mūsdienu izpratni par *res judicata* principu, pandektu tiesību doktrīnas atziņa – ja kreditors prasībā iekļāvis tikai daļas prasījumu pret visiem kopparādniekiem, tad viņš ir atteicies no solidārās atbildības, – būtu attiecināma tikai uz tiem gadījumiem, kad solidāras saistības kreditors nav atklāti paudis, ka vērsies pret atbildētāju vai atbildētājiem tikai par daļu no prasījuma un radījis iespaidu par visu tiesību izlietošanu. Proti, cēlis tā saukto *verdeckte Teilklage*. Tiesiskās sekas šādos gadījumos spriedumam ir tādas, ka sprieduma likumīgais spēks skar arī vēl to dalāmā prasījuma daļu, par kuru netika celta prasība, vai arī attiecībā uz citiem prasījumiem no tā paša prasības pamata. Vienlaikus apšaubāma ir vienpusēja atteikšanās no prasījuma, klusi ciešot, jo no Civillikuma 1862. panta izriet, ka vienpusējas gribas izteikumam jābūt skaidri izteiktam atšķirībā no vienošanās, kura saskaņā ar Civillikuma 1863. pantu var tikt arī noslēgta, izsakot gribu klusējot.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Buenger J. Commentar zu dem vierten Buch des Liv-, Est- und Curändischen Privatrechts. Riga: Commissions-Verlag von N. Kymmell, 1889.

2. Bukovskis V. *Civilprocesa mācības grāmata*. Rīga: autora izdevums, 1933.
3. Cheng B. *General Principles of Law: As Applied by International Courts and Tribunals*. New York: Cambridge University Press, 2006.
4. Erdmann C. *System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Vierter Band. Obligationenrecht*. Rīga: N. Kymmel's Verlag, 1894.
5. J. A. Seuffert's *Archiv für Entscheidungen der obersten Gerichte in den deutschen Staaten. Zwanzigster Band*. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1867.
6. J. A. Seuffert's *Archiv für Entscheidungen der obersten Gerichte in den deutschen Staaten. Zwölfter Band*. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1859.
7. J. A. Seuffert's *Archiv für Entscheidungen der obersten Gerichte in den deutschen Staaten. Neunzehnter Band*. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1866.
8. Mages A. *Die Gesamtschuldverhältnisse des österreichischen Rechtes*. Wien: Verlag der G. J. Manz'schen Buchhandlung, 1872.
9. Moury F. *Silentium perpetuum et absolutio ab impetitione. L'expression de la sentence définitive et de la requête irrecevable dans la procédure canonique des XII e et XIII e siècles*. *Bulletin of Medieval Canon Law*, Volume 31, 2014.
10. Odiņš R. *Ieskats personas tiesībās celt prasību par materiāltiesiskajiem prasījumiem daļās. Latvijas Republikas Satversmei – 100. Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022.
11. Schwannecke L. *Zeit für einen autonomen Rechtskraftsbegriff?* *Bucerius Law Journal*, 2020, Heft 2.
12. Sinai Y. *Reconsidering res judicata: a comparative perspective*. *Duke Journal of Comparative and International Law*, 2011, Vol. 21.
13. Sinaiskis V. *Latvijas Civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības*. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996.
14. Bukovskij V. (sost.) *Svod' grazhdanskijh" uzakonenij gubernij Pribaltijskijh" (s" prodolzheniem" 1912–1914 g.g. i s" raz"jasnenijami) v" 2 tomah". T. II., soderzhashhij Pravo trebovanij*. Rīga: G. Gempel' i Ko, 1914.
15. Shtakel'berg H. A. *Sbornik reshenij: grazhdanskogo kassacionnogo i obshhego sobranija 1-go i kassacionnyh departamentov byvshego pravitel'stujushhego senata raz"jasnjajushhij zakonopolozhenija dejstvujushhie v zapadnoj Latvii i v Jestonii*. Rīga: Jurist", 1932.

Tiesu prakse

16. Augstākās tiesas 22.09.2021. spriedums lietā Nr. SKC-875/2021, ECLI:LV:AT:2021:0916. C30756619.11.S.
17. Šveices Federālās tiesas (Schweizerisches Bundesgericht) 23.03.2021. spriedums lietā Nr. 4A_449/2020. Pieejams: http://relevancy.bger.ch/php/clir/http/index.php?highlight_docid=atf%3A%2F%2F147-III-345%3Ade&lang=de&type=show_document [aplūkots 04.12.2023.].
18. Vācijas Federālās tiesas (Bundesgerichtshof) 09.04.1997. spriedums lietā Nr. IV ZR 113/96. Pieejams: https://lorenz.userweb.mwn.de/urteile/bghz135_178.htm [aplūkots 04.12.2023.].

Citi materiāli

19. Latvijas Republikas Civillikums. Valdības Vēstnesis, 1937, Nr. 41.
20. Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781), die zuletzt durch Artikel 6 des Gesetzes vom 8. Oktober 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 272) geändert worden ist. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/BJNR005330950.html> [aplūkots 04.12.2023.].

Daina Ose, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docente

RAKSTVEIDA PROCESA IZVĒLE CIVILLIETAS IZSKATĪŠANĀ

SELECTION OF THE WRITTEN PROCESS IN THE CONSIDERATION OF A CIVIL CASE

Atslēgvārdi: civillietā, rakstveida process, lietas izskatīšana

Key words: civil case, written process, case review

Summary

Review of a civil case in an oral or written process is one of the most discussed issues considering the development of civil procedural regulation in today's rapidly changing world. The transition to a written process is permissible if the initial will comes from the plaintiff and the defendant, but the decision of the question is the competence of the judge. Such an option should be allowed in appeal cases, but it has to be limited to certain categories of cases related to non-material family disputes and other sensitive issues.

Tiesības uz taisnīgu tiesu ir nozīmīgas cilvēktiesības, kuras saistās ar tiesas taisnīgu spriešanu visplašākajā šo tiesību izpratnē. Tiesas uzdevums ir nodrošināt lietas dalībnieku procesuālo garantiju ievērošanu un nonākt pie taisnīgākā civiltiesiskā strīda risinājuma, ievērojot gan procesuālo normu, gan materiāltiesisko normu prasības. Tas nozīmē, ka atkāpes no likumā noteiktās formālās lietu izskatīšanas kārtības nav pieļaujamas vai ir pieļaujamas tikai Civilprocesa likumā¹ noteiktajos gadījumos un veidos. Tādējādi katras iespējamās atkāpes no likumā nostiprinātās civillietas izskatīšanas kārtības ir izņēmums no vispārīgās kārtības. Sabiedrībā valdošie procesi un citas norises rada nepieciešamību periodiski vērtēt

---

¹ Civil Procedure Law. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/50500> [aplūkots 08.08.2023.].

jau esošo likumā noteikto civillietas izskatīšanas kārtību un radīt tādas procesuālos regulējumus, kuri atbilst tā brīža sabiedrības vajadzībām un ir pietiekami elastīgi un vienlaikus nodrošina tiesības uz taisnīgu tiesu ievērošanu. Pie šādiem izvērtēšanas un pilnveidošanas jautājumiem ir attiecināms arī rakstiskuma elements, kura plašāka piemērošana civillietas izskatīšanā ir sensitīvs jautājums.

Vēsturiski ir nostiprinājies uzskats, ka tiesības uz taisnīgu tiesu izpaužas kā tiesības būt klāt tiesas sēdē un lietas dalībnieka tiesības uz mutvārdu procesu.² Tomēr, vērtējot Latvijas Civilprocesa likumā veiktos grozījumus, arvien skaidrāk ir izsekojama tendence noteikt atsevišķas lietu kategorijas vai procesuālos jautājumus tiesnesim izlemt rakstveida procesā, taču paredzot tiesneša tiesību nepieciešamības gadījumā un tiesas spriešanas interesēs pāriet uz mutvārdu procesu. Juridiskajā literatūrā tiek pausts viedoklis, ka mutiskuma princips ir cieši saistīts ar atklātuma principu.³ Tādējādi var pastāvēt riski, kad, ierobežojot noteiktās tiesvedībās mutiskuma principu, var tikt apdraudēts arī atklātuma princips. Raugoties no tiesību vēstures skatpunkta, šādam apgalvojumam ir pamats. Vērtējot attiecīgo jautājumu mūsdienu normatīvā regulējuma ietvaros, jāatzīst, ka, ierobežojot lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, atklātuma princips tiek nodrošināts ar to, ka tiesas nolēmums, kurš ir stājies likumīgā spēkā, publiski ir pieejams e-lietas portālā kā anonimizēts nolēmums, nodrošinot sabiedrības kontroli pār tiesas nolēmuma kvalitāti. Vienlaikus pastāv arī uzskats, ka “galīgo nolēmumu publicēšana elektroniskās datubāzēs ir viens no galvenajiem tiesas nolēmumu atklātuma nodrošināšanas mehānismiem”.⁴ Tādējādi iespējama ierobežojums atklātuma principam, ja lieta tiek skatīta rakstveida procesā, attiecībā uz sabiedrību ir tas, ka e-lietas portālā anonimizētais nolēmums tiek publiskots, ja tas nav pārsūdzēts un ir stājies spēkā, bet pārsūdzētais tiesas nolēmums plašākai sabiedrībai nav pieejams. Šāds atklātuma principa ierobežojums ir samērīgs, ņemot vērā, ka pārsūdzētais nolēmums ir pakļauts augstākas instances tiesas kontrolei, bet tas savukārt, ja netiks pārsūdzēts, – sabiedrības kontrolei. Tomēr arī šādā gadījumā no sabiedrības kontroles izkrit pārsūdzētais tiesas nolēmums, uz kura pareizību atsaucas augstākas instances tiesas sastāvs, norādot, ka zemākas instances tiesas spriedumā ietvertais pamatojums ir pareizs un pilnībā pietiekams, pievienojoties zemākas instances tiesas sprieduma argumentācijai, atkārtoti to nenorādot sava sprieduma motīvu daļā. Tādos gadījumos būtu lietderīgi anonimizēt un publiskot arī zemākas tiesu instances nolēmumu.

² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. 92. pants. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 136. lpp.

³ Grigore-Bāra E. Mutvārdu procesa nozīme tiesas spriešanā: tiesību vēstures aspekti. Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, 2023, Nr. 26, 51. lpp.

⁴ Gribonika E. Interaction of the Principle of Orality and Interests to Consider a Criminal Case in a Written Proceedings in the Criminal Procedure Law. In: New Legal Reality: Challenges and Perspectives. I. Collection of research papers in conjunction with the 8th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia. Rīga: University of Latvia Press, 2021, p. 186.

Mutiskuma principa ierobežojums mūsdienu civilprocesuālā regulējuma ietvaros būtu jāvērtē kontekstā ar tā iespējamo ietekmi uz sacīkstes principa piemērošanu, patiesības noskaidrošanu un dispozitivitātes principu. Rakstveida process civiltiesiskā strīda izskatīšanā lielā mērā ir saistīts ar lietas dalībnieka spējām profesionāli realizēt pierādīšanas procesu, analizējot un vērtējot strīda apstākļus, kā arī savus argumentus pamatojot ar atbilstoši (pēc satura un formas) pierādījumiem. Tas nozīmē, ka pašlaik, kamēr nav noteikta profesionāla jurista pārstāvība tiesā, ne katrā lietu kategorijā un ne katrā tiesu instancē ir pieļaujams civiltiesisko strīdu izskatīt rakstveida procesā.

Diskusija par rakstveida procesa atbilstību personas tiesībām uz taisnīgu tiesu ir notikusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesā (turpmāk – ECT) Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas⁵ 6. panta pirmā teikuma kontekstā. Līdz ar to, pamatojoties uz ECT ilgstoši vērtētām atziņām, tika konstatēts, ka, “ja persona vēlas lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, tai šāda iespēja ir jānodrošina vienā instancē, kas izskata lietu pēc būtības. Apelācijas instances tiesā lietu, pretēji pieteicēja vēlmēm, var izskatīt rakstveida procesā, ja procesa veids, pēc tiesas ieskata, neietekmē lietas objektīvu un taisnīgu izspriešanu, proti, ja lietas apstākļi neprasa pieteicēja personīgu uzklaušīšanu un tiesa lietu var izspriest, iepazīstoties ar lietas materiāliem un procesa dalībnieku viedokli rakstveidā”⁶.

Civillietas izskatīšanas mutiskums tiesas sēdē ir uzskatāms kā viens no būtiskiem elementiem, lai tiesa nonāktu pie taisnīgākā lietas izskatīšanas rezultāta, tieši uzklaušot lietas dalībnieku paskaidrojumus un uzdodot precizējošos jautājumus. Tiešuma efekts ļauj novērtēt lietas dalībnieka personību, viņa izpratni par sabiedrībā notiekošajiem sociālajiem procesiem, noskaidrot pilnīgāk lietā nozīmīgus apstākļus, ne tikai uzdodot precizējošos jautājumus, bet arī saņemot nepieciešamo informāciju no neverbālās komunikācijas. Fizisko personu mobilitāte, kad cilvēks ne vienmēr ir piesaistīts vienai noteiktai apdzīvotai teritorijai (pilsēta, novads, valsts) sava dzīvesveida vai nodarbības dēļ, liek arī tiesām civiltiesisko strīdu risināšanā pielāgoties, nodrošinot lietas dalībnieku tiesības piedalīties tiesas sēdē, tostarp dot tiesai paskaidrojumus mutvārdos. Savukārt procesuālās ekonomijas princips uzliek pienākumu tiesai nodrošināt pēc iespējas laika un izmaksu ziņā ekonomiskāku procesu, organizējot civiltiesiskā strīda izskatīšanu likumā noteiktā kārtībā un ievērojot visus tiesību uz taisnīgu tiesu elementus. Tas nozīmē, ka formāli neelastīgas un smagnējas procedūras neatbilst sabiedrības izpratnei par nozīmīgu jautājumu risināšanu starp privāttiesisko subjektu un valsti. Personas klātesamību un mutvārdu procesu ir iespējams nodrošināt,

⁵ European Convention on Human Rights. Signed in Rome on 04.11.1950. [in the wording of 01.08.2021.]

⁶ Cited after the decision of the Department of Criminal Affairs of the Supreme Court of the Republic of Latvia of September 2, 2014 in Case No. SKK-J-475/2014 (Criminal case No. 11518002206), see Judgments of the European Court of Human Rights in cases *Bulut v. Austria* (17358/90, 22.02.1996.), *Botten v. Norway* (16206/90, 19.02.1996.), *Döry v. Sweden* (28394/95, 12.11.2002.), *Fredin v. Sweden* (12033/86, 23.02.1994.), *Markku Kaipila v. Finland* (49453/99, 18.10.2005.). Pieejams: <https://www.at.gov.lv> [aplūkots 14.08.2023.].

ne tikai personai fiziski klātesot pēc adreses norādītā un noteiktā vietā, bet arī tad, ja procesi notiek ar tiešsaistes komunikācijas līdzekļu starpniecību. Komunikācijas tehnoloģiju attīstība un ekonomisko procesu ātrums mūsdienu sabiedrībā diktē jaunu pieeju civiltiesisko strīdu risināšanā un pieprasa ātrāku un kompaktāku procesu tiesā. Pie šādiem procesiem darbs jau noris, izstrādājot digitālas iespējas lietas dalībniekiem piekļūt pie lietas materiāliem attālināti, elektroniski iesniegt procesuālos dokumentus u. tml. Pārmaiņu periodā svarīgi ir nodrošināt elastīgu pieeju gan veco, gan jauno procedūru ievērošanai, dot iespēju lietas dalībniekiem pašiem izvēlēties tiesas pieejamības vēlamāko modeli atbilstoši personu iespējām, sociālajām prasmēm. Saprātīga līdzsvara nodrošināšana starp likumā noteiktajām lietas dalībnieka procesuālajām izvēlēm un taisnīgu strīda iznākumu ir tiesneša kompetence. Juristu publikācijās jau tiek pausts viedoklis, ka tehnisko līdzekļu izmantošana, nosakot lietas izskatīšanu mutvārdu procesā videokonferences vai citā tiešsaistes režīmā, ir uzskatāma par nepieciešamo kompromisu mūsdienu sabiedrībā, kad rakstiskums šādā veidā sāk dominēt pār mutiskumu.⁷ Vācijas Civilprocesa likuma⁸ 128. un 128.a § noteic procesuālo kārtību un nosacījumus, kuriem pastāvot ir iespējams skatīt lietu vai izlemt ar tiesvedību saistītos jautājumus rakstveida procesā, gan arī piedalīties lietas izskatīšanā ar tiešsaistes līdzekļiem (attēls, skaņa), atrodoties citā vietā, kas nav tiesas telpas. Rakstveida procesa pieļaujamība strīda izskatīšanā ar pušu piekrišanu un dažādiem likumā ietvertiem ierobežojumiem ir noteikta gan Igaunijas Civilprocesa likumā,⁹ gan arī Lietuvas civilprocesa likumā.¹⁰ Tomēr arī Latvijas civilprocesuālajā regulējumā, līdzīgi kā tas ir redzams citu Eiropas valstu civilprocesos, arvien plašāk tiek pieļauts rakstveida process noteiktu lietu kategoriju izskatīšanā, nosakot tiesneša tiesības noraidīt lietas dalībnieka lūgumu skatīt lietu mutvārdu procesā, ja likums noteic izskatīt strīdu prioritāri rakstveida procesā, vai arī jau iesāktā rakstveida procesā pāriet uz lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, ja tas sekmēs būtisku jautājumu noskaidrošanu un veicinās taisnīgāku lietas iznākumu. Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likuma¹¹ 10. pants, paredzot iespēju tiesai izskatīt lietu rakstveida procesā, ja iespējams nodrošināt lietas dalībnieku procesuālo tiesību ievērošanu un nav nepieciešams lietu iztiesāt tiesas sēdē, ir raisījis pārdomas par to, ka attiecīgā pagaidu norma būtu iekļaujama patstāvīgajā regulējumā. Tas nozīmē, ka vairums civillietu tika izskatītas gan pirmajā instancē, gan apelācijas instancē rakstveida procesā, nerikojot lietas izskatīšanu mutvārdos vai arī rīkojot

⁷ Rusanovs E., Lielbriede L. Rakstiskuma un mutiskuma sinerģijas problemātika Latvijas kriminālprocesā (I). Jurista Vārds, 2023. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/eseja/283186-rakstiskuma-un-mutiskuma-sinerģijas-problematika-latvijas-kriminalprocesa-i/> [aplūkots 14.08.2023.].

⁸ Code of Civil Procedure. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html [aplūkots 15.08.2023.].

⁹ Code of Civil Procedure. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide> [aplūkots 08.08.2023.].

¹⁰ Civil Procedure Code of the Republic of Lithuania. Pieejams: <https://www.infolex.lt> [aplūkots 08.08.2023.].

¹¹ Law on the Management of the Spread of COVID-19 Infection. Pieejams: <https://www.likumi.lv> [aplūkots 08.08.2023.].

tiesas sēdi *MS Teams* vai *Cisco Webex* tiešsaistes platformā. Augstākās tiesas judikatūrā ir atzīts, ka “tiesai pašai lietas apstākļu vispusīgas apsvēršanas rezultātā ir jānonāk pie pārlicības, ka lietas izskatīšana rakstveida procesā neliegs lietas dalībniekiem pilnvērtīgi īstenot viņiem Civilprocesa likumā piešķirtās tiesības un tiesa spēs pareizi un kvalitatīvi izspriest lietu”.¹² Vērtējot šis atziņas ietekmi uz tiesas spriešanu kontekstā ar rakstveida procesa kā lietas izskatīšanas formas saglabāšanu civiltiesisko strīdu izšķiršanā, jānorāda, ka sākotnējai gribai izskatīt lietu rakstveida procesā ir jānāk no prasītāja un atbildētāja puses. Tikai pēc pušu viedokļa noskaidrošanas jautājuma izlemšana varētu būt noteikta tiesnesim, kura kompetencē ir pirmšķietami izvērtēt lietas izskatīšanas rakstveida procesā ietekmi uz pareizu un taisnīgu lietas izskatīšanu. Šāda lēmuma pieņemšanai būtiska nozīme ir izskatāmā strīda lietu kategorijai, pierādījumu pietiekamībai un lietas dalībnieku pārstāvju profesionalitātei pārstāvības realizēšanā, sagatavojot pušu paskaidrojumus un argumentus.

Apelācijas tiesvedība civiltiesiskā strīdā ir tiesību uz taisnīgu tiesu viens no elementiem, kura mērķis ir realizēt revīziju par pirmās instances tiesas sprieduma pareizību. Jau pašlaik vairākās lietu kategorijās apelācijas instancē lietu izskatīšana noris rakstveida procesā, vienlaikus paredzot arī apelācijas atļauju sniegšanu, lai maksimāli novērstu nepamatotas un formālas pārsūdzības. Šīs lietu kategorijas Civilprocesa likumā laika gaitā tiek papildinātas ar jauniem uzskaitījumiem. Tas liecina tikai par to, ka sabiedrība kopumā ir atzinusi, ka šāda kārtība atsevišķās lietu kategorijās ir pieņemama un ne vienmēr ir nepieciešams rīkot tiesas sēdi mutvārdu procesā, lai izvērtētu pirmās instances tiesas nolēmuma pareizību. Tas nozīmē, ka rakstveida process jau pašlaik ir sevi pierādījis kā atbilstošu apelācijas tiesvedības formu. Vienlaikus jāatzīst, ka arī apelācijas instancē var pastāvēt virkne lietu kategoriju vai apstākļu, kuru ietekmē rakstveida process nav pieļaujams. Vērtējot izteiktos viedokļus un citu Eiropas valstu procesuālos regulējumus, ir atzīstams, ka pāreja uz rakstveida procesu civillietas izskatīšanā kā lietas izskatīšanas pamatveidu pašlaik būtu pieļaujama tikai gadījumā, ja lieta tiek skatīta apelācijas instancē un pašas puses vienojoties ir to lūgušas tiesai. Turklāt šāda iespēja ir jāierobežo noteiktās lietu kategorijās, kuras ir saistītas ar nemantiskiem ģimenes strīdiem un citiem sensitīviem jautājumiem. Pirmās atziņas judikatūrā ir jau atrodamas, norādot uz mutvārdu procesa nozīmi strīdos par aizgādības un saskarsmes tiesībām.¹³

Jebkurā gadījumā pušu pieteiktais lūgums skatīt lietu rakstveida procesā ir jāizlemj tiesai. It īpaši, ja tiesai ir jāpārbauda no jauna apelācijas sūdzībai pievienotie vai arī ir jāizvērtē lietā esošie pierādījumi, kuri, taisot spriedumu pirmajā instancē, nav ņemti vērā vai atzīti par maznozīmīgiem.

¹² Judgment of the Department of Civil Cases of the Senate of the Republic of Latvia of 25 January 2023 in Case No. C73454620, SKC-46/2023. Pieejams: <https://www.at.gov.lv> [aplūkots 15.08.2023.].

¹³ Judgment of the Department of Civil Cases of the Senate of the Republic of Latvia of [...] 2023 in Case No. SKC-[F]/2023. Pieejams: <https://www.at.gov.lv> [aplūkots 12.10.2023.].

Kopsavilkums

1. Analizējot Latvijas Civilprocesa likumā veiktos grozījumus, arvien skaidrāk ir izsekojama tendence noteikt atsevišķas lietu kategorijas vai izlemt procesuālos jautājumus rakstveida procesā, vienlaikus paredzot tiesneša tiesību nepieciešamības gadījumā un tiesas spriešanas interesēs pāriet uz mutvārdu procesu. Mutiskuma princips ir cieši saistīts ar atklātuma principu. Vērtējot attiecīgo jautājumu mūsdienu normatīvā regulējuma ietvaros, rakstveida procesā atklātuma princips tiek nodrošināts ar to, ka tiesas nolēmums, kurš ir stājies likumīgā spēkā, publiski ir pieejams e-lietas portālā kā anonimizēts nolēmums, nodrošinot sabiedrības kontroli pār tiesas nolēmuma kvalitāti. Tādējādi ir nepieciešams paplašināt anonimizēto nolēmumu pieejamību ar lēmumiem, kuriem ir gala ietekme civillietā, un spēkā neesošiem tiesas spriedumiem, uz kuru motīvu daļu atsaucas augstākas instances tiesa, taisot savu spriedumu lietā.
2. Rakstiskās procedūras ir ekonomiskas un pieprasa lietas dalībnieka lielāku disciplīnu procesuālo darbību realizēšanā, izprotot sacīkstes principa būtību. Tas nozīmē, ka pašlaik, kamēr nav noteikta profesionāla jurista pārstāvība tiesā, ne katrā lietu kategorijā un ne katrā tiesu instancē ir pieļaujams civiltiesisko strīdu izskatīt rakstveida procesā. Orientējoties uz rakstiskuma stiprināšanu civilprocesā, vienlaikus ir jāvērtē iespēja stiprināt advokāta procesu.
3. Komunikācijas tehnoloģiju attīstība un ekonomisko procesu ātrums mūsdienu sabiedrībā diktē jaunu pieeju civiltiesisko strīdu risināšanā un pieprasa ātrāku un kompaktāku procesu tiesā. Pārmaiņu periodā svarīgi ir nodrošināt elastīgu pieeju gan veco, gan jauno procedūru ievērošanai, dot iespēju lietas dalībniekiem pašiem izvēlēties tiesas pieejamības vēlamāko modeli atbilstoši personu iespējām, sociālajām prasmēm. Sākotnējai gribai izskatīt lietu rakstveida procesā ir jānāk no prasītāja un atbildētāja puses. Tikai pēc pušu viedokļa noskaidrošanas jautājuma izlemšana varētu būt noteikta tiesnesim, kura kompetencē ir pirmšķietami izvērtēt lietas izskatīšanas rakstveida procesā ietekmi uz pareizu un taisnīgu lietas izskatīšanu. Šāda lēmuma pieņemšanā būtiska nozīme ir izskatāmā strīda lietu kategorijai, pierādījumu pietiekamībai un lietas dalībnieku pārstāvju profesionalitātei pārstāvības realizēšanā, sagatavojot pušu paskaidrojumus un argumentus.
4. Vērtējot izteiktos viedokļus un citu Eiropas valstu procesuālos regulējumus, ir atzīstams, ka pāreja uz rakstveida procesu civillietas izskatīšanā kā lietas izskatīšanas pamatveidu pašlaik būtu pieļaujama tikai gadījumā, ja lieta tiek skatīta apelācijas instancē un pašas puses vienojoties ir to lūgušas tiesai. Turklāt šāda iespēja ir jāierobežo noteiktās lietu kategorijās, kuras ir saistītas ar nemantiskiem ģimenes strīdiem un citiem sensitīviem jautājumiem. Jebkurā gadījumā pušu pieteiktais lūgums ir jāvērtē tiesai arī gadījumos, kad lieta ir jāizskata apelācijas instancē.

BIBLIOGRĀFIJA

1. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa Cilvēka pamattiesības. 92. pants. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
2. Gribonika E. Interaction of the Principle of Orality and Interests to Consider a Criminal Case in a Written Proceedings in the Criminal Procedure Law. In: *New Legal Reality: Challenges and Perspectives*. I. Collection of research papers in conjunction with the 8th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia. Rīga: University of Latvia Press, 2021.
3. Grigore-Bāra E. Mutvārdu procesa nozīme tiesas spriešanā: tiesību vēstures aspekti. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens*, 2023, Nr. 26.
4. Rusanovs E., Lielbriede L. Rakstiskuma un mutiskuma sinerģijas problemātika Latvijas kriminālprocesā (I). *Jurista Vārds*, 2023. Pieejams: <https://m.juristavards.lv/eseja/283186-rakstiskuma-un-mutiskuma-sinerģijas-problematika-latvijas-kriminal-procesa-i/> [aplūkots 14.08.2023.].
5. European Convention on Human Rights. Signed in Rome on 04.11.1950. [in the wording of [01.08.2021.].
6. Civil Procedure Law. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/50500> [aplūkots 08.08.2023.].
7. Civil Procedure Code of the Republic of Lithuania. Pieejams: <https://www.infolex.lt> [aplūkots 08.08.2023.].
8. Code of Civil Procedure. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html [aplūkots 15.08.2023.].
9. Code of Civil Procedure. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide> [aplūkots 08.08.2023.].
10. Law on the Management of the Spread of COVID-19 Infection. Pieejams: <https://www.likumi.lv> [aplūkots 08.08.2023.].
11. Department of Criminal Affairs of the Supreme Court of the Republic of Latvia of September 2, 2014 in Case No. SKK-J-475/2014 (Criminal case No. 11518002206), see Judgments of the European Court of Human Rights in cases *Bulut v. Austria* (17358/90, 22.02.1996.), *Botten v. Norway* (16206/90, 19.02.1996.), *Döry v. Sweden* (28394/95, 12.11.2002.), *Fredin v. Sweden* (12033/86, 23.02.1994.), *Markku Kaipila v. Finland* (49453/99, 18.10.2005.). Pieejams: <https://www.at.gov.lv> [aplūkots 14.08.2023.].
12. Judgment of the Department of Civil Cases of the Senate of the Republic of Latvia of 25 January 2023 in Case No. C73454620, SKC-46/2023. Pieejams: <https://www.at.gov.lv> [aplūkots 15.08.2023.].
13. Judgment of the Department of Civil Cases of the Senate of the Republic of Latvia of [..] 2023 in Case No. SKC-[F]/2023. Pieejams: <https://www.at.gov.lv> [aplūkots 12.10.2023.].

Germans Pavlovskis, *Mg. iur., LL.M.* (Tibingene)
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

KONSENSUĀLISMA PRINCIPS PROFESORA KARLA EDUARDA ERDMANA MĀCĪBĀ

THE PRINCIPLE OF CONSENSUALITY IN THE TEACHING OF PROFESSOR CARL EDUARD ERDMANN

Atslēgvārdi: konsensuālisma princips, līgumu brīvības princips, priekšlīgums, Karls Eduards Erdmans

Key words: principle of consensuality, freedom of contract, preliminary contract, Carl Eduard Erdmann

Summary

The article focuses on the principle of consensuality in the teaching of Professor Carl Eduard Erdmann from the University of Tartu, in light of a loan pre-agreement. The issue is examined by providing an insight into the classification of contracts in Baltic private law, the personality of C. Erdmann and his views as a person and a scholar. The article reveals the reasons that prompted C. Erdmann, contrary to the position of local law, to express a controversial opinion on the right to claim the conclusion of a loan contract on the basis of a preliminary contract. The article concludes with a brief overview of developments in Germany, Estonia and the DCFR.

Ievads

Pievērsoties profesora Karla Eduarda Erdmana (1841–1898) atstātajam zinātniskajam mantojumam Latvijā,¹ nav nepieciešams skaidrot šīs izvēles motīvus – tie runā paši par sevi. Šī tiesību zinātnieka dogmatiskais mantojums Baltijas privāttiesībās līdz šim nav pārspēts. Tas tādēļ, ka K. Erdmans ir uzskatāms par

---

¹ Atšķirībā no Igaunijas, kur viņa vārds ir nogrimis aizmirstībā. Sk.: Luts-Sootak M. Carl Erdmann – ein deutschbaltischer Provinzialrechtler mit Idealen. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*. 25. Juni 2021, S. 155.

vienīgo Baltijas provinču civilistu un tātad, ņemot vērā civiltiesību pēctecību, arī Latvijas civilistu, kurš pēc Baltijas Vietējo likumu kopojuma III daļas² (turpmāk arī – BVLK III daļa) pieņemšanas četros sējumos³ ir visā pilnībā atbilstoši pandektu tiesību sistēmai dogmatiski iztirzājis provinču civiltiesības. Viņa darbi, lai gan ne tik plaši kā starpkaru periodā, ievērojot valodas barjeru, arī mūsdienās tiek izmantoti tiesu nolēmumu pamatošanai.⁴ Savukārt netieši K. Erdmana izteiktās atziņas tiek izmantotas, atsaucoties uz profesora Vladimira Bukovska (1867–1937) BVLK III daļas komentāriem un citiem pašmāju civiltiesību pētnieku darbiem. Ņemot vērā minēto, šī raksta mērķis ir noskaidrot konsensuālisma principa⁵ lomu K. Erdmana Baltijas privāttiesību mācībā, pamatojoties tostarp uz viņa personības raksturojumu.

1. Līgumu brīvības princips un iedalījums konsensuāllīgumos un reāllīgumos

Mūsdienās nepastāv šaubas, ka līgumu brīvības princips ir centrālais privāt-autonomijas elements. Ir atzīts, ka šis princips izpaužas četros veidos: līguma noslēgšanas, līgumpartnera izvēles, līguma satura izvēles un, visbeidzot, līguma formas izvēles brīvībā.⁶ Tomēr šāda līgumu brīvības principa izpratne nav aksiomātiska, bet gan ir uzskatāma vairāk kā par divās tūkstošgadēs mērojamas līgumtiesību attīstības augli. Baltijas provincēs recipētas romiešu tiesības nepazīna un neatzina līgumu brīvības principu, un balstījās uz līgumu *numerus*

² Provincialrecht der Ostseegouvernements. Dritter Theil. Privatrecht. Liv-, Est- und Curlaendisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg: In der Buchdruckerei der Zweiten Abtheilung Seiner Kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei, 1864.

³ Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Erster Band. Allgemeiner Theil. Familienrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1889; Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Zweiter Band. Sachenrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1891; Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band. Erbrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1892; Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Vierter Band. Obligationenrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1894.

⁴ Sk., piem., Senāta 15.11.2023. sprieduma lietā Nr. SKC-25/2023, ECLI:LV:AT:2023:1115. C24086817.16.S 9.3. punktu; Senāta 28.11.2023. sprieduma lietā Nr. SKC-48/2023, ECLI:LV:AT:2023:1128.C30707219.17.S 8.1. punktu.

⁵ Ar konsensuālisma jeb konsensa principu (vācu val. – *Konsensprinzip; Konsensualismus*) šaurākā izpratnē apzīmē noteikumu, saskaņā ar kuru līgumu noslēgšanai pietiek vienīgi ar parastu līdzēju savstarpēju gribas izteikumu saskaņīgumu. Savukārt plašākā izpratnē konsensuālisma princips nozīmē, ka, lai gan konsenss nav vienīgais, bet tomēr ir centrālais jeb galvenais līgumisko attiecību nodibināšanas priekšnoteikums. Sk.: Weller M.-Ph. Das Vertrags- und Konsensprinzip. Vom Naturrecht über Domat und Pothier zum Code Civil (1804). In: Beckmann R. M., Mansel H.-P., Matusche-Beckmann A. (Hrsg.). Weitsicht in Versicherung und Wirtschaft. Gedächtnisschrift für Ulrich Hübner. Heidelberg, München, Landsberg, Frechen, Hamburg: C. F. Müller, 2012, S. 441.

⁶ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 176.–177. lpp.

clausus principu, atbilstoši kuram valsts aizsardzību lielākoties baudīja tikai tādas prasījuma tiesības, kas izrietēja no formāli atzītiem līgumu veidiem.⁷

Lai gan jau 19. gadsimtā BVLK III daļas izstrādes laikā tika viennozīmīgi atzīts, ka romiešu tiesībās pastāvošajam iedalījumam formālos un neformālos līgumos jeb paktos nav piešķirama praktiska nozīme (tāpēc saskaņā ar vispārējām tiesībām (*ius commune*) katrs līgums, par kura būtiskām sastāvdaļām ir panākta vienošanās, ir izpildāms), atsevišķi romiešu tiesībās pastāvošie līgumu klasifikācijas elementi – to iedalījums konsensuāllīgumos un reāllīgumos – tika pārņemti arī Baltijas provinču tiesībās. Vienlaikus, kā ir atzīmējis BVLK III daļas tēvs profesors Frīdrihs Georgs fon Bunge (1802–1897), līdzējiem ir pienākums ievērot tikai to, kas ir noteikts ar *likuma prasībām atbilstošo* līgumu.⁸

Lai gan F. G. fon Bunges sniegtajā provinču privāttiesību apskatā nav atrodams līgumu iedalījums konsensuāllīgumos un reāllīgumos, tas Baltijas provinču privāttiesībās pastāv. Par minēto liecina paša F. G. fon Bunges sniegtā atsevišķu līgumu veidu klasifikācija, kā arī norāde uz Igaunijas Bruņinieku un zemes tiesību, kas līgumu iedalījumā konsensuāllīgumos un reāllīgumos pilnībā seko romiešu tiesībām, atsevišķu līgumu veidus regulējošu noteikumu pilnīgumu.⁹ Tas ierobežo līdzēju tiesības noteikt attiecīgā līguma priekšmetu, jo, atšķirībā no konsensuāllīgumiem, kuru noslēgšanai pietiek ar līdzēju konsensu, ja vien likums neizvirza noteiktas formas prasības, katra reāllīguma noslēgšanas priekšnoteikums līdztekus abu līdzēju konsensam ir attiecīgās lietas nodošana,¹⁰ kas savukārt ierobežo konsensuālisma principa piemērojamību. Līdz ar to varētu uzdot jautājumu par tādas vienošanās spēku un izpildāmību, saskaņā ar kuru līdzēji ir vienojušies par reāllīguma noslēgšanu, nenododot pašu lietu.

Par hrestomātisku piemēru šajā ziņā no Vietējo privāttiesību skatpunkta ir uzskatāma aizdevuma līguma kā reāllīguma un tā priekšlīguma savstarpēja mijiedarbība. Saistībā ar šo mijiedarbību K. Erdmans, neskatoties uz viennozīmīgu

⁷ Sk.: Pavlovskis G. *Pacta sunt servanda* principa attīstība romiešu tiesībās. Grām.: Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojāmība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 51.–59. lpp.

⁸ Bunge F. G. v. Das liv- und esthländische Privatrecht, wissenschaftlich dargestellt. Erster Theil, die Einleitung, das Personen-, Sachen und Forderungenrecht enthaltend. Dorpat: bei C. A. Kluge, 1838, S. 379–380; Bunge F. G. v. Das liv- und esthländische Privatrecht. Zweite sehr vermehrte und verbesserte Auflage. Erster Theil, die Einleitung, das Personen, Sachen- und Forderungenrecht enthaltend. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1847, S. 489–490.

⁹ Uz minēto norāda arī sniegtais konsensuāllīgumu un reāllīgumu uzskaitījums. Sk.: Bunge F. G. v. 1847, S. 495–496, Anm. “a”.

¹⁰ Sk., piem., Rode W. Ein Beitrag zur Lehre des Vorvertrags, insbesondere der Vorvertrag zu Konsensalkontrakten. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doktorwürde der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Philipps-Universität zu Marburg. Marburg: Dissertations-Druckerei Heinr. & J. Lechte, 1931, S. 17; Senāta 28.10.1936. spriedums lietā Nr. 434. Grām.: XIII Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša izdevums, 1936/1937, Nr. 3, 153.–156. lpp.

BVLK III daļas 3642. panta¹¹ regulējumu, saskaņā ar kuru prasījuma tiesības no priekšlīguma par aizdevuma līguma noslēgšanu jeb aizdevuma došanu pastāv tikai saskaņā ar Igaunijas tiesībām, turklāt tikai *pietiekama* nodrošinājuma došanas gadījumā, attiecina to uz pārējām divām Baltijas provincēm – Vidzemi un Kurzemi.¹²

2. K. Erdmana sniegtā līgumu veidu klasifikācija

Atbilstoši K. Erdmana sniegtajai līgumu veidu klasifikācijai tie ir iedalāmi: 1) vienpusējos un savstarpējos, 2) abstraktos un konkrētos (jeb kauzālos), kā arī 3) galvenajos un blakus līgumos. Arīrdzan tiek atzīmēti citi līgumu klasifikācijas veidi, norādot uz reāllīgumiem, aleatoriskiem līgumiem un līgumiem par labu trešajām personām. Pie tam attiecībā uz pirmajiem ar atsauci uz profesoru Bernhardu Vindšaidu (1817–1892) tiek īpaši izcelta tāda viedokļa aplamība, saskaņā ar kuru reāllīgumu pastāvēšana tiek noliegta pēc būtības.¹³

No otras puses, tas neliedz K. Erdmanam paust viedokli, ka, lai gan vispārējās tiesības ar reāllīgumiem saprot tādus līgumus, kas tiek noslēgti ar lietas nodošanu vai saņemšanu pat bez jebkāda cita gribas izteikuma, BVLK III daļa nepazīst šo kategoriju un vienkopus regulē visus līgumus, kas vērsti uz atdošanu, neatkarīgi no tā, vai to objekts ir lietas vai tiesības, un neatkarīgi no tā, vai atdošanas pienākuma pamats ir iepriekšējā saņemšana vai kāds cits apstāklis, piemēram, netaisna iedzīvošanās.¹⁴ Šis K. Erdmana secinājums tomēr nepelna ievērību, jo tas balstās uz argumentu, kas saistīts ar likumdošanas jeb kodificēšanas tehniku, kura savukārt var būt vairāk vai mazāk veiksmīga. Turklāt arī paša sniegtajā līgumu veidu klasifikācijā K. Erdmans neseko BVLK III daļas burtam, jo, kā viņš pats atzīst, nekur kodifikācijā nav atrodamu noteikumi par abstraktiem līgumiem, bet to pastāvēšana izriet no vispārējās tiesībās atzītā.¹⁵ Līdz ar to var secināt: ja jau vispārējās tiesības atzīst līgumu iedalījumu konsensuāllīgumos un reāllīgumos, tad nav pamata apgalvojumam, ka to varētu neatzīt Baltijas provinču privāttiesības.

Pie tam arī pats K. Erdmans norāda, ka, atšķirībā no citās partikulāro tiesību sistēmās izteiktajām atziņām, piemēram, tiesību zinātnieka Franca Fērstera (1819–1878) paustās saistībā ar Prūsijas privāttiesībām,¹⁶ ka arī reāllīgumu gadījumā

¹¹ Izņemot norādi uz partikulāro Igaunijas tiesību noteikumu, saturiski atbilst Civillikuma 1935. pantam.

¹² Erdmann C. 1894, S. 257; Pavlovskis G. Aizdevuma līguma priekšlīguma regulējuma mijiedarbība ar apstākļu izmaiņu klauzulu. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 194. lpp.

¹³ Erdmann C. 1894, S. 111; S. 111, Anm. 2.

¹⁴ Ibid., S. 255–256.

¹⁵ Ibid., S. 115.

¹⁶ Förster F. Theorie und Praxis des heutigen gemeinen preußischen Privatrechts auf der Grundlage des gemeinen deutschen Rechts. I. Band. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer, 1865, S. 393.

prasījuma tiesības rodas jau ar līdzēju konsensu bez pašas lietas nodošanas (kas pilnībā atbilst konsensuālisma principam), BVLK III daļas regulējums noteic, ka aizdevuma, patapinājuma, prekārīja, glabājuma un dažu citu tiesisku darījumu noslēgšanai ir nepieciešama lietas nodošana. Tādējādi *konsensuāllīgumam*, kas tiek noslēgts pirms attiecīgā reāllīguma, ir vienīgi *pactum de contrahendo* jeb priekšlīguma raksturs.¹⁷

Šajā ziņā nepastāv šaubas, ka K. Erdmans atzīst priekšlīguma saistošu spēku jeb no tā izrietošas tiesības prasīt galvenā līguma noslēgšanu, tomēr tas nesniedz atbildi uz jautājumu, kāpēc K. Erdmans, esot speciālajam regulējumam, kas ietverts BVLK III daļas 3642. pantā, attiecina šīs no vispārīgā BVLK III daļas 3140. pantā¹⁸ ietvertā noteikuma izrietošas tiesiskas sekas arī uz aizdevuma līgumu, tādējādi panākot tā konsensualizāciju, jo tiesisku seku ziņā nav nozīmīgas atšķirības, vai objekta nodošana notiek uz priekšlīguma vai uz konsensuāllīguma pamata.

3. Ieskats K. Erdmana personībā

Atbildi uz uzdoto jautājumu varētu sniegt K. Erdmana personības raksturojums, kuru ir devis viņa kolēģis, Tērbatas Universitātes krievu tiesību profesors Johans Augusts Engelmans (1832–1912). K. Erdmans sākotnēji izvēlējies filoloģijas, vēstures un filozofijas studijas Tērbatas Universitātē, bet pēc otrā semestra ir devis priekšroku tiesību zinātnei, ko tolaik Tērbatā bez citiem docētājiem pasniedza arī romānists profesors Otomārs Meikovs (1823–1894). Viņa lekcijas jo īpaši piesaistīja topošo zinātnieku, jo tām bija raksturīga asa civiltiesību sistēmas loģika un skaidra, uz avotiem balstīta argumentācija. Uz šī pamata ir attīstījusies paša K. Erdmana tiekšanās pēc konstruktīvas, dogmatiskas tiesību aplūkošanas metodes, ko it sevišķi veicināja viņa spēja ātri uztvert lietu būtību. Ar izcilību pabeidzis studijas Tērbatā, K. Erdmans turpināja papildināt savas zināšanas Vācijā, Heidelbergas Universitātē,¹⁹ kur viņš klausījās slavenā profesora Ādolfa fon Vangerova (1808–1870) romiešu tiesību kursu.²⁰ Pēc atgriešanās no Heidelbergas K. Erdmans piecu gadu laikā ieņēma dažādus amatus Jelgavas tiesu iestādēs, tādējādi gūstot pieredzi arī praktiskajā darbā ar provinču tiesību

¹⁷ Erdmann C. 1894, S. 256.

¹⁸ Saturiski atbilst Civillikuma 1541. pantam.

¹⁹ Šajā ziņā ir nepieciešams atzīmēt, ka Heidelbergas Universitātē no 1810. līdz 1900. gadam civiltiesību apgūšana ir notikusi uz Francijas 1804. gada Civillkodeksa, kas Bādenes lielhercogistē kā zemes tiesību avots bija spēkā līdz pat 1899. gada 31. decembrim, pamata. Savukārt Francijas 1804. gada Civillkodekss balstās dabisko tiesību idejā, ka pilsoņi paši ir tiesīgi savā starpā ar līgumu noteikt savas ekonomiskas attiecības, pie tam tas ir izdarāms līgumu brīvības un privātautonomijas principa ietvaros. Sk.: Weller M.-Ph. 2012, S. 438, 440.

²⁰ Engelmann J. Professor Dr. juris Karl Erdmann. Baltische Monatsschrift. Herausgegeben von Friedrich Bienemann jun. Fünfundvierzigster Jahrgang. LV. Band. Riga: Verlag der Baltischen Monatsschrift, 1903, S. 17.

noteikumiem. Minētais ļāva viņam nākotnē kā tiesību zinātniekam apvienot tiesību teorijas atziņas ar praktiskām dzīves vajadzībām.²¹

K. Erdmana uzskati par BVLK III daļas 3642. panta iztulkošanas robežām labi saskan ar viņa nostāju, ka galvenie tiesības raksturojošie elementi ir, pirmkārt, gribas brīvība un, otrkārt, piespiešanas iespēja. Tur, kur likums ar pavēlošām un aizliedzošām tiesību normām nosaka vai ierobežo personu gribas izteikumu saturu, nav gribas brīvības un personas nerīkojas kā tiesību subjekti. Minētais tiek atainots ar testamenta piemēru: tam, kura darījuma – testamenta – saturu noteic tikai likums, nav “pēdējās gribas”, un tiesību normas, kas visu noregulē, patiesībā rīkojas nevis personas labā, bet viņas vietā. Likumdevēja nepamatota iejaukšanās privāttiesībās, kas var pastāvēt tikai tad, ja to satura noteikšana ir atstāta privātpersonu ziņā, parasti rada pretējo tam, kas tika iecerēts. Tādējādi īstas ir tikai tādas privāttiesības, kas radītas ne tik ļoti privātpersonām, bet ko radījušas pašas privātpersonas.²² Savukārt attiecībā uz piespiešanas elementu K. Erdmans atzīmē, ka likumdevējs, radot tiesības, nedrīkst paļauties uz to, ka personas tās ievēros tikai tikumības un morāles apsvērumu dēļ, tās nedrīkst būt radītas tikai labiem cilvēkiem – tiesībām ir jāaizsargā labie no sliktajiem, vājie no stipro patvaļas.²³ Minētais saistībā ar satura noteikšanas tiesībām atbilst privātautonomijas principa lomas raksturojumam dabiskajās tiesībās un līdz ar to arī Francijas 1804. gada Civilkodeksā.²⁴

Ar šo skatījumu saskan arī norādītais par tiesībām, kas izriet no noslēgtā priekšlīguma, prasīt aizdevuma līguma noslēgšanu jeb aizdevuma došanu, jo racionāli nemaz nevar pamatot šādu tiesību imperatīvu liegšanu. Turklāt K. Erdmans uzskata, ka kristietībā morāle ir tiesību izejas punkts, savukārt neviens juridisks noteikums nedrīkst būt pretrunā ar morāli,²⁵ ja vien tiesības ir morāles minimums. Līdz ar to, ja aizdevuma līguma nenoslēgšana jeb aizdevuma neizsniegšana (tādējādi neizpildot apsolīto) no morāles skatpunkta ir negodīga rīcība, tad arī likuma noteikumi, kas bez pamata ļauj atkāpties un nepildīt apsolīto vai nesatur piespiešanas mehānismu, var nonākt pretrunā ar morāles noteikumiem, kas, ievērojot minēto, nav pieļaujami.²⁶

²¹ Engelmann J. Professor Dr. juris Karl Erdmann. Baltische Monatsschrift. Herausgegeben von Friedrich Bienemann jun. Fünfundvierzigster Jahrgang. LV. Band. Riga: Verlag der Baltischen Monatsschrift, 1903, S. 18.

²² Erdmann C. Recht und Moral. In: Gesammelte Vorträge von Dr. Carl Erdmann. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1897, S. 26, 32–33.

²³ Ibid., S. 26–27.

²⁴ Weller M.-Ph. 2012, S. 440.

²⁵ Erdmann C. 1897, S. 31.

²⁶ Atzīmējams, ka atbilstoši kanonisko tiesību mācībai arī personas vienpusējs apsolījums pat bez tā pieņemšanas bija šai personai saistošs. Tomēr šāds uzskats K. Erdmanam, kurš pieturas pie līgumiskās teorijas, saskaņā ar kuru līgumiskās saistības nodibināšanai ir nepieciešams arī otrās puses gribas izteikums jeb akcepts, ir svešs (ar diviem BVLK III daļas 3277. pantā nostiprinātajiem izņēmumiem attiecībā uz personas apsolījumiem par labu baznīcai vai vispār labdarīgam mērķim un par labu pilsētai). Sk.: Weller M.-Ph. 2012, S. 440, 444; Erdmann C. 1894, S. 105–106.

K. Erdmans raksta, ka dzejniekam un līdz ar viņu arī deklamētājam nevajadzētu attēlot stīvo, nemainīgo, citādi viņi zaudē māksliniecisko spēku un efektu un ar viņiem notiek pats briesmīgākais – viņi kļūst garlaicīgi.²⁷ Arī tiesības nav stīvu un nemainīgu noteikumu kopums. Minētais savukārt demonstrē radikālu paradigmas maiņu – no BVLK III daļas sastādīšanas laikā valdošās *atpakaļ pie avotiem*²⁸ līdz dinamiskai tiesību attīstībai, kad to prasa sabiedrības intereses un ko turklāt privātautonomijas principa ietvaros var veikt paši tiesību subjekti.

4. K. Erdmans un tiesību attīstība

No iepriekš minētā izriet, ka K. Erdmana talants un mūža darbs bija saistīti ar tiesību dogmatiku; tiesību vēstures pētniecība viņam bija sveša,²⁹ kas savukārt būtiski atšķir viņu no F. G. fon Bunges, kura mūža darbs tomēr ir saistīts ar tiesību avotu un vēstures pētišanu.³⁰ Tēzes saistībā ar BVLK III daļas 3642. panta iztulkošanas iespējām K. Erdmans ir pamatojis ar B. Vindšaida un laikmetīgas Vācijas tiesu prakses atziņām,³¹ taču likuma tekstuālās redakcijas važas nav ļāvušas šim tēzēm tikt akceptētām arī praksē.³²

Tomēr šīs idejas, kas virmoja tālaika tiesību gaisā un ko tik precīzi uztvēra K. Erdmans, ir nostiprinājušas Vācijas 1896. gadā pieņemtajā Civill kodeksā, kas paredzēja tiesības prasīt arī reāllīgumu, tostarp aizdevuma līguma, noslēgšanu gadījumā, ja pirms tam līdzēju starpā tika noslēgts attiecīgais priekšlīgums³³ (galīgā atteikšanās no iedalījuma konsensuāllīgumos un reāllīgumos Vācijā ir notikusi tikai šī gadsimta sākumā ar Saistību tiesību modernizācijas likuma spēkā stāšanos³⁴). Arī Igaunijas likumdevējs, kuras partikulāro regulējumu K. Erdmans 1894. gadā ir mēģinājis attiecināt uz pārējām Baltijas provincēm,

²⁷ Erdmann C. 1897, S. 21.

²⁸ Par F. G. fon Bunges metodi sk.: Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Tulkojuma zinātniskais redaktors prof. J. Lazdiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 22.–23. lpp.

²⁹ Engelmann J. "Erdmann, Karl E." In: Allgemeine Deutsche Biographie. Fünfundfünfzigster Band. Nachträge bis 1899: Wandersleb – Zwirner. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1910, S. 742–743.

³⁰ Sk.: Lazdiņš J. Vēsturiskā tiesību skola un Latvija. Grām.: Latvijas Universitātes raksti. Juridiskā zinātne. Galvenais redaktors Dr. iur., asoc. prof. Jānis Lazdiņš. 703. sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006, 30. lpp.

³¹ Erdmann C. 1894, S. 257–258, Anm. 7.

³² Sk.: Bukovskij V. Svod" grazhdanskih" uzakonenij gubernij Pribaltijskih" s" prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s" raz"jasnenijami v" 2 tomah". Tom" II, soderzhashij Pravo trebovanij. Rīga: Tip. G. Gempel' i Ko, 1914, s. 1567.

³³ Wabnitz B. Der Vorvertrag in rechtsgeschichtlicher und rechtsvergleichender Betrachtung. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Rechte durch die Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. 1962, S. 80.

³⁴ Sk.: Entwurf eines Gesetzes zur Modernisierung des Schuldrechts. Deutscher Bundestag. 14. Wahlperiode. 14.05.2001, Drucksache 14/6040, S. 252. Pieejams: <https://dserver.bundestag.de/btd/14/060/1406040.pdf> [aplūkots 10.03.2024.].

mūsdienās ir nolēmis atteikties no līgumu iedalījuma konsensuāllīgumos un reāllīgumos, par ko liecina 2001. gadā pieņemtā Igaunijas Saistību tiesību likuma³⁵ 9. paragrāfa pirmā daļa, saskaņā ar kuru līgums tiek noslēgts, izsakot un pieņemot priekšlikumu. Arī aizdevuma, patapinājuma un glabājuma līgumi attiecīgi ar 389. paragrāfu, 396. paragrāfa pirmo daļu un 883. paragrāfu tika pārvērsti par konsensuāllīgumiem, savukārt ar 33. paragrāfa pirmo daļu tika paredzēts, ka ar priekšlīguma noslēgšanu tiek nodibināta prasījuma tiesība par galvenā līguma noslēgšanu.

Atzīmējams, ka arī Kopējais modelis ir atteicies no reāllīgumiem un vēsturiski pastāvošā iedalījuma konsensuāllīgumos un reāllīgumos,³⁶ ko jo sevišķi pierāda IV.F.-1:101. panta otrās daļas un IV.C.-5:101. panta pirmās daļas noteikumi,³⁷ kas paredz attiecīgi aizdevuma un glabājuma līguma konsensuālizāciju, ar to apliecinot K. Erdmana pārstāvētā un aizstāvētā konsensuālisma principa uzvaru. Vienlaikus, ņemot vērā Senāta sniegto Civillikuma³⁸ 1541. panta satura skaidrojumu,³⁹ nav izslēdzams, ka nākotnē līdzīga satura tēzes var tikt paustas par aizdevuma līguma priekšlīgumu vai arī pamudināt likumdevēju veikt reāllīgumu konsensuālizāciju, kas daļēji ar Komerclikuma⁴⁰ 415. pantu un 447. pantu ir izdarīts attiecībā uz komerciālās komisijas un komerciālā glabājuma līgumu.

Kopsavilkums

1. Neskatoties uz BVLK III daļas kodificēšanas tehnikas īpatnībām, Baltijas privāttiesībās nav apšaubāma līgumu iedalījuma konsensuāllīgumos un reāllīgumos pastāvēšana. Konsensuāllīguma noslēgšanai atbilstoši konsensuālisma principam ir nepieciešams tikai līdzēju konsenss, savukārt reāllīgums līdztekus konsensam prasa arī lietas nodošanu. Vienlaikus K. Erdmans atzīst, ka pirms attiecīgā reāllīguma noslēgšanas ir iespējama konsensuāllīguma noslēgšana; šāds līgums ir uzskatāms par *pactum de contrahendo* jeb priekšlīgumu.

³⁵ Law of Obligations Act [Igaunijas Republikas Saistību tiesību likums]. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013011/consolide> [aplūkots 01.11.2023.].

³⁶ Bar C. von, Clive E. (eds.). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition. Volume 1. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 265.

³⁷ Bar C. von, Clive E. (eds.). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition. Volume 3. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 2458; Bar C. von, Clive E. (eds.). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition. Volume 2. Oxford: Oxford University Press, 2010, pp. 1790–1791.

³⁸ Civillikums. Valdības Vēstnesis, 1937, Nr. 41.

³⁹ Sk. Senāta 05.07.2023. sprieduma lietā Nr. SKC-19/2023, ECLI:LV:AT:2023:0705.C29244819.12.S 10.5. punktu.

⁴⁰ Komerclikums. Latvijas Vēstnesis, 2000, Nr. 158/160.

2. Attiecinot BVLK III daļas 3642. panta regulējumu, saskaņā ar kuru prasījuma tiesības no priekšlīguma par aizdevuma līguma noslēgšanu pastāv tikai saskaņā ar Igaunijas tiesībām, uz Vidzemi un Kurzemi, K. Erdmans apzinās šī regulējuma izņēmuma raksturu. Tomēr 3642. panta regulējuma paplašināta iztulkošana ir saistāma ar trīs apsvērumiem. Pirmkārt, ar tiesību subjektu brīvību noteikt līgumu saturu un valsts pienākumu nodrošināt šo līgumu izpildāmību, tostarp piespiedu kārtā. Otrkārt, ar uzskatu, ka kristietībā morāle ir tiesību izejas punkts, savukārt neviens juridisks noteikums nedrīkst būt pretrunā ar morāli, līdz ar to nav pieļaujami, ka likumdevējs pieņem tādas tiesību normas, kas bez pamata ļauj atkāpties un nepildīt apsollīto vai nesatur piespiešanas mehānismu. Treškārt, K. Erdmans saredz dinamisku Baltijas privāttiesību attīstību rokrokā ar vispārējām tiesībām, nepieļaujot sevī noslēgtas, stīvas un nemainīgas tiesību sistēmas izveidi, kas 19. gadsimta beigās nozīmē priekšrokas došanu konsensuālisma principam.
3. Citviet K. Erdmana pārstāvētais un atbalstītais konsensuālisma princips ir guvis plašu atbalstu. Tā, piemēram, Vācijas likumdevējs jau 1896. gadā ir paredzējis tiesības prasīt reāllīgumu (arī aizdevuma līguma) noslēgšanu gadījumā, ja pirms tam līdzēju starpā tika noslēgts attiecīgais priekšlīgums jeb panākta vienošanās par lietas (aizdevuma) došanu, tādējādi tos vismaz daļēji konsensualizējot. Savukārt mūsdienās gan Vācijas, gan Igaunijas likumdevējs, pieņemot attiecīgi Saistību tiesību modernizācijas likumu un Saistību tiesību likumu, ir pilnībā atteicies no iedalījuma konsensuāllīgumos un reāllīgumos, pēdējos konsensualizējot. Identisku ceļu atbilstoši konsensuālisma principa noteikumiem ir gājuši arī Kopējā modeļa sastādītāji.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
2. Bar C. von, Clive E. (eds.). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition. Volume 1. Oxford: Oxford University Press, 2010.
3. Bar C. von, Clive E. (eds.). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition. Volume 2. Oxford: Oxford University Press, 2010.
4. Bar C. von, Clive E. (eds.). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full Edition. Volume 3. Oxford: Oxford University Press, 2010.
5. Bunge F. G. von. Das liv- und esthländische Privatrecht, wissenschaftlich dargestellt. Erster Theil, die Einleitung, das Personen-, Sachen und Forderungenrecht enthaltend. Dorpat: bei C. A. Kluge, 1838.

6. Bunge F. G. von. Das liv- und esthländische Privatrecht. Zweite sehr vermehrte und verbesserte Auflage. Erster Theil, die Einleitung, das Personen-, Sachen- und Forderungenrecht enthaltend. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1847.
7. Engelmann J. "Erdmann, Karl E." In: Allgemeine Deutsche Biographie. Fünfundfünfzigster Band. Nachträge bis 1899: Wandersleb – Zwirner. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1910.
8. Engelmann J. Professor Dr. juris Karl Erdmann. Baltische Monatsschrift. Herausgegeben von Friedrich Bienemann jun. Fünfundvierzigster Jahrgang. LV. Band. Riga: Verlag der Baltischen Monatsschrift, 1903.
9. Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Erster Band. Allgemeiner Theil. Familienrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1889.
10. Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Zweiter Band. Sachenrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1891.
11. Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band. Erbrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1892.
12. Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Vierter Band. Obligationenrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1894.
13. Erdmann C. Recht und Moral. In: Gesammelte Vorträge von Dr. Carl Erdmann. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1897.
14. Förster F. Theorie und Praxis des heutigen gemeinen preußischen Privatrechts auf der Grundlage des gemeinen deutschen Rechts. I. Band. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer, 1865.
15. Lazdiņš J. Vēsturiskā tiesību skola un Latvija. Grām.: Latvijas Universitātes raksti. Juridiskā zinātne. Galvenais redaktors Dr. iur., asoc. prof. Jānis Lazdiņš. 703. sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006.
16. Luts-Sootak M. Carl Erdmann – ein deutschbaltischer Provinzialrechtler mit Idealen. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung. 25. Juni 2021.
17. Pavlovskis G. Aizdevuma liguma priekšliguma regulējuma mijiedarbība ar apstākļu izmaiņu klauzulu. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
18. Pavlovskis G. *Pacta sunt servanda* principa attīstība romiešu tiesībās. Grām.: Tiesību ierobežojumu pieļaujamība un attaisnojāmība demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Universitātes 81. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023.
19. Rode W. Ein Beitrag zur Lehre des Vorvertrags, insbesondere der Vorvertrag zur Konsensualkontrakten. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doktorwürde der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Philipps-Universität zu Marburg. Marburg: Dissertations-Druckerei Heinr. & J. Lechte, 1931.
20. Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Tulkojuma zinātniskais redaktors prof. J. Lazdiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.
21. Wabnitz B. Der Vorvertrag in rechtsgeschichtlicher und rechtsvergleichender Betrachtung. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Rechte durch die Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. 1962.
22. Weller M.-Ph. Das Vertrags- und Konsensprinzip. Vom Naturrecht über Domat und Pothier zum Code Civil (1804). In: Beckmann R. M., Mansel H.-P., Matusche-Beckmann A.

(Hrsg.). Weitsicht in Versicherung und Wirtschaft. Gedächtnisschrift für Ulrich Hübner. Heidelberg, München, Landsberg, Frechen, Hamburg: C. F. Müller, 2012, S. 435–459.

23. Bukovskij V. Svod" grazhdanskih" uzakonenij gubernij Pribaltijskih" s" prodolzheniem" 1912–1914 g. g. i s" raz"jasnenijami v" 2 tomah". Tom" II, soderzhashhij Pravo trebovanij. Riga: Tip. G. Gempel' i Ko, 1914.

Tiesu prakse

24. Senāta 28.10.1936. spriedums lietā Nr. 434. Grām.: XIII Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstneša izdevums, 1936/1937, Nr. 3.
25. Senāta 05.07.2023. spriedums lietā Nr. SKC-19/2023, ECLI:LV:AT:2023:0705. C29244819.12.S.
26. Senāta 15.11.2023. spriedums lietā Nr. SKC-25/2023, ECLI:LV:AT:2023:1115. C24086817.16.S.
27. Senāta 28.11.2023. spriedums lietā Nr. SKC-48/2023, ECLI:LV:AT:2023:1128. C30707219.17.S.

Normatīvie akti

28. Provincialrecht der Ostseegouvernements. Dritter Theil. Privatrecht. Liv-, Est- und Curlaendisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg: In der Buchdruckerei der Zweiten Abtheilung Seiner Kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei, 1864.
29. Civillikums. Valdības Vēstnesis, 1937, Nr. 41.
30. Komerclikums. Latvijas Vēstnesis, 2000, Nr. 158/160.
31. Law of Obligations Act [Igaunijas Republikas Saistību tiesību likums]. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/S06112013011/consolide> [aplūkots 01.11.2023.].

Citi materiāli

32. Entwurf eines Gesetzes zur Modernisierung des Schuldrechts. Deutscher Bundestag. 14. Wahlperiode. 14.05.2001, Drucksache 14/6040. Pieejams: <https://dserver.bundestag.de/btd/14/060/1406040.pdf> [aplūkots 10.03.2024.].

Liene Pierhurovica, *Mg. iur.*

University of Latvia

FOREIGN COURT SUPPORT IN APPOINTING ARBITRATORS: AN OPTION FOR PARTIES TO PATHOLOGICAL CLAUSES

ĀRVALSTU TIESU ATBALSTS ŠĶĪRĒJTIESNEŠU IECELŠANĀ: PATOĻĢISKU KLAUZULU PUŠU IESPĒJA

Keywords: court support, appointment of arbitrators, pathological clauses, blank clauses, seat of arbitration, place of arbitration, France, CPC, Germany, ZPO, Switzerland, IPRG/PILA

Atslēgvārdi: tiesu atbalsts, šķīrējtiesnešu iecelšana, patoloģiskas klauzulas, tukšās klauzulas, šķīrējtiesas sēdeklis, šķīrējtiesas vieta, Francija, CPC, Vācija, ZPO, Šveice, IPRG/PILA

Summary

The article explores the possibilities offered by the laws of Germany, France and Switzerland with regard to state court support in appointing arbitrators. It enlists the situations in which such foreign court assistance might prove necessary and the conditions that must be satisfied in order to qualify for such assistance.

Kopsavilkums

Rakstā izpētītas Vācijas, Francijas un Šveices likumu sniegtās iespējas saistībā ar valsts tiesu atbalstu šķīrējtiesnešu iecelšanā. Rakstā tiek apskatīts, kādās situācijās šāda valsts tiesu palīdzība var izrādīties nepieciešama un kādi priekšnoteikumi izpildāmi, lai tai kvalificētos.

Introduction

One of the characteristics of the freedom to resort to arbitration is the amount of support measures enacted by a state – the more options for assistance allowed, the greater the possibility to fully enjoy that freedom and be a party to arbitration

proceedings that result in an enforceable award. A crucial stage is the composition of the tribunal without which there is no arbitration.

Parties to pathological (mostly *ad hoc*, but possibly also institutional) arbitration clauses finding it impossible to compose the tribunal might be at risk of failing their attempt to arbitrate altogether, especially if the law at the seat of arbitration (*lex arbitri*) does not offer the court support or the clause is blank and the law where parties have their seat also does not offer court support (or that support is unavailable).

Latvian law does not offer court support to (*inter alia*) appoint arbitrators, however, it does not mean that parties to pathological clauses are left without remedies. Inspired by the lack of Article-11-of-UNCITRAL-Model Law¹-type norms in Latvian law (which is about to change shortly, as relevant amendments to the Arbitration Law² and the Civil Procedure Law³ are underway), the Author investigates the cross-border court assistance provided by three select foreign jurisdictions – Germany, Switzerland and France.

1. Importance of seat

The court support to foreign parties in Germany, Switzerland and France is dependent upon the seat of arbitration – or, more precisely, default of seat or default of court-executed appointment mechanism at the seat. Although the seat is generally not regarded as part of *essentialia negotii* of an arbitration agreement⁴ and thus not a condition for its validity, it is as essential for its enforcement as the reference to “arbitration” and “definite disputes” engraved in the definition of arbitration agreement in Article II(2) of the New York Convention.⁵ Namely, an arbitration agreement is only enforceable when there exists a link to a legal system which ensures the appointment of arbitrators – be it a reference to arbitration rules (institutional or *ad hoc*) or to seat of arbitration (opening access to support mechanisms envisaged in *lex arbitri*).⁶ Switzerland, in contrast with other European

¹ UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985. With amendments as adopted in 2006. Available: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf [viewed 04.12.2023.].

² Draft Law “Amendments to Arbitration Law”. No. 1918. Adopted in the 2nd reading at the Parliament on 27.03.2024. Available in Latvian: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/SaeimaLIVS14.nsf/0/645BAC4FA3DDEB29C2258AE700521463?OpenDocument> [viewed 15.04.2024.].

³ Draft Law “Amendments to Civil Procedure Law”. No. 1917. Adopted in the 2nd reading at the Parliament on 27.03.2024. Available in Latvian: <https://titania.saeima.lv/LIVS14/SaeimaLIVS14.nsf/WEBRespDocumByNum?OpenView&restricttcategory=488/Lp14|1917|> [viewed 15.04.2024.].

⁴ Plavec K. *Auslegung von Schiedsvereinbarungen. Eine rechtsvergleichende Untersuchung.* Tübingen: Mohr Siebeck, 2021, S.7.

⁵ Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. Signed in New York on 10.06.1958. [in the wording of 10.06.1958.].

⁶ Poudret J. F., Besson S. *Comparative Law of International Arbitration* (2nd ed.). London: Sweet&Maxwell, 2007, pp. 125–127.

states, has declared the link with a directly or indirectly determined legal system an essential component part of an arbitration agreement. Importantly – the source of this doctrine is jurisprudence of the Federal Supreme Court of Switzerland,⁷ not normative acts.

Foreign court support therefore comes into play in case of blank clauses (when there is neither effective appointment mechanism, nor seat of arbitration), or when court support at the seat is unavailable.

This Article does not apply to situations when parties to an arbitration agreement come from the Member States of the European (Geneva) Convention on international commercial arbitration,⁸ as its Article IV provides for a correction mechanism for pathological clauses, including the designation of place of arbitration and appointment of arbitrators,⁹ entrusting Presidents of the competent Chambers of Commerce of the defaulting party's residence or other bodies (state courts) with this task.

2. Germany – court appointment available if one party seated in Germany

Article 1025(1) of the German Civil Procedure Law (*Zivilprozessordnung* (ZPO) – German)¹⁰ since its adoption in 1998 regulates the scope of the law, stipulating that the general principle is to apply it in cases where the place of arbitration is in Germany, but also defines exceptions, namely norms (Article 1032, 1033 and 1050), which are applicable even if the place of arbitration is in a foreign country or is not determined (Article 1025(2)).

On the other hand, if the arbitration agreement without the place of arbitration does not also provide for the appointment of arbitrators or it is not possible, the prerequisite for court support is the seat or permanent residence of at least one party in Germany (Article 1025(3)). In such case, a German court (Higher Regional Court (*Oberlandesgericht* – German))¹¹ is entitled to carry out the tasks specified in Article 1035 (appointment of arbitrators, if the parties, arbitrators or another competent person does not fulfil the agreed appointment

⁷ Judgment of the Swiss Federal Supreme Court of 02 February 2018 in Case No. 4A 490/2017; Judgment of the Swiss Federal Supreme Court of 13 November 2020 in Case No. 4A 124/2020.

⁸ European Convention on international commercial arbitration. Signed in Geneva on 21.04.1961. [in the wording of 21.04.1961.].

⁹ For more on Article IV see Pierhuroviča L. The European Convention on International Commercial Arbitration As a Standard for Repairing Defective Arbitration Clauses. Grām.: Czech Yearbook of International Law. Volume VIII. Application and Interpretation of International Treaties. The Hague: Lex Lata, 2017, pp. 261–279.

¹⁰ Code of Civil Procedure of the Federal Republic of Germany. Available: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html [viewed 03.12.2023.].

¹¹ Article 1062 (3) ZPO.

mechanism).¹² Thus, in matters relating to the composition of the arbitral tribunal, the “legal tourism” of parties to international pathological arbitration agreements to Germany is only permitted if one of the parties is of German origin. Of course, if the parties are able to agree that the place of arbitration is in Germany, the support of the German courts in appointing the composition becomes available to them according to Article 1025(1) ZPO.

In addition, the court decision on the nomination of an arbitrator includes only a preliminary check of the validity of the arbitration agreement¹³ – in-depth analysis is reserved for other procedures envisaged in Article 1032(2) (admissibility control) and 1040(3) ZPO (court review of arbitral tribunal’s decision on its jurisdiction).¹⁴ Article 1032(2) ZPO, which can be invoked as a counterclaim against the application under Article 1035 for the court to appoint arbitrators,¹⁵ is universally available to parties of blank arbitration clauses without connection to Germany and allows requesting a court opinion on the admissibility of the arbitration process (*Zulässigkeitskontrolle* – German) until the formation of the tribunal. The purpose of this provision is to resolve the question of jurisdiction already in the beginning of the dispute¹⁶ by checking whether there is a valid arbitration agreement (or not “invalid, void”), whether it is enforceable (or not “unenforceable”) and whether its scope includes the particular dispute (verification of arbitrability).¹⁷ Therefore, verification of the validity of the arbitration agreement by the court, including interpretation, is possible even if the seat of arbitration and also *lex arbitri* are unknown. However, as stated in case law,¹⁸ the applicant should prove legitimate interest which is the likely enforcement of the award in Germany.

---

¹² Article 1025(3) ZPO also pertains to the functions laid out in Articles 1034 (appointment of arbitrators, if the appointment mechanism agreed by the parties is favourable to only one party, even if the tribunal has already been appointed), 1037 (rejection of arbitrators if the rejection is not satisfied within the arbitration process) and 1038 (termination of the arbitrator’s mandate if he is unable to fulfil it, and if he does not resign or the parties are unable to agree on the termination of his mandate).

¹³ Nacimiento P., Abt A., Stein M. §1035 – Appointment of Arbitrators. In: Böckstiegel K.-H., Kröll S. M., Nacimiento P. (eds.), *Arbitration in Germany. The Model Law in Practice*. Second edition. Kluwer Law International, 2015, p.174.

¹⁴ Huber P., Bach I. §1032 – Arbitration Agreement and Substantive Claim Before Court. In.: Böckstiegel K.-H., Kröll S. M., Nacimiento P. (eds.), 2015, p. 118.

¹⁵ *Ibid.*, p. 126.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*, p. 129.

¹⁸ BGH 30.06.2011, SchiedsVZ 2011, 281 para. 12. Cited in: Huber P., Bach I. §1032 – Arbitration Agreement and Substantive Claim Before Court. In.: Böckstiegel K.-H., Kröll S. M., Nacimiento P. (eds.), 2015, p. 131.

3. Switzerland – court appointment available in case of no seat

Article 179 of the Swiss Private International Law Act (*Bundesgesetz über das Internationale Privatrecht* (IPRG/PILA) – German)¹⁹ provides for the support of local level – cantonal²⁰ – courts in the appointment of arbitrators, if the parties have not agreed on the appointment mechanism or it does not work. According to the 179(2) IPRG/PILA, if the parties have not agreed on the place of arbitration or only that the place is Switzerland (without specifying the jurisdiction of a specific canton), the court of any canton (i.e., support judge *juge d'appui*– French) first approached has jurisdiction to compose the tribunal.

As evident from the legal text and as indicated in literature, Article 179(2) IPRG/PILA does not require connection with Switzerland.²¹ According to Article 179(3) IPRG/PILA, the court is obliged to appoint the arbitrators when the parties or the arbitrators do not do so within 30 days after they are obliged to do so (Article 179(4) IPRG/PILA), unless summary examination (*summarische Prüfung* – German) shows that the arbitration agreement is void. This means that the invalidity of the arbitration agreement must be obvious for the court to refuse to appoint arbitrators, for example, the agreement does not provide for an arbitration court, but an expert's conclusion. A blank arbitration agreement is likely to pass this summary test, as only the essential element (reference to “arbitration”) is sufficient to establish the validity of the arbitration agreement.

There is no requirement in the IPRG/PILA that Swiss court support measures are dependent upon the non-availability of court assistance to parties at their countries of origin.

4. France – risk of denial of justice

Article 1505(4) of the French Code of Civil Procedure (*Code de procédure civile* (CPC) – French)²² provides for the jurisdiction of the support judge (*juge d'appui*), whose function is performed by the President of the Paris court, if one of the parties is exposed to risk of denial of justice.

¹⁹ Federal Act on Private International Law of the Swiss Confederation. Available: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1988/1776_1776_1776/en#chap_12/lvl_VI [viewed 03.12.2023.].

²⁰ Azeredo da Silveira M., den Hartog S. Commercial Arbitration: Switzerland [last verified 28.03.2023.]. Available: <https://globalarbitrationreview.com/insight/know-how/commercialarbitration/report/switzerland/#CFA9EF5656A0BB92DA3DADF7D52E965F8E95EFBF> [viewed 04.12.2023.].

²¹ Kunz C. A., Furner C. Switzerland. Gräm.: Tirado J. (ed.). Global legal insights. International arbitration. 9th edition. Global Legal Group, 2023, p.220. Available: https://www.lalive.law/wp-content/uploads/2023/04/GLI-IA23_Switzerland.pdf [viewed 04.12.2023.]; Besson S., Rigozzi A. The 2021 Reform of Chapter 12 PILA. In: Müller C., Besson S., Rigozzi A. (eds.), *New Developments in International Commercial Arbitration 2022*. Berne: Stämpfli Editions, 2022, p. 20.

²² Code of Civil Procedure of the Republic of France. Available in French: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/ [viewed 04.12.2023.].

The support judge can decide on the appointment of arbitrators if the parties have not agreed on it (Article 1452), and if there are more than two parties to the dispute and they cannot agree on the appointment of the composition (Article 1453), as well as consider any other dispute related to the appointment of arbitrators, if it is not resolved by the person appointed by the parties and responsible for organizing the arbitration (Article 1454).

It is not necessary to establish the connection of parties to France, and this includes the cases where the place of arbitration is unknown (as there is a risk that no national court could be seized to appoint arbitrators)²³ or the place is in a foreign country but it is impossible to appoint arbitrators there (which most probably entails an existing denial).

The “risk of denial of justice” criterion was adopted into the CPC in 2011 drawing inspiration²⁴ from the 2005 ruling of the Cassation Court (*Cour de Cassation* – French) in the case *State of Israel v NIOC*.²⁵ The court stated that, where the claimant (Iranian company) could not apply to another foreign (Israeli) court to obtain judicial appointment of an arbitrator on behalf of the respondent (Israel), and therefore could access neither court, nor arbitration and thus exercise a right which is part of the international public order sanctified in the principles of international arbitration and Article 6(1) of the European Convention on Human Rights,²⁶ constitutes a denial of justice which justifies the President of the Paris Court of First Instance’s international jurisdiction.²⁷ Here, though, the connection with France had to be established and was found via the ICC Court in Paris, which had been designated in the arbitration agreement as the appointment authority for the third arbitrator.²⁸

As confirmed by case law, there would be no denial of justice, if a party was excluded from arbitration proceedings by the administrative body of arbitration institution due to inexistence of arbitration agreement (even if it created a possibility of conflicting judgements), but could nevertheless pursue the dispute before a state court.²⁹ Furthermore, the termination of proceedings before an

²³ Christophe Seraglini & Jérôme Ortscheidt, *Droit de l'arbitrage interne et international* (2nd ed., LGDJ 2019), at 771 para. 779. Cited in: Bizeau M., Fedosova A. Forum of Necessity: Using French Law’s ‘Juge d’appui’ in Foreign-Seated Arbitrations As a Cure for Denial of Justice. *Journal of International Arbitration*, Vol. 39, No. 5, 2022, p. 756.

²⁴ Bizeau M., Fedosova A., 2022, p.750. of the Republic of France

²⁵ Judgment of the Cassation Court of the Republic of France of 1 February 2005 in Case No. 01-13.742, 02-15.237. Available in French: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007052101/> [viewed 04.12.2023.].

²⁶ European Convention on Human Rights. Signed in Rome on 04.11.1950. [in the wording of 01.08.2021.].

²⁷ Judgment of the Cassation Court of the Republic of France of 1 February 2005 in Case No. 01-13.742, 02-15.237, para. 3.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Judgment of the Paris Court of First Instance of 16 April 2021 in Case No. 21/50115, p. 10.

arbitration tribunal due to failure to advance costs has been rejected as a case of denial of justice.³⁰

The support judge refuses to appoint arbitrators if the arbitration agreement is clearly invalid or unenforceable (Article 1455 CPC), which should not include pathological arbitration agreements, since the conclusion regarding their validity requires interpretation.

Even though Article 1505(4) CPC is applicable to all sorts of international arbitration relations, most of the reported case law seems to concern state – investor disputes,³¹ presumably due to the influence of states as parties to arbitration over their courts as regards support measures in arbitration. The fact that a state does not fulfil its duty to appoint an arbitrator, however, does not automatically mean that a state court is inaccessible. The Author is of opinion that it should not even mean that there is a “risk” of justice denial – at least in a democratic country a court is expected to appoint an arbitrator if the law so allows even against the wishes of the state as a party to arbitration.

5. Comparison

Out of the three appointment mechanisms, the Swiss one seems the most easily accessible from the perspective of justification requirements – it is sufficient to submit an international arbitration agreement in which no place of arbitration exists in order for a Swiss court to seize jurisdiction. For this reason, the Swiss approach is praised for offering “asylum” to foreign parties facing the impossibility to appoint arbitrators, and for creating universal jurisdiction of Swiss courts in this matter.³² However, both the IPRG/PILA and the ZPO cover only blank clauses, whilst neither can solve cases in which there exists a seat of arbitration abroad with no possibility to appoint arbitrators via state court there, which is currently the case of Latvia (at least there is no evidence that the courts would interpret the respective norms accordingly).

The French notion of “risk of denial of justice”, on the other hand, is wide enough to justify court support both in case of blank clauses and when there is a seat, but it does not offer any protection to a party whose opponent would not nominate an arbitrator. At the same time, it is unclear whether any weight is accorded to

³⁰ Judgment of the Paris Court of Appeal of 24 May 2016 in Case No. 15/23553.

³¹ UNCITRAL Arbitration Award of 15 Dec. 2014 in Case Hesham TM Al Warraq v Republic of Indonesia. Available: www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw4164.pdf [viewed 04.12.2023.]; Permanent Court of Arbitration Award of 23 Dec. 2016 in Case No. 2015-25 Kontinental Conseil Ingénierie v Gabonese Republic. Available: <https://jusmundi.com/en/document/decision/fr-kontinental-conseil-ingenierie-v-gabonese-republic-sentence-finalefriday-23rd-december-2016> [viewed 04.12.2023.]; Interim Order of the Paris Court of First Instance of 29 Oct. 2019 in Case No. 19/57445; Judgment of the Paris Court of Appeal of 23 Mar. 2021 in Case No. 18/05756.

³² Besson S., Rigozzi A. The 2021 Reform of Chapter 12 PILA. In: Müller C., Besson S., Rigozzi A. (eds.), 2022, p. 20.

the accessibility of court support before home state courts of both the applicant and the respondent. It seems that the notion of merely “risk”, not actual denial of justice, warrants that there is no need to explore options connected to personal jurisdiction of other states – otherwise the universal support jurisdiction of France would have already lost its appeal.

Another decisive factor playing a role in choosing between the three countries (two, if there is no party connection to Germany) in case of no seat, might be the costs for the application to support judge and lawyer’s fees. For example, in France all the applications are centralized before one *juge d’appui* – President of the Paris Court, but in Switzerland state fees differ according to canton³³ and thus, if convenient, one can choose the canton with the most advantageous fee.

Conclusions

1. Although seat is generally not regarded as part of *essentialia negotii* of an arbitration agreement, it is essential for its enforcement – an arbitration agreement is only enforceable when there exists a link to a legal system which ensures the appointment of arbitrators – be it a reference to arbitration rules (institutional or *ad hoc*) or to seat of arbitration (opening access to support mechanisms envisaged in *lex arbitri*).
2. Foreign court support comes into play in case of blank clauses (when there is neither an effective appointment mechanism, nor seat of arbitration) or when court support at the seat is unavailable.
3. The fact that a state does not fulfil its duty to appoint an arbitrator does not automatically mean that a state court is inaccessible for appointment. It should not even mean that there is a “risk” of justice denial – at least in a democratic country a court is expected to appoint an arbitrator if the law so allows, even against the wishes of the state as a party to arbitration.
4. Out of the three appointment mechanisms, the Swiss one seems the most easily accessible from the perspective of justification requirements – it is sufficient to submit an international arbitration agreement in which no place of arbitration exists in order for a Swiss court to seize jurisdiction. However, both the IPRG/PILA and the ZPO cover only blank clauses, whilst neither can solve cases in which there exists a seat of arbitration abroad with no possibility to appoint arbitrators via state court there.
5. The notion of “risk of denial of justice” in Article 1505(4) CPC is sufficiently extensive to justify court support both in case of blank clauses and in case when there is a seat, but it does not offer any protection to a party whose opponent would not nominate an arbitrator.

³³ ICLG Litigation & Dispute Resolution Laws and Regulations Switzerland 2023, published: 08/03/2023, <https://iclg.com/practice-areas/litigation-and-dispute-resolution-laws-and-regulations/Switzerland> [viewed 04.12.2023.].

BIBLIOGRAPHY

Literature

1. Azeredo da Silveira M., den Hartog S. Commercial Arbitration: Switzerland [last verified 28.03.2023.]. Available: <https://globalarbitrationreview.com/insight/know-how/commercial-arbitration/report/switzerland#CFA9EF5656A0BB92DA3DADF7D52E965F8E95EFBF> [viewed 04.12.2023.].
2. Besson S., Rigozzi A. The 2021 Reform of Chapter 12 PILA. In: Müller C., Besson S., Rigozzi A. (eds.). *New Developments in International Commercial Arbitration 2022*. Berne: Stämpfli Editions, 2022.
3. Bizeau M., Fedosova A. Forum of Necessity: Using French Law's 'Juge d'appui' in Foreign-Seated Arbitrations As a Cure for Denial of Justice. *Journal of International Arbitration*, Vol. 39, No. 5, 2022.
4. Böckstiegel K.- H., Kröll S. M., Nacimiento P. (eds.). *Arbitration in Germany. The Model Law in Practice*. 2nd edition. Kluwer Law International, 2015.
5. ICLG Litigation & Dispute Resolution Laws and Regulations Switzerland 2023, published: 08/03/2023. Available: <https://iclg.com/practice-areas/litigation-and-dispute-resolution-laws-and-regulations/Switzerland> [viewed 04.12.2023.].
6. Kunz C. A., Furner C. Switzerland. In Tirado J. (ed.) *Global legal insights. International arbitration*. 9th edition. Global Legal Group, 2023, p. 220. Available: https://www.lalive.law/wp-content/uploads/2023/04/GLI-IA23_Switzerland.pdf [viewed 04.12.2023.].
7. Pierhuroviča L. The European Convention on International Commercial Arbitration As a Standard for Repairing Defective Arbitration Clauses. *Grām.: Czech Yearbook of International Law. Volume VIII. Application and Interpretation of International Treaties*. The Hague: Lex Lata, 2017, pp. 261–279.
8. Plavec K. *Auslegung von Schiedsvereinbarungen. Eine rechtsvergleichende Untersuchung*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2021.
9. Poudret J. F., Besson S. *Comparative Law of International Arbitration*, 2nd ed., London: Sweet&Maxwell, 2007.

Normative acts

10. European Convention on international commercial arbitration. Signed in Geneva on 21.04.1961. [in the wording of 21.04.1961.].
11. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. Signed in New York on 10.06.1958. [in the wording of 10.06.1958.].
12. European Convention on Human Rights. Signed in Rome on 04.11.1950. [in the wording of 01.08.2021.].
13. Code of Civil Procedure of the Federal Republic of Germany. Available: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html [viewed 03.12.2023.].
14. Code of Civil Procedure of the Republic of France. Available in French: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/ [viewed 04.12.2023.].
15. Federal Act on Private International Law of the Swiss Confederation. Available: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1988/1776_1776_1776/en#chap_12/lvl_VI [viewed 03.12.2023.].
16. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985. With amendments as adopted in 2006. Available: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf [viewed 04.12.2023.].

17. Draft Law “Amendments to Arbitration Law”. Available in Latvian: <https://tapportals.mk.gov.lv/structuralizer/data/nodes/50ae8759-67f9-4ce5-ba0d-a56071cde7ed/preview> [viewed 03.12.2023.].
18. Draft Law “Amendments to Civil Procedure Law”. Available in Latvian: <https://tapportals.mk.gov.lv/structuralizer/data/nodes/50ae8759-67f9-4ce5-ba0d-a56071cde7ed/preview> [viewed 03.12.2023.].

Court practice

19. Judgment of the Swiss Federal Supreme Court of 02 February 2018 in Case No. 4A 490/2017.
20. Judgment of the Swiss Federal Supreme Court of 13 November 2020 in Case No. 4A 124/2020.
21. Judgment of the Cassation Court of the Republic of France of 1 February 2005 in Case No. 01-13.742, 02-15.237. Available in French: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007052101/> [viewed 04.12.2023.].
22. Judgment of the Paris Court of Appeal of 23 Mar. 2021 in Case No. 18/05756.
23. Judgment of the Paris Court of Appeal of 24 May 2016 in Case No. 15/23553.
24. Judgment of the Paris Court of First Instance of 16 April 2021 in Case No. 21/50115.
25. Interim Order of the Paris Court of First Instance of 29 Oct. 2019 in Case No. 19/57445.
26. Permanent Court of Arbitration Award of 23 Dec. 2016 in Case No. 2015-25 Kontinental Conseil Ingénierie v Gabonese Republic. Available: <https://jsumundi.com/en/document/decision/fr-kontinental-conseil-ingenierie-v-gabonese-republic-sentence-finalefriday-23rd-december-2016> [viewed 04.12.2023.].
27. UNCITRAL Arbitration Award of 15 Dec. 2014 in Case Hesham TM Al Warraq v Republic of Indonesia. Available: www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw4164.pdf [viewed 04.12.2023.].

Lauris Rasnačs, *Dr. iur.*, Assistant Professor
University of Latvia, Faculty of Law

LIQUIDATED DAMAGES IN LATVIAN LAW

IEPRIEKŠ NOTEIKTI ZAUDĒJUMI LATVIJAS TIESĪBĀS

Key words: damages, tort, contract, legal remedies

Atslēgvārdi: zaudējumi, delikts, līgums, tiesiskās aizsardzības līdzekļi

Summary

The present article addresses the question of whether liquidated damages are allowed under Latvian legislation. The topicality of this question was raised by a recent judgment of the Senate of the Republic of Latvia (hereinafter – the Senate), wherein it – as a surprise to many – concluded that liquidated damages are in fact prohibited within Latvian jurisdiction.

The author of the present publication challenges the foregoing conclusion. He analyses the approach of several comparable jurisdictions on the matter of liquidated damages. Most of these jurisdictions do not impose similar restrictions upon liquidated damages. Following this analysis, the author examines whether the said finding of the Senate could be supported in light of the system of Latvian civil law. The final answer, based on interpretation of relevant legal provisions in conjunction with relevant legal doctrine, is negative. Finally, the author considers the distinction between liquidated damages and contractual penalties, and, inspired by findings in other jurisdictions of Continental Europe, provides suggestions for amendments to the Latvian Civil Law, which may combat misuse of liquidated damages in the future.

Kopsavilkums

Šajā rakstā tiek aplūkots jautājums, vai Latvijas tiesībās ir atļauti iepriekš novērtēti zaudējumi. Jautājuma aktualitāti ir radījis nesenais Latvijas Republikas Senāta (turpmāk – Senāts) spriedums, kurā daudziem par pārsteigumu tika secināts, ka Latvijas tiesībās iepriekš novērtētu zaudējumu piemērošana neesot pieļaujama.

Raksta autors apšaubā šī secinājuma pamatotību. Viņš analizē vairākās salīdzināmās jurisdikcijās sastopamo pieeju iepriekš novērtētu zaudējumu jautājumā. Lielākā daļa šo jurisdikciju neparedz visaptverošu ierobežojumu iepriekš noteiktu zaudējumu piemērošanā. Pēc šīs analīzes autors vērtē, vai minētais Senāta secinājums var tikt atzīts par pamatotu Latvijas civiltiesību sistēmas gaismā. Pamatojoties uz piemērojamo tiesību normu iztulkojumu

kopsakarā ar tiesību doktrīnu, atbilde uz minēto jautājumu par Senāta secinājuma pamatotību ir noraidoša. Noslēdzot šo rakstu, autors vērtē iepriekš novērtētu zaudējumu un līgumsoda nošķiršanu, kā arī, ņemot piemēru no citās kontinentālās Eiropas jurisdikcijās paustām atziņām, sniedz priekšlikumus Latvijas Civillikuma grozījumiem, kas varētu novērst iepriekš novērtētu zaudējumu neatbilstošu piemērošanu.

Introduction

In its judgment of 30 March 2023 in case SKC-3/2023, the Senate introduced a novelty regarding the notion of liquidated damages. The court essentially held that the inclusion of such a pre-determined sum by the parties in a contract is contrary to the national law of Latvia and is therefore not enforceable. The judgment states that contractual damages are subject to the legal requirement to establish not only the breach of the contract itself, but also the existence of damages and their causal link to the wrongful conduct of the party – the general preconditions or grounds for any damages claim. Hence, the parties may not agree that, in the event of a breach of contract, the breaching party would be obliged to pay a specific amount of damages provided for in the contract without having to prove the named preconditions for damages derived from the Latvian Civil Law. However, should the parties wish to agree on a sum of money to be paid by a party in the event of non-performance – which is not limited to the amount of damages suffered due to non-performance – they may agree upon contractual penalties. Such penalties must be proportionate and in accordance with fair commercial practice, and Latvian courts are entitled to reduce unjust penalties at their own discretion.¹

The Senate based these findings, *inter alia*, on its own conclusions dating back to 31 August 1937. In an almost century old one-page decision, the Senate had once concluded that a sum agreed upon by the parties in a contract, whilst given the name of “damages”, was, in fact, by its nature, a contractual penalty according to the Civil Law provisions in power at the time.² This historic decision does not delve into the details of its reasoning outside of the particular circumstances of the case, yet the present day Senate has applied this conclusion in order to justify an overreaching principle foreseeing that the concept of liquidated damages is not recognized within the Latvian civil law system at all.

This shift brings forth a number of questions both in the broader context of the principle of freedom of contract, private autonomy and legal certainty of contractual liability, as well as, in a more practical sense, the plausible consequences this lack of flexibility may cause in certain areas of law. This paper aims to review a few of these issues in the light of today’s legal reality within both Latvian and foreign countries’ private law. It is also argued in this paper that the Senate’s

¹ Judgment of the Civil Department of the Senate of the Republic of Latvia of 30 March 2023 in case No. SKC3/2023, paragraph 14.

² Vietējo Civillikumu kopojums. 1928. [Compilation of local civil laws. 1928.] Article 3369, p. 386. Available in Latvian: <https://dom.lndb.lv/data/obj/417673.html> [viewed 01.08.2023.].

ruling may not be entirely accurate in stating that liquidated damages clauses are prohibited within Latvia.

1. Nature of liquidated damages across jurisdictions

Different legal systems recognize various forms and shapes of sums that may be agreed upon by the parties concluding a contract to be paid in the event of a breach. This concept is by no means a modern-day creation. Its roots can be found already in Roman law that has largely influenced most of European private law, including the Latvian civil law system.³

However, notably, a distinction must be made between the different possible kinds of agreed sums due to their functions and aims. Liquidated damages in particular have been broadly defined in literature as a fixed or determined sum agreed upon by the parties to a contract to be payable on breach by one of the parties.⁴ The name itself indicates that the breach has to cause a loss of some sort. Therefore, a general conclusion can be drawn that a liquidated damages clause still requires for actual loss to be suffered by the party, even if such loss has already been calculated or at least estimated beforehand, and even if there is no burden of proof thereof. This already presents a clear distinction from, for example, a contractual penalty that requires no further steps from the party other than providing a proof of breach (more on this in the next section of this paper).

However, it must be kept in mind that the understanding, application and tradition regarding liquidated damages clauses varies significantly across different legal systems and jurisdictions. For example, common law systems widely recognize liquidated damages and even favour them in comparison with contractual penalties, which they treat with certain caution.⁵ By means of literal trial and error throughout history, the common law courts of the USA and the UK have come to allowing liquidated damages clauses to be enforced where they are proven to be a genuine pre-estimate of the loss suffered, whereas contractual penalties are not permitted.⁶ It was established in the landmark case *Banta v Stamford Motor Co.* (USA, 1914) that for a liquidated damages clause to be valid:

(1) the damages to be anticipated as resulting from the breach must be uncertain in amount or difficult to prove; (2) there must have been an intent on the part of the parties to liquidate them in advance; and (3) the amount

³ Hachem P. *Agreed Sums Payable Upon Breach of an Obligation: Rethinking Penalty and Liquidated Damages Clauses*. The Hague: Eleven International Publishing, 2011, pp. 30–32.

⁴ Mikryukov V. A. *Russian Analogue of Anglo-American “Liquidated Damages”*: The Prospects for Legislative Recognition. In: *Vestnik Permskogo Universiteta. Juridicheskie Nauki*. Perm: Perm University Herald. Juridical Sciences, 2018, Issue 41, p. 424.

⁵ Zimmerman R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of Civilian Traditions*. Oxford: Oxford University Press, 1995, p. 107.

⁶ Hachem P. 2011, pp. 36–37.

*stipulated must be a reasonable one, that is to say, not greatly disproportionate to the presumable loss or injury.*⁷

Over time, this test has been refined and tweaked, leading to American courts nowadays examining only two of these criteria, namely, whether the agreed sum is reasonable and whether there truly is a considerable difficulty present regarding proving the actual losses.⁸ Another aspect to consider has emerged recently, namely, the relationship between the parties or rather the balance between the power each of them possesses. Here, in addition to verifying that the clause at hand was not in fact a penalty, UK High Court also made sure that there was a commercial justification for the difference between the agreed amount of damages and the estimated loss, and that the particular clause imposed obligations on both parties.⁹

Thus, a fundamental difference exists between common and civil law systems, since civil law systems, on the contrary, tend to be much more lenient towards the implementation and employment of contractual penalties. In fact, liquidated damages clauses seem to bring a lot more confusion to courts than the sums included in contracts with the sole aim of deterring a party from committing a breach.¹⁰ As there are no binding uniform rules within Continental Europe in this regard, each country has developed its own practice around liquidated damages – some view them the same way as penalties, others strictly distinguish between the two, while a few are still undecided on the idea as a whole and lack a consistent approach.¹¹ A concise review of comparable legal systems and relevant examples shall provide a clearer view of these differences.

The author has been informed that, for example, in Latvia's neighbouring country Lithuania a negative opinion exists towards liquidated damages, stating (in author's understanding) that liquidated damages do not have a compensatory function, which is required for any damages under Lithuanian law. Other sources indicate that Lithuanian law neither expressly regulates, nor prohibits liquidated damages.¹² At the same time, current Lithuanian legal doctrine stresses the need

---

⁷ Judgment of Supreme Court of Connecticut of 5 December 1914 in case *Banta v Stamford Motor Co.* 92 A. 665; Judgment of House of Lords of United Kingdom of Great Britain and Ireland 1 July 1914 in case *Dunlop Pneumatic Tyre Co Ltd v New Garage and Motor Co Ltd*.

⁸ García I. M. *Enforcement of Penalty Clauses in Civil and Common Law: A Puzzle to Be Solved by the Contracting Parties*. *European Journal of Legal Studies*, Volume 5, Issue 1 (Spring/Summer 2012), pp. 84–85.

⁹ Judgment of the High Court of United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland of 3 September 2010 in case *Azimut-Benetti SpA (Benetti Division) v Darrel Marcus Healey*.

¹⁰ García I. M. 2012, pp. 85–90.

¹¹ Hachem P. 2011, pp. 30–34.

¹² Vitkus S. *Sutarties Pažeidimo Atveju Mokėtinos Sutartos Sumos: Iš Anksto Aptarti Nuostoliai Ir Netestybos. Doktoro Disertacija [Agreed Amounts Payable in the Event of a Breach of Contract: Damages and Penalties Discussed at the Outset. Doctoral thesis]*, Vilnius: Mikolo Romerio Universitetas, 2019, pp. 210–211.

to include explicit provisions in Lithuanian law, regulating matters of liquidated damages.¹³

In France, the Civil Code *expressis verbis* discerns contractual penalties from liquidated damages,¹⁴ yet both are subject to judicial review and, when necessary, amendments can be imposed by the judges.¹⁵ However, the judges may not assess the actual amount of loss and adjust the contractual agreement accordingly – this, in line with legal literature, would be contrary to the intention of the parties and therefore be against the principle of private autonomy.¹⁶ A rather strict examination is carried out by the French courts in determining whether a liquidated damages clause is not in fact a penalty – they consider “the level of the agreed amount of damages and [whether] [...] the penalty is due in case of non-performance”.¹⁷ While the French framework clearly acknowledges both types of sums agreed upon by the parties, the practical consequences are not as clear – legal practitioners will often recommend drafting these clauses carefully, even avoiding words such as “penalty” and/or “compensation”.¹⁸

It appears that the most constructive track of development can be observed in German law, where liquidated damages is an accepted and often employed instrument in various areas of law.¹⁹ Penalty clauses are very clearly distinguished from liquidated damages clauses in Germany, and the view is that to treat them as interchangeable would be incorrect and dysfunctional:

A liquidated damages clause has to be distinguished from a penalty clause because the standard of judicial review necessarily is a different one. The purpose of a liquidated damages clause is to simplify the proceedings after a breach, not to impose a penalty on the breaching party. Consequently, the test has to be whether or not the sum fixed by the parties is a reasonable assessment of the creditor's loss in case of breach. A penalty clause, on the contrary, is intended to urge the debtor to perform by subjecting him,

¹³ Vitkus S., 2019, p. 222.

¹⁴ French Civil Code. Available in English: <https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf> [viewed 02.08.2023.].

Regarding liquidated damages and the competence to modify lump sums in contracts: Art. 1152: “Where an agreement provides that he who fails to perform it will pay a certain sum as damages, the other party may not be awarded a greater or lesser sum (Act No. 75-597 of 9 July 1975). Nevertheless, the judge may “even of his own motion” (Act No. 85-1097 of 11 Oct. 1985) moderate or increase the agreed penalty, where it is obviously excessive or ridiculously low. Any stipulation to the contrary shall be deemed unwritten.”

Completely different regulation regarding contractual penalties in Art. 1226: “A penalty is a clause by which a person, in order to ensure performance of an agreement, binds himself to something in case of non-performance”.

¹⁵ Cannarsa M. Contractual Penalties in French Law. In: European Review of Private Law, 23, Issue 3, 2015, p. 299.

¹⁶ Ibid., p. 302.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Cannarsa M. 2015, p. 305.

¹⁹ Faust F. Contractual Penalties in German Law. In: European Review of Private Law, 23, Issue 3, 2015, p. 288.

*in case of breach, to a burden more onerous than the mere compensation of the creditor's loss. For that reason, the amount of the creditor's loss can be but one factor in reviewing the penalty. Even penalties that considerably exceed that loss may be upheld.*²⁰

The possibility to agree on liquidated damages in German law stems from paragraph 276 (1) of the German Civil Code (*Bürgerliches Gesetzbuch – de.*),²¹ providing that certain extent of liability may be stipulated in the infringed obligation (i.e. – the contract – in given situation). Legal literature often observes this provision in the context of freedom of contract, concluding that the parties are entitled to agree on how to calculate the amount of damages to be compensated and collected, unless it is obvious that no actual damages have occurred or their amount is smaller than the amount calculated according to the contract.²² In German law, the purpose of liquidated damages is to ease the usually cumbersome duty to prove the exact amount of losses incurred.²³ In order to achieve this goal, a contractual clause on liquidated damages releases the claimant from the duty to prove the amount of damages.²⁴

Liquidated damages are typical in certain situations in Germany. For example, it is rather common feature in contracts concluded as a result of public procurement. These provisions usually foresee that in case the service provider or the seller of goods is involved in a competition law infringement (for example, a cartel agreement), it will be required to compensate the damages of the customer, suffered due to excessive pricing of the services or goods in question – the amount of these damages will be calculated in a predetermined manner, usually as a set percentage of the price of respective services or goods. German courts enforce these contractual provisions.²⁵

Last but not least, a common frame of reference may perhaps be sought in the Draft Common Frame of Reference (DCFR). In 3:710, the document stipulates:

(1) Where the terms regulating an obligation provide that a debtor who fails to perform the obligation is to pay a specified sum to the creditor for such non-performance, the creditor is entitled to that sum irrespective of the actual loss.

²⁰ Faust F. 2015, p. 296.

²¹ German Civil Code. Available in German: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [viewed 16.08.2023.].

²² Heinrichs H. (Author des Kommentares). Kommentar zum § 276 BGB. Palandt Bürgerliches Gesetzbuch, Kommentar. 66., neubearbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2007, S. 347, Rn. 26.

²³ Schulte-Nölke H. (Author des Kommentares). Kommentar zum § 276 BGB. Handkommentar. 10. Auflage. Baden – Baden: Nomos, 2019, S. 453, Rn. 20.

²⁴ Faust F. 2015, p. 288.

²⁵ Judgment of Mannheim Land Court (*Landgericht Mannheim – de.*) of 4 May 2012 in case No. 7 O 436/11 (Kart.); Judgment of Karlsruhe Supreme Land Court (*Oberlandgericht Karlsruhe – de.*) of 31 July 2013 in case No. 6 U 51/12 (Kart.).

(2) *However, despite any provision to the contrary, the sum so specified in a contract or other juridical act may be reduced to a reasonable amount where it is grossly excessive in relation to the loss resulting from the non-performance and the other circumstances.*

The commentary here confirms the reflections in the examples given thus far – that the treatment of “agreed damages” clauses varies from one legal system to another. Further, it clarifies that

the laws of most European countries will enforce a stipulation in a contract under which the debtor undertakes to pay a fixed sum of money in the event of non-performance. The stipulated payment clause will be enforced whether its purpose was to coerce the debtor to perform the principal obligation (penalty clause) or to serve as a pre-estimate of the loss suffered by the creditor in case of non-performance (liquidated damages clause).²⁶

Although the DCFR is by no means a binding document to the states, the generalized summary provided by it serves as evidence that liquidated damages are, in fact, recognized in many jurisdictions and differentiates the notion from penalties via its purpose. Therefore, it stands that liquidated damages, in their essence, are neither “regular” damages nor contractual penalties.

As already noted, some civil law states expressly regulate this instrument, while others make-do with case-law and methods of private nature. Nevertheless, the fact that the Latvian civil law system historically belongs to the group of jurisdictions, which, unlike Latvia currently, all recognize liquidated damages, raises doubts as to whether the conclusion made by the Senate is correct. In the next sections, the author shall examine the approach of Latvian law regarding liquidated damages followed by a discussion on what could be learned from the experience of other countries as analysed above.

2. The Latvian Civil Law and liquidated damages

Similar to Lithuanian law, Latvian law neither explicitly permits, nor prohibits the application of liquidated damages. However, several provisions contribute some insights of possible relevance in the context of liquidated damages.

First of all, one shall mention Article 1779 of the Civil Law, granting the general grounds for compensation of damages: “Everyone has a duty to compensate for losses they have caused through their acts or failure to act”.²⁷

Although the Senate has not stated it explicitly, the judgment of 30 March 2023 in case No. SKC-3/2023 leaves an impression that the Senate considers

²⁶ Bar C., Clive E., Schulte-Nölke H., et al. Principles Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full ed. München: Sellier. European Law, 2009, pp. 438–440.

²⁷ Latvian Civil Law. Available: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/225418-civil-law> [viewed 02.08.2023.].

Article 1779 of the Civil Law a mandatory provision of law.²⁸ As it flows from the wording of this article, the duty to compensate damages shall be attributed according to causation. However, this article does not offer any clues, at least explicitly, regarding the quantification of damages.

One may argue: it suffices that Article 1779 of the Civil Law mentions causation – since causation includes assessment of whether any particular amount of damages were caused by the particular infringement, as demonstrated by the concept known in German law as “causation regarding the amount of liability” or “*haftungsausfüllende Kausalität*”.²⁹

However, quantification of damages cannot be seen as a mere extension of causation for multiple reasons. Firstly, legal doctrine explicitly stipulates the existence of damages in a certain amount as a separate precondition of the duty to compensate damages, and existence of damages as a separate precondition includes the amount of damages.³⁰ Secondly, Article 1779¹ of the Civil Law stipulates that the amount of damages to be compensated in case of a contractual breach depends not only on causation, but also on whether the amount of damages could be reasonably foreseen at the time the contract was concluded or the party entered the other transaction.³¹ In this context, an agreement of the parties on the amount of liquidated damages could be viewed as a specification of the amount of the damages which could have been reasonably foreseen at the time the parties concluded the contract or entered into the transaction. Nothing in the wording of Article 1779¹ of the Civil Law suggests that such agreement on liquidated damages is not allowed.

Furthermore, the Article 1779¹ was introduced to the Civil Law with amendments dated 4 June 2009, and has to be viewed in light of Article 1785 (which was the basis of the Senate’s interpretation as laid out in the beginning of this paper): “If the duty to compensate for losses arises from a breach of contractual obligations, then the amount of compensation shall be determined in accordance with the contract.”

In the commentary to Article 1785 of the Civil Law, renowned professor Kalvis Torgāns has noted that parties may include various contractual provisions regarding the amount of damages to be compensated. Moreover, professor Torgāns also mentioned liquidated damages as one of the practices which Latvian lawyers have learned from other jurisdictions as a means to contractually regulate the amount of damages to be compensated. Professor Torgāns argued that, unlike

²⁸ Judgment of the Civil Department of the Senate of the Republic of Latvia of 30 March 2023 in case No. SKC 3/2023, paragraphs 14.6 and 14.7.

²⁹ van Dam C. *European Tort Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 312.

³⁰ Torgāns K. *Saistību tiesības*. Otrās papildinātais izdevums [Law of Obligations. Second, amended edition]. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 210. lpp.

³¹ Article 1779¹ of the Civil Law provides: “A person who causes the losses shall compensate the losses in such amount which could have been reasonably foreseen upon entering into a transaction as expected consequences of non-performance, unless such non-performance has occurred through malicious intention or gross negligence.”

the USA, Latvian law does not have explicit provisions regulating liquidated damages, however, attention shall be paid to whether certain specific limitations, for instance, prohibition to waste the property of the state or the municipality, are not applicable.³² From this commentary it may be concluded that professor Torgāns did not consider liquidated damages as something in its essence incompatible with Latvian law.

Summing up, Article 1779 of the Civil Law, interpreted in conjunction with Articles 1779¹ and 1785 of the Civil Law, as well as relevant legal doctrine, does not support the conclusion offered by the Senate, namely – that liquidated damages are not allowed under Latvian law.

3. Distinguishing, application and limiting of liquidated damages

One may ask, where lies the significance of proving that liquidated damages are not prohibited under the Latvian law. Indeed, there is no dispute about the possibility for the parties of a contract to agree on contractual penalties in the form of a lump sum, which shall be paid for a breach of the contract and hence at least at a first glance may provide similar effects for the creditor. Such possible line of argumentation, however, cannot be supported, since liquidated damages and contractual penalties each have different purposes.

The purposes of a contractual penalty are (i) to prevent a breach of the contract, (ii) to compensate the loss and (iii) to an extent, to punish the party for the breach of the contract.³³ However, it is stressed that primacy is to be given to disciplining the other party (prevention of breach).³⁴ Also, it shall be kept in mind that pursuant to the Article 1716 (2) of the Latvian Civil Law, in case when the contractual penalty is provided for improper performance of the contract or failure to perform in due time, the amount of contractual penalty is limited to 10% of the amount of the remaining principal debt. On the other hand, the amount of damages caused by improper performance or failure to perform in a due time may constitute more than 10% from the remaining principal debt. Thus, a contractual penalty may not always be a suitable option for compensation of actual damages and on this ground the author does not agree with the opinion at times voiced in

³² Torgāns K. Civillikuma 1785. panta komentārs. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Otrās izdevums [Commentary of Article 1785 of the Civil Law. Commentaries to the Civil Law of the Republic of Latvia. Law of Obligations. Second Edition]. Rīga: Mans īpašums, 2000, 275.–276. lpp.

³³ Torgāns K., Kārklīšs J., Bitāns A. Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā [Contract and Tort Issues in the EU and Latvia]. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 148. lpp.

³⁴ Kārklīšs J., Buls L. Līgumsoda reforma [Reforming of Contractual Penalty]. Jurista Vārds, Nr. 49(800), 03.12.2013.

legal literature, that the speedy recovery of creditor's loss should also be considered among the primary roles of a contractual penalty.³⁵

The primary role of compensation of damages, however, is to provide the injured party with the possibility to receive full compensation of its loss and as such it is sometimes emphasized in the law.³⁶ However, as a matter of fact, a concrete amount of damages has to be proved by the party claiming the compensation of these damages, and this task is not always an easy one. There are several categories of cases where the duty to prove the existence and amount of damages is burdened with substantial difficulties, which are objective due to the particularities of the respective cases or categories of cases. To this note, looking at liquidated damages from the purpose attributed to them by German law – to relieve the claimant from the duty to prove an exact amount of damages, as described in section 1 of this article – liquidated damages appear rather useful and can serve as a crucial tool in several categories of cases. Hence, it may be concluded that the main purpose of liquidated damages is to provide the infringed party with adequate compensation in a situation where exact calculation of damages could be difficult or even impossible. As for the specific categories of cases, in which the possibility to agree on liquidated damages could be considered as particularly important, the following considerations ought to be mentioned.

For example, in case of a competition law infringement, there is a phenomenon called “information asymmetry”, meaning that the infringer is substantially better informed about the details of the infringement than the victim who probably suffered damages because of the respective competition law infringement.³⁷ The law does provide particular rules on the possibility to request the disclosure of necessary evidence by the defendant or a third party.³⁸ However, as the author of present paper has experienced in his own legal practice, such request for disclosure of evidence usually requires considerable effort and lengthy debates, therefore only partially improves the prospects of the claimant to receive compensation. Hence, the possibility to agree on liquidated damages could be an appropriate instrument to help the claimant and to spare potential efforts, thus ensuring the possibility to receive compensation in a more efficient way and facilitating damage claims for competition law infringements.³⁹

Another area, where proving the existence and amount of damages may be difficult, because claimant may not objectively have access to the necessary

³⁵ Kārklīņš J., *Buls L.* 2013.

³⁶ See, for instance, Article 3 of the Directive 2014/104/EU of the European Parliament and of the Council of 26 November 2014 on Certain Rules Governing Actions for Damages Under National Law for Infringements of the Competition Law Provisions of the Member States and of the European Union. OJ L 349, 5.12.2014, pp. 1–19.

³⁷ See the recital 15 of the said Directive 2014/104/EU and subsequently Article 250⁶⁶ of the Latvian Civil Procedure Law.

³⁸ Article 5 of the said Directive 2014/104/EU.

³⁹ Held M. *Facilitating Private Enforcement in Germany Through Contractual Liquidated Damages Clauses?* *Global Competition Litigation Review*, 9 (3), 2016, p. 5.

evidence,⁴⁰ are the cases of trade secret infringements and compensation of damages caused by such infringements. In some jurisdictions, there are special rules on disclosure of evidence in these cases, too. For example, in Germany the so-called “Düsseldorf proceedings” (*Düsseldorf Verfahren – de.*) are available, rooted in patent litigation, and more broadly – in enabling the plaintiff to request the court to collect the evidence from the defendant,⁴¹ *inter alia*, by means of a search order providing the plaintiff with a possibility to inspect premises, devices or processes of the defendant that allegedly has infringed his rights, and examine any corresponding documentation.⁴² However, not all European Union Member States have similar rules on disclosure of evidence, and therefore the possibility to agree on liquidated damages may come in handy to improve the prospects of trade secret holders to receive compensation of damages in case of trade secret infringement.

Finally, an area in which the possibility to agree on liquidated damages could be seen as a useful tool for protection of interests of both parties – not only a claimant – is long-term contracts with changing variables. From the defendant’s perspective, the amount of damages, when left only to the general criteria of foreseeability provided by Article 1779¹ of the Latvian Civil Law, may prove to be rather unpredictable. If in such a contract the parties agree on liquidated damages, this provision would grant both parties a greater level of certainty and improve their possibilities to insure the respective risk.

Of course, this list of categories of cases is by no means exhaustive. However, the examples contained therein prove that liquidated damages play an important role in balancing the interests of the parties of contract in cases where proving an exact amount of damages could be difficult. In such situations, liquidated damages may be the most reasonable and sometimes also the only legal remedy available to the injured party.

One could say that, although liquidated damages may have positive properties, this notion also carries substantial risks of misuse. On the one hand, this could be true. However, such a risk may be associated with several other legal instruments, too – for example, various presumptions and reversed burden of proof, which, nevertheless, are not subject to debate, whether they should be allowed or not. On the other hand, it shall be mentioned that Paragraph 309(S) of the German Civil Code already provides certain rules on tackling a potential misuse of liquidated damages. These rules stipulate that the agreement on liquidated damages is void if

⁴⁰ Azanda I., Bukaldere I. Negodīgas konkurences aizlieguma piemērošanas aspekti [Aspects of Application of the Prohibition of Unfair Competition]. *Jurista Vārds*, Nr. 25/26 (672/673), 21.06.2011.

⁴¹ Ohly A. Das neue Geschäftsgeheimnisgesetz im Überblick. Im: *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht. Zeitschrift der Deutschen Vereinigung für gewerblichen Rechtsschutz und Urheberrecht*, Heft 5/2019, S. 450.

⁴² Deichfuß H. Rechtsdurchsetzung unter Wahrung der Vertraulichkeit von Geschäftsgeheimnissen. Das praktizierte Beispiel: der Schutz des verdächtigen Patentverletzers im Düsseldorf Verfahren. Im: *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht. Zeitschrift der Deutschen Vereinigung für gewerblichen Rechtsschutz und Urheberrecht*, Heft 5/2015, S. 438.

a) the sum of the liquidated damages exceeds the damage expected under normal circumstances, or b) the other party to the contract is not expressly permitted to show that damage has either not occurred, or is substantially less than the agreed amount. In the author's opinion, if such provision were to be included in Latvian law, for example, as Article 1779² of the Civil Law, it would provide a sufficient possibility to avoid the misuse of liquidated damages.

Conclusions

1. Although the Senate has recently ruled that liquidated damages are prohibited under Latvian law, Article 1779 of the Civil Law, interpreted in conjunction with Articles 1779¹ and 1785 of the Civil Law and relevant legal doctrine, does not support such finding.
2. Liquidated damages must be distinguished from contractual penalties, mainly because each of these two remedies carries different purposes. The main purpose of liquidated damages is to provide the infringed party with adequate compensation in a situation where exact calculation of damages could be difficult or impossible.
3. Liquidated damages play an important role in balancing the interests of the parties of contract in cases where proving of exact amount of damages could be difficult or impossible. In such situations, liquidated damages may be the most reasonable and sometimes also the only legal remedy available to the injured party.
4. In order to prevent potential misuse of liquidated damages, the author suggests to amend the Latvian Civil Law with a provision similar to Paragraph 309 (5) of the German Civil Code, stating that the agreement on liquidated damages is void, if a) the sum of the liquidated damages exceeds the damage expected under normal circumstances, or b) the other party to the contract is not expressly permitted to show that damage has either not occurred, or is substantially less than the agreed amount.

BIBLIOGRAPHY

Literature

1. Azanda I., Bukaldere I. *Negodīgas konkurences aizlieguma piemērošanas aspekti* [Aspects of Application of the Prohibition of Unfair Competition]. *Jurista Vārds*, Nr. 25/26 (672/673), 21.06.2011.
2. Bar C., Clive E., Schulte-Nölke H., et al. *Principles Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Full ed. München: Sellier. European Law, 2009.
3. Cannarsa M. *Contractual Penalties in French Law*. *European Review of Private Law*, 23, Issue 3, 2015.

4. Deichfuß H. Rechtsdurchsetzung unter Wahrung der Vertraulichkeit von Geschäftsgeheimnissen. Das praktizierte Beispiel: der Schutz des verdächtigen Patentverletzers im Düsseldorfer Verfahren. Im: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht. Zeitschrift der Deutschen Vereinigung für gewerblichen Rechtsschutz und Urheberrecht, Heft 5/2015.
5. Faust F. Contractual Penalties in German Law. *European Review of Private Law*, 23, Issue 3, 2015.
6. García I. M. Enforcement of Penalty Clauses in Civil and Common Law: A Puzzle to be Solved by the Contracting Parties. *European Journal of Legal Studies*, Volume 5, Issue 1, (Spring/Summer) 2012.
7. Hachem P. Agreed Sums Payable Upon Breach of an Obligation: Rethinking Penalty and Liquidated Damages Clauses. The Hague: Eleven International Publishing, 2011.
8. Heinrichs H. (Author des Kommentares). Kommentar zum § 276 BGB. Palandt Bürgerliches Gesetzbuch, Kommentar. 66., neubearbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2007.
9. Kārklīš J., Buls L. Līgumsoda reforma [Reforming of Contractual Penalty]. *Jurista Vārds*, Nr. 49 (800), 03.12.2013.
10. Mikryukov V. A. Russian Analogue of Anglo-American “Liquidated Damages”: The Prospects for Legislative Recognition. *Vestnik Permskogo Universiteta. Juridicheskie Nauki – Perm: Perm University Herald. Juridical Sciences*, Issue 41, 2018.
11. Ohly A. Das neue Geschäftsgeheimnisgesetz im Überblick. Im: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht. Zeitschrift der Deutschen Vereinigung für gewerblichen Rechtsschutz und Urheberrecht, Heft 5/2019.
12. Schulte-Nölke H. (Author des Kommentares). Kommentar zum § 276 BGB. Handkommentar. 10. Auflage. Baden – Baden: Nomos, 2019.
13. Torgāns K., Kārklīš J., Bitāns A. Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā [Contract and Tort Issues in the EU and Latvia]. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017.
14. Torgāns K. Saistību tiesības. Otrais papildinātais izdevums [Law of Obligations. Second, amended edition]. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018.
15. Van Dam C. *European Tort Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2013.
16. Vitkus S. Sutarties Pažeidimo Atveju Mokėtinios Sutartos Sumos: Iš Anksto Aptarti Nuostoliai Ir Netestybos. Daktaro Disertacija [Agreed Amounts Payable in the Event of a Breach of Contract: Damages and Penalties Discussed at the Outset. Doctoral Thesis]. Vilnius: Mikolo Romerio Universitetas, 2019.
17. Zimmerman R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of Civilian Traditions*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Normative acts

18. Directive 2014/104/EU of the European Parliament and of the Council of 26 November 2014 on certain rules governing actions for damages under national law for infringements of the competition law provisions of the Member States and of the European Union. *OJ L 349*, 5.12.2014.
19. French Civil Code. Available: <https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf> [viewed 02.08.2023.].
20. German Civil Code. Available in German: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [viewed 16.08.2023.].
21. Latvian Civil Law. Available in English: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/225418-civil-law> [viewed 02.08.2023.].

22. The legislation drafting documents to amendments to the Civil Law from 4 June 2009. Available in Latvian: <https://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=528/Lp9> [viewed 02.08.2023.].
23. Vietējo Civillikumu kopojums. 1928 [Compilation of local civil laws. 1928.] Article 3369, p. 386. Available in Latvian: <https://dom.lndb.lv/data/obj/417673.html> [viewed 01.08.2023.].

Court practice

24. Judgment of House of Lords of United Kingdom of Great Britain and Ireland 1 July 1914 in case *Dunlop Pneumatic Tyre Co Ltd v New Garage and Motor Co Ltd*.
25. Judgment of Supreme Court of Connecticut of 5 December 1914 in case *Banta v Stamford Motor Co*. 92 A. 665.
26. Judgment of the High Court of United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland of 3 September 2010 in case *Azimet-Benetti SpA (Benetti Division) v Darrel Marcus Healey*.
27. Judgment of Mannheim Land Court (*Landgericht Mannheim – de.*) of 4 May 2012 in case No. 7 O 436/11 (Kart.), Available in German: <https://openjur.de/u/608646.html> [viewed 15.08.2023.].
28. Judgment of Karlsruhe Supreme Land Court (*Oberlandgericht Karlsruhe – de.*) of 31 July 2013 in case No. 6 U 51/12 (Kart.).
29. Judgment of the Civil Department of the Senate of the Republic of Latvia of 30 March 2023 in case No. SKC 3/2023.

Alise Reide, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore

MANTOTĀJA ATTEIKŠANĀS LĪGUMS

INHERITANCE RENUNCIATION CONTRACT

Atslēgvārdi: mantotāja atteikšanās līgums, mantotājs, atteikšanās no mantošanas pirms aicinājuma mantot

Key words: inheritance renunciation contract, a renouncer of inheritance, renunciation of an inheritance prior to the invitation to inherit

Summary

According to Article 766 of the Latvian Civil Law, a contract to renounce the right of inheritance is a contract by which one party renounces the right of inheritance that would have belonged to him or her after the death of the other party. The author analyses the legal nature of the inheritance renunciation contract and its consequences, reveals the meaning of the term “a renouncer of inheritance” by separating the renunciation of an inheritance prior to the invitation to inherit and after the invitation to inherit, and explaining the importance of accurate legal terminology.

Ievads

Mantojuma tiesību var ne tikai iegūt, bet to var arī zaudēt – gan pēc aicinājuma mantot, mantojumu atraidot, gan arī pirms aicinājuma mantot, atsakoties no mantojuma jeb noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu.¹ Mantotāja atteikšanās līguma legāldefinīcija sniegta Civillikuma (turpmāk – CL) 766. panta pirmajā

---

¹ Tiesību zinātnieku vidū novērojama polemika jautājumā, vai mantojuma tiesība var pastāvēt arī pirms aicinājuma mantot un mantojuma atklāšanās. Proti, *Dr. iur.* R. Krauze norādījis: “Mantojuma tiesība rodas mantojuma atstājēja nāves brīdī, un tā pastāv likumā noteiktu laika periodu, kas atvēlēts mantojuma pieņemšanai (CL 693., 695., 782. p.). Pirms mantojuma atklāšanās paredzēta tikai tiesība slēgt mantotāja atteikšanās līgumu (CL 766. p.)” Sk.: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. pants).

daļā: “Mantotāja atteikšanās līgums ir tāds līgums, ar ko viena puse atteicas no mantošanas tiesības, kas viņai būtu piederējusi pēc otras puses nāves.”² Raksta mērķis ir pētīt un analizēt mantotāja atteikšanās līgumu, tā juridisko dabu un tiesiskās sekas. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, rakstā izpētīts mantotāja atteikšanās līguma priekšmets, aplūkotas šī līguma noslēgšanas formas prasības un dalībnieki, vērsot uzmanību uz pareizu juridisku jēdzienu lietošanu, iztirzātas līguma tiesiskās sekas un to ietekme uz mantiniekiem un neatņemamās daļas tiesīgajiem, noskaidrots, vai un kādos gadījumos mantotāja atteikšanās līgumu iespējams atcelt, kā arī salīdzināts Latvijas un citu valstu normatīvais regulējums.

Mantotāja atteikšanās līguma juridiskā daba un tiesiskās sekas

CL 766.–774. pantā normatīvi nostiprināta iespēja atteikties no mantošanas pirms aicinājuma mantot, t. i., pirms mantojuma atklāšanās jeb pirms mantojuma atstājēja nāves, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu. Atbilstoši CL 766. panta pirmajai daļai “[m]antotāja atteikšanās līgums ir tāds līgums, ar ko viena puse atteicas no mantošanas tiesības, kas viņai būtu piederējusi pēc otras puses nāves”. Tātad mantotāja atteikšanās līguma būtība ir izbeigt nākotnē potenciāli realizējamu mantojuma tiesību. Tiesību praktiķi skaidrojuši, ka “ar līguma noslēgšanu mantotājs nevis apņemas atraidīt mantojumu pēc tā atklāšanās, bet gan zaudē mantojuma tiesību, tā izbeidzas”.³ Līdz ar to mantotāja atteikšanās līguma priekšmets ir mantotāja atteikšanās no mantojuma tiesības.⁴

Aplūkojot CL vēsturisko attīstību, secināms, ka CL 766. panta pirmā daļa nav grozīta jau kopš CL sākotnējās redakcijas.⁵ Turklāt CL 766. panta pirmā daļa ir aizgūta⁶ no Baltijas Vietējo likumu kopojuma (turpmāk – BVLK) 2763. panta, kas

---

Rīga: Mans Īpašums, 1997, 17. lpp. Savukārt tiesību pētnieks Z. Gencs paudis, ka arī pirms mantojuma atklāšanās var pastāvēt mantojuma tiesība, piemēram, noslēdzot mantojuma līgumu. Sk.: Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 16. lpp. Raksta autore uzskata, ka mantojuma tiesība pēc savas būtības var tikt realizēta, tikai mantojumam atklājoties, tomēr nodibināt nākotnē realizējamu mantojuma tiesību, piemēram, slēdzot mantojuma līgumu, vai izbeigt potenciālu nākotnē realizējamu mantojuma tiesību, slēdzot mantotāja atteikšanās līgumu, var arī pirms mantojuma atklāšanās. Sk. arī: Reide A. Mantojuma līguma sekas un to juridiskā daba. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 233. lpp.

² Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [aplūkots 21.01.2023.].

³ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība. Rīga, 2017, 119. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> [aplūkots 20.10.2023.].

⁴ Līguma priekšmets ir darbība, kas “var ietvert ne tikai ķermenisku lietu atsavināšanu vai pakalpojuma sniegšanu, bet arī tiesību piešķiršanu, grozīšanu vai izbeigšanu”. Sk.: Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 162. lpp.

⁵ Civillikums: LV likums. Kodifikācijas nodaļa 1937. gada izdevums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1937.

⁶ Civillikuma salīdzināmais pantu rādītājs, kas dod pārskatu par to, kuri 1937. g. izd. Civillikuma panti atvieto 1864. g. izd. Civillikumu pantus. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1938, 7. lpp.

noteica: “Atteikšanās no mantošanas (*Erbverzicht*) ir līgums, pēc kura viena puse atteicas no tiesības, kura viņai būtu piederējusi pēc otras puses nāves.”⁷ Tiesību pētnieki norādījuši, ka mantotāja atteikšanās līgums, tāpat kā mantojuma līgums (*Erbeinsetzungsvertrag*), ticis pārņemts no ģermāņu tiesībām.⁸ Arī mūsdienās mantotāja atteikšanās līgums ir pazīstams vairumā romāņu-ģermāņu tiesību saimes valstīs. Piemēram, Vācijā mantotāja atteikšanās līgums normatīvi tiek regulēts Civillkodeksa jeb *Das Bürgerliche Gesetzbuch* (turpmāk – BGB) 2346.–2352. pantā.⁹ BGB 2346. pants paredz, ka mantojuma atstājēja radnieki un laulātais var atteikties no likumiskajām mantojuma tiesībām, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu ar mantojuma atstājēju. Atteikušais tiek izslēgts no likumiskās mantošanas kārtības, it kā viņš vairs nebūtu dzīvs mantojuma atklāšanās brīdī, un viņam nav arī tiesības uz neatņemamo daļu.

Saskaņā ar tiesību doktrīnu “[l]īguma spēks ir atkarīgs arī no formas, kādā tas izteikts (ietērpts)”.¹⁰ CL 766. panta otrajā daļā ir noteikta mantotāja atteikšanās līguma forma, nosakot, ka mantotāja atteikšanās līgums ir spēkā tikai tad, ja tas ir noslēgts rakstiski. Tātad likums paredz obligātu rakstveida formu mantotāja atteikšanās līgumam. Juridiskajā literatūrā ir skaidrots, ka “jārēķinās, ka līgums iegūst tiesisku nozīmi tad, kad mantojums atklājas un vienas līgumslēdzēja puses (līdzēja) nav. Tāpēc prasībai, ka līgums jānoformē vismaz rakstveidā, ir tīri pragmatisks raksturs”.¹¹ Būtiski, ka CL priekštecī, BVLK, mantotāja atteikšanās līgumam netika noteikta sevišķa forma. Pamatojoties uz BVLK 2764. pantu, rakstisks akts par atteikšanos no mantošanas bija vajadzīgs tikai gadījumā, ja atteikšanās attiecās uz nekustamiem īpašumiem.

Aplūkojot tiesu praksi, atrodami gadījumi, kad mantotāja atteikšanās līgums nav noslēgts, ievērojot likumā izvirzīto formas prasību.¹² Piemēram, kādā mantojuma lietā kā lieciniece tika nopratināta zvērināta notāre, kura liecināja, ka prasītājs ar laulāto 2009. gadā vēlējis noslēgt mantotāja atteikšanās līgumu par to, ka viņi viens no otra nemantos, bet šādu līgumu laulātie tomēr nenoslēdza. Tiesa šajā lietā norādīja – ņemot vērā, ka gribas izteikumam noslēgt mantotāja atteikšanās līgumu likums noteic zināmu formu, tad vienkārši izteikta griba

⁷ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927. g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928.

⁸ Gencs Z. Tiesu prakses aktuālās problēmas mantojuma lietās. Juristu Žurnāls, 1995, Nr. 3, 4. lpp.

⁹ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB): Vācijas likums. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BjNR001950896.html#BjNR001950896BJNG019902377> [aplūkots 30.10.2023.].

¹⁰ Torgāns K. Saistību tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 48. lpp.

¹¹ Krauze R. Mantojuma tiesības Latvijas Republikā. Rīga: Biznesa komplekss, 1994, 150. lpp.

¹² Augstākās tiesas Senāta 25.10.2013. spriedums lietā Nr. SKC-195/2013. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2013>; Augstākās tiesas 28.02.2014. spriedums lietā Nr. SKC-114/2014. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/148739.pdf> [aplūkots 07.10.2023.].

zvērīnātam notāram slēgt šādu līgumu atbilstoši CL 1429. pantam nav atzīstama par pietiekošu.¹³

Autore uzskata, ka diskusijas vērts ir jautājums, vai vienkārša rakstveida forma mantotāja atteikšanās līgumam spēj nodrošināt šī tiesiskā darījuma mērķi un aizsargāt līguma dalībnieku, kā arī citu personu, piemēram, mantinieku, neatņemamās daļas tiesīgo, tiesiskās intereses. Iespējamās situācijas, kad pēc mantojuma atstājēja nāves mantotāja atteikšanās līgumu var neatrast vai to var iznīcināt, tādējādi negodprātīgs mantotājs (persona, kura noslēgusi mantotāja atteikšanās līgumu ar mantojuma atstājēju) teorētiski varētu kļūt par mantinieku (personu, kurai pieder mantojuma tiesība jeb tiesība iestāties mirušā mantisko attiecību kopībā). Lai novērstu šādus gadījumus un sekmētu mantotāja atteikšanās līguma tiesisko stabilitāti, apsverami tiesību normu grozījumi CL 766. panta otrajā daļā, paredzot, ka mantotāja atteikšanās līgums ir spēkā tikai tad, ja tas ir noslēgts notariālā kārtībā. Arī tiesību praktiķi, pielīdzinot mantotāja atteikšanās līgumu mantojuma atstājēja pēdējās gribas rīkojumam (mantojuma līgumam),¹⁴ ir pauduši, ka notariālās formas prasība ļautu arī mantotāja atteikšanās līgumu ierakstīt Publisko testamentu reģistrā¹⁵ atbilstoši Notariāta likuma (turpmāk – NL) 249.² un 259.¹ pantam,¹⁶ kas nodrošinātu to, ka pēc mantojuma atklāšanās mantotāja atteikšanās mantot kļūtu zināma mantiniekiem un mantotāja atteikšanās līgums tiktu pievienots mantojuma lietai.¹⁷

Mantotāja atteikšanās līguma dalībnieki ir norādīti CL 767. panta pirmajā daļā: “Atteikšanās līgumu noslēdz starp nākamo mantinieku un to personu, no kuras mantot viņš atteicas.” Tātad mantotāja atteikšanās līgumā viens no līdzējiem ir nākamais mantinieks jeb persona, kurai būtu tiesības mantot no otra līdzēja jeb mantojuma atstājēja, atklājoties mantojumam. CL, atšķirībā no BGB, nav norādīts konkrēts nākamo mantinieku loks, turklāt nākamā mantinieka statuss nav saistīts ar potenciālo mantošanas pamatu, kas teorētiski pieļauj iespēju mantojuma atstājējam slēgt mantotāja atteikšanās līgumu ne tikai ar likumisko, bet attiecīgos gadījumos arī testamentāro un līgumisko nākamo mantinieku.¹⁸

Personu, kas noslēgusi mantotāja atteikšanās līgumu ar mantojuma atstājēju, dēvē par mantotāju. Šis termins izriet gan no līguma nosaukuma “mantotāja

¹³ Zemgales apgabaltiesas 26.05.2016. spriedums lietā Nr. C06036714. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/310440.pdf> [aplūkots 14.10.2023.].

¹⁴ Piemēram, Igaunijā mantotāja atteikšanās līgums tiek uzskatīts par vienu no mantojuma līguma veidiem. Sk. Igaunijas Mantošanas tiesību likuma 95. panta pirmo daļu un 98. pantu. Law of Succession Act: Igaunijas likums. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/S28022023004/consolide> [aplūkots 18.10.2023.].

¹⁵ Sk.: Noteikumi par publisko testamentu reģistru: Ministru kabineta 2013. gada 10. decembra noteikumi Nr. 1448. [aplūkots 16.10.2023.].

¹⁶ Notariāta likums: LV likums. Pieņemts 01.06.1993. [aplūkots 19.10.2023.].

¹⁷ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība. Rīga, 2017, 119.–120. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> [aplūkots 20.10.2023.].

¹⁸ Sal. BGB 2346. pants noteic, ka tikai mantojuma atstājēja likumiskie mantinieki (radinieki un laulātais) var noslēgt mantotāja atteikšanās līgumu un atteikties no likumiskās mantojuma tiesības.

atteikšanās līgums”, gan CL sistēmiskā izvietojuma,¹⁹ gan arī no tiesību doktrīnas.²⁰ Tomēr jāatzīst, ka tiesību zinātnieku vidū nav bijusi vienprātība par jēdziena “mantotājs” izpratni. Pastāv viedoklis, ka nākamais mantinieks, kurš atteicies no mantojuma tiesības, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu, tiek apzīmēts kā “mantotājs”.²¹ Šādu jēdziena “mantotājs” skaidrojumu ir sniedzis arī Augstākās tiesas plēnums.²² Ir pausts arī uzskats, ka “personu, kas pēc mantojuma atstājēja nāves varētu kļūt par mantinieku, līdz mantojuma atklāšanās laikam sauc par mantotāju, tātad iespējamo, nākamo mantinieku atšķirībā no mantinieka, kam pieder tiesība iestāties mirušā mantisko attiecību kopībā (CL 384. p.)”.²³ Autore uzskata, ka šāds mantotāja jēdziena skaidrojums ir pārāk plašs un neatbilst tiesību sistēmai. Jēdzieni “mantinieks”, “nākamais mantinieks”, “mantotājs” būtu savstarpēji nošķirami. Proti, ja nākamais mantinieks noslēdz mantotāja atteikšanās līgumu, tas kļūst par mantotāju, atsakoties no iespējas kļūt par mantinieku.

Turklāt arī mūsdienās tiesību praktiķi nereti jēdzienu “mantotājs” lieto, attiecinot to uz mantinieku un mantiniekam piemītošām tiesībām. Piemēram, sniedzot praktiskas situācijas juridisku skaidrojumu, tiek norādīts: “Cita iespēja vēl bez testamenta aprakstītajā situācijā bija mātei ar dēlu noslēgt mantojuma līgumu un jau šī līguma noslēgšanas procesā vienoties ar pārējiem bērniem par atteikšanos no mantotāja tiesībām, iespējams, dodot viņiem kādu citu kompensāciju tā vietā.”²⁴ Autore ieskatā, no skaidrojuma būtības iespējams noprast, ka tiek ieteikts noslēgt mantotāja atteikšanās līgumu, ar kuru pārējie bērni atteiktos no savām mantošanas (mantinieku, ne mantotāju) tiesībām.

Analizējot tiesu praksi, arī ir novērojama jēdziena “mantotājs” nepareiza lietošana. Turklāt ne tikai no lietas dalībnieku un viņu pārstāvju puses, bet arī no tiesu lietotās terminoloģijas tiesu nolēmumu motīvu daļā. Piemēram, pieteicēja lietā skaidrojusi, ka “kopā ar savu māsu un brāli nolēmuši nokārtot mantojumu. Pieteikusies kā mantotājs. Pieteikusies uz savas mammas mantojumu un /pers. B/ mantojumu”.²⁵ Prasītāja paudusi, ka “bāriņtiesa ir tā, kas vērtē, vai piekrist tam,

¹⁹ Sk.: Reide A. Pēdējās gribas rīkojumi mantojuma tiesībās. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 292.–293. lpp.

²⁰ Skaidrojot BVLK 2763. pantu, kas ir priekštecis CL 766. panta pirmajai daļai, tiek norādīts, ka mantotāja atteikšanās līgumu noslēdz mantojuma atstājējs un mantotājs. Sk.: Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band. Erbrecht. Rīga: N. Kymmels Verlag, 1892, S. 388.

²¹ Gencs Z. 2002, 18. lpp.

²² Latvijas Republikas Augstākās tiesas 27.03.1995. plēnuma lēmums Nr. 1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās”, 42., 52. punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990.–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u Tiesiskās informācijas centrs, 1995, 87., 90. lpp.

²³ Krauze R., Gencs Z., 327. lpp.; Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 281. lpp.

²⁴ Latvijas notārs. Pēc 15 gadiem atrasts testaments. Ko nu? Pieejams: <https://www.latvijasnotars.lv/articles/pec-15-gadiem-atrasts-testaments-ko-nu> [aplūkots 06.11.2023.].

²⁵ Gulbenes rajona tiesas 03.05.2017. spriedums lietā Nr. C14050616. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/315238.pdf>

ka bērns manto šo mantojumu, un kā pasargāt šo nepilngadīgo mantotāju no potenciālajiem riskiem”.²⁶ Prasītāja norādījusi, ka “pēc mantojuma atklāšanās un pieņemšanas iegūstamais īpašums ir pārņemts mantotājas jeb prasītājas netraucētā valdījumā un īpašumā”.²⁷ Ieinteresētā persona skaidrojusi, ka “neapstrīd pārējo mantotāju iespējamās tiesības, toties nepiekrīt pieteikumam un uzskata, ka tas nav pamatots. [...] Turklāt mantojuma masā iekļauta viņas kā mantojuma atstājēja laulātās mantas daļa, uz kuru nav tiesību pretendēt mantotājiem”.²⁸ Jānorāda, ka nevienā no iepriekš minētajām lietām mantotāja atteikšanās līgums netika noslēgts un šie piemēri parāda neatbilstošu jēdziena “mantotājs” lietošanu.

Savukārt tiesa nolēmuma motīvu daļā, atsaucoties uz Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 77. panta pirmajā daļā noteikto par puses procesuālo tiesību pārņemšanu,²⁹ raksta, ka “tiesa pieļauj aizstāt šo pusi tās tiesību pārņēmējam (tātad mantotājam)”.³⁰ Citas lietas motīvu daļā tiesa norāda: “/pers. G/ bija trīs neatraidāmie mantinieki, tātad attiecīgi aprēķināto 5/8 daļu vērtība ir dalāma uz mantotāju skaitu [...]”, nepareizi lietojot jēdzienu “mantotājs” un dēvējot “neatņemamās daļas tiesīgos” par neatraidāmajiem mantiniekiem, kas ir neatbilstošs termins tā brīža normatīvajam regulējumam.³¹ Autore uzskata, ka pareiza juridisku jēdzienu izpratne un lietošana ir svarīga, lai attīstītu tiesisko kultūru, sekmētu tiesisko noteiktību un atbilstoši piemērotu tiesību normas, piemēram, CL 424. panta pirmo daļu, un precīzi aprēķinātu neatņemamo daļu neatņemamās daļas tiesīgajiem.

No CL 771. panta izriet, ka mantotāja atteikšanās līgums var būt atlīdzības līgums: “Ja nav noteikti norunāts pretējais, tad visu, ko atteicies mantotājs nolīdzis sev par atteikšanos, viņš iegūst ne kā mantojuma daļu, bet kā atlīdzību.” Tātad arī šī tiesību norma cita starpā nodala jēdzienus “mantotājs” un “mantinieks”, paredzot, ka mantotājs nav mantinieks, jo mantotāja atlīdzība nav mantojums. Turklāt tiesību doktrīnā skaidrots, ka mantotājs ar saņemto atlīdzību neatbild par mantojuma atstājēja parādiem (šāds pienākums būtu mantiniekam, iegūstot mantojumu atbilstoši CL 705., 707. pantam). Tomēr tiek norādīts, ja mantotāja atteikšanās līgums noslēgts, lai kaitētu mantojuma atstājēja kreditoru interesēm, tad kreditori varētu līgumu apstrīdēt, pamatojoties uz CL 1. un 1592. pantu.³²

Saskaņā ar CL 769. pantu ar mantotāja atteikšanos izbeidzas viņa mantošanas tiesība, savukārt mantojuma atstājējs atbrīvojas no visiem probežojumiem

²⁶ Rīgas rajona tiesas 14.06.2022. spriedums lietā Nr. C33576220. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/506591.pdf> [aplūkots 07.11.2023.].

²⁷ Kurzemes apgabaltiesas 22.11.2018. spriedums lietā Nr. C19038117. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/374020.pdf> [aplūkots 09.11.2023.].

²⁸ Kurzemes apgabaltiesas 16.11.2016. spriedums lietā Nr. C19056612. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/314378.pdf> [aplūkots 14.10.2023.].

²⁹ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [aplūkots 03.11.2023.].

³⁰ Gulbenes rajona tiesas 07.12.2018. spriedums lietā Nr. C71169418. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/400917.pdf> [aplūkots 14.03.2023.].

³¹ Vidzemes apgabaltiesas 19.04.2021. spriedums lietā Nr. C29627516. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/456120.pdf> [aplūkots 14.10.2023.].

³² Gencs Z. 2002, 286. lpp.

noteikšanā par savu mantojumu, arī par neatņemamo daļu. Tātad mantotāja atteikšanās līguma tiesiskās sekas ir tādas, ka mantotājs pēc mantojuma atstājēja nāves nevar no viņa mantot jeb mantotājam nav tiesību iestāties mirušā mantisko attiecību kopībā, jo ar mantotāja atteikšanos no mantošanas tiesības viņš vairs nav uzskatāms par mantinieku. Turklāt mantotājam nav arī tiesības prasīt neatņemamo daļu atbilstoši CL 768. pantam. Kamēr ir dzīvs mantotājs, tikmēr arī viņa pēcnācējiem ir saistošas mantotāja atteikšanās līguma tiesiskās sekas,³³ jo bērniem nav patstāvīgas likumiskās mantojuma tiesības un tiesības uz neatņemamo daļu, kamēr dzīvo viņu vecāki. Savukārt, ja mantotājs mirst pirms mantojuma atklāšanās, tad uz mantotāja pēcnācējiem šī atteikšanās neattiecas (sk. arī CL 772. pantu), jo viņu likumiskās mantošanas tiesības un tiesības uz neatņemamo daļu šādā situācijā ir patstāvīgas.³⁴ Secināms, ka mantotāja atteikšanās līguma rezultātā mantotājs atsakās ne tikai no savām tiesībām, proti, zaudē mantojuma tiesību un tiesību saņemt neatņemamo daļu, bet arī no pienākumiem, piemēram, atbildēt par mantojuma atstājēja parādiem un iepriekš saņemtā pievienojuma pienākuma, pamatojoties uz CL 760. panta pirmās daļas 1. punktu.

Mantotāja atteikšanās līguma ietekme uz mantiniekiem un neatņemamās daļas tiesīgajiem

Mantotāja atteikšanās līgums var ietekmēt ne tikai šī līguma dalībniekus, bet arī mantojuma atstājēja mantiniekus un neatņemamās daļas tiesīgos, un viņu tiesību apmēru. Attiecībā uz likumiskajiem mantiniekiem CL 770. pants nosaka mantošanas secību, ja ir noslēgts mantotāja atteikšanās līgums, paredzot, ka “tā vietā, kas atteicies mantot, iestājas tas, kam vienādas tiesības ar viņu, bet, ja tāda nav, tad pēc viņa tuvākais mantojuma atstājēja likumiskais mantinieks”. Tiesību doktrīnā skaidrots, ka ne vienmēr mantotājs būtu bijis tuvākais mantojuma atstājēja likumiskais mantinieks, tomēr, ja būtu, tad viņa vietā iestātos CL 770. pantā minētie mantinieki. Piemēram, ja mantotāja atteikšanās līgums ir noslēgts ar vienu no trijiem mantojuma atstājēja bērniem, tad visu mantojumu var iegūt tie divi bērni, kuri nav atteikušies un vēlas mantot, jo viņiem ir vienādas tiesības ar to, kurš atteicies (proti, sākotnēji visi trīs bērni ir pirmās šķiras mantinieki). Savukārt, ja no mantošanas ir atteicies mantojuma atstājēja vienīgais bērns, tad

³³ “Ja mantotājs atteicies no mantojuma pirms aicinājuma mantot, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu (CL 766.–774. pants), piedzīvo mantojuma atklāšanos, līgums ir spēkā arī attiecībā uz viņa pēcnācējiem.” Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas 27.03.1995. plēnuma lēmums Nr. 1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās”, 52. punkts. Grām: Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990.–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u Tiesiskās informācijas centrs, 1995, 90. lpp.

³⁴ Lange V. Neatraidāmie mantinieki pēc jaunā civillikuma. Rīga: [b. i.], 1937, 19. lpp.; Krauze R., Gencs Z. 1997, 329., 331. lpp.

visu mantojumu likumiskās mantošanas kārtībā varēs saņemt pēc mantotāja tuvākais mantojuma atstājēja likumiskais mantinieks.³⁵

Attiecībā uz neatņemamās daļas tiesīgo tiesībām un šo tiesību apmēru mantotāja atteikšanās līguma kontekstā jo īpaši būtiska ir CL 424. panta pirmās daļas pareiza piemērošana, kā arī jēdzienu “mantinieks” un “mantotājs” atbilstoša izpratne.³⁶ CL 424. panta pirmā daļa noteic, ka “neatņemamo mantojuma daļu noteic pēc tā mantinieku skaita, kāds palicis testatora nāves dienā, ieskaitot pārdzīvojušo laulāto un ar testamentu atstumtos mantiniekus, bet neskaitot līdzīgi atteikušos mantotāju”. Tātad vienīgais subjekts, kas nav jāieskaita, aprēķinot neatņemamo daļu, ir mantotājs³⁷ – kad iespējama mantinieks pirms mantojuma atklāšanās ir noslēdzis līgumu ar mantojuma atstājēju par atteikšanos no mantojuma.³⁸

Tiesību praktiķi ir vairākkārt analizējuši atšķirību starp mantotāju, kurš atteicies no mantošanas pirms aicinājuma mantot, un mantinieku, kurš mantojumu atraidījis pēc aicinājuma mantot. Tiek skaidrots: “Būtiskākā atšķirība starp atteikušos mantotāju un aicināto mantot, kurš atraidījis mantojumu pēc mantojuma atklāšanās, ir tā, ka uz testatora nāves brīdi atteicies mantotājs ir bez mantojuma tiesības, tāpēc nevar mantot, un testatoram nav ar viņu jāaprēķinās, bet tam, kurš nav atteicies uz testatora nāves brīdi, pieder mantojuma tiesība, un testators ir saistīts ar to kā ar ierobežojumu noteikšanā par savu mantojumu, arī par neatņemamo daļu.”³⁹ Tātad gadījumā, ja pārdzīvojušais laulātais noslēdzis mantotāja atteikšanās līgumu (atteicies no mantošanas pirms aicinājuma mantot), viņš netiek ieskaitīts likumisko mantinieku skaitā, pēc kura tiek aprēķinātas neatņemamās daļas tiesīgo neatņemamās daļas.⁴⁰ Savukārt situācijā, ja pārdzīvojušais laulātais atraidījis mantojumu pēc aicinājuma mantot, viņš jāieskaita likumisko mantinieku skaitā, pēc kura tiek aprēķinātas neatņemamās daļas tiesīgo neatņemamās daļas. Līdz ar to jāpiekrīt juridiskajā literatūrā secinātajam, ka mantotāja atteikšanās “attiecīgi palielina citu mantinieku un neatņemamās daļas tiesīgo daļas, jo mantojums dalāms mazāk daļās”.⁴¹

³⁵ Krauze R., *Gencs Z.* 1997, 330. lpp.

³⁶ Piemēram, kādā lietā prasītāji nepamatoti uzskatījuši, “ka sakarā ar to, ka atbildētājas brālis / pers. K/ nepieteica savu tiesību uz neatņemamo daļu, atzīstams, ka viņš no tās ir atteicies, un viņš, pamatojoties uz Civillikuma 424. panta pirmo daļu, nav ieskaitāms to mantinieku skaitā, pēc kura nosakāma neatņemamā mantojuma daļa”. Rīgas apgabaltiesas 27.09.2021. spriedums lietā Nr. C30749819. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/461963.pdf> [aplūkots 20.10.2023.].

³⁷ Sk. Latgales apgabaltiesas 28.06.2018. spriedumu lietā Nr. C12206417. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/396664.pdf> [aplūkots 09.11.2023.].

³⁸ Krauze R., *Gencs Z.* 1997, 55. lpp.

³⁹ *Gencs Z.* 2012, 284. lpp.; Krauze R., *Gencs Z.* 1997, 330. lpp.

⁴⁰ Līdzīga kārtība ir arī Igaunijā, pamatojoties uz Igaunijas Mantošanas likuma 105. panta pirmo daļu. Sk. arī: Joamets K., Grünberg E. *Estonian Family and Inheritance Law*. In: *The Law of the Baltic States*. Cham: Springer, 2017, pp. 145–146.

⁴¹ Zile K. Neatņemamās daļas tiesīgā jēdziens, tiesību un pienākumu saturs Civillikumā. Grām.: *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 629. lpp.

Mantotāja atteikšanās līguma izbeigšana

Pamatojoties uz CL 773. pantu, mantotāja atteikšanās līgumu ir iespējams atcelt, ja abas puses par to rakstiski vienojas. Ņemot vērā, ka mantotāja atteikšanās līgumam ir noteikta rakstiska forma, arī šī līguma atcelšanai ir nepieciešama rakstiska forma. Tiesību doktrīnā ir atzīts: ja personas griba mantotāja atteikšanās līguma noslēgšanā nav bijusi brīva un notikusi maldības, viltus vai spaidu rezultātā, tad to var apstrīdēt tiesā, pamatojoties uz CL 1441.–1468. panta noteikumiem.⁴² Tiesību pētnieki norādījuši uz savdabīgu praktisku gadījumu, kad pēc mantotāja atteikšanās līguma noslēgšanas mantojuma atstājējs ar testamentu tomēr ir iecēlis atteikušos mantotāju par testamentāro mantinieku, skaidrojot, ka tā nav mantotāja līguma atcelšana, bet jauns aicinājums mantot.⁴³ Iespējams, ka līdzīgi būtu risināma situācija, kad pēc mantotāja atteikšanās līguma noslēgšanas mantojuma atstājējs noslēdz mantojuma līgumu ar iepriekš atteikušos mantotāju, tādējādi radot jaunu aicinājumu mantot un pārvēršot mantotāju par līgumisko mantinieku.

Savukārt CL 774. pants paredz īpašu gadījumu, kad mantotājs ir atteicies par labu trešajai personai un tā ir piedalījusies mantotāja atteikšanās līguma noslēgšanā vai pievienojusies tam vēlāk, tad šo līgumu nevar atcelt bez trešās personas piekrišanas. Tātad noteiktos gadījumos mantotāja līguma atcelšanai ir nepieciešama ne tikai mantotāja, mantojuma atstājēja, bet arī trešās personas piekrišana. Tiek skaidrots, ka mantotājs, slēdzot mantotāja atteikšanās līgumu bez trešās personas piedalīšanās, var atteikties par labu vienam no saviem tuvākajiem likumiskajiem mantiniekiem, uz kuru pāriet tā mantojuma tiesība, kas būtu piekritusi mantiniekam, ja viņš nebūtu atteicies. Savukārt, ja trešā persona piedalījusies mantotāja līguma noslēgšanā un ja tas ir notariāli apliecināts, tad to var uzskatīt par mantojuma līgumu, kas apvienots ar mantotāja atteikšanās līgumu.⁴⁴ Līdz ar to iespējams secināt, ka mantotāja atteikšanās līgumu noteiktos gadījumos var apvienot arī ar citiem tiesiskiem darījumiem, piemēram, mantojuma līgumu vai laulības līgumu.

Kopsavilkums

1. Lai sekmētu mantotāja atteikšanās līguma tiesisko stabilitāti, nodrošinātu šī līguma mērķi un aizsargātu tā dalībnieku, kā arī citu personu, mantinieku un neatņemamās daļas tiesīgo tiesiskās intereses, rosināmi tiesību normu grozījumi CL 766. panta otrajā daļā, paredzot, ka mantotāja atteikšanās līgums slēdzams notariālā kārtībā.

⁴² Krauze R., Gencs Z. 1997, 332. lpp.

⁴³ Gencs Z. 2012, 289. lpp.

⁴⁴ Krauze R., Gencs Z. 1997, 332. lpp.

2. Jēdzieni “mantinieks”, “nākamais mantinieks” un “mantotājs” būtu savstarpēji nošķirami – ja nākamais mantinieks noslēdz mantotāja atteikšanās līgumu, tas kļūst par mantotāju, atsakoties no iespējas kļūt par mantinieku.
3. Pareiza juridisku jēdzienu izpratne un lietošana ir svarīga, lai attīstītu tiesisko kultūru, sekmētu tiesisko noteiktību un atbilstoši piemērotu tiesību normas, piemēram, CL 424. panta pirmo daļu, un precīzi aprēķinātu neatņemamo daļu neatņemamās daļas tiesīgajiem.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
2. Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band. Erbrecht. Riga: N. Kymmell's Verlag, 1892.
3. Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012.
4. Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
5. Gencs Z. Tiesu prakses aktuālās problēmas mantojuma lietās. Juristu Žurnāls, 1995, Nr. 3.
6. Joamets K., Grünberg E. Estonian Family and Inheritance Law. In: The Law of the Baltic States. Cham: Springer, 2017.
7. Krauze R. Mantojuma tiesības Latvijas Republikā. Rīga: Biznesa komplekss, 1994.
8. Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans īpašums, 1997; Lange V. Neatraidāmie mantinieki pēc jaunā civillikuma. Rīga: [b. i.], 1937.
9. Latvijas Zvērinātu notāru padome. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība. Rīga, 2017. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi>
10. Reide A. Mantojuma līguma sekas un to juridiskā daba. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
11. Reide A. Pēdējās gribas rīkojumi mantojuma tiesībās. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020.
12. Torgāns K. Saistību tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018.
13. Zile K. Neatņemamās daļas tiesīgā jēdziens, tiesību un pienākumu saturs Civillikumā. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.

Tiesu prakse

14. Augstākās tiesas Senāta 25.10.2013. spriedums lietā Nr. SKC-195/2013. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2013>

15. Augstākās tiesas 28.02.2014. spriedums lietā Nr. SKC-114/2014. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/148739.pdf>
16. Zemgales apgabaltiesas 26.05.2016. spriedums lietā Nr. C06036714. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/310440.pdf>
17. Kurzemes apgabaltiesas 16.11.2016. spriedums lietā Nr. C19056612. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/314378.pdf>
18. Latgales apgabaltiesas 28.06.2018. spriedumu lietā Nr. C12206417. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/396664.pdf>
19. Kurzemes apgabaltiesas 22.11.2018. spriedums lietā Nr. C19038117. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/374020.pdf>
20. Vidzemes apgabaltiesas 19.04.2021. spriedums lietā Nr. C29627516. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/456120.pdf>
21. Rīgas apgabaltiesas 27.09.2021. spriedums lietā Nr. C30749819. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/461963.pdf>
22. Gulbenes rajona tiesas 03.05.2017. spriedums lietā Nr. C14050616. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/315238.pdf>
23. Gulbenes rajona tiesas 07.12.2018. spriedums lietā Nr. C71169418. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/400917.pdf>
24. Rīgas rajona tiesas 14.06.2022. spriedums lietā Nr. C33576220. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/506591.pdf>
25. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 27.03.1995. plēnuma lēmums Nr. 1 "Par likumu piemērošanu mantojuma lietās". Grām: Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990.–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u tiesiskās informācijas centrs, 1995.

Normatīvie tiesību akti

26. Civillikums: LV likums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1937.
27. Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937.
28. Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998.
29. Notariāta likums: LV likums. Pieņemts 01.06.1993.
30. Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pār-grozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927. g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928.
31. Noteikumi par publisko testamentu reģistru: Ministru kabineta 2013. gada 10. decembra noteikumi Nr. 1448.
32. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB): Vācijas likums. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html#BJNR001950896BJNG019902377>
33. Law of Succession Act: Igaunijas likums. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/528022023004/consolide>

Citi materiāli

34. Civillikuma salīdzināmais pantu rādītājs, kas dod pārskatu par to, kuri 1937. g. izd. Civillikuma panti atvieto 1864. g. izd. Civillikumu pantus. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1938.
35. Latvijas notārs. Pēc 15 gadiem atrasts testaments. Ko nu? Pieejams: <https://www.latvijasnotars.lv/articles/pec-15-gadiem-atrasts-testaments-ko-nu>

Brīvības robežu pārskatīšana, dzīvojot apdraudējumu apstākļos. I

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes

9. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums

LU Akadēmiskais apgāds

Aspazijas bulvāris 5-132, Rīga, LV-1050, Latvija

www.apgads.lu.lv

Internetgrāmatnīca: gramatas.lu.lv

Iespiests SIA "Latgales druka"